

Mirjana Dokmanović

GLOBALIZACIJA I
RAZVOJ ZASNOVAN NA LJUDSKIM PRAVIMA
IZ RODNE PERSPEKTIVE

- doktorska disertacija -

Osnovu teksta knjige predstavlja odbranjena doktorska disertacija dr Mirjane Dokmanović na Univerzitetu u Novom Sadu: Asocijacija centara za interdisciplinarne i multidisciplinarne studije i istraživanja (ACIMSI) aprila 2007. godine pred Komisijom u sastavu prof. dr Senad Jašarević, prof. dr Slobodanka Markov (predsednica Komisije) i prof. dr Fuada Stanković (mentorka).

Sredstva za objavljivanje knjige obezbeđena su u budžetu Autonomne Pokrajine Vojvodine

GLOBALIZACIJA I RAZVOJ ZASNOVAN NA LJUDSKIM PRAVIMA IZ RODNE PERSPEKTIVE

Rezime

Razvoj zasnovan na ljudskim pravima je novi koncept razvoja nastao devedesetih godina dvadesetog veka nakon uključivanja prava na razvoj u korpus univerzalnih ljudskih prava. Cilj ovog pristupa razvoju je sam ljudski razvoj. Koncept je normativno zasnovan i operaciono usmeren ka razvijanju kapaciteta za ostvarivanje ljudskih prava garantovanih međunarodnim pravom. Sistem Ujedinjenih nacija, uz većinu međunarodnih donatorskih organizacija i nacionalnih agencija za međunarodni razvoj, usvojio je ovakav prilaz u sprovođenju programa pomoći razvoju kao odgovor na izazove rasta globalnog siromaštva i drugih negativnih efekata ekonomske globalizacije na isključene društvene grupe. Za razliku od preovlađujućeg neoliberalnog koncepta razvoja baziranom na ekonomskom rastu kao krajnjem cilju, razvoj zasnovan na ljudskim pravima ima za cilj poboljšanje kvaliteta života svih građana i građanki bez diskriminacije po bilo kojoj osnovi. Prema ovom prilazu, ovakav cilj je moguće postići putem osposobljavanja ljudi, naročito marginalizovanih grupa, da zahtevaju svoja prava i putem njihovog uključivanja u odlučivanje o razvoju.

U tom smislu, ovaj koncept razvoja je od posebnog značaja za unapređivanje položaja žena, ostvarivanje ženskih prava i razvijanje rodne ravnopravnosti. Analiza prakse pokazuje da koncept može biti efikasan u smanjivanju siromaštva, razvijanju demokratije i ljudskih prava i podsticaju uključivanja ranjivih grupa, naročito žena, u odlučivanje. Njegova primena doprinosi ostvarivanju obaveza država iz Konvencije o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena i Pekinške platforme za akciju. Principi na kojima počiva ovaj model razvoja olakšavaju suzbijanje feminizacije siromaštva i neutralisanje negativnih efekata globalizacije na žene. Međutim, praksa ukazuje da razvoj zasnovan na ljudskim pravima ima i nedostatke koji proističu iz preterane opštosti koncepta, slabo razvijenih mehanizama implementacije i nedovoljne obavezanosti koncepta ljudskih prava. Nedostatak je i što ovaj pristup razvoju nije usmeren ka razgradnji društvenih, ekonomskih i političkih odnosa koji poživaju na diskriminaciji i neravnomernoj distribuciji društvenog bogatstva, moći i resursa. Okvir ljudskih prava sam po sebi nije dovoljan da promeni ideologiju neoliberalizma, koja značajno podriva realizaciju ljudskih i ženskih prava.

Analiza razvoja zasnovanog na ljudskim pravima sa rodne perspektive pokazuje da ovaj pristup ne nudi dobre analitičke metode za razumevanje nejednakosti, kao što su one koje se nalaze u neoliberalnoj tržišnoj ekonomiji i u rodnim odnosima. Rešenja za pojedine nedostatke ovog modela razvoja mogu se naći u feminističkoj ekonomiji, koja analizira rodne neravnopravnosti unutar ekonomije i definiše urodnjene ciljeve ekonomske politike. Uz primenu rodni indikatora, rodno budžetiranja, rodno osetljive statistike i jačanje korporativne odgovornosti međunarodnih finansijskih institucija pristup zasnovan na ljudskim pravima može da predstavlja komplementarnu strategiju za osnaživanje žena u procesu razvoja.

Ključne reči: globalizacija, razvoj zasnovan na ljudskim pravima, ljudska prava, ženska prava, rodna ravnopravnost.

GLOBALIZATION AND HUMAN RIGHTS APPROACH TO DEVELOPMENT FROM GENDER PERSPECTIVE

Summary

Human rights based approach to development is a new concept of development built in 1990s after the right to development has been recognised as universal human right. The aim of this approach is human development itself. It is normatively based and operationally directed on the capacity building on fulfilling human rights guaranteed by international law. The UN system, as well as the majority of donor organizations and international development agencies, has adopted this approach in its development assistance policies and programs, as a response to the challenges of increasing global poverty and other negative effects of economic globalization on excluded groups. In contrast to prevailing neoliberal concept of development based on economic growth as an ultimate goal, rights based approach to development is aimed at improving quality of life of all men and women, without discrimination of any kind. The main tools of reaching this aim is building capacity of people to claim their rights and to participate in decision making and development processes, with particular attention to marginalized groups.

In that sense this concept of development has certain value on empowering women, respecting and protecting their rights, and enhancing gender equality. The analysis of the implementation of the concept indicates that it could be effective in eradicating poverty, developing democracy and human rights, and supporting vulnerable groups, particularly women, in participating in decision making. The application of this concept contributes fulfilling states' commitments to the CEDAW and Beijing Platform for Action. The main principles of this model favour combating feminization of poverty and neutralizing negative effects of globalization to women. However, the concept has a number of shortages that derives from its exaggerated generality, weak implementation mechanisms, and overall weaknesses of the human rights concept. Additionally, this approach to development does not target disassembling social, economic and political relations based on discrimination and unequal distribution of wealth, power and resources. The human rights framework is not sufficient to change the neoliberal ideology that significantly undermines the realization of human rights and women's rights.

The gender analysis of this approach to development indicates that it does not offer good analytical tools of understanding inequalities that exist in neoliberal market economy and in gender relations. Some of the responses to lacks of this concept may be found in feminist economics, as it analyses gender inequalities within the economy and defines gendered goals of economic policies. By applying gender indicators, gender budgeting, and gender sensitive statistics, and by strengthening corporative responsibility of international financial organizations, the rights based approach to development may be used as a complementary strategy for women's empowerment in the process of development.

Key words: globalization, rights based approach to development, human rights, women's rights, gender equality

SADRŽAJ	
SADRŽAJ	8
UVOD	11
1. PREGLED GLOBALNIH MAKROEKONOMSKIH I POLITIČKIH TENDENCIJA KOJE UTIČU NA OSTVARIVANJE RODNE RAVNOPRAVNOSTI	13
1.1. PEKING 11 GODINA POSLE	13
1.2. GLOBALIZACIJA – AKTERI, TRŽIŠTE I SOCIJALNA PRAVDA	20
1.3. EKONOMSKA GLOBALIZACIJA I RAST SIROMAŠTVA	23
1.4. SIROMAŠTVO KAO KRŠENJE LJUDSKIH PRAVA	25
1.5. GLOBALIZACIJA, ZABRANA DISKRIMINACIJE I PRAVO NA JEDNAKOST	27
1.6. RODNA DIMENZIJA GLOBALIZACIJE	28
1.7. AKTIVNOSTI UN I VLADA NA ELIMINACIJI ŽENSKOG SIROMAŠTVA	34
1.8. REZIME	38
2. LJUDSKA PRAVA I RAZVOJ	40
2.1. LJUDSKA PRAVA I RAZVOJ	40
2.2. NORMATIVNI NIVO : MEĐUNARODNOPRAVNI OKVIR PRINCIPA LJUDSKIH PRAVA I ODRŽIVOG LJUDSKOG RAZVOJA	46
2.3 ŽENSKA LJUDSKA PRAVA, RODNA PRAVDA I RAZVOJ	51
2.4. REZIME	53
3. RAZVOJ ZASNOVAN NA LJUDSKIM PRAVIMA	54
3.1. PRAVO NA RAZVOJ	54
3.2. TEORIJA RAZVOJA ZASNOVANOG NA LJUDSKIM PRAVIMA	56
3.2.1 Definicije	56
3.2.2. Principi	60
3.3. PRIMENA RAZVOJA ZASNOVANOG NA LJUDSKIM PRAVIMA U POLITIKAMA RAZVOJA I PROGRAMIMA AGENCIJA ZA RAZVOJ	65
3.3.1. Agencije Ujedinjenih nacija	68
3.3.2. Nacionalne donatorske agencije za međunarodni razvoj	72
3.3.3. Međunarodne nevladine organizacije	77
3.3.4. Međunarodne agencije koje ne prihvataju koncept razvoja zasnovan na ljudskim pravima	81

3.3.5. Primena razvoja zasnovanog na ljudskim pravima – primeri iz prakse	85
3.3.5.1. Ugrađivanje u nacionalnu politiku razvoja	85
3.3.5.2. Primena sa ciljem iskorenjivanja siromaštva	89
3.3.5.3. Primena sa ciljem razvoja demokratije i ljudskih prava	96
3.3.5.4. Primena sa ciljem uključivanja marginalizovanih grupa u odlučivanje	101
3.3.5.5. Studija slučaja: Srbija	110
3.3.6. Iskustva donatorskih organizacija i pouke za budućnost	129
3.3. REZIME	131
4. PRIMENA RAZVOJA ZASNOVANOG NA LJUDSKIM PRAVIMA RADI POSTIZANJA RODNE RAVNOPRAVNOSTI I UNAPREĐENJA ŽENSKIH LJUDSKIH PRAVA	132
4.1. KVALITET VEZE PRINCIPA RAZVOJA ZASNOVANOG NA LJUDSKIM PRAVIMA SA PRINCIPOM RODNE RAVNOPRAVNOSTI	132
4.2. RAZVOJ ZASNOVAN NA LJUDSKIM PRAVIMA I CEDAW	148
4.3. RAZVOJ ZASNOVAN NA LJUDSKIM PRAVIMA I PEKINŠKA PLATFORMA ZA AKCIJU	153
4.4. PRETPOSTAVKE I PREPREKE ZA PRIMENU KONCEPTA RAZVOJA ZASNOVANOG NA LJUDSKIM PRAVIMA SA RODNE PERSPEKTIVE	166
4.5. MOGUĆI KORISNI EFEKTI RAZVOJA ZASNOVANOG NA PRAVIMA U POGLEDU NEUTRALISANJA NEGATIVNIH POSLEDICA EKONOMSKE GLOBALIZACIJE NA POLOŽAJ ŽENA	169
4.6. KRITIKE IZ RODNE PERSPEKTIVE	170
4.7. ODNOS RAZVOJA ZASNOVANOG NA LJUDSKIM PRAVIMA I FEMINISTIČKE EKONOMIJE	173
4.8. REZIME	
5. ZAKLJUČAK	179
SPISAK KORIŠĆENE LITERATURE	184
SKRAĆENICE	205
BIOGRAFIJA	208

Uvod

Svet današnjice karakteriše ubrzana globalizacija kapitalističke ekonomije i eliminisanje prepreka kretanju kapitala, roba, usluga, tehnologija, ideologija i ljudi preko državnih granica. Rastuća globalizacija stvorila je uslove za ‘novi-liberalizam’ na globalnoj sceni, kojeg karakterišu zakon tržišta, smanjivanje javnih izdataka za socijalne usluge, deregulacija, privatizacija i zamenjivanje koncepta ‘javnog dobra’ sa konceptom ‘individualne odgovornosti’. Na ovim premisama počiva i tranzicija sa socijalističkog načina privređivanja zasnovanog na državnoj i društvenoj svojini na tržišni model zasnovan na privatnoj svojini, proces koji se sada već bliži kraju u zemljama bivšeg socijalističkog režima u Centralnoj i Srednjoj Evropi i zemljama bivšeg Sovjetskog saveza.

Iskustva tranzicionih zemalja, kao i iskustva razvijenih kapitalističkih zemalja, pokazuju da su dobici i gubici koje donosi ekonomski razvoj zasnovan na neoliberalnoj agendi neravnomerno raspoređeni. Nemaju svi iste mogućnosti i šanse za korišćenje prednosti globalizacije. Žene plaćaju neproporcionalno visoku cenu zbog sistemskih i strukturalnih ekonomskih promena, dok im mogućnosti za poboljšanje kvaliteta života nisu u istoj meri dostupne kao muškarcima. Posledice ovakvog favorizovanog razvoja zasnovanog na ekonomskom rastu u kontekstu slobodnog tržišta globalne ekonomije su, između ostalog, rastuća rodna neravnopravnost i sve lošiji ekonomski i socijalni položaj žena, čak i u razvijenim zemljama.

Predmet istraživanja ovog rada je novi koncept razvoja koji je sve više prisutan u politikama i programima međunarodnih agencija za razvoj i agencija Ujedinjenih nacija – razvoj zasnovan na ljudskim pravima. Od metoda primenjeni su teorijski, dogmatski, dijalektički i komparativni metod, te studija slučaja. Cilj istraživanja je da se ovaj model razvoja ispita sa rodne perspektive, odnosno, kako utiče na mogućnosti žena da ostvaruju svoja garantovana ljudska prava, te da li se i kako ovaj model razvoja može primenjivati kao strategija za unapređenje rodne ravnopravnosti i poboljšanje ekonomskog, socijalnog i političkog položaja žena u smislu eliminisanja negativnih efekata neoliberalne ekonomske globalizacije.

Istraživanje u ovom radu obuhvata:

- ispitivanje normativne sadržine prava na razvoj kao jednog novog prava iz treće generacije ljudskih prava,
- ispitivanje sadržine koncepta razvoja zasnovanog na ljudskim pravima, posebno kao moguće strategije za postizanje rodne ravnopravnosti i ostvarivanja ženskih ljudskih prava,
- ispitivanje mogućnosti ostvarivanja prava žena na razvoj u kontekstu neoliberalne globalizacije,
- ispitivanje preduslova, pretpostavki, mogućnosti i prepreka za integrisanje razvoja zasnovanog na ljudskim pravima u nacionalnu politiku strateškog razvoja, kao i kakve bi efekte takva politika razvoja imala na rodnu ravnopravnost, eliminisanje diskriminacije žena i ostvarivanje građanskih, političkih, ekonomskih, socijalni i kulturnih prava žena.

Ciljevi istraživanja su:

- da se putem primene modernih teorija društva, međunarodnog prava, ljudskih prava, rodni studija, studija razvoja i feminističke ekonomije istraži model razvoja zasnovan na ljudskim pravima sa rodne perspektive,
- da se sagledaju mogućnosti upotrebe razvoja zasnovanog na ljudskim pravima kao strategije za postizanje rodne ravnopravnosti, ostvarivanja i zaštite ženskih ljudskih prava, političkog i ekonomskog razvoja čiji bi i cilj i sredstvo bili nediskriminacija, ravnopravnost, participacija, odgovornost i zasnovanost na međunarodnim standardima ljudskih prava,
- da se unapredi teorija istraživanja iz oblasti ljudskih prava i studija razvoja integrisanjem rodnog aspekta kao nužnog i nezaobilaznog aspekta u ovim oblastima,
- da se unapredi teorija istraživanja u rodni studijama,
- da se stvori naučna osnova za produbljivanje istraživanja po pojedinim segmentima sa akcentom na pojedinim ženskim pravima,
- da se stvore pretpostavke za sagledavanje mogućnosti razvoja društva sa stanovišta razvoja garantovanih ljudskih prava i fundamentalnih sloboda, posebno žena kao najveće marginalizovane i diskriminisane grupe.

1. Pregled globalnih makroekonomskih i političkih tendencija koje utiču na ostvarivanje rodne ravnopravnosti

1.1. Peking 11 godina posle

„*Peking*¹ je izdat!“² – ovako bi, u najkraćem, mogao da glasi rezime nakon podvlačenja crte ispod desetogodišnjih aktivnosti vlada skoro svih država sveta u cilju zaštite ženskih ljudskih prava i poboljšanja ekonomskog i socijalnog položaja žena širom sveta. U martu 2005. godine Komisija Ujedinjenih nacija za položaj žena održala je međuvladin sastanak u Njujorku radi sagledavanja i ocenjivanja napretka u ostvarivanju ciljeva definisanih u Pekinškoj platformi za akciju (UN, 1996)³. Ovaj događaj, nazvan „Peking +10“, obeležio je vidljiv i značajan kontrast u odnosu na pokretačku snagu, masovnost i inspirativnu energiju koje su krasile Svetsku konferenciju o ženama u Pekingu. Globalni skup u Kini označio je prekretnicu u razvoju ženskih ljudskih prava, postavljajući međunarodni politički okvir za unapređenje rodne ravnopravnosti⁴. Ostvareno je jednoglasje po pitanju stava da delovanje u cilju postizanja rodne ravnopravnosti utiče na sve glavne tokove ekonomske i socijalne politike, od nacionalnog do međunarodnog nivoa, te da je stoga potrebno preispitati i redefinisati agendu globalnog ekonomskog i društvenog razvoja. Ravnopravnost između muškaraca i žena definisana je kao pitanje ljudskih prava i uslov za ostvarivanje socijalne pravde, kao i preduslov za postizanje razvoja i mira u svetu.

Međunarodni skup Peking +10 je potvrdio globalnu politiku definisanu na Četvrtoj svetskoj konferenciji o ženama i nije se bavio formulacijom, odnosno reformulacijom te politike, iako je za tako nešto bilo mnogo razloga. Istraživanja i podaci ukazuju na podvojene učinke preduzetih mera, dok su dostignuća u pogledu ostvarivanja rodne ravnopravnosti ocenjena kao nedovoljna i manjkava (Molyneux and Razavi, 2006). Dok su vlade bile stava da treba biti zadovoljan postignutim, međunarodni ženski pokret nije delio takvu ocenu. Međunarodni izveštaj sačinjen na osnovu raporta ženskih organizacija iz 150 država pokazuje da se stvarnost dramatično razlikuje od zvaničnih izveštaja njihovih vlada (WEDO, 2005).

¹ U Pekingu, na 4. Svetskoj konferenciji o ženama 1995. godine, vlade 189 država sveta definisale su i usvojile vodeće principe i obaveze zaštiti ženskih prava i unapređivanju položaja žena proklamovanih u Pekinškoj deklaraciji i Programu za akciju (UN 1996).

² Pun naslov citiranog izveštaja WEDO glasi: „Peking je izdat: Izveštaj žena širom sveta o tome kako su vlade podbacile u pretvaranju Platforme u akciju“ (*Beijing Betrayed: Women Worldwide Report that Government Have Failed to Turn the Platform into Action*) (WEDO 2005)

³ Pekinška platforma za akciju je definisala set strateških ciljeva i utvrdila akcije koje treba da preduzmu vlade, međunarodna zajednica, nevladine organizacije, međunarodne i regionalne organizacije, sindikati i privatni sektor radi uklanjanja prepreka za unapređenje položaja žena. Osnovni cilj je uklanjanje prepreka za aktivno učešće žena u svim oblastima javnog i privatnog života putem punog i ravnopravnog učešća u odlučivanju u ekonomskoj, socijalnoj, kulturnoj i političkoj sferi. Pekinška deklaracija je definisala dvanaest kritičnih oblasti koje izazivaju zabrinutost, među kojima su, na prvom mestu, stalni i sve veći teret siromaštva na ženama i nejednakost u ekonomskim strukturama i politikama, u svim oblicima proizvodnih aktivnosti i u pristupu sredstvima. U svakoj od kritičnih oblasti dijagnostikuje se problem i predlažu strateški ciljevi uz nalažanje konkretnih akcija različitim akterima. Ti akteri su vlade, međunarodne i regionalne organizacije, institucije, sindikati, privatni i civilni sektor.

⁴ Pod pojmom rodne ravnopravnosti podrazumevamo jednaku prisutnost, jačanje i učešće oba pola u svim sferama javnog i privatnog života. Ciljevi rodne ravnopravnosti uključuju sledeće aspekte: priznanje i potpunu primenu ženskih prava kao ljudskih prava; razvoj i napredak predstavničke demokratije putem promovisanja jednakog učešća žena i muškaraca, kako u političkom i privatnom životu, tako i u svim drugim životnim sferama; ekonomsku nezavisnost pojedinca i težnju da se usklade porodični život i radne obaveze, kako žena tako i muškaraca; jačanje svesti i ravnopravno razvijanje samopouzdanja devojčica i dečaka putem ostvarivanja nastavnih sadržaja kroz obrazovne sisteme; priznavanje zajedničke uloge žena i muškaraca u ispoljavanju potreba i odgovornosti u cilju otklanjanja neravnoteže moći u društvu.

Analize rezultata postignutih deset godina nakon usvajanja Pekinške platforme za akciju pokazuju da nema mesta pre-teranom zadovoljstvu, te da je nakon naglog zamaha u postizanju uspeha ubrzo usledio pad u ostvarivanju rezultata u svih dvan-aest ključnih oblasti⁵ koje zahtevaju posebnu pažnju i akciju država, međunarodne zajednice i civilnog društva. Prema izveštaju WEDO, kombinacija nekoliko globalnih tendencija stvorila je okruženje koje nije pogodno za ostvarivanje i unapređenje ženskih prava i rodne ravnopravnosti. Te globalne tendencije su sledeće:

- Dominantni neoliberalni ekonomski okvir i makroekonomska politika zasnovana na tržištu doveli su do promene trgovin-skih i finansijskih pravila, deregulacije i privatizacije, što je prouzrokovalo rast siromaštva i produbljava-nje nejedna-kosti između država i unutar njih, uključivši i povećanje neravnopravnosti žena i muškaraca.
- Porast militarizacije nakon septembra 2001. godine, neprijateljstva i konflikti između regionalnih etničkih i drugih za-jednica doveli su do povećanja broja izbeglica i raseljenih lica čiju većinu po pravilu čine žene; time je ženama otežan pristup osnovnim uslugama i zaštiti ljudskih prava, dok je povećan rizik izloženosti nasilju.
- Rastući fundamentalizam teži da eliminiše dostignuća u oblasti rodne ravnopravnosti i smanji stečena ženska prava, te da ograniči dostignute slobode i mogućnosti u svim oblastima života, naročito u oblasti reproduktivnog zdravlja.

U ovakvom okruženju koje ograničava resurse i sužava mogućnosti za unapređenje položaja i uloge žena u društvu, malo je vlada koje pokazuju političku volju da sprovode obaveze i politiku dogovorenu u Pekingu. Rezultat toga je da mnoge žene u većini regiona sveta danas žive teže nego deset godina ranije, zaključuje se u Izveštaju WEDO. Ovakva tendencija nije, međutim, prisutna samo u nerazvijenim delovima sveta, već i u najrazvijenijim društvima, uključujući i u 'starim' članicama državama Evropske unije (WIDE, 2004). Najnoviji globalni Izveštaj o rodnom jazu iz 2006. godine⁶ potvrđuje da rodna ne-ravnopravnost postoji u svim zemljama sveta i da su razlike jedino u dubini tog jaza. Uprkos opredeljenjima za rodnu ravno-pravost garantovanu u preambulama ustava mnogih država, kao i uprkos opšteprihvaćenosti principa ravnopravnosti žena i muškaraca kao jednog od vodećeg načela Povelje UN i Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima, još smo uvek daleko od postizanja rodne ravnopravnosti i osnaživanja žena. U prilog ove tvrdnje Toraya Ahmed Obaid, izvršna direktorka UNFPA, iznosi sledeće argumente⁷:

- ni u jednoj regiji sveta žene nisu ravnopravne sa muškarcima u pogledu pravnih, socijalnih i ekonomskih prava,

- rodna neravnopravnost u pogledu ekonomskih mogućnosti, izloženosti riziku od nasilja i u pogledu posedovanja moći i političkog uticaja postoji i u razvijenim i u nerazvijenim zemljama,

- svake minute jedna žena, odnosno godišnje 529.000 žena, umire od komplikacija prilikom porođaja,

- žene čine većinu siromašnih, kao i većinu među najsiromašnijima.

Navedeni argumenti su potkrepljeni i u analizama primene⁸ Konvencije o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena⁹ (u daljem tekstu: CEDAW) i drugih međunarodnih instrumenata koje ustanovljavaju standarde ljudskih prava i ženskih prava. Mnoge vlade su usvojile antidiskriminacionu legislativu i posebne zakone o ravnopravnosti polova, o zaštiti od nasilja u porodici i od drugih vidova nasilja nad ženama; razvijaju se nacionalni mehanizmi za ravnopravne mogućnosti i napredovanje žena; vode se politike suzbijanja trgovine ženama i decom u cilju seksualne eksploatacije, prinudne prostitucije, prisilnog braka, dečje por-nografije itd. Pa ipak, u svim delovima sveta jačaju fundamentalističke i desničarske snage koje podstiču kulturu poricanja ženskih prava i podređenu ulogu žena u društvu¹⁰. Najmoćnija država sveta, SAD, još uvek nije ratifikovala CEDAW. Pojedine zemlje koje su ratifikovale ovu Konvenciju još uvek se pridržavaju rezervi koje su dale na ključne članove i zadržavaju diskriminator-sku legisla-tivu. U oblasti borbe protiv negativnih pojava kao što je trgovina ženama radi seksualne eksploatacije, još uvek dominira kazneni pristup. Nedostaje fokusiranje na ljudskim pravima žrtvi, preventivno delovanje i ispitivanje uzroka ovih negativnih pojava.

U cilju unapređivanja mira i sigurnosti, Savet bezbednosti UN je 2000. godine usvojio Rezoluciju 1325¹¹ kojom naglašava značaj učešća i uloge žena u sprečavanju i razrešavanju konflikata i izgradnji i održavanju mira. Ipak, uprkos zalaganjima ženskih grupa širom sveta, primena ove Rezolucije je minimalna. Nadalje, žene su u svim državama nedovoljno zastupljene na pozicijama odlučivanja i političkog vođstva, a naročito ih malo ima na položajima odlučivanja o razrešenju konflikata. Žene i devojčice čine 75 procenata izbeglica i raseljenih lica širom sveta, pa ipak, vlade i nadalje ne uzimaju u obzir njihov položaj, potrebe i interese.

Žene su i nadalje slabo zastupljene u nacionalnim parlamentima. Za proteklih dvanaest godina, svetski prosek njihovog učešća je porastao sa 11,7 procenata u 1995. godini na tek 17 procenata¹² u 2007. godini. Svega 17 država¹³ je dostiglo kritičnu masu od 30 procenata žena u svojim parlamentima. Desetak država nema nijednu parlamentarku, a dve države¹⁴ još uvek poriču biračko pravo žena.

⁵ Definisane ključne oblasti: žene i siromaštvo, žene i ekonomija, žene i obrazovanje, žensko zdravlje, žene na vlasti i odlučivanju, nasilje nad ženama, žene i oružani sukobi, institucionalni mehanizmi za poboljšanje položaja žena, ljudska prava žena, žene i mediji, žene i okolina, žensko dete.

⁶ *The Global Gender Gap Report 2006*. Izveštaj obuhvata 115 ekonomija u kojima živi preko 90 odsto svetskog stanovništva. Izveštaj je napravljen na osnovu nove metodologije izradene od strane Centra za međunarodni razvoj sa Harvardskog univerziteta, Londonske poslovne škole i Programa žena liderki Svetskog ekonomskog foruma. Metodologija uključuje detaljne profile svake ekonomije koja omogućuje uvid u ekonomske, pravne i društvene aspekte rodno- g jaza. Ve- ličina rodno- g jaza se meri u četiri kritične oblasti neravnopravnosti žena i muškaraca: ekonomska participacija i mogućnosti, dostupnost obrazovanja, političko osnaživanje i zdravlje. Izveštaj je dostupan na: <http://www.weforum.org/en/initiatives/gcp/Gender%20Gapindex.htm>. Pristupljeno 18. januara 2007.

⁷ Izvor: Statement by Thoraya Ahmed Obaid, UNFPA Executive Director, *Gender Mainstreaming, Joint Meeting of the Executive Boards of UNDP/UNFPA, UNICEF with the participation of WFP*, 20 January 2005. Dostupno na: <http://www.unfpa.org/news/news.cfm?ID?=559>. Pristupljeno 12. januara 2007.

⁸ Izveštaji vlada Komisiji UN za položaj žena o primeni CEDAW, kao i Zaključni komentari ovog Komiteta na date nacionalne izveštaje dostupni su na sajtu: <http://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/>

⁹ Convention on Elimination all Forms of Discrimination against Women (18 December 1979), A/34/46. <http://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/states.htm>

¹⁰ Opširnije o fundamentalizmu i ženskim pravima: *Women's Human Rights Net*, dostupno na: <http://www.whrnet.org/fundamentalisms>

¹¹ S/RES/1325, usvojen od strane Saveta bezbednosti UN 31. oktobra 2000. godine

¹² Prema podacima Interparlamentarne unije na dan 31. marta 2007. godine. Izvor: <http://www.ipu.org/wmn-e/world.htm>. Pristupljeno 18. aprila 2007. godine.

¹³ Ruanda, Švedska, Kostarika, Finska, Norveška, Danska, Holandija, Kuba, Španija, Argentina, Mozambik, Belgija, Island, Južnoafrička Republika, Austrija, Novi Zeland, Nemačka, Burundi i Tanzanija. Izvor: <http://www.ipu.org/wmn-e/classif.htm>. Pristupljeno 3. aprila 2007. godine.

¹⁴ Ujedinjeni Arapski Emirati i Saudijska Arabija. Izvor: <http://www.ipu.org/wmn-e/suffrage.htm>. Pristupljeno 3. aprila 2007. godine.

Žene čine većinu siromašnih. Najsromašnije su uglavnom u poljoprivredi i u neformalnoj ekonomiji. Uzroci feminizacije siromaštva¹⁵ su, između ostalih, mala stopa rasta zaposlenosti žena i diskriminacija u pristupa resursima, obrazovanju, kreditima i uslugama. U 2003. godini od 2,8 milijardi zaposlenih na svetu, 1,1 milijarda (39 procenata) su bile žene (INSTRAW, 2005). Udeo žena u ukupnoj zaposlenosti je u 2004. godini porastao na 40 procenata. Iako žene manje nego muškarci učestvuju na formalnom tržištu rada, raspoloživi podaci ukazuju na veliku prisutnost ženske zaposlenosti na radu koji se obavlja kod kuće i u uličnoj prodaji: 30-90 procenata od ukupnog broja uličnih prodavaca su žene (osim u društvima koja ograničavaju mobilnost žena), kao i preko 80 procenata radnika angažovanih na radu kod kuće (ILO, 2002).

Ženski rad je još uvek potplaćen i nije uvek iskazan u zvaničnim nacionalnim statistikama, dok ekonomska i trgovinska politika retko uzimaju u obzir specifičan položaj žena. Neplaćeni rad u kući, domaćinstvu i unutar porodice obavljaju uglavnom žene. Nadalje, one su podložne diskriminaciji na tržištu rada. Nezaposlene žene duže čekaju na posao i teže se zapošljavaju nego muškarci, što se naročito odnosi na bolje plaćene poslove. Od žena se često očekuje da imaju viši nivo obrazovanja od muškaraca u takmičenju za radno mesto pod istim uslovima.

Princip jednake plate za muškarce i žene za jednak rad, odnosno jednak rad za istu vrednost, još uvek nije ostvaren. Rodni jaz u primanjima je veći u zemljama u kojima je manji procenat ekonomski aktivnih žena u odnosu na ekonomski aktivne muškarce. Primera radi, rodni jaz u platama je poslednjih godina porastao za 40 procenata u zemljama Srednjeg Istoka i Severne Afrike (ILO, 2006). Na ovo ukazuje i globalna mreža Social Watch¹⁶. Ona meri stepen rodne ravnopravnosti u ekonomskoj participaciji koristeći kombinaciju dva indikatora: procenat ukupne ženske plaćene radne snage (uključujući poljoprivredni sektor) i prihodovni jaz između žena i muškaraca. Prema poslednjem izveštaju ove globalne koalicije (2006:92), prosečni prihodi žena iznose 53 procenata u odnosu na prosečne prihode muškaraca.¹⁷ Primera radi, u 2002. godini žene u Kirgistanu su zarađivale svega 65 odsto od plate muškaraca, dok su primanja seoskih žena u Boliviji iznosila svega 29 odsto u odnosu na primanja muškaraca¹⁸.

U pojedinim industrijalizovanim zemljama ovaj jaz se malo suzio. On je relativno mali u Australiji, Nemačkoj, Norveškoj i Švedskoj koje imaju uspešnu praksu kolektivnog pregovaranja na centralnom nivou sa naglaskom na politiku jednakih plata. U Kanadi i SAD rodni jaz u platama je nešto veći, s obzirom da je kolektivno pregovaranje decentralizovano, tržišno orijentisano i na nivou preduzeća. Prema podacima Ekonomske komisije UN za Evropu [*United Nations Economic Commission for Europe – UNECE*], zaposlene žene u Evropi i Severnoj Americi u proseku zarađuju 20-25 odsto manje od muškaraca za isti rad (Ruminska-Zimny,

2002:4). Ovaj jaz se u zemljama¹⁹ tranzicije²⁰ čak povećavao. U Ukrajini žene čine 60 procenata zaposlenih radnika sa višim obrazovanjem, a njihova prosečna plata je 29 procenata manja od prosečne plate muškaraca. U Rusiji prosečne plate žena iznosile su 55 odsto plate muškaraca, dok je 1989. godine ovaj procenat iznosio 70 odsto.

Istraživanja pokazuju da je potpisivanje Severnoameričkog sporazuma o slobodnoj trgovini (NAFTA) pomoglo poslodavcima u industrijskom sektoru da se uspešno odupru zahtevima radnika za povećanjem plata. Pored toga, multinacionalne korporacije su preselile svoje direktne investicije iz novih industrijalizovanih ekonomija, gde su se poboljšali uslovi rada i povećale plate, u manje razvijene zemlje kao što su Indija, Šri Lanka, Mauricijus, Bangladeš, Kina i Vijetnam (United Nations, 1999:132).

Proširivanje rodnog jaza u platama u zemljama tranzicije delom se objašnjava rastom plata u industrijskim granama u kojima su pretežno zaposleni muškarci i boljim mogućnostima zapošljavanja muškaraca u rastućem privatnom sektoru. Ženska radna snaga je i nadalje koncentrisana na poslovima sa niskim nadnicama i malim autoritetom, postavljajući tako ograničenja u pristupu društvenom statusu, dobro plaćenim poslovima i napredovanju u karijeri. Žene su više prisutne na relativno loše plaćenim radnim mestima na dnu lestvice hijerarhije zanimanja, te su stoga izložene nesigurnosti i nedovoljnoj zaštiti (Ankerf, 1998; Baden, 1995; Bhattacharya, 2000).

Po pravilu žene teško napreduju na poslu zbog nedostatka mera koje bi uzimale u obzir materinstvo i odgovornost u porodici, a muškarci se nedovoljno ohrabruju da usklade profesionalne i porodične obaveze. Zakoni u ovoj oblasti se ne primenjuju ili njihova primena nije efikasna, a sistemi zakonske podrške su slabi. Žene su još uvek te koje obavljaju veći deo neplaćenog rada u kući. Kombinacija neplaćenog rada i brige unutar porodice, domaćinstva i zajednice dovodi do nesrazmerno velikog tereta za žene; ovo će opstajati sve dok postoji nesrazmera u podeli zadataka i odgovornosti za poslove u kući između žena i muškaraca. Diskriminacija na osnovu roda prisutna je u zapošljavanju i odnosima prema ženi u slučajevima trudnoće, uključujući test na trudnoću i seksualno uznemiravanje na radnom mestu.

Brojna istraživanja ukazuju da reproduktivna uloga žena i njihova usmerenost ka neplaćenom radu u kući otežavaju učešće žena na tržištu rada, naročito u formalnom sektoru. Najnoviji izveštaj Svetske banke o sprovođenju Milenijumskih ciljeva razvoja²¹ daje brojne primere nepovoljnih socijalnih i ekonomskih uticaja koji doprinose rastu ženskog siromaštva. Tako 24,8 odsto žena u Kirgistanu kao razloge nezapošljavanja i ostanka u kući navodi, tipično, „potrebu održavanja domaćinstva, brigu o deci, bolesnim i starim članovima porodice“, dok svega 1,5 procenata muškaraca navodi ove razloge (World Bank, 2007:108).

Makroekonomski procesi udruženi sa globalizacijom uticali su na živote mnogih različitih socijalnih grupa, uključujući razne slojeve žena u urbanim i ruralnim sredinama. Širom sveta, rad na neodređeno vreme sa punim radnim vremenom zamenjuju razni vidovi fleksibilnog zapošljavanja, privremeni i povremeni poslovi, ugovorni poslovi, rad na određeno vreme i rad kod

¹⁵ Pod izrazom 'feminizacija siromaštva' u feminističkoj ekonomiji se podrazumevaju tri različite stvari: "...da je kod žena rasprostranjenije siromaštvo nego kod muškaraca; da je njihovo siromaštvo ozbiljnije nego kod muškaraca; da postoji tendencija ka većem siromaštvu među ženama, posebno u vezi sa sve većim brojem domaćinstava kojima upravljaju žene." (BRIDGE, 2001:3).

¹⁶ Vidi opširnije o izveštajima ove mreže na sajtu <http://www.socialwatch.org>

¹⁷ Engl. *gender income gap*. Najveći rodni jaz u prihodima je na Srednjem Istoku i Severnoj Africi (0.32), a najmanji u Severnoj Americi (0.63). U Evropi iznosi 0.58.

¹⁸ United Nations, Commission on the Status of Women. Report of the Secretary-General, Review of the implementation of the Beijing Platform for Action and the outcome documents of the special session of the General Assembly entitled « Women 2000 : gender equality, development and peace for the twenty-first century », E/CN.6/2005/2, 6 December 2004. Paragraph 106.

¹⁹ Države bivšeg realsocijalističkog istočnog bloka u Centralnoj i Istočnoj Evropi, Jugoistočnoj Evropi i Zajednici Nezavisnih Država.

²⁰ Prema Vidojeviću (2005:235), tranzicija je istočnoevropska varijanta globalizacije.

²¹ World Bank (2007), *Global Monitoring Report 2007 – Millenium Development Goals*, World Bank, Washington DC. Dostupno na: <http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/EXTDEC/EXTGLOBALMONITOR/EXTGLOMONREP2007>. Pristupljeno 20. aprila 2007.

kuće. Pod ovakvim ekonomskim tendencijama raste učešće žena na nesigurnim i slabo plaćenim poslovima, povećavajući rizik od siromaštva. U ruralnim sredinama Indije, Ekvadora, Nigerije, Meksika, Gvatemale i drugih siromašnih zemalja prelazak sa proizvodnje hrane na izvozno orijentisanu proizvodnju doprineo je na osiromašenju mnogih sitnih poljoprivrednih proizvođača, naročito žena. One su posebno pogođene liberalizacijom trgovine, komercijalizacijom poljoprivrede i rastućom privatizacijom resursa i usluga.²²

Na globalnom nivou, danas je nezaposlenost žena veća nego pre 10 godina. Ukupno 81,8 miliona nezaposlenih žena u svetu je u aktivnoj potrazi za poslom, što je 22,7 odsto više nego pre jedne decenije (ILO, 2007). U Latinskoj Americi i na Karibima nezaposlenost žena je za 3,4 procenta veća od nezaposlenost muškaraca. Na Srednjem Istoku i u Severnoj Americi ovaj procenat iznosi 6 odsto, dok je u Jugoistočnoj Aziji procenat ženske nezaposlenosti porastao poslednjih godina sa 4,7 odsto na 6,9 odsto (INSTRAW, 2005:4-5).

Neposredna posledica ovih tendencija je da žene čine većinu siromašnih radnika, odnosno onih koji imaju radno mesto, ali ne mogu da zarade dovoljno da bi prekoračili granicu siromaštva koju čini prihod od jednog dolara dnevno. Od 550 miliona siromašnih radnika na svetu, 330 miliona odnosno 60 procenata su žene. Uz brojku od 81,8 miliona nezaposlenih žena ovo znači da nedostaje najmanje 400 miliona „pristojnih“²³ poslova kako bi se udovoljilo potrebama žena za radom (INSTRAW, 2005:5).

Povoljniji rezultati postignuti su u pogledu ostvarivanja rodne ravnopravnosti u pristupu obrazovanju i u ostvarivanju univerzalne uključenosti devojčica i dečaka u osnovno obrazovanje, osim u Podsaharskoj Africi i Zapadnoj Aziji. Ipak, stopa nepismenosti i prekida školovanja još uvek je viša kod žena i devojčica nego kod muškaraca i dečaka. Žene čine većinu (66 procenata) od ukupnog broja nepismenih u svetu (ILO, 2007a). Rodno stereotipiziranje i dalje je karakteristika udžbenika i nastavnih programa širom sveta.

Pojedine vlade su nakon Pekinške konferencije usvojile zakone kojim se omogućava ženama ostvarivanje prava na zemlju i prava nasleđivanja zemlje. Uprkos tome, ova prava još uvek nisu garantovana ženama u svim zemljama. U Mauritaniji svega 18, 7 odsto žena poseduje zemlju na svom imenu, a u Nepal u svega 11 odsto žena. U većini latinoameričkih zemalja 70-90 odsto vlasnika zemlje su muškarci. Posedi u svojini žena su po pravilu znatno manji od onih koji su u vlasništvu muškaraca (World Bank, 2007:109). Tendencije podsticane globalizacijom, kao što je privatizacija vodnih resursa, onemogućavaju ili otežavaju ostvarivanje prava na vodu i na upravljanje osnovnim resursima potrebnim za preživljavanje. Žene i nadalje nisu prisutne u odlučivanju o većini ekoloških problema i pitanja vezanih za održavanje prirodnih resursa i životnu okolinu.

²² United Nations, Commission on the Status of Women. Report of the Secretary-General, Review of the implementation of the Beijing Platform for Action and the outcome documents of the special session of the General Assembly entitled « Women 2000 : gender equality, development and peace for the twenty-first century », E/CN.6/2005/2, 6 December 2004. Paragraph 107.

²³ ILO definiše “pristojni posao” kao “produktivni rad koji se obavlja pod pravičnim, sigurnim i dostojanstvenim uslovima, gde su prava zaštićena i obezbeđena odgovarajuća nadoknada i socijalna naknada.

Pekinška konferencija je pozvala vlade da ostvaruju pristupačne, rodno osetljive i kvalitetne zdravstvene usluge za žene, kao i da razvijaju istraživanja i unapređuju informisanje o ženskom zdravlju. Ipak, žene širom sveta i dalje se bore za ostvarivanje autonomije nad sopstvenim telom. Pristupačne i kvalitetne zdravstvene usluge su još uvek mnogima nedostupne, naročito siromašnim ženama i seoskim ženama. U mnogim zemljama ženama su ugroženi reproduktivno zdravlje i reproduktivna prava zbog rastućeg verskog i kulturnog fundamentalizma. Žene i devojčice su još uvek najviše izložene riziku od zaraze HIV/AIDS, naročito zbog seksualne podređenosti i društvenog žigosanja obolelih.

Navedeni globalni izveštaji WEDO (2005), UNECE (2004) i UNICEF-a (2000) ukazuju da vlade širom sveta, umesto sveobuhvatne politike, primenjuju sporadične pristupe, a tako se ne mogu ostvariti zalaganja iz Pekinške deklaracije i Platforme za akciju, međunarodnih dokumenata koji nalažu ekonomsku, društvenu, socijalnu i političku transformaciju društva. Nedovoljnoj realizaciji međunarodno prihvaćenih obaveza doprinosi i pojava prevlasti međunarodnih trgovinskih i finansijskih institucija nad suverenim državama u oblasti kreiranja politike razvoja i makroekonomske politike. Analiza Instrajivačkog instituta UN za društveni razvoj [United Nations Research Institute for Social Development – UNRISD] (Molyneux and Razavi, 2006) potvrđuje da ove međunarodne institucije vode politiku razvoja zasnovanu na dve problematične premise:

- da je unapređenje rodni odnosa u toku kao deo nezaobilaznog i linearnog procesa modernizacije i razvoja, i
- da se takav napredak podstiče putem ekonomskog rasta; zaključno tome, progresivne su one politike koje najbolje mogu obezbediti takav rast.

Svetska banka (2007) naročito voli da ističe da zemlje sa visokim bruto nacionalnim dohotkom po glavi stanovnika imaju veći stepen rodne ravnopravnosti i da je podsticanje ekonomskog rasta putem liberalizacije važno sredstvo u sužavanju i eliminisanju rodnog jaza.

Brojne analize i istraživanja razvoja, uključivši i ona od strane najuticajnijih globalnih institucija i organizacija, kao što je UNDP (UNDP 1999, UNDP 2000, UNDP 2003, UNDP 2005) i svetskih mreža, kao što je Social Watch (Social Watch 2003, Social Watch 2004, Social Watch 2005, Social Watch 2006), ukazuju da ekonomski i društveni razvoj uopšteno ne mora nužno da se poklapa sa razvojem i blagostanjem svake države i pojedinca, niti sa rodnom ravnopravnošću i socijalnom i rodnom pravdom. Ono što se podrazumeva ‘razvojem’ ne mora nužno da znači i progres za žene (Grown *et al.*, 2000). Po klasičnom, najraširenijem pristupu, rodna ravnopravnost se posmatra sagledavanjem položaja žene u društvu, uz uobičajene indikatore prihodovanja i blagostanja. Uprkos ovim pokazateljima, u mnogim politikama i dalje preovlađuje shvatanje da je ekonomski rast glavni motor promena u rodnim odnosima.

Nadalje, mnoge analize pokazuju da novi ekonomski model, odnosno neoliberalna makroekonomska politika, dovodi do produbljivanja nejednakosti (između država, regija, tržišta, klasa, društvenih grupa, domaćinstava, i konačno, između muškaraca i žena) širom sveta (Social Watch, 2005; Social Watch, 2006; UNDP, 1999). Tranzicija bivših socijalističkih zemalja ka tržišnoj ekonomiji, strukturalno prilagođavanje i privatizacija ostavili su milione ljudi bez posla i doveli ih u akutno siromaštvo. Politike odgo-

vorne za povećanje socijalnih troškova i produbljivanje nejednakosti prouzrokovale su određene rodne efekte, prebacujući teret prilagođavanja i ekonomskih reformi na žene; one su te koje su absorbovale 'šok' ovih promena unutar domaćinstava i porodice (Elson, 2002). Čak i u ekonomijama koje beleže nagli rast (kao što su Kina i Republika Koreja) sa brzim rastom ženske zaposlenosti, u kojima ima izvesnog povećanja prosečnog blagostanja žena i u kojima one uživaju prednosti socijalnog rasta i socijalne zaštite, nije došlo do smanjivanja rodne nejednakosti (Molyneux and Razavi, 2006:12). Konvencionalni koncept okvira i statistika koristi rodno slepu, a ne rodno neutralnu makroekonomsku politiku. Taj koncept ne priznaje ženski doprinos ekonomiji, dok je, s druge strane, prisutna neplaćena ekonomija nege i brige [engl. *care economy*], u kojoj žene obavljaju pretežni rad održavajući socijalni mir i društvenu koheziju i društvenu odgovornost (Elson, 2002a:1).

1.2. Globalizacija – akteri, tržište i socijalna pravda

Globalizacija je složeni društveni, ekonomski, kulturološki, tehnološki, politički i geografski proces u kome je pokretljivost kapitala, ideja, tehnologije, organizacija, ideja i ljudi dobila rastuću globalnu i transnacionalnu formu. Poslednjih godina globalizacija je predmet proučavanja skoro svih grana društvenih nauka (prava, sociologije, ekonomije, međunarodnih odnosa, prava o ljudskim pravima, rodni studija, kulturologije, studija razvoja i dr.)²⁴, što potvrđuje međuzavisnost različitih društvenih kretanja i pojava na globalnom nivou. Bogatstvo studija i istraživanja raznih aspekata globalizacije praćeno je nizom najraznovrsnijih definicija ovog fenomena²⁵. Ono sa čime se svi autori slažu jeste da globalizaciju karakteriše sve veća integracija svetske proizvodnje, trgovine, komunikacija i finansija.

Prema Gidensu, globalizacija se odnosi na svet posle 1989. godine (cit. u: Vidojević, 2005:13) i pored ostalog, označava bitnu promenu odnosa svetskih snaga i sadašnju planetarnu (nad)moć Zapada, prevashodno Sjedinjenih Američkih Država. U tom smislu, Vidojević (2005:15) određuje globalizaciju kao "proces i sistem konfliktnog povezivanja sveta, čiju sadržinu, oblike, ciljeve i učinke prvenstveno određuju planetarizacija kapitala, interesi, uticaj i sila najmoćnijih korporacija i zemalja, pre svega Sjedinjenih Američkih Država". Ovakva definicija globalizacije kao konkretno-istorijskog pojma se znatno razlikuje od njenog normativnog poimanja, koju ovaj autor određuje kao "proces svestranog povezivanja sveta i njegovog uspostavljanja kao ravnopravne i pluralističke zajednice slobodnih pojedinaca, naroda i zemalja koji taj svet sačinjavaju, zajednice gde iščezavaju tlačenje, beda i nasilje, a svi se ljudi u njoj osećaju kao u svojoj kući". Ovako normativno određen pojam globalizacije je u suprotnosti sa njenim pojavnim oblikom, koji, po većini autora, karakteriše suštinska i dugotrajna neravnopravnost ljudi kao pojedinaca, naroda i zemalja.

Jednu od najširih definicija globalizacije daje Mićović (2001: 18-19), prema kome ovaj pojam obuhvata «predstavu o jednom svetu na Zemlji, svetu međusobno povezanom, čiji su delovi (države, regioni i šira područja) uzajamno zavisni i umreženi u jedan globalni sistem ekonomskih, kulturnih, političkih, naučno-tehnoloških i svih drugih aspekata ljudi i naroda; svetu bez konflikata, suprotstavljenih interesa, idealno bezbednom, u kome su svi ljudi i narodi slobodni da odlučuju o svojoj budućnosti i sudbini, o odnosima sa drugim narodima; da se svetska prirodna i druga bogatstva koriste i stiču radom i da srazmerno tome pripadaju svima; da se

isključuje svaka vrsta dominacije po nacionalnoj, verskoj ili rasnoj pripadnosti ljudi; da se onemoguću svaki vid eksploatacije, ponižavanja i netrpeljivosti; da su svim ljudima i narodima dostupne tekovine nauke, kulture i drugih vidova ljudskog stvaralaštva, da se prožimanjem tih vrednosti u svoj njihovoj raznolikosti i bogatstvu ideja i tekovina ljudskog razuma i stvaralaštva razvija jedan novi svet uzajamno zavisan i povezan jakim nitima sa onim što ima univerzalno značenje i predstavlja opšte tekovine čovečanstva». Prema Pečujliću (2002:17), globalizacija je „objektivan planetarni proces stvaranja sve gušće mreže povezanosti, međuzavisnosti sve šireg kruga društva... kojima se ne može upravljati isključivo unutar državnih granica". Pored **planetarnog procesa**, njena druga i presudna dimenzija je oličena u **formi**, odnosno karakteru koji zadobija.

Za potrebe ovog rada smatram bitnim podrazumevanje ovog jedinstva procesa i forme, te je stoga najpodesnija definicija globalizacije kao **procesa formiranja globalnog kapitalizma**. Ti procesi, čiji intenzitet raste u poslednje dve decenije, čine: kretanje kratkoročnih stranih investicija baziranih na spekulativnom kapitalu, dugoročne direktne strane investicije, trgovina na svetskom nivou sa politikom umanjivanja prepreka koje bi je kočile, rastući udeo transnacionalnih korporacija u svetskoj proizvodnji i trgovini, svetska međuzavisnost proizvodnje, kretanje ljudi motivisanih trgovinom ili potragom za poslom i razvoj novih formi komunikacija (UNDP, 1999). Više od globalnog širenja trgovine, globalizacija se zasniva na unapređenjima u telekomunikacijama i informacionim tehnologijama i reformi finansijskog sektora u poslednje dve-tri decenije, što je otvorilo domaća tržišta prema stranim investitorima, posebno u uslugama, „*intenzifikujući tumačenje domaćih i međunarodnih tržišnih sila širom sveta*“ (Alexander and Baden, 2000:15).

U poslednjoj deceniji na svetskoj sceni sve više raste uticaj jedne grupe aktera koji u znatnoj meri oblikuju globalne procese. To su multinacionalne korporacije koje dominiraju svetskom proizvodnjom, Svetska trgovinska organizacija kao prva multilateral na organizacija koja ima moć da podredi volju nacionalnih vlada svojim pravilima, Stalni međunarodni krivični sud u nastajanju, regionalni blokovi kao što su Evropska unija, ASEAN, NAFTA i grupe za političku koordinaciju na globalnom nivou (G7, G8, G10, G22, G77, OECD). Ovi akteri stvaraju nova pravila u međunarodnim odnosima, ekonomiji, trgovini i međunarodnom pravu. Ovim subjektima globalizacije Vidojević (2005:74-92) dodaje i jednog nevidljivog a glavnog aktera: kapital kao svetski proces. Razvoj globalnih finansijskih tržišta prati „rast transnacionalnih korporacija i njihova sve veća dominacija nad nacionalnim ekonomijama“ (Soros, 2002:13). Ova integracija nacionalnih ekonomija vodi, prema Avinashu (2000:3), do pojma „globalne ili planetarne ekonomije bez granica“, što prema Neeraju (2001:6-7) nije ništa drugo do 'rekolonizacija' u novom ruhu. Nasuprot njemu, Saks (2002:9-10) smatra da su, kao rezultat promena u ekonomskoj politici i tehnologiji, siromašne nacije sveta u drugoj polovini dvadesetog veka postale deo globalnog sistema trgovine, finansija i proizvodnje pre kao partneri i igrači na tržištu, nego kao kolonijalni podanici. Bez obzira na različitosti u definisanju i shvatanju globalizacije koji umnogome zavise od „strane“ kojoj pripada analitičar, nesporno je da se radi o globalnom širenju kapitalističkih produkcionih odnosa, odnosno, kako to Friedman (1999:8) kaže, o „širenju slobodnog tržišta kapitalizma do svake zemlje na svetu“.

Nova etapa ekonomske globalizacije²⁶, zasnovana na novim finansijskim tržištima i rastućim globalnim tržištima usluga, omogućena je naglim razvojem novih vidova komunikacije i razvojem bržeg i jeftinijeg železničkog, drumskog i vazdušnog saobraćaja. Otklanjanje barijera u ekonomiji, trgovini i saobraćaju dovelo je i do nusprodukata ovog razvoja - globalnog po-

24 Opširnije o raznim aspektima globalizacije vidi u: Baylis and Smith, 2001; Panitch et al., 2004; Mander i Goldsmit, 2003; Beynon and Dunkerley, 2000.

25 Razne definicije globalizacije može se naći na: http://www.globalizacija.com/doc_sr/s0013glo.htm; <http://www.sociology.emory.edu/globalization/glossary.html>

26 Centralni stubovi ekonomske globalizacije su liberalizacija međunarodnih ekonomskih odnosa, klauzula najvećeg povlašćenja i "uslovljavanje" u pregovorima (Đorđević, 2003:121-136).

vezivanja društveno nepoželjnih i štetnih aktivnosti, kao što su međunarodni kriminal, međunarodni terorizam, trgovina ženama i decom, trgovina oružjem i drogama, što sve dovodi do rasta značaja međunarodno usaglašene akcije država, rasta broja međunarodnih sporazuma i konvencija u ovoj oblasti, a time do razvoja međunarodnog prava i prava ljudskih prava.

Svim savremenim procesima globalizacije, od liberalizaciji trgovine preko rastuće moći multilaterarnih korporacija do napretka u informacionoj i komunikacionoj tehnologiji, zajedničko je to da utiču na uživanje ljudskih prava²⁷ (Panitch et al., 2004; Brysk, 2002; Deacon, 2000; Mehra, 1999; Chunakara, 2000). To je dovelo do jačanja svesti o značaju ljudskih prava i potrebi da se ona sistematski i sveobuhvatno štite - raste broj konvencija i dokumenata koji regulišu ljudska prava i broj njihovih potpisnika, pa se može govoriti i o globalizaciji ljudskih prava. Jačanje svesti o zajedničkoj sudbini svih naroda i njihovoj povezanosti sa sudbinom planete dovodi do povećanja broja međunarodnih sporazuma o zaštiti životne sredine na globalnom nivou (očuvanje ozonskog omotača, očuvanje mora i okeana, dezertifikacija, klimatske promene i dr.). Nastaju i novi multilaterarni sporazumi o trgovini, intelektualnoj svojini i komunikacijama, a na međunarodnom nivou se dogovaraju globalni (Milenijumski ciljevi razvoja UN²⁸) i regionalni ciljevi razvoja. Novo je i to što ti novodefinisani ciljevi razvoja uglavnom imaju polazište u opšteprihvaćenim standardima ljudskih prava (vidi tabelu 1).

Tabela 1.

Milenijumski cilj	Međunarodno-pravni instrument u kojem se nalaze odgovarajući standardi ljudskih prava
1. cilj: Iskoreniti ekstremno siromaštvo i glad	ICESCR (član 11), GC 12, CRC (članovi 24.2 i 27.3)
2. cilj: Postići univerzalno osnovno obrazovanje	ICESCR (članovi 13 i 14, GC 11) CRC (član 28.a i GC 1), CERD (članovi 5 i 7)
3. cilj: Unaprediti rodnu ravnopravnost i osnažiti žene	CEDAW; ICESCR(članovi 3 i 7 para. a (i)); ICCPR (članovi 3, 6.5 i 23.2), CRC (član 2), CERD (CG 12)
4. cilj: Smanjiti smrtnost dece	CRC (članovi 6 i 24.2a); ICESCR(član 12. 2a, GC 14)

27 Uticaj globalizacije na uživanje ljudskih prava je od sredine devedesetih godina predmet posmatranja organa i tela Ujedinjenih nacija u cilju formulisanja politike Ujedinjenih nacija na ostvarivanju korpusa ljudskih prava, prvenstveno u cilju iskorenjivanja siromaštva. Vidi: United Nations General Assembly, Preliminary report of the Secretary-General, *Globalization and its impact on the full enjoyment of all human rights*, Fifty-fifth session, Human rights questions: human rights questions, including alternative approaches for improving the effective enjoyment of human rights and fundamental freedoms, 31 August 2000, A/55/342; Sub-commission on Human Rights Resolution 2001/8, *Implementation of existing human rights norms and standards in the context of the fight against extreme poverty*; Sub-commission on the Protection and Promotion of Human Rights, Report of the Secretary-General submitted in accordance with Sub-commission resolution 1999/9, *The Realisation of Economic, Social and Cultural Rights. Promoting the Right to Development in the context of the United Nations Decade for the Elimination of Poverty (1997-2006)*, E/CN.4/Sub.2/2000/14/Add.1, 28 July 2000

28 Milenijumski ciljevi razvoja su usvojeni na Milenijumskom samitu Ujedinjenih nacija septembra 2000. godine od strane 191 države članice UN. Ciljevi su definisani iz Milenijumske deklaracije u saradnji sa UNDP, MMF, Svetskom bankom i OECD. Utvrđeno je osam osnovnih ciljeva (iskorenjivanje siromaštva i gladi, postizanje univerzalnosti osnovnog obrazovanja, unapređenje rodne ravnopravnosti i osnaživanje žena, smanjenje smrtnosti dece, poboljšanje zdravlja majki, borba protiv HIV/AIDS, malarije i drugih bolesti, osiguranje održivosti zdrave sredine, razvijanje globalnog partnerstva za razvoj) uz 18 vremenski definisanih ciljeva i 48 indikatora, koji treba da se ostvare do 2015. godine. Vidi: <http://www.un.org/millenniumgoals/>

5. cilj: Poboljšati zdravlje majki	CEDAW (članovi 10h, 11f, 12.1, 14 b, i GC 24; ICESCR : GC 14; CRC (član 24d), CERD (član 5e(iv))
6. cilj: Izboriti se protiv HIV/AIDS, malarije i drugih bolesti	ICESCR : GC 14, CRC (član 24c),
7. cilj: Osigurati održivost prirodne sredine	Zdrava pijaća voda: ICESCR i CG 14 Sirotinjske četvrti: ICESCR : CG 7
8. cilj: Razviti globalno partnerstvo za razvoj	Povelja UN (član 1.3), ICESCR (član 2), CRC (član 4)

Savremeni globalni procesi su doveli i do razvoja globalnog civilnog društva i novih aktera u ovom sektoru, među kojima se ističu međunarodne nevladine organizacije koje se bave unapređenjem i zaštitom ljudskih prava. One stiču sve veću ulogu u ovoj oblasti od međunarodnog preko nacionalnog do lokalnog nivoa, utičući na širenje kulture poštovanja ljudskih prava, njihovu integraciju u domaće zakonodavstvo i razvoj međunarodnih, regionalnih i nacionalnih mehanizama za zaštitu ljudskih prava. U okviru ove grupe međunarodnih aktera sve zapaženiju i uticajniju ulogu ima međunarodni ženski pokret (međunarodne i regionalne ženske mreže, međunarodne i regionalne ženske nevladine organizacije).

1.3. Ekonomska globalizacija i rast siromaštva

Ekonomska globalizacija, globalizacija finansija, trgovine, investicija i tehnologije od sedamdesetih godina naovamo doveli su do tehnološkog ‘buma’ i ubrzavanja protoka kapitala. Istovremeno, doprineli su ostvarivanju do tada neslučenih ekonomskih i tehnoloških mogućnosti za pojedince. Paralelno sa ovim procesima nastao je i jedan sve izraženiji paradoks – da se blagodeti ekonomskog, tehnološkog i komunikacijskog ‘buma’ neravnomerno raspoređuju po regijama, državama i tržištima, kao i između muškaraca i žena (Dokmanović, 2003). Paradoksalno, tehnološki i ekonomski rast praćen je nesrazmernim smanjenjem broja onih koji uživaju blagodeti toga rasta. Ovo je rezultat toga što su liberalizacija trgovine i favorizovanje neoliberalne ekonomije proizvele posledice kao što su:

- povećanje nejedakosti između regiona, između država i unutar država, između pojedinaca
- rast siromaštva,
- povećani stepen ranjivosti ljudi zbog društvenih rizika kao što su nezaposlenost i kriminal,
- smanjenje mogućnosti pojedinih regija, država, zajednica i pojedinaca na marginama (globalizacije i društva) da uživaju pogodnosti i koristi koje donosi globalizacija,
- poboljšavanje kvaliteta života mnogih uz širenje jaza između bogatih i siromašnih,

- rast moći (ekonomske i političke) onih koji su već moćni, uz istovremenu marginalizaciju čitavih područja sveta i društvenih grupa (žene, invalidi, stari, migranti itd.).

Sadašnje tendencije ekonomske globalizacije zasnovane na neoliberalizmu produbljuju nejednakosti, siromaštvo i konflikte i time onemogućavaju održiv razvoj i ostvarivanje ekonomskih i socijalnih prava ogromne većine ljudi (UNDP, 1999; Social Watch, 2003; Social Watch, 2005; Social Watch, 2006). Većina ljudi gubi mogućnost da učestvuje u odlučivanju i da kontroliše sopstveni prostor i resurse, jer neoliberalizam ugrožava ostvarivanje principa kao što su:

1. princip primata ljudskih prava: ljudska prava moraju biti osnovni okvir i cilj za sve politike i programe, za multilaterarne i bilaterarne investicije, za međunarodnu trgovinu i međunarodne finansijske aranžmane;
2. princip neretrogradnosti: države ne mogu da derogiraju ili ograničavaju svoje obaveze koje proističu iz međunarodnopravnih instrumenata o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima;
3. pravo na efektivnu zaštitu pred odgovarajućim forumom;
4. pravo pojedinaca i društvenih grupa, naročito ugroženih i marginalizovanih, da učestvuju u odlučivanju.

Prema podacima UNDP (1999:25-44), raspon u prihodima između 20 procenata ukupne svetske populacije sa najvećim primanjima i 20 procenata najsiromašnijeg stanovništva raste geometrijskom progresijom. Na početku 19. veka, 1820. godine, jaz između bogatih i siromašnih iznosio je 3:1, 1913. godine 11:1, a 1950. godine 35:1. Godine 1960. petina svetske populacije u najbogatijim zemljama sveta imala je 30 puta veći prihod od petine svetske populacije u najsiromašnijim zemljama. U 1990. godini taj raspon se duplirao i iznosio je 60:1, a u 1997. godini povećao se na 74:1 (UNDP, 1999:36,38).

Integracija najvećih kompanija na svetu dovela je do stvaranja megakorporacija, što je ugrozilo konkurentnost manjih firmi na svetskom tržištu. Deset najvećih kompanija u oblasti telekomunikacija danas kontroliše 86 odsto svetskog tržišta vrednog 262 milijarde dolara, a 10 najvećih kompanija u oblasti proizvodnje pesticida nadzire 85 odsto tržišta vrednog preko 30 milijardi dolara (UNDP, 1999).

Dok megakorporacije povećavaju svoju ekonomsku moć, ekonomska snaga mnogih država slabi. Osamdesetak država ima manji dohodak po glavi stanovnika nego pre deset godina. Među ovim osiromašenim državama su zemlje Podсахarske Afrike, Istočne Evrope i Zajednice Nezavisnih Država. U mnogim zemljama siromaštvo je u porastu. U ekstremnoj bedi, sa prihodom manjim od jednog dolara dnevno, živi oko 1,2 milijarde ljudi. Oko 1,5 milijardi ljudi nema pristupa osnovnoj zdravstvenoj nezi i pijaćoj vodi, milijardu ljudi je nepismeno, a 180 miliona dece je pothranjeno. Svi podaci i predviđanja (UNDP, 1999) ukazuju da će ove brojke u budućnosti rasti umesto da se smanjuju, uprkos tome što je većina država članica UN ratifikovala Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima i obavezala se da će stvarati uslove za ostvarivanje ekonomskih i socijalnih prava.

Sledstveno ovome, prateći fenomen ekonomske globalizacije je povećanje nesigurnosti pojedinaca, grupa i država u raznim domenima – na ekonomskom, finansijskom, kulturnom, radnopravnom, socijalnom, zdravstvenom, ekološkom, političkom i na ličnom planu. U ovakvim uslovima, raste broj ljudi koji ne mogu da zadovolje osnovne životne potrebe i kojima je stoga ugroženo ljudsko dostojanstvo.

1.4. Siromaštvo kao kršenje ljudskih prava

Do sredine devedesetih godina prošlog veka siromaštvo se definisalo kao nedostatak materijalnih dobara ili resursa za sticanje tih dobara. Danas se siromaštvo posmatra u znatno širem smislu koje uključuje postojanje, odnosno nepostojanje mogućnosti i šansi za ostvarivanje prava na život u dostojanstvu, kao što su pristup resursima i mehanizmima ostvarivanja i zaštite ljudskih prava i učešće u odlučivanju. Danas prevladuje shvatanje da je siromaštvo složena multidimenziona pojava (Social Watch, 2006a). Komitet UN za ekonomska, socijalna i kulturna prava tako definiše siromaštvo kao “...*stanje koje karakteriše stalno ili hronično lišenje resursa, izbora, sigurnosti i moći potrebnih za uživanje odgovarajućeg standarda življenja i drugih građanskih, kulturnih, ekonomskih, socijalnih i političkih prava*”²⁹.

Siromaštvo je relativan koncept koji je povezan sa pristupom resursima potrebnim za održavanje standarda života koji je uobičajen ili koji se smatra prikladnim u odnosu na društvo u kojem pojedinac živi. Ovaj koncept sadrži dimenzije nematerijalnog karaktera. Osim nedostatka blagostanja i pristupu vodi, hrani i stanovanju, siromaštvo čine sledeće dimenzije: raspoloživost slobodnim vremenom, lična sigurnost, zaštita od nasilja u porodici, zaštita od prirodnih nepogoda, rodna ravnopravnost, mogućnost pristupa nematerijalnim resursima koji omogućuju pojedincu da izbegne isključenost iz društva (pristup informacijama, komunikacijama i upravljačkim veštinama koje omogućuju ljudima da učestvuju u globalizovanom svetu i da se brzo prilagođavaju novim uslovima rada i proizvodnje).

Koncept siromaštva nije neposredno uključen u osnovne međunarodne konvencije o ljudskim pravima koje čine osnovu prava ljudskih prava. Međutim, nesporno je da siromaštvo i beda ukidaju mogućnost ljudima da uživaju svoja osnovna ljudska prava. Nepismen, odnosno nedovoljno obrazovan čovek, čovek koji nema krov nad glavom i koji nema dovoljno hrane ne može ni da učestvuje u odlučivanju o svojoj sudbini i u upravljanju zajednicom u kojoj živi.

Ostvarivanje građanskih i političkih prava zahteva znatno više preduslova od zadovoljenja osnovnih egzistencijalnih potreba. Ono zahteva pristup informacijama, obrazovanju, zdravstvenoj zaštiti i zadovoljavanju kulturnih potreba. Siromaštvo nije problem pojedinca i njegove (ne)sposobnosti da se «snađe», već predstavlja kršenje osnovnih ljudskih prava³⁰ za šta odgovornost snose ne samo države, već i novi međunarodni akteri koji su preuzeli primat u odlučivanju i upravljanju globalnim, nacionalnim i regionalnim poslovima, kao što su međunarodne organizacije, transnacionalne korporacije i međunarodne finansijske

²⁹ Committee on Economic, Social and Cultural Rights (2001), *Main issues linked with the implementation of the ICESCR*, Doc. E/C.12/2001/10

³⁰ Poverty and the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, Statement adopted by the Committee on Economic, Social and Cultural Rights, UN doc. E/C.12/2001/10, para. 1

institucije (Skogly, 2001). Rezultat ovog sve raširenijeg shvatanja je formulisanje prava na kontrolu transnacionalnih korporacija koje pripada trećoj generaciji ljudskih prava. Uobličavanju prava na kontrolu transnacionalnih korporacija doprinela je i Potkomisija UN za unapređenje i zaštitu ljudskih prava koja je izradila i u avgustu 2003. godine usvojila «Nacrt normi za odgovornost transnacionalnih korporacija i drugih poslovnih kompanija u pogledu ljudskih prava»³¹ (Lukas, 2005).

Od Svetske konferencije o ljudskim pravima održane u Beču 1993. godine unapređenje i zaštita ljudskih prava i osnovnih sloboda smatraju se prioritetnim ciljevima Ujedinjenih nacija, naročito u oblasti međunarodne saradnje. U ovom periodu dolazi do sve većeg priznanja postojanja veze između siromaštva i ljudskih prava. Komisija UN za ljudska prava i njena Potkomisija počele su sve više da se zalažu da se siromaštvu pristupa sa stanovišta ljudskih prava³². Komitet za ekonomska, socijalna i kulturna prava je izrazio žaljenje što politike za smanjenje siromaštva retko pristupaju siromaštvu sa stanovišta ljudskih prava, s obzirom da ovakav pristup može da poveća efikasnost strategija za smanjivanje siromaštva³³. U definisanju siromaštva Komitet je usvojio širi koncept prema kojem je ono stanje čoveka koje karakteriše «*stalno ili hronično lišavanje resursa, mogućnosti, izbora, sigurnosti i moći koji su potrebni za uživanje odgovarajućeg standarda življenja i drugih građanskih, kulturnih, ekonomskih, političkih i socijalnih prava*» (para 8).

U kontekstu Međunarodnog pakta o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima, Komitet je identifikovao prava koja su neposredno vezana za smanjivanje siromaštva. To su pravo na rad, pravo na odgovarajući standard življenja, pravo na smeštaj, pravo na hranu, pravo na zdravlje i pravo na obrazovanje. Nadalje, Komitet je ocenio da su osnovni elementi uspešne strategije protiv siromaštva isti oni koji čine osnovu normativnog okvira ljudskim prava, a to su principi nediskriminacije, ravnopravnosti, učešća u javnom životu i odgovornosti. Zabrana diskriminacije i pravo na jednakost odnose se na sva prava pojedinaca, kao i marginalizovanih i socijalno isključenih grupa.

Navedeno predstavlja tek početak aktivnosti Ujedinjenih nacija na širenju razumevanja da se siromaštvo posmatra u kontekstu ljudskih prava. U tom cilju, imenovani su specijalni izvestioci i nezavisni eksperti za istraživanje pojedinih pitanja koja su povezana sa siromaštvom, kao što su ekstremna beda, distribucija prihoda, programi strukturalnog prilagođavanja i globalizacija.

Na izmaku 20. veka, na Milenijumskom samitu, Ujedinjene nacije su uvrstile iskorenjivanje siromaštva među osnovne aktivnosti sistema Ujedinjenih nacija, međunarodne zajednice i država članica u oblasti razvoja u narednom stoleću³⁴. Definisan je i konkretan cilj - prepolovljivanje broja siromašnih u svetu koji žive od prihoda ispod jednog dolara dnevno do 2015. godine

31 *Norms on the Responsibilities of Transnational Corporations and Other Business Enterprises with Regard to Human Rights*, U.N.Doc.E/CN.4/Sub.2/2003/12/Rev.2(2003). Vidi komentar uz Norme : U.N.Doc.E/CN.4/Sub.2/2003/38/Rev.2 (2003)

32 Sub-commission on Human Rights Resolution 2001/8, *Implementation of existing human rights norms and standards in the context of the fight against extreme poverty*. Sub-commission on the Protection and Promotion of Human Rights, Report of the Secretary-General submitted in accordance with Sub-commission resolution 1999/9, *The Realisation of Economic, Social and Cultural Rights, Promoting the Right to Development in the context of the United Nations Decade for the Elimination of Poverty (1997-2006)*, E/CN.4/Sub.2/2000/14/Add.1, 28 July 2000

33 *Poverty and the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights*, Statement adopted by the Committee on Economic, Social and Cultural Rights, UN doc. E/C.12/2001/10, para. 2

34 Deklaracija o milenijumskim ciljevima razvoja A/RES/55/2

u odnosu na 1990. godinu. U svom poslednjem izveštaju UN o ostvarivanju Milenijumskih ciljeva razvoja, Kofi Anan, generalni sekretar UN, istakao je da po prvi put u istoriji čovečanstva ono ima potrebne resurse i znanje za iskorenjivanje siromaštva i gladi i da realizacija ovog cilja najviše zavisi od ostvarivanja pravnog i ravnomernog razvoja³⁵.

Siromaštvo se, međutim, sporo smanjuje. Uprkos tendenciji pada stope siromaštva u zemljama tranzicije, nasuprot njegovom rapidnom povećanju tokom devedesetih godina, zabrinjava da je ono u porastu u 37 od 67 najsiromašnijih zemalja sveta. Ako bi se sudilo po kretanju svetskog proseka, glad u svetu se polako ali sigurno smanjuje³⁶, no zabrinjavaju velike regionalne nejednakosti i činjenica da je u istoj dekadi, devedesetih godina prošlog veka, zabeležena ogromna prekomerna prozvodnja hrane, s jedne strane, i porast broja neishranjene dece u Aziji i Africi (do 50 odsto u južnocentralnoj Aziji i podsaharskoj Africi), s druge strane. Ovo je prvenstveno posledica strukturalnih delovanja, kao što su dugoročne ekonomske i agrarne politike, loš i podređen položaj žena, društvene nejednakosti i endemni konflikti³⁷.

1.5. Globalizacija, zabrana diskriminacije i pravo na jednakost

Konstatujući pozitivne mogućnosti koje stvara globalizacija, mnogi svetski skupovi se sve više bave negativnim efektima globalizacije i nemogućnošću velike većine čovečanstva da koriste blagodeti koje ona donosi. Svetska konferencija protiv rasizma³⁸ (2001) u Durbanu u Južnoafričkoj Republici upozorila je da globalizacija podstiče siromaštvo, marginalizaciju, socijalnu isključenost, kulturnu homogenizaciju i ekonomske disparitete po rasnim linijama. Naravno, bilo bi apsurdno reći da globalizacija stvara neravnopravnost i diskriminaciju. Ispravno je - globalizacija stvara uslove na globalnom nivou koji pogoduju jačanju diskriminacije i neravnopravnosti. Za potvrdu ove tvrdnje dovoljno je pogledati statistiku (UNDP, 1999; UNDP, 2001; UNDP, 2005; Social Watch, 2003; Social Watch, 2005; Social Watch, 2006) i analizirati, primera radi, korišćenje interneta kao pokazatelja pristupa resursima i zapitati se ko je sve u mreži. Činjenica je da je van internetske mreže velika većina svetskog stanovništva. Ako dalje analiziramo ko su oni po rasi, polu i jeziku, na primer, veza između globalizacije i marginalizacije postaje ilustrativna³⁹. Ovo se odnosi i na telekomunikacije koje predstavljaju temelj savremene globalizacije. Bitna svojstva korišćenja i pristupa telekomunikacijama su pol, jezik, geografske koordinate i nivo prihoda (Smith and Naim, 2000: 43). Pored toga, globalizacija stvara jaz u kvalitetu življenja i visini životnog standarda između gradskog i seoskog stanovništva. Na prostorima gde je većinsko stanovništvo seosko, kao što je to na afričkom kontinentu, globalizacija nije dovela do poboljšanja kvaliteta življenja.

Otvaranje tržišta, uklanjanje carinskih barijera i liberalizacija trgovine ne garantuju da će od toga svi imati koristi. Naprotiv, sadašnje tendencije i efekti ovih politika ukazuju da one najviše pogoduju velikima i bogatima (tržištima, državama,

35 *Implementation of the UN Millennium Declaration, Report of the Secretary-General*, General Assembly, fifty-eight session, Follow-up of the Millennium Summit, A/58/323, September 2, 2003, str. 9

36 Ibid. str. 19

37 Ibid. str. 10

38 Opširnije o učesnicima i dokumentima vidi: <http://www.un.org/WCAR/>

39 Preliminarni izveštaj specijalnih izvestilaca J. Oloka-Onyango i Deepika Udagama o uticaju globalizacije na ostvarivanje i uživanje ljudskih prava (E/CN.4/Sub.2/2000/13), para. 26

regionima, pojedincima...) na užtrb malih i siromašnih (tržišta, država, regiona, pojedinaca...). Paradoksalno je da od rasta integracije, zamajaca globalizacije, male koristi imaju oni koji značajno doprinose stvaranju dobara i bogatstava – radnici, među kojima naročito migranti.

Migranti danas predstavljaju «nevidljivu državu» unutar Evropske unije i industrijski razvijenih država Severne Amerike. Ujedinjavanje tržišta EU podstaklo je mobilnost radne snage na području cele Evrope. Uprkos tome što se privrede zemalja EU velikim delom baziraju na korišćenju ove jeftine, fleksibilne i dostupne radne snage, to je nezaštićena populacija čija su prava van zaštitne legislative kako domicilne države, tako i matične države. Migranti se sve više suočavaju sa raznim ograničenjima: ne mogu da glasaju na lokalnim i državnim izborima, ne mogu da osnivaju svoja udruženja, a u mnogim zemljama ne mogu da se zapošljavaju u javnom sektoru⁴⁰. Zbog nedostatka odgovarajuće pravne zaštite raste nesigurnost rada i radnog mesta, te se sve više migranata seli sa polja formalnog rada na neformalne, privremene i povremene poslove, što su poslovi kod kojih nema sigurnosti u pogledu primanja odgovarajuće nadnice i obezbeđenja adekvatne zaštite na radu. Činjenica da većina migranata ne pripada beloj rasi jasno ukazuje na rasnu i diskriminatorsku pozadinu ove problematike, nevidljive u zvaničnoj politici domicilnih zemalja.

Globalizacija podstiče ne samo tradicionalne nejednakosti između Severa i Juga, već i unutar Severa, u državama koje se tradicionalno smatraju najvećim dobitnicima globalizacije. U Kanadi, zemlji koja je po indeksu ljudskog razvoja UNDP godinama na vrhu tabele, tokom devedesetih godina prihodi 5 miliona najsiromašnijih porodica opali su u proseku za 5 procenata, dok su prihodi najbogatijih porasli za 7 procenata (UNDP, 1999). Slične tendencije jačaju i u Nemačkoj, Italiji i drugim razvijenim ekonomijama, dok se skandinavske države socijalnog blagostanja suočavaju sa sve jačim pritiscima za smanjivanjem izdataka za socijalnu brigu i društvene delatnosti. Od zapadnih zemalja, siromaštvo je najraširenije i najizraženije u SAD. Čak 68 miliona Amerikanaca, dakle, svaki četvrti, živi u siromaštvu; 2 miliona Amerikanaca su beskućnici; osamdesetih godina prihod najimućnije petine Amerikanaca povećan je za 83 odsto dok je prihod najsiromašnije petine opao za 14 odsto. Paradoks je da rastuće bogatstvo i boljitak koji sa sobom donosi globalizacija i integracija tržišta istovremeno dovodi do rasta nejednakosti i diskriminacije.

1.6. Rodna dimenzija globalizacije

Paradoksi globalizacije nigde nisu tako vidljivi i očiti kao u rodnim odnosima i u statusu žena. Kako bi se analizirao uticaj globalizacije na rodne odnose, trebalo bi da se prethodno izdvoje određeni faktori koji su povezani sa globalizacijom i da se posmatraju kako utiču na položaj žena i muškaraca, uz prethodno izolovanje drugih faktora koji takođe proizvode promene i efekte, ali nisu neposredno povezani sa globalizacijom. Brojne studije u ovoj oblasti nedvosmisleno ukazuju da globalizacija proizvodi različite efekte na žene i na muškarce, s tim da efekti variraju zavisno od države, regiona i društvenog sloja (Social Watch, 2003; Social Watch, 2005; Social Watch, 2006). Najjednostavnije bi se moglo reći da globalizacija ima i pozitivne i negativne efekte na položaj žena i na rodne odnose, no sadržaj ove premise je višeslojan, kompleksan i u izvesnom smislu, protivrečan. Primera radi, osnivanje novih fabrika u izvozno orijentisanim privrednim granama može da stvori nove mogućnosti zapošljavanja žena i tako im stvori izvore prihoda i osnov za sticanje ekonomske nezavisnosti. S druge strane, praksa pokazuje da je rast učešća ženske

radne snage u zemljama u razvoju kao što su Malezija, Tajland, Indonezija i Filipini praćen snižavanjem nadnica, pogoršavanjem uslova rada i povećanjem nesigurnosti radnog mesta, što stvara uslove za povećanje siromaštva (Seguino, 2000). Ilustrativno je iskustvo Sri Lanke gde je globalizacija dovela do marginalizacije ženske radne snage i produbljivanja rodne neravnopravosti (Meewaraalachchi, 2007). Analize na makro i mikro nivou pokazuju da je globalizacija dovela do rasta mogućnosti zapošljavanja za žene, no da se one pretežno zapošljavaju na niskokvalifikovanim i slabo plaćenim poslovima, bez obzira da li se radi o domaćim kompanijama ili o multinacionalnim korporacijama.

U ovom pogledu globalizacija predstavlja mač sa dve oštrice i u razvijenim zemljama (Bakker, 1999:32). Dominantne politike koje uobličavaju globalizaciju su imale malo uspeha u podsticanju ekonomskog razvoja i snižavanju inflacije u mnogim bogatim zemljama, dok su, s druge strane, doprinele rastućoj polarizaciji prihoda, socijalnoj isključenosti i rastu stope nezaposlenosti. Umanjenje uloge «države blagostanja» i urušavanje sistema socijalne zaštite doveli su do prenošenja ovih usluga sa javnog, odnosno državnog, sektora na tržište ili porodicu, a unutar porodice, na ženu. Ovo je ženama povećalo teret obaveza i neplaćenog rada u kući, uključujući brigu o članovima porodice (deci, starijima i bolesnima). Otuda zaključak da ekonomski sistemi koji se zasnivaju na profitu često taj profit ostvaruju na trošak ženskog rada⁴¹. Pored toga, u mnogim studijama se globalizacija povezuje i sa rastućom eksploatacijom žena u vidu trgovine radi prostitucije, naročito u zemljama koje karakteriše ubrzana transformacija radi prelaska na tržišni model privređivanja⁴².

Od Svetske konferencije o ženama u Pekingu raste razumevanje da je pitanje održivog razvoja strogo povezano sa razumevanjem globalizacije i njenih tendencija sa ženske perspektive. Najznačajnije tendencije u tom smislu su sledeće:

- Tendencije globalizacije se odslikavaju u novim formama globalnog finansijskog sistema koje dominiraju nacionalnim politikama i koje vode ka slabljenju nacionalne države, prvenstveno u Evropi. Novi vidovi globalnih finansijskih kretanja sve više se analiziraju sa rodne perspektive u odnosu na instrumente pomoći razvoju na međunarodnom nivou. Makroekonomske analize sa feminističke perspektive, primera radi analize aktivnosti i politike Svetske banke, pokazuju da finansiranje programa i projekata ima rodne efekte; ti efekti na žene mogu biti i pozitivni i negativni.
- U feminističkoj ekonomiji postoji saglasnost oko toga da je globalizacija vid geopolitičkog prestrukturiranja ekonomskih, društvenih, kulturnih i političkih struktura na globalnom nivou, te da ovaj proces nije rodno neutralan.
- Rodno osetljiva istraživanja pokazuju da se stvaraju nove forme prostorne segregacije u velikim gradovima koje su podstaknute globalizacijom; ovo dovodi do društvene isključenosti određenih grupa.
- Tendencije globalizacije u Evropi su različite već prema tome da li se dešavaju na Zapadu ili Istoku Evrope. U Zapadnoj Evropi, efekti globalizacije se odslikavaju u krizi 'države blagostanja' i privatizaciji javnih usluga pod državnom upravom, kao što su vodni resursi i elektroprivreda. Studije feministkinja ekonomistkinja ukazuju na promene sistema

⁴⁰ Ibid. para. 28

⁴¹ Izveštaj Radhike Coomaraswamy, specijalne izveštačice o nasilju nad ženama, njegovim uzrocima i posledicama (UN doc. E/CN.4/1995/42, para. 55)

⁴² Izveštaj Radhike Coomaraswamy, specijalne izveštačice o nasilju nad ženama, njegovim uzrocima i posledicama (UN doc. E/CN.4/2000/68)

socijalne zaštite i penzijskog osiguranja pod uticajem neoliberalne ekonomije.⁴³ U Srednjoj i Istočnoj Evropi tendencije globalizacije se prvenstveno očitavaju u formi strukturalnog prilagođavanja privrede, privatizacije i prelaska sa socijalističkog na tržišni model privređivanja. Analize potvrđuju da ova kretanja, kao ni ekonomska kriza nastala nakon raspada istočnog bloka, nisu rodno neutralna.

Zahvaljujući sve većem broju feminističkih istraživačica, dokazano je da svi aspekti ekonomske globalizacije, kao što su međunarodna trgovina, nezaposlenost, zapošljavanje, globalno upravljanje, međunarodni resursi, spoljni dugovi i siromaštvo, imaju rodnu dimenziju, odnosno da proizvode različite efekte na muškarce i na žene (Dokmanović, 2002:74-81). To se odražava kako na njihov ekonomski i socijalni položaj u društvu i u porodici, tako i na mogućnosti ostvarivanja, uživanja i zaštite građanskih, političkih, ekonomskih, socijalnih i kulturnih prava. Globalizacija ima posledice na ostvarenje ljudskih prava generalno, kao i na ženska prava partikularno, u smislu erodiranja građanskih, političkih, ekonomskih, socijalnih i kulturnih prava u ime razvoja, ekonomskog rasta i makroekonomskog prestrukturiranja.

Jedno istraživanje UN je potvrdilo činjenicu da je indutrijalizacija pod okriljem globalizacije isto toliko orijentisana na žensku radnu snagu koliko je izvozno orijentisana (UN, 1999:9). Porast broja žena na tržištu radne snage karakterističan je za sve zemlje koje su prihvatile liberalnu ekonomsku politiku. Na globalnom nivou, u 1996. godini ukupna ekonomska aktivnost žena u dobi između 20 i 54 godine približila se prosečnoj stopi od 70 odsto. Najviše ženske radne snage absorbovala je izvozno orijentisana industrija. To je naročito slučaj sa izvoznim zonama i specijalnim ekonomskim zonama, u kojima se, zahvaljujući stranim investicijama i slobodnom kretanju kapitala, radnointenzivna industrija premestila u zemlje u razvoju u potrazi za jeftinom radnom snagom. U granama kao što su kožarska, tekstilna, obućarska i kompjuterska industrija koje zahtevaju polukvalifikovanu radnu snagu, investitori su prilikom zapošljavanja po pravilu davali prednost ženama. Istovremeno, to su radnointenzivne grane sa niskim nadnicama. Paralelno sa rastom izvoza industrijskih proizvoda na Sever, zemlje u razvoju beleže proporcionalni rast zapošljavanja u tim industrijskim granama.

U trci za privlačenjem stranog kapitala, mnoge zemlje, naročito one u razvoju, snižavaju zaštićenu najnižu cenu rada, standarde rada i standarde zaštite na radu i uvode poreske olakšice za investitore, koje u krajnjoj liniji imaju negativne posledice na mogućnosti ostvarivanja ekonomskih i socijalnih prava zaposlenih, kao i onih koji su u potrazi za poslom. U stvaranju komparativnih prednosti koje bi privukle investicije snižava se cena radne snage. Države olabavljaju standarde u oblasti radnog zakonodavstva, tako da se radni odnos na neodređeno vreme sve više zamenjuje poslovima na određeno vreme, honorarnim poslovima, povremenim i privremenim poslovima. Ovakvu tendenciju države obrazlažu potrebom da razviju fleksibilizaciju tržišta radne snage, što je po njima neophodno preduzeti ako se želi ostvariti povećanje zaposlenosti. Istina je, međutim, da ovakva politika pogoduje samo krupnom kapitalu, jer se time olakšava pristup jeftinoj radnoj snazi, snižavanju troškova i ostvarivanju većeg profita. U tom smislu postaje sve tešnja veza između liberalizacije trgovine i sve jeftinije radne snage koja postaje pretežno ženska (Karadenizli, 2002).

Fenomen potražnje za jeftinom radnom snagom dovodi do povećanja interne i eksterne migracije žena, a njihova nezaštićenost ih čini lako dostupnim za eksploataciju, kako radnu tako i seksualnu. Veliki broj nedovoljno obrazovanih i seoskih žena,

naročito mladih, migrira u gradove i u razvijene zemlje u potrazi za poslom. U populaciji migranata, koja je po sebi već ugrožena i marginalizovana društvena grupa, one čine najranjiviji deo kojem su nedostupni skoro svi mehanizmi zaštite ljudskih prava. U Aziji, gde su velike migracije stanovništva, odnos migrantkinja naspram muškaraca je među Filipincima migrantima 12:1, a među Indonezijcima 3:1. Mnoge od ovih žena su domaćice, negovateljice, prodavačice, pomoćne radnice u restoranima i prodavnicama, te zabavljačice u industriji zabave. Uprkos tome što dobijaju priliku da zarade više nego kod kuće, ove žene su nezaštićene i izložene visokoj stopi eksploatacije, socijalne, radne i fizičke nesigurnosti. Ovome umnogome doprinose i države koje primaju migrante, jer im ne obezbeđuju zaštitu osnovnih ekonomskih i socijalnih prava.

Rast neformalnog sektora podrazumeva da se tradicionalni radnopravni mehanizmi zaštite, prava i pogodnosti koje uživaju radnici u formalnom sektoru ne primenjuju na one koji rade u neformalnoj ekonomiji. U nesigurnim tržišnim uslovima raste rizik od gubitka zaposlenja. Kada muškarac izgubi posao, smanjuju se prihodi u domaćinstvu, što navodi ženu da uđe na tržište rada. One koje ne mogu naći posao u formalnoj ekonomiji ili ne poseduju odgovarajuće obrazovanje i radno iskustvo, primorane su da se okrenu neformalnom sektoru u kojem su uslovi rada lošiji. Transnacionalne kompanije su tako otkrile da upošljavanje žena na privremenim ili povremenim poslovima znatno snižava troškove rada, kao i da im obilje ponude radne snage dozvoljava smanjivanje nadnica. Rezultat ovakve politike je povećanje profita koje ubiru transnacionalne kompanije, s jedne strane, i rast siromaštva među zaposlenima, a posebno, među zaposlenim ženama, s druge strane.

Pokazalo se da i tranzicija sa socijalističkog na tržišni način privređivanja i prateće reforme, kao što je reforma sistema socijalne zaštite, takođe imaju rodnu dimenziju (Fultz *et al.* 2003). Porast zaposlenosti uz rast siromaštva iskustvo je žena i u takozvanim zemljama tranzicije (bivšeg sovjetskog bloka) u Centralnoj i Istočnoj Evropi i Zajednici nezavisnih država. Analize pokazuju da u pogledu ostvarivanja ekonomskih i socijalnih prava one osećaju negativne posledice prelaska sa socijalističkog na tržišni model privređivanja; drugim rečima, da su dobici i gubici od ovog procesa neravnomerno raspoređeni između muškaraca i žena, te da pojačavaju diskriminaciju žena i rodne nejednakosti (UNECE, 2000; Jashi, 2005; Dokmanović, 2002a; Đurić Kuzmanović, 2002; Popović et al. 2002; Kokanović et al. 2000; Ruminska-Zimny, 2002a; Khotkina, 2005). Rodne dimenzije tranzicije ukazuju na:

- pogoršanje položaja žena na tržištu rada:
- tendencija opadanja ženske radne snage i zapošljavanja u svim zemljama u kojima su podaci dostupni. Između 1985-1997. godine ženska radna snaga u Mađarskoj se smanjila za četvrtinu, a u Latviji blizu 25 odsto,
- opadanje učešća žena u dobro plaćenim sektorima (npr. finansijskom – u Latviji za 24 odsto, u Mađarskoj, Rusiji i Litvaniji za 10-14 odsto), a rast učešća u slabo plaćenim delatnostima (zdravstvo, obrazovanje),
- smanjivanje nadnica i povećanje jaza u platama između žena i muškaraca (u proseku zarađuju 70-90 odsto od muškaraca);
- povećanje nezaposlenosti žena;

43 Veze između sistema socijalne sigurnosti i države se razlikuju od države do države i moraju se različito posmatrati.

- rast učešća u fleksibilnim vidovima rada (ugovorni poslovi, povremeni i privremeni poslovi, sezonski poslovi), na najjednostavnijim poslovima, u radu na crno i u neformalnoj ekonomiji;
- smanjeno učešće žena u politici (od 1,5 odsto do 15 odsto), na mestima odlučivanja, na rukovodećim i menadžerskim mestima;
- smanjen pristup kapitalu, resursima, mogućnosti dobijanja kredita, novim znanjima i tehnologijama, stručnom usavršavanju i specijalizaciji (preduslovi za bolje plaćena radna mesta i razvijanje preduzetništva);
- smanjenje socijalne uloge države – povećano angažovanje žena u radu kod kuće i oko brige za porodicu i decu;
- rast ženskog siromaštva, naročito među pripadnicima «nevidljivih» društvenih grupa (seoske žene, starije žene, domaćice, Romkinje, invalidkinje, samohrane majke itd.);
- povećano nasilje u porodici čije su najčešće žrtve žene;
- porast diskriminatornog odnosa prema ženama u svim vidovima javnog života i na tržištu rada.

Analiza rodne dimenzije globalizacije i sa njom povezanih pratećih fenomena mora stoga da uzme u obzir kao početnu platformu analizu rodni odnosa u društvu. Globalizacija fragmentuje centralizovanu moć u suverenoj državi, čija je struktura organizovana po patrijarhalnoj šemi i na osnovu monopola muškaraca na moć, bogatstvo i vlast. Konstrukcija građanstva zasnovana na građanskim obavezama (plaćanju poreza, javnoj službi, vojnoj obavezi itd.) i ravnopravnosti građana u pravima i obavezama trebalo bi da stvori solidnu osnovu za ravnopravno uživanje građanskih prava za oba pola. Preovlađujuća dihotomija između privatnog i javnog i nadalje gura ženu iz političke i javne sfere u privatnu sferu. Opstanku i jačanju ove tendencije doprinosi podela između produktivnog i neproduktivnog rada, u kojoj ova potonja, preovlađujuće “ženska”, nema nikakvu ekonomsku vrednost, što onemogućava ženama da u ravnopravnoj meri ostvaruju svoje političko biće.

Potcenjivanje doprinosa žena ekonomiji otežava njihovo društveno napredovanje u svim oblastima i sferama života i rada. Slabljenje nacionalne države stvara nove mogućnosti za podrivanje rodni odnosa. Stvaranje supradržavnih grupa defragmentira vrhovnu vlast i moć, do tada koncentrisanu u suverenoj nacionalnoj državi. Ovim slabi i uloga države kao zaštitnika ljudskih prava. Na disperziju moći države utiču i nedemokratski centri moći i podstrekači globalizacije “odozgo” – korporacije, kapital i tržište. Time se smanjuje politička moć države i njena autonomija u kreiranju politike, naročito u ekonomskoj i radnopravnoj sferi. U ovakvim uslovima država nije voljna da obezbeđuje i štiti prava radnika, jer će time obeshrabriti strana ulaganja i umanjiti svoju konkurentnost na globalnom tržištu radne snage. Posledice su povećanje društveno isključenih grupa, nezaposlenost, niske nadnice i slabljenje sindikata, što sve ima i svoju rodnu dimenziju.

Ekonomski sistemi koji počivaju na profitu često ga ostvaruju na trošak ženskog rada⁴⁴. Žene se tretiraju kao pasivna, pogodna i privremena radna snaga koja prihvata niske nadnice i ne zahteva svoja ljudska i radna prava. U nastojanju da obezbede

svoju egzistenciju i egzistenciju svoje porodice u sve nepovoljnijem ekonomskom okruženju, mnoge žene se po pravilu zadovoljavaju bilo kakvim radnim mestom i bilo kakvom platom koja im se nude, umesto da rizikuju opstanak porodice u traganju za slabo dostupnim dobrim radnim mestom, dobrom platom i dobrim uslovima rada u kojima će imati i mogućnost napredovanja na poslu. Tradicionalna podela rada na “muški” i “ženski”, zbog čega se žene automatski smatraju pogodnije za rad u tekstilnoj industriji i u oblasti socijalne zaštite, dodatno se stimuliše putem novih oblika alokacija rada (uslužna industrija, turizam, rad u eksportnim slobodnim zonama). Ono što je u svim ekonomijama konstanta je niska ekonomska vrednost rada žena.

Feminizacija siromaštva je postala značajan problem i u zemljama tranzicije, kao kratkoročna posledica političke, ekonomske i društvene transformacije (Ruminska-Zimny, 2002). Žene, naročito starije i seoske žene, više su nego muškarci izložene riziku od siromaštva. Siromaštvo pogađa porodicu u celini, a unutar nje, zbog raspodele rada i odgovornosti, više pogađa ženske od muških članova porodice. Rizik od siromaštva je neposredno vezan za ekonomske mogućnosti, ekonomsku nezavisnost, pristup obrazovanju i stručnom usavršavanju, pristup novim tehnologijama i učešće u odlučivanju, što su sve oblasti kojima žene tradicionalno imaju manje pristupa od muškaraca. Do siromaštva dovode nesigurnost radnog mesta, rigidni ekonomski faktori, smanjena davanja za socijalnu zaštitu i socijalne usluge, ograničen pristup vlasti i odlučivanju, bolje plaćenim poslovima, obrazovanju, kvalifikacijama, proizvodnim resursima, finansijskim kreditima... Imajući u vidu prethodno rečeno, može se zaključiti da je glavni uzrok feminizacije siromaštva opstajanje tradicionalnog patrijarhalnog rodnog režima zasnovanog na podređenom položaju žena.

Ekonomska globalizacija i privatizacija imaju tendenciju da podrivaju ulogu nacionalne države u upravljanju privredom i društvom. Globalizovanim sektorima ekonomije su potrebne jedino fizičke baze za operacije i lokalni uslužni servisi, što je skromna osnova za regulativu od strane nacionalne države. Štaviše, napredak u oblasti transporta i komunikacije i hipermobilnost kapitala dovodi pojedine sektore ekonomije van domašaja nacionalne regulative. Ukoliko država uspostavi regulativu koja ne odgovara liderima mobilne industrije ili ako im time podriva konkurentnost, izgubiće tu industriju, jer će je njeni upravljači preseliti u drugu državu u kojoj je za njih povoljnija regulativa. Ovo je nepovoljno za žene, s obzirom da je jedna od uloga države da legislativnim i administrativnim merama poboljšava njihov položaj na tržištu rada i uklanja osnove diskriminacije i eksploatacije žena. Sve dotle dok regulativa koja štiti žene od eksploatacije i diskriminacije ugrožava konkurentnost međunarodnog biznisa, bezuspešni su naponi žena da uspostave odgovarajuću nacionalnu regulativu za unapređenje rodne ravnopravnosti. Stoga međunarodni instrumenti Ujedinjenih nacija za eliminisanje diskriminacije i eksploatacije žena, kao što su Pekinška platforma za akciju, sve više dobijaju na značaju. Pokazuje se da je za poboljšanje položaja žena u globalnoj ekonomiji, kao i za ostvarivanje njihovih ekonomskih i socijalnih prava, neophodna koordinisana i jaka akcija najznačajnijih međunarodnih faktora, kao što su Ujedinjene nacije i njene specijalizovane agencije. Takvo međunarodno delovanje trebalo bi da doprinese jačanju efikasnih nacionalnih mehanizama za ostvarivanje međunarodnopravnih standarda u ovoj oblasti. Kada se ne može računati na to da država nezavisno deluje radi zaštite društvenih grupa koje su najviše izložene eksploataciji i diskriminaciji, mora se razvijati međunarodna regulativa i efikasni mehanizmi implementacije i nadziranja što će ohrabriti državu u sprovođenju svoje zaštitne uloge.

44 Radhika Coomaraswamy, Preliminarni izveštaj Specijalne izveštačice UN o nasilju nad ženama, njegovim uzrocima i posledicama, E/CN.4/1995/42, para. 55.

1.7. Aktivnosti UN i vlada na eliminaciji ženskog siromaštva

Na Svetskoj konferenciji o ženama u Pekingu države učesnice su priznale da muškarci i žene različito doživljavaju siromaštvo, te da je osnaživanje žena ključni činilac u smanjivanju siromaštva. Stoga završni dokumenti konferencije preporučuju da strategije smanjivanja siromaštva imaju u vidu multidimenzionalnu prirodu siromaštva, koja uključuje faktore kao što su autonomija, dostojanstvo i učešće u donošenju odluka⁴⁵. Ova nova perspektiva u sagledavanju fenomena siromaštva dobila je na težini nakon objavljivanja Izveštaja Ljudskog razvoja UNDP u 1997. godini (UNDP, 1997). Žene su izložene riziku od siromaštva s obzirom da rodna neravnopravnost iskrivljuje distribuciju prihoda i pristup tržištu rada i resursima kao što su zajmovi, upravljanje imovinom i kontrola sopstvenih prihoda. Generalna skupština Ujedinjenih nacija⁴⁶ je proglasila 1996. godinu Međunarodnom godinom iskorenjivanja siromaštva, a naredne godine je inicirala⁴⁷ Prvu dekadu UN za iskorenjivanje siromaštva. Istovremeno, u novoj Rezoluciji⁴⁸ je ponovo istakla da UN moraju unapređivati aktivnu politiku uključivanja rodne perspektive i korišćenje rodne analize kao načina integracije rodne dimenzije u planiranje i primenu politika, strategija i programa smanjivanja siromaštva.

Komisija UN za položaj žena je 1993. godine razmatrala pitanje integrisanja ženskih interesa u planiranje nacionalnog razvoja⁴⁹ kao prioritetnu temu u oblasti razvoja. Rodna dimenzija siromaštva je sveobuhvatno analizirana u Svetskom pregledu o ulozi žena u razvoju⁵⁰ iz 1994. godine. Komisija je 1996. godine usvojila Rezoluciju⁵¹ u kojoj naglašava da su osnaživanje i nezavisnost žena ključni za smanjivanje siromaštva, uz poboljšanje ekonomskog, socijalnog i političkog položaja žena. Ekonomski i socijalni savet UN je u svojoj Rezoluciji 2000/26⁵² pozvao države članice da smanje broj žena koje žive u siromaštvu putem primene nacionalnih programa za smanjivanje siromaštva sa fokusom na rodnost. Ovaj apel je ponovljen i u Milenijumskoj deklaraciji Ujedinjenih nacija⁵³.

Ad hoc komisija 23. specijalnog zasedanja Generalne skupštine UN, formirana radi analize implementacije Pekinške platforme za akciju pet godina od njenog usvajanja, konstatovala je da, uprkos izvesnom napretku u svim navedenim kritičnim oblastima, nisu otklonjene glavne prepreke koje ugrožavaju položaj žena⁵⁴. Rodne nejednakosti po osnovu primanja, zaposlenosti i pristupa resursima, uz dodatno osiromašenje najugroženijih i marginalizovanih grupa, doveli su do produbljivanja ekonomske neravnopravnosti između muškaraca i žena. Teret spoljnih dugovanja, povećani izdaci za vojsku, oružani sukobi, međunarodni terorizam i neefikasno korišćenje resursa negativno su uticali na napore nacionalnih vlada da smanje siromaštvo. Zvaničan nivo pomoći za razvoj bio je ispod nivoa definisanog u Platformi. Razvijene zemlje nisu ispunile ni prihvaćenu obavezu da izdvajaju 0,7 odsto od bruto nacionalnog dohotka radi pomoći najsiromašnijim zemljama u borbi protiv bede.

45 Pekinška platforma za akciju. <http://www.un.org/womenwatch/daw/beijing/platform/plat1.htm>

46 General Assembly Resolution 48/183. <http://www.un.org/documents/ga/res/48/a48r183.htm>

47 General Assembly Resolution 50/107. <http://www.un.org/documents/ga/res/50/a50r107.htm>

48 General Assembly Resolution 52/193. <http://www.un.org/documents/ga/res/52/a52r193.htm>

49 Report of the Commission on the Status of Women at its Thirty-seventh Session. UN DAW, New York, 1993. <http://www.un.org/womenwatch/daw/csw>

50 United Nations (1995), Women in a Changing Global Economy: 1994 World Survey on the Role of Women in Development. United Nations, New York. Doc. ST/ESA/241

51 CWS Resolution 49/9. <http://www.earthsummitt2002.org/toolkits/Women/un-doku/un'comm/csw/csw1996.htm>

52 ECOSOC Resolution 2000/26. <http://daccess-ods.un.org/access.nsf/Get?Open&DS=E/2000/26&Lang=S>

53 General Assembly Resolution 55/2. A/RES/55/2

54 A/S-23/10/Rev.1

Pored toga, rodna neravnopravnost u podeli vlasti, nejednaka raspodela neplaćenog rada između žena i muškaraca, neravnopravan pristup kapitalu i drugim resursima, nedostatak dovoljne finansijske i tehnološke podrške ženskom preduzetništvu, uz običajnu praksu koja šteti položaju žena, doprineli su povećanju feminizacije siromaštva i onemogućile ekonomsko osnaženje žena. Programi strukturalnog prilagođavanja i prestruktuiranja privrede u zemljama tranzicije doveli su do nedostatka resursa potrebnih za realizaciju programa za iskorenjivanje siromaštva.

Na osnovu svojih istraživanja, INSTRAW (2005) ocenjuje da su servisiranje spoljnih dugova i programi strukturalnog prilagođavanja naneli štete ženama širom sveta, u mnogim slučajevima ih prisiljavajući da traže dodatne mehanizme za ekonomsko preživljavanje. Programi strukturalnog prilagođavanja su označeni kao jedan od faktora odgovornih za neuspeh Najrobijške strategije za napredovanje žena iz 1985. godine. Potvrđeno je da su ovi programi rodno pristrasni i da makroekonomske politike, na izgled rodno neutralne, proizvode različite efekte na razne društvene grupe kao posledica rodni i klasni razlika. Programi strukturalnog prilagođavanja pretpostavljaju neograničenu raspoloživost ženskog neplaćenog rada i vremena. Žene ili nemaju pristupa resursima ili nemaju mogućnosti kontrole širokog raspona nacionalnih resursa, koji im time ostaju nedostupni. Ženama se po pravilu obezbeđuje pristup jedino mikrokreditima, sitnim zajmovima i mikroprojektima. Njima se mogu omogućiti izvori prihoda za žene, ali ne i načelno poboljšanje njihovog ekonomskog, društvenog i političkog položaja, jer se i dalje neguju mehanizmi diskriminacije i eksploatacije. Osim toga, strukturalno prilagođavanje je praćeno smanjivanjem ili nestankom mreže socijalnih usluga i socijalnih davanja, što dramatično doprinosi povećanju siromaštva među ženama.

Strukturalno prilagođavanje, koje je bilo dominantna politika razvoja tokom osamdesetih i devedesetih godina, stavljalo je naglasak na tržišnoorijentisane strategije rasta. U ovom periodu učinjeni su prvi pokušaji da se problematika rodnosti poveže sa makroekonomskom politikom. Primera radi, UNICEF je pozvao na prilagođavanje „*sa ljudskim likom*“, ističući *nevidljivo prilagođavanje* žena iz siromašnih domaćinstava kako bi se izborile sa ekonomskom krizom. Rodna analiza politika prilagođavanja koju je izradio Sekretarijat Komonvelta (INSTRAW, 2005:6) kombinovala je argumente blagostanja i ekonomske efikasnosti kako bi pokazala da smanjivanja javnih izdataka za socijalne usluge povećavaju teret ženskog reproduktivnog neplaćenog rada (primera radi, morale su da povećaju vreme i rad uložen za brigu i negu bolesnih članova porodice koji bi inače bili hospitalizovani i pod negom u državnim bolnicama). Povećanje tereta reproduktivnog rada žena znači da one postaju manje sposobne da odgovore na ekonomske podsticaje, a ekonomsku reformu čini manje efikasnom.

Završni dokument Pekinga +5 (2000) je stoga pozvao države članice UN da integrišu rodnu perspektivu u ključne politike makroekonomskog i socijalnog razvoja, kao i u programe nacionalnog razvoja. Međutim, sedam godina nakon usvajanja ovog dokumenta, ništa se bitno nije promenilo. Makroekonomska politika još uvek ne sagledava ekonomski razvoj sa rodne perspektive.

Uprkos nespornim podacima koji ilustruju ovakvo stanje i navedene efekte globalizacije na žene, a koji su rezultat sistematskog istraživanja UNDP, kao i uprkos brojnim izveštajima Komiteta i Potkomisije UN za ljudska prava o uticaju globalizacije na ljudska prava, kada je reč o ženskim pravima, Ujedinjene nacije ne potežu za efikasnim sredstvima za eliminaciju i prevenciju tih negativnih pojava. Primera radi, Generalna skupština Ujedinjenih nacija je tek delimično prihvatila zahtev međunarodnog

ženskog pokreta da se u Završni dokument Pekinga+5 ugradi ocena da globalizacija ima negativne efekte na globalnu ekonomsku integraciju i time dovodi do produbljavanja ekonomskog dispariteta, povećanja feminizacije siromaštva i rodne neravnopravnosti, uključujući i pogoršane uslove rada i nesigurna radna okruženja, naročito u seoskim područjima i u domenu neformalne ekonomije. U Završni dokument je uneta ocena da su efekti globalne ekonomske integracije i dugovi umanjili sposobnost država da obezbede socijalnu sigurnost i socijalnu zaštitu svojim građanima i da ispune svoje obaveze iz Pekinške Platforme za akciju, te da su pod uticajem globalizacije i programa strukturalnog prilagođavanja, visokih troškova servisiranja stranih dugova i pogoršanja uslova međunarodne trgovine dodatno ojačane postojeće prepreke na putu ka razvoju⁵⁵.

U svom izveštaju o implementaciji Pekinške platforme za akciju Komisiji za položaj žena 2004. godine, Generalni sekretar Ujedinjenih nacija je istakao sve ove probleme i propuste u sprovođenju Platforme i priznao da su globalizacija, liberalizacija tržišta i privatizacija među glavnim svetskim tendencijama koje uobličavaju položaj žena⁵⁶. I pored toga što većina zemalja priznaje da u siromašnoj populaciji pretežu žene, tek nekolicina država potkrepljuje ovu tvrdnju empirijskim podacima. Ovo ukazuje na nedostatak relevantnih istraživanja i rodno razvrstanih podataka. Generalni sekretar UN je podvukao da još uvek postoji ogroman jaz između deklarativnog i stvarnog stanja u pogledu rodne ravnopravnosti. Najnoviji izveštaj Svetske banke o ostvarivanju Milenijumskih ciljeva razvoja⁵⁷ je takođe potvrdio da se zacrtani ciljevi vezani za rodnu ravnopravnost i poboljšanje položaja žena sporo ostvaruju.

Problem sa dokumentima UN je i to što ne obavezuju subjekte, države i multilaterne organizacije (kao što su Svetska banka, MMF i Svetska trgovinska organizacija), kojima deklarativno propisuju određene obaveze. Ovi dokumenti jedino obezbeđuju ženama, odnosno ženskim organizacijama i mrežama, političku platformu za lobiranje svojih vladama⁵⁸. U Izveštaju Svetske banke o svetskom razvoju 2000/2001 (World Bank, 2001) se tako konstatuje da tradicionalni programi za balansiranje budžeta, zdravu valutu i slobodnu trgovinu nisu doprineli smanjivanju siromaštva, ali se ne analizira zašto je to tako, niti se nudi bilo kakvo alternativno rešenje. Ne analiziraju se ni uzroci ekonomske krize koja sve više jača i sve više ljudi gura u siromaštvo. Razlozi ovakvog ponašanja nalaze se u tome što multilaternim finansijskim i trgovinskim institucijama ne odgovara da čine bilo kakve izmene ekonomskog sistema koji je izvor njihove moći.

Ovo je konstatacija i međunarodnih ženskih mreža i ženskih organizacija koje nadziru implementaciju Pekinške platforme za akciju. Tako je Ženska međunarodna koalicija za ekonomsku pravdu [*Women's International Coalition for Economic Justice/WICEJ*] na

⁵⁵ Delegacija američke vlade je na završnoj sesiji Peking +5 izrazila rezervu na ovakav rečnik u pogledu globalizacije, izjavivši da «ovakve odredbe karakterišu globalizaciju i dugove kao značajne prepreke postizanju rodne ravnopravnosti», te da «nacionalne države imaju prvenstvenu odgovornost za obezbeđenje društvenog i ekonomskog razvoja i ravnopravnost žena», a «većina aspekata ravnopravnosti žena nema nikakve neposredne veze sa međunarodnim ekonomskim i finansijskim pitanjima». Izvor: Press release GA 9725, 10. jun 2000. UN.

⁵⁶ Tačka 77. E/CN.6/2005/2

⁵⁷ World Bank (2007), *Global Monitoring Report 2007 – Millenium Development Goals*, World Bank, Washington DC. Dostupno na: <http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/EXTDEC/EXTGLOBALMONITOR/EXTGLOMONREP2007>. Pristupljeno 20. aprila 2007

⁵⁸ Jedna od manjkavosti dokumenata UN je i nedostatak analitičnosti. Problemi se opisuju se problemi, ali se njihovi uzroci dublje ne analiziraju, što često dovodi do toga da su predložena rešenja nesprovodljiva ili neodgovarajuća. Završni dokument Peking +5 jasno opisuje negativne posledice dužničke krize i ekonomske globalizacije, ali nudi veoma slabe preporuke za prevazilaženje uzroka tih posledica. Preporuke za akciju pretežno usmerava na adrese nacionalnih vlada, u potpunosti ignorišući spoljna ograničenja vezana za makroekonomsku politiku, koja onemogućavaju vladama da sprovede te preporuke ili da preduzmu bilo kakvu efektivnu akciju.

sesiji Peking +5 inicirala donošenje Deklaracije za ekonomsku pravdu i osnaživanje žena⁵⁹. Polazeći od konstatacije da reči više nisu dovoljne, potpisnice Deklaracije ističu da nije moguće ostvarivati ciljeve iz Platforme u trenutnom makroekonomskom okruženju, te se stoga zalažu za njegovu promenu, što uključuje ostvarenje ljudskih prava i ravnopravno učešće žena i muškaraca u upravljanju i u ekonomiji. Ovo podrazumeva:

1. nedeljivost ekonomskih, socijalnih, kulturnih, građanskih i političkih prava;
2. demokratizaciju, transparentnost i odgovornost u procesima odlučivanja na svim nivoima i u svim institucijama, uključujući ne samo nacionalne države i lokalne zajednice, već i korporacije, nevladine organizacije, međunarodne finansijske institucije, religijske organizacije i druge međunarodne organizacije;
3. uključivanje različitosti ženskih perspektiva u procese formulisanja politike i odlučivanja na svim nivoima;
4. poveravanje svih vlada i multilaterarnih institucija međunarodnim instrumentima, uključujući Univerzalnu deklaraciju o ljudskim pravima, Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima, Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima, Konvenciju o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena, Konvenciju o eliminaciji svih oblika rasne diskriminacije, Konvenciju o pravima deteta, Konvencije Međunarodne organizacije rada uključujući Deklaraciju MOR-a o osnovnim principima i pravima na radu itd. S obzirom na moć koju međunarodne finansijske institucije imaju nad pojedinim državama, sistem UN mora preduzeti specijalne mere kako bi ih učinio odgovornim za poštovanje međunarodnih ugovora i principa pravde i jednakosti;
5. afirmaciju odgovornosti države prema stanovništvu unutar svojih granica i ustanovljenje međunarodnih mehanizama za uspostavljanje odgovornosti transnacionalnih korporacija i međunarodnih finansijskih i ekonomskih institucija;
6. nove pravedne i pravične prilaze raspodeli moći i odlučivanja sa odgovarajućom alokacijom resursa za efikasno delovanje nadzornih mehanizama, od organizacija za ljudska prava do ženskih grupa, koji bi nadgledali primenu političkih programa i delovanje korporativnog sektora;
7. udruženja građana i druge organizacije civilnog društva koje verodostojno predstavljaju interese zajednice kojoj pripadaju. Oni bi trebalo da imaju pristup učešću u odlučivanju;
8. makroekonomske politike koje su konzistentne sa društvenim razvojem i distributivnom pravdom. Ovo znači da se makroekonomske politike kreiraju tako da štite prava žena i siromašnih, kao i zdravu životnu sredinu, umesto da isključivo omogućavaju ekspanziju ekonomskog rasta, trgovine i korporativnog profita;
9. reformisanje javnog sektora, ali ne putem privatizacije, već putem podizanja efikasnosti, pravičnosti i prilagodljivosti javnog sektora potrebama ljudi;

⁵⁹ WICEJ Founding Declaration, May 2000, *Declaration for Economic Justice and Women's Empowerment* (<http://www.wicej.addr.com/statements.html>)

10. redefinisanje ekonomske efikasnosti u smislu uvođenja merila za neplaćen rad žena kao i za plaćen rad. Potrebno je da se procenjivanje ekonomske efikasnosti znatno više zasniva na efikasnoj realizaciji ljudskog razvoja i ljudskih prava, umesto na ekonomskom rastu, trgovini i korporativnom profitu;
11. redefinisane kriterijuma troškovne efektivnosti, kako bi se uzeli u obzir i degradacija životne okoline, društveni i ljudski troškovi (kao što su povećanje nasilja i urušavanje zdravstva);
12. regulisanje tržišta u javnom interesu, kako bi se smanjila nejednakost, sprečila nestabilnost, povećala zaposlenost i sigurnost radnog mesta i utvrdila društveno prihvatljiva minimalna nadnica na nacionalnom nivou;
13. stvaranje novih finansijskih resursa putem novih formi oporezivanja, kako bi se podstakao održivi društveni i ekonomski razvoj, kao što su proizvodnja toksičnih proizvoda, međunarodni finansijski spekulativni profit i međunarodne finansijske transakcije;
14. oprost spoljnih dugova umesto njihovog reprogramiranja, stvaranje alternativa sa težištem na otklanjanju uzroka neravnoteže uslova trgovine i novih resursa usmerenih prema Jugu.

Radi merenja napretka u ovoj oblasti potrebno je:

1. razvijati bazu podataka na nacionalnom i međunarodnom nivou razdvojenu na osnovu pola, dobi, rase, etniciteta, jezika, seksualne orijentacije, geografske lokacije (uključujući urbano/ruralno), državljanstva i društveno-ekonomskog položaja;
2. razvijati specifične indikatore za merenje usaglašenosti politika vlada, multilaterarnih institucija i sistema UN sa zaključcima konferencija UN iz devedesetih godina;
3. održavanje Pete svetske konferencije o ženama 2005. godine, kako bi se ocenio progres od Najrobijske strategije za razvoj i Pekinške Platforme za akciju i formulisale dopunske strategije.

Deklaraciju za ekonomsku pravdu i osnaživanje žena je podržao veliki broj ženskih međunarodnih organizacija, grupa i mreža, a sa njom su upoznate sve vlade učesnice specijalne sesije Generalne skupštine juna 2000. godine.

1.8. Rezime

Problematika rodne ravnopravnosti se danas ne može analizirati i pravilno sagledavati bez prethodne analize globalnog ekonomskog konteksta u kojem žive muškarci i žene. Svet današnjice karakteriše ubrzana globalizacija u vidu globalne ekspanzije kapitalističke ekonomije i uklanjanja prepreka kretanju kapitala, roba, usluga, tehnologija, ideologija i ljudi preko nacionalnih granica. Ekonomska globalizacija se zasniva na neoliberalnom makroekonomskom modelu u čijem su središtu tržište, zakon

kapitala, smanjivanje državne regulative i kresanje državnih izdataka za socijalne usluge. Globalizacija kao proces formiranja globalnog kapitalizma, u znatnoj meri slabi ulogu nacionalne države u oblasti zaštite i unapređenja ljudskih prava i povećava ulogu nedržavnih aktera, kao što su multinacionalne korporacije i multilaterarne finansijske institucije.

Brojne analize i istraživanja na globalnom i nacionalnom nivou pokazuju da blagodeti globalizacije, tehnološkog razvoja i ekonomskog rasta nisu ravnomerno raspoređene po državama, regijama i tržištima, kao ni između muškaraca i žena. Neoliberalizam produbljuje nejednakosti po svim osnovama i ugrožava princip primata ljudskih prava, princip neretrogradnosti, pravo na efikasnu zaštitu ljudskih prava i pravo na učešće pojedinaca i grupa, naročito marginalizovanih slojeva kao su žene, u odlučivanju i kreiranju politike. Zbog marginalizovanog položaja u društvu i porodici, ženama su manje nego muškarcima dostupne blagodeti globalizacije. S druge strane, one su više izložene riziku od negativnih posledica ekonomske globalizacije, kao što su siromaštvo i nezaposlenost.

Rodni jaz u prihodima, političkoj participaciji, dostupnosti resursima i odlučivanju opstaje u svim zemljama sveta, dok se u zemljama tranzicije od socijalističkog ka tržišnom modelu privređivanja čak i povećava. Marginalizovan položaj žena posledica je njihove diskriminacije, patrijarhalne strukture društva i tradicionalnih rodni uloga koji omogućavaju dodatnu eksploataciju ženskog rada na tržištu rada. Globalizacija, tranzicija, strukturalno prilagođavanje, siromaštvo, liberalizacija trgovine, nezaposlenost, tržište rada ... sve ove oblasti imaju svoju rodnu dimenziju koja potvrđuje neraskidivu vezu između rodne i socijalne pravde.

Globalizacija neposredno i posredno utiče na ostvarivanje ljudskih prava generalno, kao i na ženska prava partikularno, u smislu erodiranja građanskih, političkih, ekonomskih, socijalnih i kulturnih prava u ime razvoja, ekonomskog rasta i makroekonomskog prestrukturiranja. Posledica toga je da se siromaštvo od skora posmatra kao kršenje ljudskih prava koje zahteva odgovarajuću i koordinisanu akciju država, međunarodne zajednice i sistema Ujedinjenih nacija. Kao odgovor na savremene izazove globalizacije i negativne pojave kao što su siromaštvo, beda i glad, države članice Ujedinjenih nacija su usvojile Milenijske ciljeve razvoja koji potvrđuju potrebu eliminisanja rodne neravnopravnosti i osnaživanja žena. Međunarodnopravni standardi ženskih ljudskih prava, definisani prvenstveno u CEDAW, i politički dokumenti kao što su Pekinška platforma za akciju, potvrđuju formalno zalaganje međunarodne zajednice i članica Ujedinjenih nacija za unapređivanjem rodne ravnopravnosti, ženskih prava i eliminisanjem diskriminacije žena. Ova formalna zalaganja, međutim, ne prate odgovarajuće aktivnosti i stoga izostaju željeni rezultati.

2. Ljudska prava i razvoj

2.1. Ljudska prava i razvoj

Ideja ljudskih prava svodi se na to da svako ljudsko biće, samim tim što je ljudsko biće, ima inherentna prava koja mu se moraju priznati. Ova prava su zasnovana na osnovnom principu da sva ljudska bića imaju ljudsko dostojanstvo i da su podjednako ovlašćena da uživaju svoja prava i osnovne slobode, bez obzira na pol, rasu, boju kože, jezik, nacionalno poreklo, dob, pripadnost klasi, versko ili političko uverenje ili bilo koje drugo lično svojstvo ili status⁶⁰. U elementarnom smislu „*ljudsko pravo je pravo svakog pojedinca da opstoji u društvu i okolini u kojoj se ona ili on nalazi, da živi kao svi drugi, da se razvija, stanuje, jede, radi, odmara se, informiše, da bude zajedno sa drugim ljudima, da se venča i da podiže decu; ljudska prava su prava ljudi da žive u skladu sa svojom prirodom i da budu u staju da žive zajedno sa drugim ljudima*“ (Flajner, 1996:20).

Suština koncepcije ljudskih prava je u njihovoj univerzalnosti. Ljudska bića poseduju ljudska prava samim tim što su ljudi; ova prava im nisu dodeljena ili data od strane nekog autoriteta – to su prava koja su im potrebna kako bi živeli kao ljudi i u dostojanstvu. Ideja ljudskog dostojanstva koja pripada svim ljudskim bićima, bez obzira na razlike među njima, u osnovi je ideje celokupnog seta ljudskih prava. Univerzalnost podrazumeva ljudska prava za sve i ista prava za sva ljudska bića. Pored univerzalnosti, osnovne karakteristike ljudskih prava su neotuđivost, nerazdvojivost i međuzavisnost. S obzirom da ona pripadaju svim ljudskim bićima u istoj meri, princip jednakosti, odnosno nediskriminacije je osnovno načelo savremenog prava o ljudskim pravima. Ovo načelo je podvučeno u svim međunarodnim instrumentima o ljudskim pravima i u srži je njihove implementacije.

Načelo jednakosti se u oblasti ljudskih prava postavlja kao zabrana diskriminacije, odnosno zabrana nedozvoljenog razlikovanja. Ljudi jesu različiti po raznim svojim biološkim, ličnim, urođenim, stečenim i drugim svojstvima, obeležjima, kolektivnoj pripadnosti i statusu. Bez obzira na tu različitost, svakome pripadaju sva prava i slobode bez ikakvih razlika. Savremeno međunarodno pravo zabranjuje razlikovanje na osnovu rase, boje kože, jezika, pola, roda, veroispovesti, političkog i drugog uverenja, nacionalnog i socijalnog porekla, seksualne orijentacije, imovine, rođenja, bračnog statusa, pripadnosti političkoj stranci, članstvu u sindikatu i bilo kog drugo statusa ili ličnog obeležja. Međunarodni dokumenti o ljudskim pravima ne završavaju ovo nabranje, ostavljajući time otvoreni prostor za delovanje u cilju zabrane diskriminacije odnosno zaštite određene grupe koja se po nekom svojstvu diskriminiše⁶¹.

60 Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima, usvojena i proklamovana od strane Generalne skupštine UN Rezolucijom 217 A(III) 10. decembra 1948. godine, čl. 1 i 2, Povelja UN čl. 55 (c).

61 Ostavljanje otvorenog prostora, s druge strane, daje državi mogućnost da ne reaguje u nekim slučajevima diskriminacije. Suptilnost i skriveni karakter pojedinih vidova diskriminacije dovela je do potrebe da se u novije vreme u nabranju osnova zabrane diskriminacije doda i *rod*, kao društvena kategorija, pored *pola*, kao biološke kategorije. Rod se odnosi na društveno konstruisane razlike žena i muškaraca, dok se pol odnosi na biološke razlike među njima. Ustav Južnoafričke republike iz 1996. godine tako u članu 9(3) stavlja, osim pola, i *rod*, *trudnoću* i *braćni status* među osnove zabrane diskriminacije. Implicitno nabranje ovih osnova doprinosi većoj vidljivosti diskriminacije i efikasnoj zaštiti diskriminiranih grupa.

Diskriminacija predstavlja razlikovanje u pogledu posedovanja i obima prava koje nije dozvoljeno zbog osnova i načina razlikovanja (Dimitrijević i Paunović, 1997:185). Neposredne definicije pojma diskriminacije daju Konvencija o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije i CEDAW. Prema prvoj Konvenciji, pod diskriminacijom se podrazumeva „svako razlikovanje, isključivanje, ograničavanje ili davanje prvenstva koje se zasnivan na rasi, boji, precima, nacionalnom ili etničkom poreklu koji imaju za cilj ili rezultat da naruše ili da kompromituju priznavanje, uživanje ili vršenje, pod jednakim uslovima, prava čoveka i osnovnih sloboda u političkoj, ekonomskoj, socijalnoj i kulturnoj oblasti ili u svakoj drugoj oblasti javnog života“ (član 1.1). CEDAW u članu 1 daje skoro identičnu definiciju („*svako razlikovanje, isključenje ili ograničenje u pogledu pola, što ima za posledicu ili cilj da ugrozi ili onemogući priznanje, ostvarenje ili vršenje od strane žena, ljudskih prava i osnovnih sloboda na političkom, ekonomskom, društvenom, kulturnom, građanskom ili drugom polju, bez obzira na njihovo bračno stanje, na osnovu ravnopravnosti muškaraca i žena*“).

Ljudska prava se mogu klasifikovati na razne načine. Na osnovu svoje društene prirode, ljudska prava se dele na građanska, politička, ekonomska, socijalna i kulturna prava⁶². Građanska i politička prava se tiču odnosa pojedinca i države i zasnovana su prvenstveno na načelu slobode. Građanska prava naglašavaju autonomiju čoveka u odnosu na državu, koja se može uplitati u njegov život i aktivnosti samo do mere koju iziskuje život u društvu. Tipična građanska prava su pravo na život, slobodu i sigurnost, pravo na državljanstvo, pravo na slobodan izbor mesta stanovanja, sloboda kretanja, pravo na privatnost, pravo na pravično suđenje i sudsku zaštitu, sloboda misli, veroispovesti, sloboda od mučenja itd. Politička prava su prava participacije. Ona se odnose na prava čoveka da učestvuje u upravljanju državom i zajednicom. U užem smislu, ova prava čine aktivno i pasivno biračko pravo i pravo na pristup javnom službi. Preduslove za ostvarivanje ovih prava određuju prava koja se nalaze između političkih i građanskih, kao što su sloboda okupljanja, udruživanja i izražavanja.

Građanska i politička prava, tekovina dokumenata građanskih revolucija s kraja XVIII i početkom XIX veka, nazivaju se prvom generacijom ljudskih prava. U drugu generaciju ubrajaju se ekonomska, socijalna i kulturna prava, nastala na osnovu socijalističke kritike prava prve generacije tokom XIX i XX veka. Dok je prva generacija ljudskih prava zasnovana prvenstveno na načelu slobode, druga generacija se bazira na načelima jednakosti i solidarnosti. Ova prava su zasnovana na ideji da se ljudi moraju dovesti u sličan društveni položaj, kako bi mogli da uživaju svoja građanska i politička prava. Osnovno stanovište je da neobrazovan i siromašan čovek ne može da koristi svoja prava, te da mu se mora osigurati pravo na obrazovanje i pravo na rad radi sticanja prihoda za pristojan život. Ovu grupu prava čine: pravo na rad i zapošljavanje i na pravičnu naknadu; pravo na pravedne i povoljne uslove rada; pravo na zaštitu na radnom mestu, uključujući pravo na štrajk i udruživanje i učešće u sindikatima; pravo na socijalnu pravdu i socijalno obezbeđenje, uključujući posebnu zaštitu majki i dece, zdravstveno i socijalno osiguranje, penzijsko osiguranje, socijalnu pomoć i slično; pravo na pristup sredstvima rada: zemljištu, kapitalu i kreditima, infrastrukturi, tehnologiji i opremi; pravo na dostojan životni standard i kvalitet života uključujući ishranu, pristup zdravoj pijaćoj vodi i zadovoljavajuće uslove stanovanja; pravo na zdravlje: pravo na osnovnu zdravstvenu zaštitu i preduslove da se vodi zdrav život, uključujući reproduktivna i seksualna prava; prava lica sa posebnim potrebama (hendikepirana lica); pravo na obrazovanje i dodatno školovanje; pravo na učešće i sticanje koristi od nauke i istraživanja; pravo na učestvovanje u kulturnom i umetničkom

62 Opširnije o klasifikaciji ljudskih prava vidi: Dimitrijević, V. i Paunović, D. (1997), *Ljudska prava*, Beogradski centar za ljudska prava, Beograd, str. 173-177.

životu. Teško je, međutim, povući granicu između prve i druge generacije ljudskih prava, s obzirom da se mnoga prepliću. Primera radi, pravo na štrajk je povezano sa građanskim pravom na udruživanje.

Ova prava upotpunjuju prava iz treće generacije, nastale nakon drugog svetskog rata kao odgovor na tehnološki razvoj kao posledica razvijanja građanske svesti i odgovornosti. Ova prava su takođe zasnovana na načelu solidarnosti. Ovde se ubrajaju pravo na razvoj, pravdu i ravnopravnost u aktivnostima koji se odnose na iskorišćavanje poljoprivrednog zemljišta, rude, industrije i trgovine, pravo na nezavisnost u oblasti informacija i komunikacija, pravo na kontrolu transnacionalnih korporacija, pravo na zdravu životnu sredinu uključujući intelektualna prava svojine u oblasti tradicionalne medicine i poljoprivrede, manjinska prava i pravo na zaštitu kulturne baštine naroda.

Ljudska prava se, nadalje, dele na individualne i kolektivne. U početku, podrazumevalo se da se ljudska prava odnose samo na pojedince. Međutim, pojedinac ne može u potpunosti da uživa svoja prava ukoliko pripada diskriminisanoj ili obespravljenoj grupi. Pored toga, različite grupe mogu da imaju različite zajedničke karakteristike, kao što su jezik, veroispovest, nacionalna i etnička pripadnost. Stoga se kao nosilac prava mogu pojaviti i grupe ljudi. Tipična kolektivna prava su manjinska prava (prava nacionalne, etničke, verske, jezičke i dr. manjine) i pravo na samoopredeljenje (kao pravo naroda). Između kolektivnih i individualnih prava nalaze se prava koja podrazumevaju zajedničko uživanje. Ona se formulišu kao pravo pojedinca da u zajednici s drugima uživa neko pravo. Primeri ovog prava je pravo na ispoljavanje verskih ubeđenja i na vršenje verskih obreda.

Ljudska prava čine nedeljivu celinu; ona su nedeljiva, bez obzira da li se radi o građanskim, političkim, ekonomskim, socijalnim ili kulturnim pravima. Ljudsko biće može da živi u dostojanstvu jedino ako uživa sva ova prava. To je ostvarljivo jedino u društvu zasnovanom na solidarnosti, poštovanju i zaštiti ljudskih prava. Ljudska prava su pravno garantovana u pravno sprovedljivim normama, pravu ljudskih prava, koje štite pojedince i grupe od radnji kojima se ugrožava ljudsko dostojanstvo i osnovne slobode. Međunarodno pravo o ljudskim pravima [eng. *international human rights law*] je pravni izraz, odnosno pravni okvir ljudskih prava i osnovnih sloboda. Ovaj pravni okvir je izražen u međunarodnim ugovorima, međunarodnom običajnom pravu, osnovnim principima i načelima i drugim izvorima međunarodnog javnog prava.

Ljudska prava i ljudski razvoj počivaju na različitim konceptima. Ljudska prava su pravne norme, dok je ljudski razvoj dinamički proces. Ljudska prava i ljudski razvoj mogu imati iste ciljeve i njihovi ciljevi se mogu međusobno prožimati. Primera radi, pravo na rad uključuje pravo na pristojne uslove rada, zabranu diskriminacije, pravo na zaštitu na radu, zabranu korišćenja otrovnih materija i slično što sve doprinosi razvoju. S druge strane, ljudski razvoj je kao dinamički proces podložen bržim promenama nego pravo o ljudskim pravima. Promene koje uobličavaju razvoj su doživele naročiti zamah poslednjih decenija (tehnološke promene, nove informaciono-komunikacijske tehnologije, bioinženjering i dr.), dok je stvaranje normi ljudskih prava spor proces.

Ljudski razvoj se može definisati kao **proširivanje izbora ljudi** putem razvijanja njihovih sposobnosti i funkcionisanja, kao što su uživanje dugog života, zdravlja, pristojnog životnog standarda, političkih sloboda, mogućnosti učešća u kulturnom životu, podizanje nivoa obrazovanja, korišćenje novih informacionih i komunikacionih tehnologija itd. Koncept ljudskog razvoja je zasnovan na teoriji ljudskih sposobnosti, dok je koncept ljudskih prava zasnovan na konceptu ljudskog dostojanstva. Pored

ovog, preovlađujućeg mišljenja, sve su izraženiji stavovi da ljudski razvoj, ljudska sigurnost i ljudska prava zajedno čine osnovne elemente ljudskog dostojanstva. Ljudski razvoj se može posmatrati kao sloboda od oskudice, pomoću koje su ljudi sposobni da steknu ono što im je potrebno od raspoloživih društveno-ekonomskih mogućnosti i resursa kako bi se oslobodili borbe za svakidašnji opstanak. Ljudska sigurnost znači slobodu od straha, pomoću koje se ljudi štite od nasilja i žive u miru. Ljudska prava ne obuhvataju samo zaštitu osnovnih sloboda i pravnih ovlašćenja, uključivši državu i vladavinu prava, već obezbeđuju autorativni moralni i pravi okvir nužan za postizanje ljudskog razvoja i ljudske sigurnosti (Win, 2006:9).

Uprkos razlikama između razvoja i ljudskih prava, ova dva pojma su međusobno neraskidivo povezana. Ova veza je po prvi put potvrđena na globalnom nivou na Svetskoj konferenciji o o ljudskim pravima, održanoj u Beču 1993. godine. Bečka deklaracija i Program za akciju polaze od stanovišta da su „*demokratija, razvoj i poštovanje ljudskih prava i osnovnih sloboda međuzavisni i međusobno se pojačavaju*“ (čl. 8)⁶³. Ovaj dokument na razne načine ističe nužnost povezivanja socijalnog i ekonomskog razvoja sa standardima iz Povelje Ujedinjenih nacija i međunarodnog prava. Članovi 6 i 8 ukazuju na ulogu sistema Ujedinjenih nacija i međunarodne zajednice u ovoj sferi, a član 10 potvrđuje pravo na razvoj kao univerzalno i neotuđivo pravo, kao integralni deo osnovnih ljudskih prava. Centralni subjekt razvoja je ljudsko biće, ističe Bečka deklaracija. Istovremeno, „*dok razvoj olakšava uživanje svih ljudskih prava, nedostatak razvoja ne može se koristiti kao opravdanje za uskraćivanje međunarodno priznatih ljudskih prava*“ (čl. 10).⁶⁴

Priznavanjem člana 18 („ljudska prava žena i devojčica su neotuđivi, integralni i nedeljivi deo univerzalnih ljudskih prava...“) Bečka deklaracija postavlja neraskidivu vezu između ostvarivanja ženskih prava, razvoja i eliminacije diskriminacije, kao i obaveza države i drugih aktera u ovoj oblasti. Prihvatanjem ovog završnog dokumenta države učesnice Svetske konferencije o ljudskim pravima obavezale su se da će ženska ljudska prava posmatrati kao jedan od parametara u planiranju, definisanju i ostvarivanju sveukupnog razvoja, uz obezbeđivanje principa nediskriminacije i rodne ravnopravnosti. Kršenje ženskih prava, zane-marivanje principa rodne ravnopravnosti i slabo prisustvo žena u političkom i javnom životu ne mogu se opravdati nedostatkom resursa i nerazvijenošću, kako to ističe član 10 Bečke deklaracije.

Glavni događaji koji su doprineli prožimanju ljudskih prava i ljudskog razvoja su sledeći:

- 1945: Povelja Ujedinjenih nacija
- 1948: Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima
- 1966: Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima i Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima
- 1986: Deklaracija o pravu na razvoj
- 1993: Svetska konferencija o ljudskim pravima u Beču

63 A/CONF.157/23 (12 July 1993) dostupno na [http://www.unhchr.ch/huridocda/huridoca.nsf/\(Symbol\)/A.CONF.157.23](http://www.unhchr.ch/huridocda/huridoca.nsf/(Symbol)/A.CONF.157.23).

64 I na Lisabonskoj konferenciji o povezanosti ljudskih prava sa održivim razvojem održanoj decembra 2002. godine zaključeno je da je osnovna pretpostavka održvog razvoja - zaštita ljudskih prava. Jer, tek kada im je osigurano zadovoljenje osnovnih potreba, ljudi mogu preuzeti odgovornost za okolinu i buduće generacije. Samo onaj ko ima krov nad glavom i dovoljno hrane, ko je medicinski zbrinut i ko je mogao steći obrazovanje, može voditi računa o održivom razvoju.

- 1995: Svetski socijalni samit
- 1997: Reforma Ujedinjenih nacija (prvi talas)
- 1998: Politika UNDP o integrisanju ljudskih prava sa održivim ljudskim razvojem
- 2000: Milenijumska deklaracija
Izveštaj UNDP o ljudskom razvoju: Ljudska prava i ljudski razvoj
- 2002: Reforma Ujedinjenih nacija (drugi talas)

Za ostvarivanje ljudskih prava u punoj meri od suštinskog značaja je sveobuhvatni (i održivi) proces usmeren ka punoj realizaciji svih ljudskih prava i osnovnih sloboda. U tom smislu, UNDP definiše održivi ljudski razvoj kao razvoj koji je za siromašne [pro-poor], za prirodu [pro-nature], za radna mesta [pro-jobs] i za žene [pro-women] (UNDP, 1998). Ekonomski rast je važan, ali za održivi ljudski razvoj važan je onaj ekonomski rast koji uključuje rast zapošljavanja i ravnopravnost. Mnogi autori ističu da je najznačajnije dostignuće devedesetih godina uvođenje pitanja seksualnih i reproduktivnih prava i zdravlja, nasilja nad ženama i nejednakog odnosa moći između polova u centar nacionalnih i međunarodnih rasprava o ljudskim pravima i ljudskom razvoju (Sen, 2005). Problemi rastućeg siromaštva i ekonomske teškoće na globalnom nivou ističu potrebu za etičkom globalizacijom zasnovanom na međunarodnim standardima ljudskih prava i premošćavanjem jaza između ljudskih prava i razvoja.⁶⁵

Osnovni pojmovi koje uključuje koncept ljudskih prava u odnosu na koncept ljudskog razvoja su:

- Unapređenje i zaštita građanskih i političkih prava,
- Unapređenje i zaštita ekonomskih, socijalnih i kulturnih prava,
- Unapređenje rodne ravnopravnosti,
- Izrada i usvajanje nacionalnih planova akcije za unapređenje i zaštitu svih ljudskih prava, uključujući ženska prava,
- Ratifikaciju relevantnih međunarodnih i regionalnih instrumenata o ljudskim pravima i njihovo prevođenje u nacionalno pravo,
- Priznavanje uloge civilnog društva, što uključuje ženske grupe i organizacije i ženski pokret na nacionalnom i međunarodnom nivou.

65 Vidi predavanje Mary Robinson, bivšeg Visokog komesara UN za ljudska prava: “Bridging the gap between human rights and development: From normative principles to operational relevance”, World bank, 3 December 2001. Dostupno na: <http://www.ohchr.org>

Neoliberalizam, ekonomski rast i ljudska prava

Preovlađujući neoliberalni koncept razvoja zasniva se na ekonomskom rastu⁶⁶ kao krajnjem cilju. Ovim se ignoriše svrha ekonomskog razvoja⁶⁷ – poboljšanje i unapređivanje kvaliteta života svih muškaraca i žena, ravnomerno, u podjednako meri, bez diskriminacije po bilo kojoj osnovi. Ekonomski rast *po sebi* se vidljivo razlikuje od rasta koji unapređuje živote ljudi, porodica i zajednica. U mnogim zemljama ekonomski rast nije preveden u ljudski (humani) razvoj. Visok ekonomski rast nije svuda transformisan u kvalitetne i svima dostupne zdravstvene usluge, obrazovanje, dostupnost dobro plaćenim poslovima, sigurnost na radu, stalnu brigu o životnoj sredini, ličnu, ekonomsku i socijalnu sigurnost i pristup drugim mogućnostima. Po pravilu, klasična ekonomska politika ekonomski napredak meri bruto nacionalnim dohodak (BND) *per capita*, a ne prema prethodno navedenim mogućnostima koje su na raspolaganju ljudima. Adekvatno tome, siromaštvo se sve do skora, do sredine devedesetih (vidi para. 1.4.), definisalo kao nedostatak prihoda i merilo kvantitativno padom ispod linije siromaštva „*jedan dolar prihoda po danu*“, što je definicija data od strane Svetske banke.

Novčani prihodi, međutim, ne čine celokupnost ljudskog življenja. Halsted i Kob (2003:197-200) primećuju da korišćenje bruto nacionalni proizvod (BNP) kao parametra ekonomskog razvoja iskrivljuje stvarnost na više načina:

- Ne uzima u obzir osiromašenje prirodnih resursa (na primer, kada kompanija za drvnu građu poseće stoletnu šumu, BNP skače u skladu sa tržišnom vrednošću drvne građe, ali ne uzima u obzir ekonomske, ekološke i društvene troškove uključene u gubitak šume).
- Gleda na slom porodice i na bolest kao ekonomske blagodati (na primer, oblast medicine i medicinske nege koja se ubrzano razvija posmatra se kao progres privrede, a zanemaruje da ljudi obolevaju i zbog nezdravog načina života i izloženosti raznim opasnostima za zdravlje, kao što su primera radi korišćenje nedozvoljenih supstanci u hrani i piću, koji su plodovi „napretka“).
- Ignoriše transakcije koje nisu novčane (najproduktivniji deo privrede, naročito u zemljama u razvoju, nalazi se van formalne ekonomije, u onome što feminističke ekonomistkinje nazivaju ekonomijom nege i brige [engl. *care economy*]: briga u kući i unutar porodice o deci, starima, bolesnima i iznemoglima, briga oko okućnice, kućno šivenje itd.);

66 Pod ekonomskim rastom podrazumevamo povećanje proizvodnih kapaciteta privrede i, time, nacionalnog dohotka. (Đurić Kuzmanović, 2007:150)
67 Pod ekonomskim razvojem podrazumemo složen proces promena koji se sastoji od povećanja značaja industrijske aktivnosti na račun poljoprivredne aktivnosti; migracije radne snage iz ruralnih u urbane industrijske sredine; smanjivanja zavisnosti od uvoza značajnih proizvodnih i potrošnih dobara; smanjivanja poljo-privrednih proizvoda i ruda kao glavnih izvoznih artikala, i na kraju, od minimalizovanja zavisnosti od pomoći stranih zemalja za finansiranjem investicija i samim tim, generisanje sopstvenih snaga za razvoj. Glavni cilj privrednog razvoja je poboljšanje životnog standarda i generalno blagostanje ljudi (Đurić-Kuzmanović, 2007:150-151). Pojam ekonomskog razvoja treba razlikovati od pojma razvoja koji je znatno širi i koje obuhvata razne oblasti ljudskog delovanja (tehnološki razvoj, kulturni razvoj, politički razvoj i dr.). Prema Senu (2002:54), razvoj je proces širenja pravih sloboda koje ljudi uživaju.

- Ne uzima u obzir raspodelu prihoda (sama činjenica da ukupna proizvodnja raste ne znači da je kvalitet života svakog od nas bolji);
- Zanimaruje nedostatke življenja na osnovu tuđe imovine (BNP ne uzima u obzir pozajmljivanje resursa od prihode i od stranih zajmodavaca).

BNP stoga daje privid da o napretku i o nacionalnom blagostanju treba suditi samo prema jednom merilu: veličini proizvodnje i potrošnje. Upotreba ovog pokazatelja kao merila „napretka“ je stoga izopačena⁶⁸ i skriva stvarni položaj marginalizovanih grupa, posebno žena, pod plaštom opšteg „rasta i napretka“, kao i njihovu ulogu i stvarni doprinos ekonomiji. Ovo je zaključak i mnogih feminističkih ekonomistkinja (Elson, 2004; Elson, 2002a; Bakker, 2002; Young, 2003; Đurić Kuzmanović, 2005). Sve makroekonomske politike imaju socijalni sadržaj i tiču se rodni odnosa, zato što su ozakonjene unutar rodovnog seta distributivnih odnosa i institucionalnih struktura; osnovanost ekonomske politike stoga ne bi trebalo da se procenjuje na osnovu finansijskih kriterijuma ili ekonomskog rasta, već na osnovu toga da li vodi ka socijalnoj pravdi i rodnoj ravnopravnosti. Nasuprot ovome, u neoliberalnom ekonomskom modelu ljudi se posmatraju kao ‘resursi’, kao ‘humani kapital’, a samim tim, kao sredstvo ostvarivanja razvoja, odnosno ekonomskog rasta, s jedne strane, i kao potrošači produkata tog ekonomskog rasta, s druge strane.

2.2. Normativni nivo : međunarodnopravni okvir principa ljudskih prava i održivog ljudskog razvoja

Ljudska prava su postavljena u pravno sprovodljivim normama koje štite ljudska bića i grupe od delovanja kojima se ugrožava ljudsko dostojanstvo i osnovne slobode. Normativni međunarodni okvir ljudskih prava sadržan je u Međunarodnoj povelji ljudskih prava [*International Bill of Human Rights*] koja se sastoji od :

- Povelje Ujedinjenih nacija⁶⁹,
- Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima⁷⁰,
- Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima sa dva pripadajuća Opciona protokola⁷¹ i

68 „On ne samo što prikriva slom porodica i zajednica i osiromašenje prirodnog okruženja nego, zapravo, čini da ovi slomovi (...) izgledaju kao ekonomska dobit. On poriče ono što ljudi intuitivno znaju – da što više novca prolazi kroz ruke, ne znači da i život postaje bolji“. (Hasteld i Kob 2003:197). Autori stoga predlažu pošteniji bilans kao alternativu BNP koju su nazvali Pravi pokazatelji napretka (PPN), u čijem razvijanju su uzeli u obzir sledeće činioce: osiromašenje resursa, zagađenost, dugoročna ekonomska oštećenja, kućne i netržišne poslove, promene u načinu korišćenja slobodnog vremena, nezaposlenost i nedovoljna uposlenost, raspodela prihoda, životni deo trajne potrošačke robe i infrastrukture, odbrambeni troškovi i održiva ulaganja. Ibid. str. 201-203.

69 Potpisana od strane država članica UN 26. juna 1945. godine radi priznavanja globalnog značaja ljudskih prava i njihovog ustanovljavanja kao pitanja koje zasluhuje međunarodnu brigu.

70 Usvojene od strane Generalne skupštine UN Rezolucijom 217A(III) 10. decembra 1948. godine

71 Prvi Opcioni protokol je usvojen i stupio na snagu istovremeno sa Paktom, a drugi, o ukidanju smrtno kazne, usvojen je Rezolucijom Generalne skupštine UN 44/128 15. decembra 1989. godine, stupio na snagu 11. jula 1991. godine

- Međunarodnog pakta o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima⁷².

Pored ovih međunarodnih dokumenata, u osnovne instrumente ljudskih prava ubrajaju se i konvencije Ujedinjenih nacija koje elaboriraju specifične oblasti: Konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena [*Convention on Elimination all Forms of Discrimination against Women – CEDAW*]⁷³, Opcioni protokol na ovu Konvenciju⁷⁴, Konvencija protiv torture i drugih surovi, neljudskih ili ponižavajućih postupaka ili kazni [*Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment - CAT*]⁷⁵, Opcioni protokol na ovu Konvenciju, Konvencija o pravima deteta [*Convention on the Rights of the Child - CRC*]⁷⁶ i dva pripadajuća Opciona protokola, Konvencija o eliminaciji svih vidova rasne diskriminacije [*Convention on the Elimination all forms of Racial Discrimination – CERD*]⁷⁷.

Svi ovi navedeni međunarodni instrumenti ljudskih prava⁷⁸ su međunarodni ugovori i sadrže pravno obavezujuće norme međunarodnog prava (eng. *binding law*), za razliku od drugih tipova međunarodnih instrumenata, kao što su rezolucije, deklaracije i direktive, koje predstavljaju smernice za političku akciju i predstavljaju tzv. ‘meko’ međunarodno pravo (eng. *soft law*). Međunarodni ugovori⁷⁹ su obavezujući za države ugovornice, nadziru se od strane međunarodnim ugovorom formiranim sudom ili drugim nadzornim telom (komitetom, komisijom itd.) i primenjivi su na pojedince. Ove norme se mogu koristiti u pravnim postupcima i/ili implementaciji. Unutar ove kategorije postoji širok raspon u pogledu obavezujuće snage. Primenu CEDAW nadzire Komitet za eliminaciju svih oblika diskriminacije žena (tzv. CEDAW Komitet). Na međunarodnom nivou postoji opciona protokol koji sadrži procedure za pojedinačne postupke pred ovim Komitetom.

Osnovni sadržaj ljudskih prava formulisanih u međunarodnim ugovorima odnosi se na ovlašćenje na skup garancija (prava) koja imaju univerzalne karakteristike. O minimalnom osnovnom sadržaju ovih prava države ne mogu pregovarati; on pripada svim ljudskim bićima, u svim okruženjima i u svim prilikama; on označava minimalni nivo ispod kojeg država ne može da ide.

72 Oba Pakta usvojena od strane Generalne skupštine UN 16. decembra 1966. godine. Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima stupio je na snagu 3. januara 1976. godine, a Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima 23. marta iste godine

73 Usvojena 18. decembra 1979. godine, stupila na snagu 3. septembra 1981. godine. G.A. res. 34/180, 34 U.N. GAOR Supp. (No. 46) at 193, U.N. Doc. A/34/46

74 Usvojen 6. oktobra 1999. godine Rezolucijom Generalne skupštine UN A/54/4, stupio na snagu 22. decembra 2000. godine

75 Usvojena 10. decembra 1984. godine Rezolucijom 39/46, stupila na snagu 26. juna 1987. godine

76 Usvojena 20. novembra 1989. godine Rezolucijom 44/25, stupila na snagu 2. septembra 1990. godine

77 Usvojena 20. novembra 1963. godine Rezolucijom 1904 (XVIII)

78 Pored Ujedinjenih nacija, i druge univerzalne organizacije, kao što su ILO, i regionalne organizacije postavljaju standarde ljudskih prava u svojim dokumentima. U ovoj oblasti naročito su značajni dokumenti Saveta Evrope (Evropska konvencija o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda od 4. novembra 1950. godine sa dopunskim protokolima, Evropska socijalna povelja od 3. maja 1996. godine, Evropska konvencija o sprečavanju mučenja i nehumanih ili ponižavajućih kazni ili postupaka od 26. novembra 1987. godine i dr.), Organizacije američkih država (Povelja OAD iz 1948. godine, Američka konvencija o ljudskim pravima iz 1969. godine i dr.), Organizacije afričkog jedinstva (Afrička povelja o pravima čoveka i naroda iz 1981. godine i dr.), Organizacije za evropsku bezbednost i saradnju, Evropske unije i dr. U ovom radu fokusiram se na ljudska prava postavljena u međunarodnim instrumentima Ujedinjenih nacija, s obzirom da su ona relevantna za model razvoja o kojem je reč i koji počiva na univerzalnim ljudskim pravima.

79 “Svaki ugovor na snazi obavezujući je za ugovorne strane i one ih moraju ispunjavati u dobroj veri.” Bečka konvencija o ugovornom pravu, čl. 26

U međunarodnim ugovorima i drugim međunarodnim sporazumima nalazimo tri različita načina da opišemo ove obaveze:

- a) Pravo da poštuje (negativna obaveza, na primer da ne čini mučenja; da ne toleriše nepravедna suđenja; da se uzdrži od diskriminacije zasnovane na polu);
- b) Pravo da štiti (pozitivna obaveza, na primer da štiti žene žrtve nasilja otvaranjem i finansiranjem skloništa za žrtve);
- c) Pravo da ispunjava (pozitivna obaveza koja zahteva preduzimanje odgovarajućih mera radi obezbeđivanja ispunjavanja standarda ženskih prava, na primer da obezbeđuje pravne lekove u slučaju nepravедnog suđenja i da garantuje žrtvama nasilja u porodici pristup socijalnoj zaštiti i medicinskoj nezi).

Međunarodni normativni okvir prava na razvoj čine:

- Deklaracija o društvenom progresu i razvoju (*Declaration on Social Progress and Development*) (1969) Resolution 2542 (XXIV),
- Univerzalna deklaracija o iskorenjivanju gladi i pothranjenosti (*Universal Declaration on the Eradication of Hunger and Malnutrition*) (1974) Res. 3348(XXIX),
- Univerzalna deklaracija o ljudskom genomu i ljudskim pravima (*Universal Declaration on the Human Genome and Human Rights*) (1998) Resolution 53(152),
- Deklaracija o korišćenju naučnog i tehnološkog progressa u interesu mira i u korist čovečanstva (*Declaration on the Use of Scientific and Technological Progress in the Interests of Peace and for the Benefit of Mankind*) (1975) Res. 3384(XXX)
- Deklaracija o pravu ljudi na mir (*Declaration on the Right of Peoples to Peace*) (1984), Res. 39/11,
- Deklaracija o pravu na razvoj (*Declaration on the Right to Development*) (1986.) Res.41/128,
- Univerzalna deklaracija o kulturnoj različitosti (*Universal Declaration on Cultural Diversity*).

Međunarodni normativni okvir ljudskih prava i međunarodnopravni okvir ljudskog razvoja zajedno čine međunarodno pravo razvoja. Naglasak prevođenju razvoja zasnovanog na ljudskim pravima na 'međunarodno pravo' je bitan, jer se time diskurs 'političkog' prevodi na pravni teren: paralizirajući termin 'politike' i 'političke uslovljenosti' prevodi se u termine univerzalnih obaveza unutar opšteg konsenzusa međunarodne zajednice potvrđenog u gore navedenom nizu međunarodnih ugovora.

Sadržaj međunarodnog prava razvoja

Međunarodno pravo razvoja se sastoji od sledećih postavki (UNDP, UNOHCHR 1998):

(1) U središtu razvoja moraju biti ljudi.

(2) Razvoj mora biti participatoran.

(3) Razvoj mora štititi i unapređivati međuzavisna i neotuđiva ljudska prava formulisana u osnovnim međunarodnim instrumentima.

(4) Razvoj mora obuhvatiti eliminisanje svih vidova diskriminacije žena, kao i diskriminacije manjinskih kulturnih, etničkih i drugih grupa.

(5) Razvoj mora uzeti u obzir zaštitu i očuvanje životne okoline i mora biti ekološko održiv.

(6) Razvoj mora poštovati i štititi kulture i kulturne različitosti.

(7) Razvoj mora unapređivati demokratske sisteme upravljanja.

(8) Razvoj mora unapređivati vladavinu prava radi obezbeđenja ovih principa.

Međunarodno pravo razvoja reafirmiše 'razvoj' koji je participativan, održiv i human, čiji je prioritet smanjivanje siromaštva, koji obezbeđuje jednakost za sve i koji osigurava društvenu uključenost žena. Međunarodno pravo razvoja uključuje koncept 'održivog razvoja', s obzirom da je na nivou Ujedinjenih nacija opšte prihvaćena definicija razvoja data od strane UNDP kao „holističke strategije razvoja koja uključuje sva ljudska prava – ekonomska, socijalna, kulturna, građanska i politička“ (1998). U ovako postavljenom konceptu razvoja, humani kapital ima različite predznake zavisno od toga u kakvom se odnosu posmatra: u odnosu prema prirodnim resursima i životnoj sredini (prirodni kapital), u odnosu prema resursima koji mu obezbeđuju preživljavanje (fizički kapital), u odnosu prema kapacitetima koji mu daju mogućnost ekonomskog delovanja (ljudski kapital), u odnosu prema finansijskim resursima (finansijski kapital), u odnosu prema učešću u javnom životu (socijalni kapital) i u odnosu prema učešću u političkom životu i odlučivanju (politički kapital).

U narednoj tabeli (2) dat je pregled glavnih međunarodnopravnih izvora koji garantuju relevantna ljudska prava:

Tabela 2

	Relevantna ljudska prava	Glavni izvor u konvencijama o ljudskim pravima
Prirodni kapital	Pravo na zdravu životnu sredinu Pravo na sigurne i zdrave uslove rada Pravo dece za zdravu životnu redinu Pravo na posedovanje zemlje i druge svojine Pravo domorodačkog stanovništva na zemlju Pravo svih ljudi na okruženje pogodno za njihov razvitak	ICESCR 12b ICESCR 7b CRC 24 UDHR 17; CEDAW 16.1h; ICERD 5d,v ILO 169 Afrička povelja 24 ; Stokholmska deklaracija 1972; Deklaracija iz Ria 1992
Fizički kapital	Pravo na hranu Pravo na vodu i sanitarije Pravo na posedovanje svojine Pravo na odgovarajući smeštaj Pravo žena da poseduju sopstvenu imovinu Pravo žena na ravnopravni tretman u agrarnoj reformi i programima ponovnog naseljavanja	ICESCR 11; CRC 24.2c CRC 24; CEDAW 14 UDHR 17 UDHR 25; ICESCR 11 CEDAW 15 CEDAW 14g
Ljudski kapital	Pravo na obrazovanje Pravo na zdravlje Pravo na reproduktivne zdravstvene usluge Pravo na socijalnu zaštitu Pravo na slobodni izbor zanimanja Standardi rada Sloboda udruživanja Sloboda od prinudnog rada Pravo na nediskriminaciju prilikom zapošljavanja Minimalna starosna dob za zapošljavanje Zaštita dece od prinudnog rada Prava radnika koji obavljaju rad kod kuće	UDHR 26; ICESCR 13,14; CEDAW 10; ICERD 5 CRC 28 ICESCR 12; CEDAW 12; CRC 24 ICESCR 12.2a; CEDAW 12.2; CRC 24.1d,f UDHR 22; ICESCR 9; CEDAW 11; ICERD 5; CRC 26 UDHR 23.1; ICESCR 6; CEDAW 11a; ICERD5e.iv UDHR 23.1; ICESCR 6; CEDAW 11a; ICERD 5e.iv ILO 87,98 ILO 29, 105 ILO 100, 111 ILO 138 ILO 182 ILO 177
Finansijski kapital	Pravo žena na bankarske zajmove i druge vrste finansijskih kredita Pravo žena na poljoprivredne kredite i zajmove, olakšice za prodaju proizvoda i odgovarajuće tehnologije	CEDAW 13b CEDAW 14.2g

Socijalni kapital	Pravo na ravnopravni tretman; zabrana diskriminacije Pravo na sigurnost Pravo na brak i jednakost unutar braka Sloboda sindikalnog organizovanja Sloboda mišljenja, izražavanja i veroispovesti Pravo na kulturni život	UDHR 2; ICCPR 2.1; ICESCR 2.2; CRC 2; CEDAW 1,2,3; ICERD 1,2,3 UDHR 3; ICCPR 2.1; ICE-SCR2.2; CRC2, DEVAW 3a,c UDHR 16; ICCPR 23; ICESCR 10.1; CEDAW 16.1a,b,c; ICERD 5d,iv UDHR 20; ICCPR 21, 22; ICERD 5d, ix; CRC 15 UDHR 18; ICCPR 18; ICERD 5d, vii; CRC 14 UDHR 27;ICCPR 27; ICESCR 15; CEDAW 13c; ICERD 5e,vi; CRC 30, 31
Politički kapital	Pravo na učešće u političkom i javnom životu Pravo seoskih žena na učestvovanje i sprovođenju pro-grama razvoja na svim nivoima Pravo na informisanje i sloboda izražavanja Sloboda udruživanja Pravo na pravnu sposobnost Pravo na jednaki tretman pred zakonom	UDHR 21; ICCPR 25; CEDAW 7; ICERD 5c CEDAW 14a UDHR 19; ICCPR 19; ICERD 5d,viii; CRC 12,13,17 UDHR 20; ICCPR 21, 22; ICERD 5d, ix; CRC 15 UDHR 6; ICCPR; 16; CEDAW 15.2,3 UDHR 7; ICCPR 14.1; CEDAW 2c; ICERD 5a

2.3. **Ženska ljudska prava, rodna pravda i razvoj**

Preterana opštost koncepta ljudskih prava često vodi ka društvenoj nevidljivosti ženskih prava, a samim tim i do nevidljivosti njihovog kršenja. Značaj koncepta ženskih prava nalazi se u upostavljanju zahteva za njihovom potpunom i odgovarajućom državnom i međunarodnopravnom zaštitom i u društvenom priznanju ženskih ljudskih prava. Tradicionalni koncept ljudskih prava često ne obuhvata prava žena ni u sadržaju, ni u primeni. Ženama su stoga osnovna ljudska prava često nezaštićena ili uskraćena, a ponekad čak i negirana. Poštovanje tradicionalnih običaja često vodi ka uskraćivanju prava koje bi žene, kao ljudska bića, trebalo da imaju. Zato je potrebna identifikacija ženskih ljudskih prava kao posebne kategorije ljudskih prava, kako bi se svi oblici diskriminacije žena učinili vidljivim, a samim tim, kako bi se lakše sprečavalo ili onemogućavalo kršenje ljudskih prava žena. Radi se o specifičnom kršenju ljudskih prava - prava se krše zato što je reč o ženama, a to kršenje prava je nevidljivo (Blagojević, 1997; Mršević, 1998).

Nevidljivost kršenja ženskih prava proizilazi iz činjenice da se, u velikom broju slučajeva, ona krše od strane muškaraca s kojima su bliske. Žene su najčešće izložene nasilju unutar porodice od strane najbližih, u tzv. privatnoj sferi, pa otuda u mnogim društvima preovladava mišljenje da je nasilje koje se dešava unutar porodičnih i intimnih odnosa «privatna stvar» u koju država nema kompetencije da se meša. I same žene često prikrivaju da su izložene ovakvom vidu nasilja. Kršenja ženskih prava su nevidljiva i stoga što žene trpe razna nasilja koja trpe i muškarci, ali se ti slučajevi ne posmatraju kao posebno kršenje ženskih ljudskih prava, kao u slučajevima izbeglištva od rata ili mučenja u zatvorima. U ovim slučajevima žene ne postoje kao ženske žrtve. Žene trpe i sve oblike nasilja kao i muškarci, ali takođe trpe i na načine koji se ne dešavaju muškarcima ili samo izuzetno. Veliki broj posebnih, rodno specifičnih oblika nasilja su seksualne ili reproduktivne prirode (Mršević, 1998:11-15).

Položaj žena u društvu i porodici je određen stereotipima i očekivanim ulogama. Žene su još uvek u najvećoj meri angažovane u privatnoj sferi. Zato nije u potpunosti rešeno uključivanje međunarodnih i nacionalnih institucija i mehanizama u zaštitu ženskih prava. Sfera privatnog i dalje ostaje paravan za kršenje ženskih prava.

Žene se u svim društvima suočavaju sa diskriminacijom, odnosno nepovoljnim tretmanom u javnoj sferi, koji rezultira njihovim nepovoljnim položajem u raspodeli svih bitnih društvenih resursa (materijalnog bogatstva, moći i ugleda). Ovo je suštinska karakteristika društvenog položaja žena. Žene su diskriminisane ne na osnovu svojih stvarnih individualnih svojstava, već zato što su pripadnice marginalne grupe. Marginalnost može biti izvedena iz roda, rase, etniciteta, starosti ili verske pripadnosti. Suština marginalnosti je u tome što marginalne grupe ne sačinjavaju individue određenih karakteristika, već što postojanje same marginalne grupe kao marginalne, određuje tretman karakteristika individua koje te grupe imaju. Time karakteristike grupe određuju položaj individue (Blagojević, 1997:78). Da bi marginalizacija bila moguća, važno je da počiva na jasno uočljivoj različitosti, a različitost na osnovu pola je jedna od najuočljivijih različitosti. Vidljiva različitost je neophodna, jer olakšava proces diskriminacije.

Diskriminacija žena nezaobilazni je element patrijarhalnog društva i predstavlja suštinsku karakteristiku društvenog položaja žena. CEDAW definiše diskriminaciju žena kao „*svako razlikovanje, isključenje ili ograničenje u pogledu pola, što ima za posledicu ili cilj da ugrozi ili onemogući priznanje, ostvarenje ili vršenje od strane žena, ljudskih prava i osnovnih sloboda na političkom, ekonomskom, društvenom, kulturnom, građanskom ili drugom polju, bez obzira na njihovo bračno stanje, na osnovu ravnopravnosti muškaraca i žena*“ (član 1). Održivost diskriminacije ne proizilazi samo iz pogrešnih uverenja dominantne grupe, već pre svega iz funkcionalnosti diskriminacije, iz njene uloge u reprodukciji društvenog sistema (Blagojević, 1997:79). Svaki sistem, pa i društveni, nastoji da se reprodukuje, da sam sebe obnavlja. U tome diskriminacija ima dvostruku ulogu - ekonomsku (ekonomska eksploatacija žena – njihov rad nije plaćen ili je potplaćen ili čine rezervnu armiju rada) i političku (potpuno odsutvo ili malo prisustvo žena u politici i na najvišim mestima odlučivanja).

Tradicionalni patrijarhalni društveni odnosi i prakse uz rodnu podelu rada pretvaraju rodne različitosti u nejednakosti. U ekonomskom sistemu zasnovanom na diskriminaciji, eksploataciji rada i višku rada, takve nejednakosti se produbljuju i stvaraju pogodno tlo za održivost rodne nejednakosti. Prvi korak ka promeni u pravcu rodne ravnopravnosti i rodne pravde je da društvo i vlada razumeju i priznaju postojanje neravnopravnog položaja muškaraca i žena, kao i sistema koji takav odnos stvara i podstiče. Tek nakon društvenog priznanja rodne neravnopravnosti može se krenuti ka osmišljavanju takvih politika koje će neutralisati ili eliminisati njegove uzroke⁸⁰.

Formalno priznavanje postojanja rodne neravnopravnosti i odgovornosti država za njeno eliminisanje i unapređenje ljudskih prava žena prisutno je u svim međunarodnim ugovorima donetim od strane Ujedinjenih nacija, naročito od usvajanja Konvencije o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena⁸¹. Od tada je pitanje rodne pravde postalo nezaobilazno u formulisanju programa i politika razvoja u okrilju sistema Ujedinjenih nacija. Nakon Svetskog samita o društvenom razvoju i Svetske konferencije o ženama u Peking, oba skupa održana 1995. godine, međunarodna zajednica je dva Milenijumska cilja⁸² razvoja posvetila

poboljšanju položaja žena. Milenijumski cilj br. 3 poziva na unapređenje jednakih mogućnosti žena i muškaraca i na osnaživanje žena putem jednake zastupljenosti oba pola u procesima odlučivanja, a Milenijumski cilj br. 5 zahteva smanjenje stope smrtnosti majki za tri četvrtine. Svi definisani Milenijumski ciljevi treba da se ostvare do 2015. godine.

Uprkos ovom formalnom zalaganju međunarodne zajednice i nacionalnih vlada, progres u pogledu poboljšanja položaja žena i ostvarivanja rodne ravnopravnosti ide sporim tempom. Ovo je zaključak i najnovijeg rezimea Komisije UN za položaj žena⁸³ u oblasti ostvarivanja ciljeva iz Pekinške platforme za akciju (o čemu je bilo detaljnije reči u poglavlju 1). To je potvrđeno i najnovijim rezultatima sistematskih godišnjih istraživanja na globalnom nivou kakve vodi Social Watch, koji pokazuju da su mogućnosti žena za napredovanje u ekonomskoj i socijalnoj sferi još uvek ograničene (Social Watch, 2006:91-93, 130-145). Bez preokreta ovih tendencija nije moguće ostvarivati socijalnu pravdu.

2.4. Rezime

Međunarodno pravo o ljudskim pravima je pravni izraz, odnosno pravni okvir ljudskih prava i osnovnih sloboda. Ova prava su zasnovana na osnovnom principu da sva ljudska bića imaju ljudsko dostojanstvo i da su podjednako ovlašćena da uživaju svoja prava i osnovne slobode, bez obzira na pol, rasu, boju kože, jezik, nacionalno poreklo, dob, pripadnost klasi, versko ili političko uverenje ili bilo koje drugo lično svojstvo ili status. Ljudska prava i ljudski razvoj počivaju na različitim konceptima: dok su ljudska prava pravne norme, ljudski razvoj je dinamički proces; koncept ljudskih prava zasnovan na konceptu ljudskog dostojanstva, dok je koncept ljudskog razvoja je zasnovan na teoriji ljudskih sposobnosti.

Uprkos ovim razlikama, međuuzročna veza između razvoja i ljudskih prava se sve više potvrđuje i u teoriji i u praksi razvoja, naročito onoj koju unazad deceniju i po forsiraju Ujedinjene nacije. Svetska konferencija o ljudskim pravima (1993) postavila je ljudsko biće u centar razvoja, uz isticanje da razvoj olakšava uživanje svih ljudskih prava, te da se nedostatak razvoja ne može koristiti kao opravdanje za uskraćivanje međunarodno priznatih ljudskih prava. Osim toga, priznavanjem da su ljudska prava žena i devojčica neotuđivi, integralni i nedeljivi deo univerzalnih ljudskih prava, završni dokument ove konferencije istakao je vezu između ostvarivanja ženskih prava, eliminacije diskriminacije i razvoja, te obaveza države i drugih aktera u ovoj oblasti. Prihvatanjem Bečke deklaracije države su se obavezale da će ženska ljudska prava uključiti kao jedan od parametara u planiranje, definisanje i ostvarivanje sveukupnog razvoja, uz poštovanje principa nediskriminacije i rodne ravnopravnosti. Prema ovoj Deklaraciji, kršenje ženskih prava, zanemarivanje principa rodne ravnopravnosti i isključivanje žena iz političkog i javnog života se više ne može opravdati nedostatkom resursa i ekonomskom nerazvijenosti.

Ovim su Ujedinjene nacije prihvatile da je za ostvarivanje ljudskih prava od suštinskog značaja sveobuhvatni i održivi proces usmeren ka realizaciji svih ljudskih prava i osnovnih sloboda. U tom smislu koncept ljudskih prava je uključen u koncept ljudskog razvoja. Održivi ljudski razvoj se stoga od kraja dvadesetog veka definiše kao razvoj koji je za siromašne (*pro-poor*), za prirodu (*pro-nature*), za radna mesta (*pro-jobs*) i za žene (*pro-women*). Ovakva definicija i koncepcija održivog razvoja su od izuzetnog značaja u nastojanjima da se eliminišu negativni efekti zahuktale ekonomske globalizacije kapitalističke privrede na siromašne i marginalizovane slojeve stanovništva, i posebno, na žene koje u njima čine većinu.

⁸⁰ “Acknowledging that gender relations relegate women to secon class status is the first step in creating policies and political will to put an end to these inequalities.” Social Watch Report 2006. Dostupno na: http://www.socialwatch.org/en/informeImpreso/pdfs/genderequity2006_eng.pdf

⁸¹ Opširnije o istorijatu delovanja Ujedinjenih nacija u razvijanju ženskih ljudskih prava vidi u: Pietila, H. (2002) *Engendering the Global Agenda: The Story of Women and the United Nations, Development Dossier*; UN Non-Governmental Liaison Service, Geneva.

⁸² *United Nations Millenium Declaration* usvojena od strane Generalne skupštine Ujedinjenih nacija 8. septembra 2000. godine. A/55/L.4

⁸³ United Nations, Commission on the Status of Women (2005), «Equal participation of women and men in decision making processes at all levels. Report of the Secretary General». E/CN.6/2006/13. !9 December. Dostupno na: <<http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N05/651/17/PDF/N0565117.pdf?OpenElement>>

3. Razvoj zasnovan na ljudskim pravima

3.1. Pravo na razvoj

Pravo na razvoj ubraja se u treću generaciju ljudskih prava, u grupu prava solidarnosti, uz pravo na mir i međunarodnu bezbednost, pravo na zdravu životnu okolinu i pravo na upravljanje nacionalnim resursima (Dimitrijević i Paunović, 1997:175,417). Ovo pravo je novijeg datuma i proističe iz ideoloških rasprava šezdesetih i sedamdesetih godina prošlog veka pokrenutih od strane Pokreta nesvrstanih u zalaganju za stvaranje pravičnijeg međunarodnog ekonomskog poretka (Piron, 2002:9). Nesvrstane zemlje su smatrale da se razvoj mora deklarirati kao ljudsko pravo i da se sistem Ujedinjenih nacija mora koristiti radi uticaja na međunarodne ekonomske odnose i međunarodni sistem ljudskih prava. Ova rasprava je podstaknuta i različitim shvatanjima Zapadnog i Istočnog bloka tokom hladnog rata o važnosti pojedinih generacija ljudskih prava, što je urodilo različitim stavovima o prioritetu građanskih i političkih prava (Zapad) i ekonomskih, socijalnih i kulturnih prava (Istok).

Pravo na razvoj je pravno priznato 1981. godine ugrađivanjem ovog prava u Afričku povelju o pravima čoveka i naroda. U globalni međunarodnopravni okvir ljudskih prava ovo pravo je inkorporirano 1986. godine kada je Generalna skupština Ujedinjenih nacija usvojila Deklaraciju o pravu na razvoj. Usvajanje ovog dokumenta je posledica velikih svetskih konferencija i samita UN koje su osnažile razumevanje prava na razvoj kao ključnog ljudskog prava koje doprinosi ostvarivanju Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima. Uprkos tome što ne postoji opšta saglasnost o sadržaju ovog prava, ono je potvrđeno kao univerzalno i neotuđivo ljudsko pravo Bečkom deklaracijom i programom za akciju (1993) (para.10), Milenijumskom deklaracijom Ujedinjenih nacija (2000) (para. 11) i Durbanskom deklaracijom i programom za akciju (para. 19, 78).

Prema Deklaraciji o pravu na razvoj, ovo pravo obuhvata suverenitet naroda nad prirodnim resursima, samoopredeljenje naroda, učešće u razvoju, jednake mogućnosti i stvaranje povoljnih uslova za uživanje drugih građanskih, političkih, ekonomskih i socijalnih prava. Deklaracija postavlja ljudsko biće u centar razvoja; ono je „*centralni subjekat razvoja i treba da bude aktivni učesnik i korisnik ovog procesa*“ (čl 2, st. 1). Pravo na razvoj se definiše kao „*neotuđivo ljudsko pravo na osnovu kojeg je svaki čovek i narod ovlašćen da učestvuje i doprinosi ekonomskom, političkom kulturnom i socijalnom razvoju u kome bi se sva ljudska prava i slobode mogle u punoj meri uživati i štititi*“ (čl. 1, st. 1). Deklaracija ističe da ovo pravo treba da se uzme u obzir prilikom stvaranja novog međunarodnog ekonomskog poretka i novog socijalnog poretka u čijem će središtu biti interesi, potrebe i prava ljudi (čl. 3). Deklaracija, nadalje, ističe princip nediskriminacije i jednakosti, obavezujući države da preduzmu „*na nacionalnom nivou sve potrebne mere za realizaciju prava na razvoj obezbeđujući, inter alia, jednake mogućnosti za sve u njihovim pristupu osnovnim resursima, obrazovanju, zdravstvenim uslugama, hrani, smeštaju, zapošljavanju i pravičnoj distribuciji prihoda*“ (čl. 8, st. 1). Podvlači se obaveza država da poštuju princip rodne ravnopravnosti i da preduzmu „*efikasne mere da obezbede da žene imaju aktivnu ulogu u procesu razvoja*“ (čl. 8).

Osnovni principi na kojima se zasniva realizacija prava na razvoj su:

- poricanje shvatanja da ostvarivanje građanskih, ekonomskih, političkih ili socijalnih prava predstavlja prepreku razvoju

- ljudsko biće je centralni subjekat procesa razvoj

- razvojna politika treba da postavi ljudsko biće kao glavnog učesnika i korisnika razvoja;

- međunarodni akteri koji se bave razvojem takođe imaju obavezu da teže ostvarivanju ljudskih prava.

Postavljanjem pojedinca u centar aktivnosti razvoja i proklamovanjem integralne vizije svih ljudskih prava, Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima postala je sredstvo ostvarivanja nedeljivosti i komplementarnosti različitih kategorija ljudskih prava i priznavanja unapređenja i zaštite svih ljudskih prava kao osnove i mere razvoja⁸⁴.

Ipak, i pored toga što svoje polazište nalazi u univerzalno priznatom korpusu ljudskih prava, pravo na razvoj je do današnjih dana kontroverzan koncept kojeg prate dijametralno suprotna tumačenja i akademske i pravne rasprave, prvenstveno vezane za interpretaciju glavnih elemenata ovog prava i njenu implementaciju. Rasprava je prvenstveno političkog karaktera i vodi se uglavnom između Severa i Juga. Razilaženja se prvenstveno odnose na prirodu prava na razvoj, obaveze nosilaca odgovornosti i prava imaoca prava i na izvođenje tih prava i odgovornosti na međunarodnom i nacionalnom nivou, te na odnos između ljudskih prava i razvoja. Države Severa priznaju pravo na razvoj kao ljudsko pravo, ali kao pravo pojedinca, a ne države, nasuprot vladama država Juga i Istoka koje ga smatraju kolektivnim pravom, pravom ljudi na razvoj, i koje stoga ima internacionalnu dimenziju. Neslaganja postoje i oko uloge i obaveza međunarodnih organizacija, posebno međunarodnih finansijskih institucija, međunarodne pomoći, uloge i obaveza međunarodnih agencija za razvoj i donatorskih organizacija, mehanizama za nadziranje, sadržaja i prirode „*zajedničkih zalaganja i podeljenih odgovornosti*“, odnosa prema globalizaciji, i odgovornosti vlada i donatorskih organizacija u procesu razvoja (Piron, 2002:15-26).

Bez izbora na neslaganja oko sadržaja i implementacije ovog prava, ono što je njegov bitan doprinos vezi 'ljudska prava – razvoj' jeste što se fokusira na ljudskim bićima kao punopravnim učesnicima i korisnicima razvoja, usvajajući međunarodnopravni okvir ljudskih prava kao standard za merenje i ocenjivanje razvoja. U ovome se nalazi kvalitet veze sa konceptom razvoja zasnovanog na ljudskim pravima. Prema Radnoj grupi Ujedinjenih nacija za pravo na razvoj, ono je „... više nego sam razvoj; ono sadrži u sebi pristup razvoju zasnovan na ljudskim pravima, što je nešto novo“⁸⁵.

Ova novina, integrisanje ljudskih prava sa praksom razvoja, razvila se tokom devedesetih prošlog veka i uneta je u sistem Ujedinjenih nacija u prvom talasu reforme⁸⁶. UNDP i Svetska banka su objavile jedan broj dokumenata o razvoju i ljudskim pravima⁸⁷, a putem Okvira Ujedinjenih nacija za pomoć razvoju [United Nations Development Assistance Framework - UNDAF] i

⁸⁴ Izveštaj Visokog komesara za ljudska prava Ekonomskom i socijalnom komitetu Ujedinjenih nacija 1999. godine, E/1999/96

⁸⁵ E/CN.4/1995/11, para. 44

⁸⁶ *Renewing the United Nations, A Programme for Reform*, A/51/950, 14 July 1997

⁸⁷ UNDP, *Integrating Human Rights with Sustainable Human Development*, 1998; World Bank, *Development and Human Rights: The Role of the World Bank*, 1998; UNDP, *Human Development Report: Human Rights and Development*, 2000

Zajedničke procene zemlje [*Common Country Assessment - CCA*] ljudska prava su integrisana u glavne tokove politike razvoja sistema Ujedinjenih nacija. Ove tendencije su novijeg datuma i razvijaju se unazad poslednjih deset godina, uz snažan zamah teorijske i praktične debate, naročito među međunarodnim akterima. Jačanju ovakvog trenda doprinose i sve prisutnije i glasnije javne rasprave o globalizaciji i razvoju u međunarodnom kontekstu. Države se sve više suočavaju sa dilemom mogu li, u vreme opšte povezanosti i međuzavisnosti tržišta i slobodnih tokova finansijskog kapitala, samostalno i nezavisno od spoljnog sveta planirati i ostvarivati nacionalni razvoj.

Deklaracija o pravu na razvoj proistekla je upravo iz ovih dilema, no umesto da ih razreši, samo ih je produbila. Različita tumačenja sadržaja i ciljeva proklamovanih Deklaracijom podudaraju se sa političkim razlikama između Severa i Juga, Zapa-da i Istoka. Deklaracija se stoga smatra, s jedne strane, dobrim političkim sredstvom za ‘borbu protiv globalizacije’, odnosno pojačavanje njenih pozitivnih efekata, a s druge strane, kontroverznom ‘tačkom prekida’ između razvijenih zemalja i zemalja u razvoju. Pružanje pomoći u cilju unapređivanja razvoja ne može se postaviti na pravno obavezujuću osnovu. Sporna je i sugestija da nedržavni akteri, kao što su međunarodne finansijske organizacije, mogu da budu nosioci odgovornosti. Zemlje Juga koriste Deklaraciju kao političko sredstvo u svojim zahtevima za pravičnijim međunarodnim ekonomskim poretom, što se pokazuje spornim u uslovima smanjivanja političke i ekonomske moći država, s jedne strane, i jačanja moći tržišta i nedržavnih aktera, s druge strane. Ova konstrukcija je sporna i zbog nepostojanja odgovarajućeg okvira u smislu međunarodnog pravnog poretka sa svim pravnim, izvršnim i upravnim mehanizmima potrebnim za njegovo funkcionisanje.

Uprkos ovim brojnim nedostacima, pravo na razvoj sa međunarodnog aspekta otvara nove perspektive u pogledu sagledavanja uticaja globalizacije na razvoj i naročito, na mere za iskorenjivanje siromaštva. Ono stoga može da se sagledava kao polazište za pristup globalizaciji sa stanovišta ljudskih prava, naročito u pogledu uočavanja međunarodnih strukturalnih prepreka za realizaciju ljudskih prava na nacionalnom nivou, kao i za sagledavanje odnosa između pojedinca, kao subjekta prava na razvoj i aktivnog korisnika razvoja, i međunarodnih organizacija i makroekonomske politike.

3.2. Teorija razvoja zasnovanog na ljudskim pravima

3.2.1 Definicije

Definisanje pojma razvoja zasnovanog na ljudskim pravima zahteva prethodno definisanje pojma razvoja i pojma ljudskih prava, kao i opisivanje njihovog međusobnog istorijskog i normativnog odnosa (što je učinjeno u prethodnom odeljku). Štaviše, zahteva i novu paradigmu i novu percepciju i ljudskih prava i razvoja (Cheria, Petcharamesree and Edwin, 2004:43). U osnovi izgradnje ovog prilaza su dostojanstvo i blagostanje ljudskih bića. Rad na razvoju putem proširivanja i/ili unapređivanja usluga ili putem obezbeđivanja osnovnih potreba je različit od rada na obezbeđivanju i uživanju ljudskih prava, posebno ekonomskih, socijalnih i kulturnih prava. Nesporno je da onemogućavanje, kršenje i lišavanje uživanja ovih prava negativno deluje na ljudsko dostojanstvo. Iluzorno je čekati da se prvo „desi“ ekonomski razvoj kako bi se obezbedili uslovi za poštovanje dostojanstva čoveka. Stoga je razvoj zasnovan na ljudskim pravima zasnovan na ubeđenju da je svako ljudsko biće samom činjenicom bitisanja

kao ljudskog bića ovlašćeno da bude nosilac ljudskih prava. Stoga razvoj zasnovan na pravima ne obuhvata samo ekonomski razvoj ili davanje (socijalne ili ekonomske) pomoći, nego i proces osnaživanja i osposobljavanja onih kojima su uskraćena osnovna prava da zahtevaju svoja prava. Proces isticanja zahteva ne potvrđuje samo pravo pojedinca/pojedinke na ovo ovlašćenje, već takođe i pomaže definisanju prava i podizanju svesti da je ono što se zahteva pravo, a ne privilegija.

Razvoj zasnovan na pravima podrazumeva razlikovanje prava i potrebe. Ljudska prava su nešto na šta je svako ljudsko biće ovlašćeno samim tim što je ljudsko biće. Ona mu omogućuju da živi u dostojanstvu. Ta prava se mogu ostvarivati/zahtevati pred državom i sadrže obavezu države da ih poštuju i realizuju. Potreba ne sadrži nužno obavezu države da omogući njeno ispunjenje. Zadovoljavanje potrebe se ne može zahtevati. Prava su udružena sa biti, dok su potrebe udružene sa imati. Međunarodna nevladina organizacija za brigu o deci Save the Children definiše ovaj koncept upoređujući ga sa konceptom razvoja zasnovanim na potrebama, ističući da pristup zasnovan na pravima dodaje pravne i moralne obaveze i odgovornost, te ohrabruje i osposobljava nosioce prava da zahtevaju svoja prava (OHCHR, 2002:30).

Razvoj zasnovan na pravima se fokusira na prava i načine na kojima su moguća kršenja tih prava. Ovaj koncept razvoja se ne zasniva samo na zaštiti prava, napadanju države zbog kršenja nekog prava ili na zalaganju da se ustanove odgovarajući mehanizmi ostvarivanja ljudskih prava. Ljudska prava definisana su na osnovu samog bitisanja kao ljudskog bića. Samim tim, ona se ne mogu definisati na osnovu ekonomskog i socijalnog programa države ili pojedine političke stranke. O političkom programu se može raspravljati, dok je ljudsko dostojanstvo van svake rasprave. Politički program je podložan promenama i zavisn od političkog, ekonomskog i socijalnog okruženja, dok je ljudsko dostojanstvo pojedinca i pojedinke nesporno i nije podložno takvim promenama. Ljudsko dostojanstvo je nepromenljivo i u vremenu i u prostoru, i ne zavisi ni od kakvih kulturnih i društvenih obrazaca.

Postojeće definicije ovog koncepta razvoja potvrđuju ovo stanovište. Prema Odeljenju za međunarodni razvoj Velike Britanije, razvoj zasnovan na ljudskim pravima znači „...osnaživanje ljudi da donose sopstvene odluke, radije nego da budu pasivni objekti izbora koji se čine u njihovo ime“ (OHCHR, 2002:13). Norveška agencija za međunarodni razvoj ga definiše kao „...koncept koji integriše sve norme ljudskih prava, standarde i principe međunarodnog sistema ljudskih prava, uključujući pravo na razvoj, u planove, politike i procese razvoja“ (OHCHR, 2002:18). Švedska agencija za međunarodni razvoj daje sličnu definiciju: „...uzimanje u obzir ekonomskih, kulturnih, građanskih, političkih i socijalnih prava ljudi u sve aspekte procesa razvoja“ (OHCHR, 2002:20). Za UNDP je bitno da je ovaj koncept „...zasnovan na vrednostima, standardima i principima koji proističu iz Povelje UN, Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima i potonjim pravno obavezujućim konvencijama i ugovorima o ljudskim pravima“ (OHCHR, 2002:35).

Ovaj međunarodnopravni okvir predstavlja moćnu polugu za civilno društvo u postavljanju zahteva državi da poštuje, štiti i realizuje osnovna ljudska prava. Uz ovakvu formulaciju, razvoj se posmatra kao „proces ostvarivanja osnovnih ljudskih prava (ekonomskih, socijalnih i kulturnih, kao i građanskih i političkih“ (UNDP, 2000). Sen (2002) zapravo identifikuje razvoj sa slobodom, definišući razvoj kao proces širenja pravih sloboda koje ljudi uživaju. Prema ovom pristupu, širenje slobode je istovremeno i osnovni cilj i glavno sredstvo razvoja.

Imajući gore navedeno u vidu, razvoj zasnovan na ljudskim pravima se može definisati kao **okvir za ostvarivanje ljudskog razvoja koji je normativno zasnovan i operaciono usmeren ka razvijanju kapaciteta za ostvarivanje ljudskih prava**. Cilj ovog pristupa razvoju je **ljudski razvoj**. Sama priroda ljudskih prava, inače, već sadrži određene ciljeve koji su usmereni ka unapređenju ljudskog razvoja (kao što su, primera radi, pravo na zdravlje, obrazovanje, odgovarajući smještaj itd.). Drugim rečima, ljudska prava mogu da deluju kao „putokaz“ u ostvarivanju ciljeva ljudskog razvoja. U međunarodnom pravnom okviru ljudskih prava, cilj „(pravo na) zdravlje“ uključuje dostupnost zdravstvene zaštite, kvalitetne zdravstvene usluge, mogućnost obezbeđenja osnovnih lekova i medicinskih pomagala, razvijanje i ulaganje u medicinska istraživanja, izgradnju pristupačne mreže zdravstvenih ustanova itd. Cilj „(pravo na) obrazovanje“ uključuje obuku i stalno usavršavanje nastavnog osoblja, izgradnju i razvijanje mreže osnovnih, srednjoškolskih i visokoškolskih ustanova, besplatno osnovno obrazovanje, dostupna učila, osavremenjivanje nastavnih programa, primenu novih tehnologija u obrazovanju, ravnopravan pristup obrazovanju za devojčice i dečake, pristup obrazovanju za pripadnike manjinskih grupa, itd. Ostvarivanje ovih prava uključuje i druga prava koja na prvi pogled nisu neposredno za njih vezana, kao što, primera radi, „zdravlje“ uključuje pravo na vodu i pravo na zdravu životnu sredinu.

Razvoj zasnovan na ljudskim pravima prevazilazi ovakav okvir ljudskih prava. Ovaj koncept može da zahteva proširivanje opsega ljudskih prava radi potpunijeg ili bržeg postizanja ciljeva ljudskog razvoja. Primera radi, besplatna pravna pomoć je pravo u krivičnom postupku, no zahtev za obezbeđenjem besplatne pravne pomoći može se postaviti i u drugim oblastima, na primer, u oblasti radnih odnosa (radi omogućivanja zaštite prava iz rada ili za vreme nezaposlenosti) ili u cilju iskorenjivanja siromaštva (pomoć nezaposlenim ženama da započnu sopstveni posao, da otvore privatno preduzeće ili da konkurišu za bankarski kredit). Ovaj pristup razvoju nastoji da zasniva ljudski razvoj na ljudskim pravima prvenstveno iz instrumentalnih razloga, na primer, radi smanjivanja siromaštva ili prevencije nasilnih konflikata.

Uprkos tome što su države dužne da poštuju, štite i ostvaruju osnovna ljudska prava, nedostatak političke volje i nedovoljni kapaciteti za realizaciju tih prava su osnovni uzroci nesprovođenja tih obaveza od strane država. Dok nadzor nad ostvarivanjem ljudskih prava zahteva političku volju, razvoj zasnovan na pravima zahteva razvijanje kapaciteta (sposobnosti). Ove funkcije sprovode različite strukture unutar sistema. Na međunarodnom nivou razdvajanje ovih funkcija vidljivo je i unutar Organizacije ujedinjenih nacija. Dok pojedini organi, kao što je Generalna skupština, ustanovljavaju standarde ljudskih prava (donošenjem političkih odluka), specijalizovane agencije Ujedinjenih nacija (UNDP, UNICEF, UNFPA, UNIFEM i dr.) fokusiraju se na razvijanje kapaciteta.

Pristup razvoju zasnovan na pravima odgovara na dva međusobno povezana problema koja se javljaju tokom napora za smanjivanjem siromaštva. Radi se o „osvajanju“ ekonomskih i političkih dobitaka kao posledica boljitka i o rastućim nasilnim konfliktima.

Danas je brojnim istraživanjima (UNDP, 1999; UNDP, 2000; UNDP, 2002; Social Watch, 2003; Social Watch, 2005; Social Watch, 2006) potvrđena globalna tendencija, sve izrazitija poslednjih decenija, da siromašni postaju sve siromašniji, a bogati sve bogatiji. Sve veće bogatstvo koncentriše u sve manjem broju ruku. Nejednakosti u prihodima pojavljuju se i u razvijenim i u nerazvijenim i u tranzicionim ekonomijama. Ustanovljeni obrasci rasta društvene nejednakosti onemogućuju napore koji se čine

u cilju smanjivanja siromaštva.⁸⁸ Svi međunarodni forumi, uključujući i onaj najbrojniji i najuticajniji, Ujedinjene nacije, priznali su da, uprkos pozitivnim efektima globalnog tehnološkog, informacionog i ekonomskog razvoja, siromaštvo još uvek opstaje kao glavni problem sadašnje ere globalizacije, te da postoji potreba za efektivnijom strategijom za iskorišćavanjem potencijala koje nudi globalizacija u cilju iskorenjivanja siromaštva.

U svom izveštaju Generalnoj skupštini UN 2000. godine o uticaju globalizacije na puno uživanje svih ljudskih prava⁸⁹, Generalni sekretar UN je zaključio da „...by adopting a human rights approach, globalization can be examined in its civil, cultural, political, social and economic contexts so that the international community can meet its commitment to an international and social order conducive to respect for human rights. This must be the strategy of governance at all levels — to secure respect of all human rights for everyone.“⁹⁰ (str. 50). Stanovište je Ujedinjenih nacija da ljudska prava znatno doprinose ljudskom razvoju, jer garantuju zaštićeno mesto u kojem elita ne može da monopolizuje procese, politike i programe razvoja. Okvir ljudskih prava takođe uvodi važnu ideju da određeni akteri imaju obavezu da podstiču razvoj (OHCHR, 2006:7). Primera radi, efikasnije je da se ljudi osposobe da zahtevaju svoje pravo na besplatno i obavezno osnovno obrazovanje (čl. 13 Međunarodnog pakta o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima) nego da se oslanjaju samo na zadovoljavanje „potreba“ da se obrazuju.

Ostvarivanje ljudskih prava zahteva kapacitete na dva nivoa:

- kapacitet za osnaživanje: potrebno je da titulari prava jačaju svoje kapacitete za zahtevanjem i vršenjem svojih prava,
- kapacitet odgovornosti: potrebno je da nosioci obaveza jačaju svoje kapacitete za izvršavanjem svojih obaveza radi poštovanja, zaštite i unapređenja ljudskih prava.

Koncept razvoja zasnovanog na pravima polazi od stanovišta da je proces važan u istoj meri kao i ishod, te da sam proces umnogome determiniše rezultate aktivnosti na razvoju. Ovaj koncept razvoja je takođe:

a) **sredstvo za analizu** sa fokusom na nejednakostima i diskriminaciji kojima su izloženi ljudi koji žive u siromaštvu i socijalnoj isključenosti; ovi uslovi onemogućavaju ili otežavaju njihov razvoj i mogućnost da iskorače iz siromaštva;

b) **osnova** za pristup razvoju u čijem su središtu ljudi, zasnovan na sveobuhvatnom okviru pravno obavezujućih normi i odgovornosti za njihovo sprovođenje i zaštitu;

88 Podaci iz Svetske datoteke o prihodovnim nejednakostima (World Income Inequality Database - WIID) pokazuju rast nejednakosti i povećanje koncentracije prihoda. Istraživanja Instituta UN za istraživanje razvojne ekonomije (UN Institute for Development Economics Research – WIDER) pokazuju da postoje nekompatibilnosti između rastuće nejednakosti u prihodima i smanjivanja siromaštva. Dostupno na: <http://www.undp.org/poverty/initiatives/wider/wiid.htm>. Pristupljeno 10. avgusta 2006.

89 A/55/342

90 [„... usvajanjem pristupa zasnovanog na ljudskim pravima, globalizacija može da se istraži u svom građanskom, kulturnom, političkom, socijalnom i ekonomskom kontekstu tako da međunarodna zajednica može da udovolji svojim obavezama prema međunarodnom i društvenom poretku pogodnom za poštovanje ljudskih prava. Ovo mora biti strategija vlada na svim nivoima – radi obezbeđivanja poštovanja svih ljudskih prava svakoga.“]

c) **proces** koji je holistički, participativan i multisektoralan;

d) **ishod** u vidu osposobljenih pojedinaca i pojedinki sposobnih da postignu svoje pune potencijale, uključivši slobodu da koriste mogućnosti i šanse.

Ulaganje u sposobnosti ljudi je važno, jer se time oni osposobljavaju da aktivnije učestvuju u životu zajednice i da utiču na svoju sudbinu. Principi ljudskih prava se proširuju na ljude kao učesnike u procesu razvoja.

3.2.2. Principi

Prema konceptu razvoja zasnovanom na pravima, proces razvoja je isto toliko značajan kao i njegov ishod. To podrazumeva da sam proces umnogome određuje vrste ishoda koje su rezultat aktivnosti u cilju razvoja. Osnovni principi ovog procesa su participacija (učešće), odgovornost, nediskriminacija, ravnopravnost i poseban status osetljivih grupa, povezanost sa standardima ljudskih prava, osnaživanje i neretrogresija. Ovoj listi pojedini autori dodaju još nekoliko principa: univerzalnost, nedeljivost (međuzavisnost), vladavina prava i progresivna realizacija prava.

Iako zasnovanost procesa razvoja na navedenim principima (naročito u pogledu principa participacije i odgovornosti) nije novina, novo je to što koncept razvoja zasnovanog na pravima uvodi korpus ovih principa kao obavezujućih, što u drugim konceptima razvoja to nije slučaj. Ovo je od izuzetnog značaja upravo za siromašne i marginalizovane grupe, s obzirom da su one po pravilu isključene iz kreiranja razvoja, odnosno njihov uticaj je marginalizovan i/ili nedovoljan.

a) Participacija

Međunarodnopravni okvir ljudskih prava obezbeđuje da su svi ljudi podjednako ovlašćeni da učestvuju u javnom životu društva. Participacija znači paralelno učešće i titulara prava i nosilaca odgovornosti u procesima kreiranja, odlučivanja i primene strategije razvoja, kao i učešće u ocenjivanju njenih rezultata. Ovo podrazumeva:

- stvaranje mogućnosti (kanala) za uključivanje siromašnih i marginalizovanih grupa u ovaj proces, s obzirom da čine posebno ranjive grupe. Proces razvoja umnogome utiče na položaj upravo ovih grupa, kao i na njihove mogućnosti da ističu svoje zahteve za ostvarivanjem svojih garantovanih prava;
- aktivno, slobodno i značajno učešće (u smislu: u obimu koji ima uticaja, koji je efektivan). Koncept razvoja o kojem je reč takođe definiše i obim ovog učešća. Naravno, ove karakteristike participacije ne mogu se meriti ni ocenjivati objektivnim indikatorima, već time da li navedene marginalizovane grupe imaju pristup informacijama, odgovarajuće organizacione kapacitete, mogućnosti da putem svojih izabranih odnosno delegiranih posrednika učestvuju u donošenju odluka, ravnopravan tretman sa većinskom grupom i sl.

Ostvarivanje koncepta razvoja zasnovanog na ljudskim pravima podrazumeva stvaranje uslova i resursa da se ostvari učešće marginalizovanih grupa u kreiranju politike i programa razvoja. Samim tim, ovaj koncept razvoja je i **cilj** i **sredstvo** za ostvarivanje tog cilja. Upravo ovo pokazuje izuzetnu isprepletanost **razvoja** i **ljudskih prava**. Ne može se, dakle, govoriti o ostvarivanju ljudskih prava ako ona nisu osnova razvoja, niti se može govoriti o razvoju (u humanom smislu reči) ako ne omogućuje ostvarivanje ljudskih prava svih pojedinaca i pojedinki u zajednici, uključivši i one koji su obično 'nevidljivi' i zanemareni u tradicionalno vođenoj politici. Stvaranje kapaciteta za slobodno, efikasno i značajno učešće svih ljudi, uključujući i marginalizovane grupe, stoga je ključni rezultat politike razvoja.

b) Odgovornost

Pristup razvoju zasnovan na pravima podrazumeva jasno definisanje odgovornosti, s obzirom da naspram svakog prava stoji određena obaveza. Vrednost ovog koncepta razvoja je u tome što postavlja jasno određene odgovornosti i obaveze. U sprovođenju ovog prilaza polazi se od sagledavanja prepreka koje stoje pred nosiocima obaveza u ostvarivanju njihovih dužnosti. Ova analiza je osnova za formulisanje strategije prevazilaženja i uklanjanja tih prepreka. U tom cilju koncept koristi razvijanje kapaciteta na osnovu prethodne analize jakih strana titulara prava i nosioca obaveza, kao i mogućih rešenja za otklanjanje njihovih slabih strana i prepreka na osnovu jačanja njihovih kapaciteta.

Prema međunarodnom pravu, države su prvenstveno odgovorne za stvaranje takvog okruženja u kojem će svi ljudi moći da uživaju sva svoja osnovna prava. Ona stoga moraju biti zaštićena zakonom. Zakoni moraju obezbediti da niko neće biti imun od odgovornosti zbog kršenja ljudskih prava.

Definisanje odgovornosti i dužnosti nosilaca obaveza, međutim, u većini slučajeva nije dovoljno. Potrebno je i stimulisati ili izvršiti pritisak sa strane kako bi se obezbedilo poštovanje i izvršavanje definisanih obaveza. U ovom pogledu značajnu ulogu ima civilno društvo, s obzirom da ono postavlja zahteve za odgovornošću u kreiranju i sprovođenju politika i programa razvoja, kao i zahteve za poštovanjem ljudskih prava u tom procesu. Koncept razvoja zasnovanog na ljudskim pravima stoga podrazumeva uključivanje aktera civilnog društva u kreiranje i primenu programa razvoja.

c) Nediskriminacija, ravnopravnost i poseban status osetljivih grupa

Koncept razvoja zasnovan na ljudskim pravima nezamisliv je bez principa nediskriminacije i ravnopravnosti na kojem se zasniva i koncept ljudskih prava. Nediskriminacija je po međunarodnom pravu osnova za uživanje ljudskih prava. Princip ravnopravnosti zahteva da svi ljudi u jednom društvu imaju ravnopravni pristup raspoloživim resursima, dobrima i uslugama koje su neophodne za ostvarivanje osnovnih ljudskih potreba. Ostvarivanje ovog principa podrazumeva da se posebna pažnja obraća na marginalizovane grupe, s obzirom da se njihov glas po pravilu slabo čuje, a specifičnosti njihovog položaja su zanemarene i/ili nedovoljno ugrađene u politike i programe razvoja. Pripadnici ovih grupa su diskriminisani i isključeni iz javne politike zbog same

svoje pripadnosti toj grupi. Osetljive grupe su i one koje su naročito odnosno u većoj meri nego pripadnici drugih grupa trpe negativne posledice neravnomerne raspodele ekonomskih, socijalnih i političkih resursa. Ovu grupu ne čine samo siromašni, već i oni koji su posebno osetljivi na ekonomske, socijalne i političke mere i programe kao što su žene, izbeglice i raseljena lica, stariji, osobe sa invaliditetom, oboleli od HIV/AIDS, imigranti i dr.

Koncept razvoja o kojem je reč zahteva da se prvo identifikuju koje su osetljive i diskriminisane grupe u jednom društvu. Ovo podrazumeva prethodno ustanovljavanje i primenu statistike sa podacima razvrstanim po raznim pokazateljima koji će omogućiti takvu identifikaciju i praćenje efekata određene politike i određenih mera na pojedine grupe u društvu.

d) Osnaživanje

Pod osnaživanjem se podrazumeva proces putem kojeg jačaju kapaciteti (sposobnosti) ljudi da zahtevaju i uživaju svoja prava. Smatra se da su ljudi osnaženi kada su osposobljeni da efikasno zahtevaju svoja ljudska prava. Osnaživanje je stoga ključni princip u osmišljavanju strategija razvoja. Zato ovaj proces treba da se započne analizom: kakve su specifične sposobnosti potrebne za efikasno isticanje zahteva za ostvarivanjem i poštovanjem ljudskih prava, odnosno za uživanje ovih prava u određenim okolnostima.

Pošto participacija zahteva znanje i osnovne obrazovne sposobnosti, uskraćivanje mogućnosti obrazovanja bilo kojoj grupi, recimo, ženskoj deci, u direktnoj je suprotnosti sa osnovnim uslovima participativne slobode (Sen, 2002:50).

e) Povezanost sa standardima ljudskih prava – progresivna realizacija i neretrogresija

Definisanje glavnih karakteristika koncepta razvoja zasnovanog na pravima je nerazdvojno povezano sa međunarodnim standardima ljudskih prava. Standardi ljudskih prava su objektivni putokaz za ciljeve humanog razvoja i postavljaju minimalni nivo garancija za osetljive grupe i siromašne. Ovi standardi takođe pomažu da se identifikuju problemi, ako ih ima, kao i kapaciteti potrebni za njihovo otklanjanje. Primera radi, ako je problem u pristupu informacijama, onda će se koncept razvoja koji je baziran za ljudskim pravima baviti ne samo dostupnošću informacija, već i time da li su ostvareni standardi u ovoj oblasti, kao što su nediskriminacija, ravnopravnost, transparentnost, fizička dostupnost, adekvatnost, pravovremenost itd. Na ovaj način slika problema postaje šira, a strategija razvoja sveobuhvatnija i delotvornija. U tom slučaju, odgovor na višeslojnu dimenziju problema biće takođe višeslojan. Samim tim znatno su veće šanse da će strategija razvoja pozitivno delovati na marginalizovane grupe u smislu većih mogućnosti ostvarivanja i uživanja ljudskih prava.

Standardi ljudskih prava se odnose na sva ljudska bića. S obzirom da ograničene resurse dostupne za zadovoljavanje ovog cilja, ovo podrazumeva progresivnu realizaciju. Princip neretrogresije (nenazadovanja) znači da nosioci obaveza imaju dužnost da štite dostignuti nivo ljudskih prava kada faktori van njihove kontrole onemogućavaju napredovanje u ovoj oblasti.

f) Univerzalnost

Ljudska prava su univerzalna i neotuđiva. Svaki muškarac, žena i dete imaju pravo da ih uživaju bez izuzetka, samim tim što su ljudska bića. Niko ne može dobrovoljno da otuđi svoje pravo, niti mu/joj se ono ne može oduzeti. Prema članu 1 Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima, „sva ljudska bića su rođena slobodna i jednaka su u dostojanstvu i pravima“.

S obzirom da ovaj koncept razvoja počiva na ljudskim pravima, mora da polazi od poštovanja principa univerzalnosti, jednog od osnovnih principa ljudskih prava.

g) Nedeljivost/međuzavisnost

Nedeljivost odnosno međuzavisnost je takođe jedan od osnovnih principa ljudskih prava, pa je stoga ovaj princip ugrađen i u konceptu razvoja zasnovanim na pravima. Ljudska prava su nedeljiva. Bez obzira na svoju prirodu, da li se odnose na građansku, ekonomsku, kulturnu, političku ili socijalnu sferu, ona pripadaju svim ljudskim bićima. Shodno tome, sva ljudska prava imaju jednak status i ne mogu se rangirati. Ljudska prava su međuzavisna. Uživanje jednog prava je neodvojivo povezano sa uživanjem drugih prava. Realizacija jednog prava često stoga zavisi, u potpunosti ili delimično, od realizacije drugog/drugih prava. Primera radi, realizacija prava na obrazovanje može da zavisi od prava na informisanje.

i) Vladavina prava

Vladavina prava u užem smislu podrazumeva nepostojanje arbitrarnog odlučivanja organa vlasti, načelo pravne jednakosti i načelo pravne sigurnosti. Načelo pravne jednakosti znači da ne samo što nijedan čovek nije iznad zakona, već je svako, bez obzira na svoj položaj ili imovno stanje, potčinjen istom zakonu i podleže nadležnosti redovnih sudova; pravna sigurnost je isto što i poistovećenje sa individualnom slobodom, shvaćenom kao sloboda od uplitanja od bilo koga, uključujući i političku vlast (Disy u: Stepanov i Vukadinović, 2003:636). Jednakost pred zakonom je bitna pretpostavka vladavine prava. Pravna pravila se primenjuju jednako na sve, uključujući i one koji vladaju. Time se pojedinac obezbeđuje od samovolje i od neograničene moći države odnosno državne vlasti koja je prinuđena da deluje u javnom i opštem interesu.

Država i nedržavni subjekti, nosioci obaveza, odgovorni su za stvaranje uslova za uživanje i implementaciju ljudskih prava, kao i za zaštitu od njihovog kršenja. U tom smislu oni moraju da deluju u skladu sa pravnim normama i standardima postavljenim u instrumentima ljudskih prava. Ako propuste da to učine, nosioci prava su ovlašćeni da pokrenu postupke za zaštitu i/ li ostvarivanje svojih prava pred odgovarajućim sudom u skladu sa propisima i postupcima predviđenim zakonom.

Pretpostavke i faze

Oko navedenih osnovnih principa koncepta razvoja zasnovanog na ljudskim pravima postoji opšta saglasnost kako u teoriji, tako i u tumačenjima od strane međunarodnih donatorskih organizacija. Za razliku od toga, još nije postignut konsenzus oko tumačenja samog ovog pristupa razvoju, niti postoji njegova opšta prihvaćenost. Ovo je rezultat različitih interpretacija odnosa ljudskih prava i razvoja, kao i različitih shvatanja šta se sve obuhvata pod pojmom «pristup razvoju zasnovan na ljudskim pravima».

U svakom slučaju, ovaj koncept se ne može izjednačiti sa pravom na razvoj. Deklaracija o pravu na razvoj definiše razvoj kao ljudsko pravo, dok je model razvoja o kojem je reč pristup, odnosno okvir razvoja. Debate oko ova dva pojma se stoga neminovno međusobno prožimaju i dopunjuju, što može da doprinese nastanku konsensusa oko definicije i tumačenja ova dva pojma. Postojeće kontroverze prenose se u sferu primene koncepta razvoja zasnovanog na pravima na šta ukazuje i raznolika praksa u ovoj oblasti.

Osnovna pretpostavka za sprovođenje koncepta razvoja zasnovanog na ljudskim pravima je postojanje odgovarajućeg okvira za njegovo sprovođenje. Kao prvo, moraju se jasno definisati ljudska prava koja su u svakom pojedinačnom slučaju «predmet» razvoja. Politika razvoja je obično usmerena ka ekonomskim i socijalnim pravima, fokusirajući se na marginalizovane kao ciljne grupe. S obzirom da ovaj pristup razvoju zahteva i učešće, političku volju i uključenje civilnog društva, na posredan ili neposredan način, primena ovog pristupa razvoju odnosi se i na politička i građanska prava. Primena ovog koncepta stoga uključuje:

- identifikaciju specifičnih rezultata koji se žele postići u skladu sa standardima ljudskih prava, nosilaca prava i nosilaca odgovornosti u svakoj pojedinačnoj situaciji,
- identifikaciju njihovih zahteva i obaveza koji se specifično odnose na određeni program,
- identifikaciju problema vezanih za nivo sposobnosti u cilju udovoljenja tim pravima i obavezama,
- izradu odgovarajuće strategije osposobljavanja, i
- obezbeđivanje da će se principi ljudskih prava poštovati u celokupnom ovom procesu.

U primeni međunarodnog okvira ljudskih prava kao sredstva za implementaciju razvoja zasnovanog na ljudskim pravima potrebno je preuzeti sledeće korake (HRCA, 1998):

(1) formulacija ciljeva u terminima ljudskih prava,

(2) sporazum svih ključnih nosilaca aktivnosti o odgovarajućim indikatorima koji uključuju ustanovljavanje realnih vremenskih okvira za postizanje ciljeva i konkretne mere za merenje napretka,

(3) evaluaciju ishoda, participatornih i zasnovanih na ljudskim pravima.

U ovom procesu vlade imaju obavezu da:

- obezbede zadovoljavanje minimuma obaveza koje imaju u pogledu svakog pojedinačnog prava,
- planiraju strategije i programe u cilju ispunjavanja njihovih obaveza,
- povremeno nadziru ispunjavanje obaveza i prepreke.

Obe vlade, i ona koja daje i ona koja prima pomoć, moraju da se dogovore o zajedničkom pristupu realizaciji ovih ciljeva. U nastavku rada prikazaće se kako ovaj koncept razvoja primenjuju državne agencije za međunarodni razvoj.

3.3. Primena razvoja zasnovanog na ljudskim pravima u politikama razvoja i programima agencija za razvoj

Poslednjih godina sve više nacionalnih agencija za međunarodni razvoj (švedska, kanadska, australijska, danska, japanska i dr.) formuliše svoje programe na razvoju zasnovanom na ljudskim pravima. U ovome prednjače agencije Ujedinjenih nacija, najveće i najuticajnije svetske organizacije. Još 1957. godine Generalna skupština UN je izrazila gledište da bi uravnoteženi i integrisani program ekonomskog i socijalnog razvoja doprineo unapređivanju i održavanju mira i sigurnosti, socijalnom napretku, boljem standardu života i poštovanju ljudskih prava i osnovnih sloboda (OHCHR:58). Ovakav stav je potvrđen na svim svetskim konferencijama UN. Na Svetskoj konferenciji o ljudskim pravima održanoj u Beču 1993. godine države članice UN nedvosmisleno istakle povezanost i međuzavisnost ljudskih prava, razvoja i demokratije.⁹¹ Nešto kasnije, 1997. godine, Generalni sekretar UN je inicirao Program reformi UN⁹² prema kojem svi programi i aktivnosti UN treba da budu prožeti ljudskim pravima (OHCHR:1).

Program reformi UN je afirmisao značaj ljudskih prava u četiri osnovne oblasti delovanja Ujedinjenih nacija: mir i sigurnost; ekonomska i socijalna oblast; saradnja u razvoju i humanitarna pomoć. Od tada, jedan broj specijalizovanih agencija UN počeo je da primenjuje koncept razvoja zasnovanog na ljudskim pravima prilikom planiranja i razrade svojih programa koji se bave razvojem i saradnjom. Istina, u početku agencije UN nisu imale zajednički stav po ovom pitanju. Svaka agencija je imala sopstvenu interpretaciju ovog koncepta razvoja. S obzirom da međuagencijska saradnja zahteva jedinstveno razumevanje ovog pristupa i njegovih efekata na razvijanje programa razvoja, dileme su razrešene na međuagencijskom seminaru o razvoju zasnovanom na ljudskim pravima u kontekstu reforme UN održanom 3-5. maja 2003. godine (OECD, 2006: 165-171).

91 UN (1993), “Vienna Declaration and Programme of Action” [“Bečka deklaracija i program akcije ”]. Usvojena na Svetskoj konferenciji o ljudskim pravima 25. juna 1993. godine održanoj u Beču. A/CONF.157/23 (12 July 1993) Dostupno na: [http://www.unhchr.ch/huridocda/huridoca.nsf/\(Symbol\)/A.CONF.157.23.En?OpenDocument](http://www.unhchr.ch/huridocda/huridoca.nsf/(Symbol)/A.CONF.157.23.En?OpenDocument)

92 UN Doc. A/51/950 14 July 1997

Zajednička izjava agencija UN o usaglašenom razumevanju razvoja zasnovanog na pravima zasnovana je na tri tačke:

1. Svi programi saradnje u oblasti razvoja i tehničke pomoći ubuduće moraju podsticati realizaciju ljudskih prava kako je to definisano u Univerzalnoj deklaraciji o ljudskim pravima i drugim međunarodnim instrumentima o ljudskim pravima. Set programa koji samo povremeno doprinose realizaciji ljudskih prava nužno ne predstavlja pristup razvoju zasnovanom na pravima; kod ovog pristupa, cilj svih aktivnosti je da neposredno doprinose realizaciji jednog ili više ljudskih prava.
2. Standardi ljudskih prava koji su sadržani u Univerzalnoj deklaraciji o ljudskim pravima i drugim međunarodnim instrumentima, kao i principi koji proizilaze iz tih standarda, usmeravaju celokupnu saradnju u oblasti razvoja u svim sektorima i u svim fazama ovog procesa. Ovo znači da programi u svim sektorima (kao što su zdravlje, obrazovanje, ishrana, pristup vodi, javna uprava, HIV/AIDS, zapošljavanje i radni odnosi, socijalna i ekonomska sigurnost) treba da budu zasnovani na principima ljudskih prava. Ovo se odnosi i na međuagencijsku saradnju radi ostvarivanja Milenijumskih ciljeva razvoja i Milenijumske deklaracije. Shodno ovome, u izradi Zajedničke procene zemlje [*Common Country Assessment - CCA*] i Okvira UN za pomoć razvoju [*UN Development Assistance Framework – UNDAF*] takođe treba da se polazi od standarda i principa ljudskih prava. Oni treba da budu osnova i prilikom izrade i primene svih programa u svim fazama tog procesa, uključujući ocenu, analizu, planiranje i dizajniranje programa, postavljanje ciljeva i strategija, primenu, nadziranje i evaluaciju.
3. Programi saradnje u oblasti razvoja treba da doprinose razvoju kapaciteta nosilaca odgovornosti, kako bi mogli da ispunjavaju svoje obaveze, kao i razvoju kapaciteta nosilaca prava, kako bi mogli da ističu zahteve za poštovanjem i zaštitom svojih prava. U konceptu razvoja zasnovanom na ljudskim pravima ljudska prava su ta koja određuju odnos između pojedinaca i grupa koje uživaju određena prava (nosilaca prava) i državnih i nedržavnih subjekata koji imaju određene obaveze (nosilaca odgovornosti). Ovaj koncept nedvosmisleno i lako utvrđuje ko su nosioci prava i kakva prava uživaju, kao i ko su njima komplementarni nosioci odgovornosti i kakve obaveze imaju. Koncept o kojem je reč jača kapacitete nosilaca prava da ističu svoje zahteve (u cilju ostvarivanja njihovih prava) kao i kapacitete nosilaca odgovornosti da ispunjavaju svoje obaveze.

Autori UNDAF-a ističu da zakoni nisu dovoljni za garantovanje ljudskih prava. Pored odgovarajuće legislative, od izuzetne važnosti je obezbediti ekonomsko okruženje pogodno za sprovođenje tih zakona, kao i adekvatne institucije i mehanizme implementacije. Pošlo se od ocene da su u zemljama u razvoju glavne prepreke za ostvarivanje i zaštitu ljudskih prava nedostatak resursa i nepostojanje odgovarajućih institucija zaštite i implementacije. S druge strane, međunarodni instrumenti ljudskih prava, prvenstveno Međunarodni pakt za ekonomska, socijalna i kulturna prava, ističu da sve države imaju obavezu da preduzimaju progresivne mere za realizaciju ljudskih prava do maksimuma raspoloživih resursa, bez obzira na ekonomski status i nivo razvoja svoje privrede. Stoga se primenom modela razvoja zasnovanog na ljudskim pravima postiže pažljivo merenje i vaganje resursa, određivanje prioriteta i usmeravanje potrebnih resursa na progresivnu realizaciju svih ljudskih prava.

Razvoj zasnovan na ljudskim pravima omogućuje znatno više toga nego pristup razvoju zasnovan na potrebama. Imajući u vidu postojeća ograničenja, model razvoja o kojem je reč ističe potrebu refokusiranja razvojnih planova i aktivnosti putem postavljanja prioriteta – a prioritet je realizacija ljudskih prava onih koji najviše trpe zbog siromaštva i diskriminacije.

Druga prednost ovog pristupa je da ističe značaj participacije i odgovornosti na svim nivoima. Skretanjem pažnje na odgovornost da se poštuju, štite i realizuju ljudska prava istovremeno se pravna i institucionalna sredstva dovode u položaj da podržavaju ljudski razvoj. Posmatrajući ljude kao faktore spostvenog razvoja sa određenim pravima i obavezama, a ne kao primaocima pomoći i milostinje, ovaj model razvoja reinterpreтира i promišlja značaj participacije svih u procesu razvoja.

Analizirajući dosadašnja iskustva, agencije UN su zaključile da primena pristupa razvoju zasnovanog na ljudskim pravima zahteva korišćenje prakse dobrog programiranja, ali i da „dobro programiranje“ ne predstavlja samo po sebi razvoj zasnovan na ljudskim pravima. U tom smislu potrebno je da se ispune dodatni elementi koji su specifični i jedinstveni za ovaj pristup razvoju i to:

- procena i analiza radi identifikovanja zahtevanja ljudskih prava od strane nosilaca prava i odgovarajućih obaveza od strane nosilaca odgovornosti; procena i analiza neposrednih, osnovnih i strukturalnih uzroka neostvarivanja ovih prava;
- programi koji procenjuju sposobnost nosilaca prava da potražuju svoja prava a nosilaca odgovornosti da ispunjavaju svoje obaveze. Nakon toga mogu se razviti strategije radi razvijanja ovih sposobnosti;
- programi koji nadziru i ocenjuju ishode i procese koji se vode putem primene standarda i principa ljudskih prava;
- u toku primene programa dostavljaju se preporuke međunarodnih tela i mehanizama za ljudska prava.

Postoje i drugi elementi koji su takođe bitni za dobro programiranje na osnovu razvoja zasnovanog na ljudskim pravima:

- ljudi se prepoznaju pre kao ključni subjekti svog sopstvenog razvoja, nego kao pasivni primaoci roba i usluga;
- participacija je istovremeno i sredstvo i cilj.;
- strategije osnažuju;
- nadziru se i ocenjuju i ishodi i procesi;
- analiza uključuje sve subjekte;
- programi se fokusiraju na marginalizovane, ranjive i socijalno isključene grupe;
- proces razvoja je svojina lokalne sredine;
- cilj razvoja je da smanji društvene i socijalne razlike;
- pristupi 'od vrha do dna' i 'od dna do vrha' se koriste sinergično;
- analiza situacije se koristi radi identifikovanja neposrednih i osnovnih uzroka problema u razvoju;
- merljivi ciljevi su važni u programiranju;

- strateška partnerstva su razvijena i održiva;
- programi podržavaju odgovornost svih subjekata.

Svi gore navedeni elementi, kao i tri osnove primene koncepta razvoja zasnovanog na ljudskim pravima oko kojih su agencije UN postigle saglasnost, idu u prilog ostvarivanju, zaštiti i unapređivanju rodne ravnopravnosti i ženskih prava. Sistem UN polazi od ocene da humani razvoj nije održiv tamo gde nema vladavine prava i pravičnosti. Ljudski razvoj i ljudska bezbednost su ugroženi faktorima kao što su spori ekonomski razvoj, politička nestabilnost, etnička, religiozna i rodna diskriminacija, društvena ili ekonomska raseljenost, rastuća stopa kriminala, nasilje nad ženama, raširenost HIV/AIDS i slična negativna društvena kretanja. Rezultat uticaja svih ovih faktora je povećanje bede i siromaštva.

Međunarodne agencije za razvoj koje primenjuju pristup razvoju zasnovan na ljudskim pravima su UNDP, UNIFEM, UNICEF, UNAIDS i Svetska zdravstvena organizacija. Nacionalne vladine agencije za međunarodni razvoj koje takođe primenjuju ovaj pristup razvoju su kanadska (CIDA), danska (DANIDA), britanska (DFID), norveška (NORAD), finska i švedska (SIDA).

Godišnji izveštaji Evropske unije o ljudskim pravima ističu da poštovanje ljudskih prava treba da bude integralni element i prioritet aktivnosti Evropske komisije. Evropska komisija je značaj ljudskih prava istakla u svim programima razvoja, a borbu protiv siromaštva definisala kao osnovni prioritet. Program ljudskih prava se implemenira putem Inicijative za demokratiju i ljudska prava (European Commission, 2005). S obzirom da je borba protiv siromaštva u prvom planu, Evropska komisija smatra da programi razvoja treba tako da se koncipiraju da najosetljivije grupe budu korisnici razvoja. Komisija je prihvatila koncept razvoja zasnovan na ljudskim pravima, jer smatra da su ljudska prava, demokratija i dobro upravljanje istovremeno i ciljevi i oruđa razvoja. Osnovni principi kojima se u ovoj oblasti rukovodi Evropska komisija su jačanje demokratije, dobrog upravljanja i vladavine prava, podrška ukidanju smrtne kazne, podrška borbi protiv torture, podržavanje međunarodnih tribunala i krivičnih sudova, borba protiv rasizma, ksenofobije i diskriminacije manjina. Strategija razvoja ljudskih prava počiva na odgovornosti, nediskriminaciji i ispunjavanju obaveza.

3.3.1. Agencije Ujedinjenih nacija

UNDP - Program Ujedinjenih nacija za razvoj

UNDP, agencija Ujedinjenih nacija formirana upravo sa ciljem podržavanja i unapređenja razvoja širom sveta, od 1998. godine sve svoje programe i aktivnosti bazira na konceptu razvoja zasnovanog na ljudskim pravima. Do ovog zaokreta došlo je nakon Svetske konferencije o ljudskim pravima u Beču 1993. godine i poziva Generalnog sekretara UN da se ljudskih prava integrišu u sve oblasti delovanja sistema Ujedinjenih nacija. Na pedesetogodišnjicu usvajanja Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima, UNDP je usvojio dokument o osnovama svoje korporativne politike „Integrisanje ljudskih prava u održivi ljudski razvoj“ [*Integrating Human Rights with*

Sustainable Human Development]⁹³ koji sadrži smernice za integrisanje ljudskih prava u razvoj primenom holističkog pristupa. Ove smernice se zasnivanju za unapređivanju nacionalne legislative i politika u skladu sa konvencijama UN o ljudskim pravima.

Navedena strategija počiva na međuzavisnosti i nedeljivosti svih ljudskih prava. Ona ovlašćuje UNDP da radi na jačanju vladinih institucija i vladavini prava, kao i da daje podršku organizacijama za ljudska prava, sve u cilju osposobljavanja određene države da štiti i unapređuje ljudska prava. Marta 1998. godine UNDP je potpisao Sporazum sa Visokim komesarom Ujedinjenih nacija za ljudska prava (UNHCHR) o jačanju saradnje dve organizacije u oblasti ljudskih prava i razvoja. Dogovoreno je da se zajednički planiraju i vode aktivnosti radi unapređenja ljudskih prava, demokratije, vladavine prava i integrisanja ljudskih prava u oblast razvoja (UNDP, 1998a). U tom cilju ove dve agencije UN su izradile program Jačanje ljudskih prava (*Human Rights Strengthening – HURIST*) čiji je prvenstveni cilj da isprobava smernice i metodologije, identifikuje najbolje prakse i mogućnosti učenja u osposobljavanju države da unapređuje i štiti ljudska prava, uključivši i primenu razvoja zasnovanog na ljudskim pravima.

UNDP, naime, smatra da će zahvaljujući primeni ovog novog modela razvoja lakše integrisati ljudska prava u svoje aktivnosti i lakše razumeti kako zakoni, društvene norme, tradicionalne prakse i aktivnosti institucija pozitivno ili negativno utiču na ljude (OHCHR, 2002:35). Osposobljavanjem ljudi da donose odluke ovaj model razvoja ubrzava stvaranje okruženja podesnog za pravičan razvoj, smatra UNDP, i to ne samo putem definisanja pitanja razvoja, već i putem prevođenja ljudskih potreba u prava. Time čovek postaje aktivni subjekat razvoja. Osim toga, ovaj koncept razvoja uvodi pravo i institucije kao sredstva obezbeđenja sloboda i ljudskog razvoja.

Imajući sve navedeno u vidu, UNDP je stanovišta da koncept razvoja zasnovan na ljudskim pravima na razne načine unapređuje njegove programe i aktivnosti:

- skreće pažnju na značaj poštovanja, zaštite, unapređenja i ostvarivanja svih ljudskih prava svih ljudi,
- fokusira se na one koji su najviše marginalizovani i najviše isključeni iz društva, znači, na one čija se ljudska prava najviše krše i često ne realizuju,
- stvaranjem normativne podloge za bavljenje osnovnim pitanjima razvoja omogućava se analitičnija i fokusiranija intervencija,
- postaju vidljivi zahtevi potrebni za unapređenje vrednosti razvoja,
- dobija se snažna podrška putem vladavine prava koja proističe iz obaveze države. Ovo obezbeđuje legitimnost osnovnim načelima ljudskog razvoja – osnaživanju, ravnopravnošću i održivošću.

93 <http://magnet.undp.org/Docs/policy5.html>

UNDP je utvrdio i oblasti u kojima će delovati. To su:

- podrška vladinim institucijama, sa naglaskom na njihovom osposobljavanju u oblasti ljudskih prava i obezbeđivanje neposredne pomoći institucijama za ljudska prava,
- razvijanje pristupa održivom razvoju zasnovanog na ljudskim pravima,
- doprinos dijalogu u oblasti politike ljudskih prava.

UNIFEM – Fond Ujedinjenih nacija za žene

Međunarodnopravni okvir za delovanje UNIFEM-a radi zaštite i unapređenja položaja i ljudskih prava žena su prvenstveno Konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena (CEDAW) i Pekinška platforma za akciju. Ženska ljudska prava su u fokusu svih programa UNIFEM-a. Ovaj program UN stoga osposobljava svoje partnere da koriste CEDAW kao osnovu za inicijative, aktivnosti i programe zasnovane na ljudskim pravima. Priznajući da se rodna ravnopravnost i ženska prava ne mogu ostvariti dok svaka država ne obezbedi sigurnost polovini svog stanovništva, UNIFEM naročiti značaj daje eliminaciji nasilja nad ženama.

Globalna strategija UNIFEM-a zasniva se na podržavanju žena da razumeju i da se zalažu za svoja ljudska prava u četiri oblasti (OHCHR, 2002:40):

- eliminaciji nasilja nad ženama i devojčicama investiranjem u strategije sprečavanja, zaštite i javnog zagovaranja,
- jačanju efikasne primene CEDAW,
- pomaganju vladama i partnerima UN da što brže i bolje razumeju međuzavisnost ljudskih prava, rodnosti i HIV/AIDS radi boljeg odgovora na pandemiju,
- unapređenju integrisanja rodne perspektive u glavne tokove mehanizama i organizacija za ljudska prava.

UNICEF - Fond Ujedinjenih nacija za decu

UNICEF primenjuje pristup zasnovan na ljudskim pravima u svom radu na zaštiti prava dece. Pravni okvir za ovaj pristup, u središtu svih politika i programa UNICEF-a, nalazi se u Konvenciji UN o pravu detet⁹⁴. Osim ovog međunarodnog dokumen-

⁹⁴ *Convention on the Rights of the Child*. Usvojena Rezolucijom Generalne skupštine UN 44/25 20. novembra 1989. godine, stupila na snagu 2. septembra 1990. godine.

ta, paralelno primenjuje i principe iz Konvencije o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena, s obzirom da se posebna pažnja posvećuje položaju devojčica i ostvarivanju prava ženskog deteta. Stoga je rad UNICEF-a od posebne važnosti za ostvarivanje principa rodne ravnopravnosti.

Pristup zasnovan na pravima deteta pomaže da se u fokusu pažnje ima dete, a ne pojedinačni sektoralni problemi. Na ovaj način omogućava se detaljnije i bliže sagledavanje situacije sa stanovišta položaja deteta, odnosno uključuje se faktor starosne dobi (ispod 18 godina) u sagledavanju različitih problematika širom sveta. Za UNICEF, ovaj pristup je povezan sa upravljanjem zasnovanom na rezultatima koji omogućuje iskazivanje konkretnih rezultata u svom delovanju (OHCHR 2002:38). U tom smislu osnovni principi kojima se rukovodi UNICEF su odgovornost (sa ciljem obezbeđivanja programa koji će priznati decu kao subjekte i titulare prava, društvene aktere, integralne delove porodice i zajednice i potencijal za pozitivne promene), univerzalnost (sva deca – sva prava – svo vreme – svuda – bez diskriminacije) i nedeljivost (ohrabrivanje programa koji priznavaju nedeljivost i međupovezanost svih prava).

Programi UNICEF-a su stoga zasnovani na obavezama koje su prihvatile države ugovornice u odnosu prema deci. One su stoga odgovorne da poštuju, štite i ostvaruju prava deteta. UNICEF posmatra vlade kao aktere koje treba podržavati u njihovom delovanju na realizaciji prava deteta, a ne kao korisnike pomoći i usluga. Kod ovog pristupa razvoju bitni su participacija i osnaživanje dece, roditelja i porodica koje žive u siromaštvu.

Na nacionalnom nivou UNICEF je definisao da prioriteti svojih programa treba da budu zasnovani na razumevanju uzroka i faktora koji utiču na decu, holističkom razumevanju dece i razvoja, analizi trenutnih i potencijalnih uloga svih prisutnih aktera i partnera, dok strategije treba da budu mešavina javnog zagovaranja, komunikacije, osposobljavanja i izgradnje partnerstva.

UNAIDS – Fond Ujedinjenih nacija za borbu protiv HIV/AIDS

Prema UNAIDS, unapređenje i zaštita ljudskih prava su ključni u borbi protiv HIV/AIDS. Pristup zasnovan na ljudskim pravima uključuje odgovornu vladu putem ustanovljavanje odgovarajućih institucija, reformu zakonodavstva, podršku uslugama i stvaranje okruženja koje pomaže rizičnim grupama i obolelim od HIV/AIDS. Cilj je da se potpomogne stvaranje globalne akcije za borbu protiv ove zarazne bolesti, smanji uticaj epidemije, smanje rizici za pojedince i zajednice i obezbedi odgovarajuća briga i podrška.

Smatra se da je zaštita ljudskih prava osnova za očuvanje ljudskog dostojanstva u okruženju HIV/AIDS i za obezbeđivanje efikasnog odgovora na ovu bolest, koji zahteva primenu svih ljudskih prava i sloboda za sve ljude u skladu sa međunarodnim standardima ljudskih prava (OHCHR, 2002:34). Stoga se globalna strategija UNAIDS fokusira na institucionalnu odgovornost, reviziju i reformu zakonodavstva i usluga podrške.

WHO - Svetska zdravstvena organizacija

Cilj delovanja Svetske zdravstvene organizacije je da omogući ljudima da dostignu najviši nivo zdravlja⁹⁵, što je u vezi sa ostvarivanjem ne samo prava na zdravlje već svih ljudskih prava (WHO, 2002). Stoga primena pristupa zasnovanog na pravima može da doprinese oblasti javnog zdravlja na više načina (OHCHR, 2002:43), između ostalih:

- izravnim i jasnim priznavanjem postizanja najvišeg dostupnog standarda zdravlja kao ljudskog prava,
- korišćenjem ljudskih prava kao sredstava za kreiranje, primenu i evaluaciju zdravstvenih politika i programa,
- razvijanjem strategije osnaživanja osetljivih grupa putem njihovog aktivnog uključivanja u proces,
- isticanjem odgovornosti vlade za zdravlje,
- kao osnova za saradnju između vlada, međunarodnih organizacija, međunarodnih finansijskih institucija i civilnog sektora,
- obezbeđivanjem prihvaćenih međunarodnih normi i standarda.

Svetska zdravstvena organizacija ističe rodnu perspektivu, ravnopravnost i slobodu od diskriminacije među principima na kojima se zasniva ovaj pristup razvoju. U širem smislu, globalna strategija ove organizacije uključuje razvijanje zdravlja i pristupa zasnovanog na pravima unutar same organizacije, unapređivanje interesa vezanih za zdravlje u okviru međunarodnog prava ljudskih prava, i podršku vladama u integrisanju ljudskih prava u zdravstvene politike i strategije.

3.3.2.Nacionalne donatorske agencije za međunarodni razvoj

CIDA - Kanadska agencija za međunarodni razvoj

Stanovište kanadske vlade je da ljudska prava, kao fundamentalna vrednost, čine bitni element u razvoju stabilnih, demokratskih i progresivnih društava koja su u mirnoj koegzistenciji jedna sa drugim (OHCHR, 2002:8). Program međunarodne pomoći kanadske vlade počiva na poštovanju ljudskih prava, demokratije i vladavine prava. Cilj politike u oblasti pomoći zemljama u razvoju je da pomogne osposobljavanju njihovih vlada da poštuju prava dece, žena i muškaraca i da efikasno upravljaju na demokratski način (Kapoor, 1997).

⁹⁵ Svetska zdravstvena organizacija definiše zdravlje ne samo kao odsustvo bolesti i slabosti, već kao stanje potpunog fizičkog, mentalnog i društvenog blagostanja. Vidi: <http://www.who.int>

Kanadska agencija za međunarodni razvoj navodi da podržava koncept razvoja zasnovan na ljudskim pravima iz sledećih razloga:

- doprinosi stvaranju društva u kojem su napor ljudi radi ostvarivanja razvoja efikasni;
- fokusira se na obezbeđenje pravnične distribucije moći i resursa unutar i između društava i olakšava učešće javnosti u odlučivanju;
- stvara okruženje u kojem se sva prava ravnopravno i univerzalno tretiraju;
- daje mogućnost ljudima da učestvuju i doprinose svom sopstvenom razvoju;
- obavezuje državu da radi u pravcu ostvarivanja svih prava.

Globalna strategija ove agencije ima za cilj, između ostalog, jačanje uloge i osposobljenosti civilnog društva i organizacija za zaštitu ljudskih prava radi unapređenja sposobnosti društva da rešava pitanja vezana za ljudska prava i sigurnost pojedinca. Skorašnje inicijative Kanadske agencije uključuju aktivnosti na uklanjanju potencijalnih negativnih uticaja razvoja. Programi i aktivnosti se direktno ne odnose na unapređenje položaja žena, ostvarivanje rodne ravnopravnosti i eliminaciju diskriminacije žena, već je naglasak na ravnopravnom tretmanu svih građana i obezbeđivanju jednakih uslova za pristup resursima, uključivši i pristup ka mestima odlučivanja.

Danida - Danska agencija za međunarodni razvoj

Ljudska prava uz razvoj demokratije čine osnovne elemente programa pomoći u razvoju danske vlade. Ona je stava da ljudski razvoj obuhvata ne samo ekonomsko i socijalno blagostanje već i pravo na sigurnost da će ono biti zaštićeno. Ovo proizilazi iz poštovanja prava ljudskih bića garantovanih u međunarodnim dokumentima o ljudskim pravima. U tom smislu, važna stavka za ostvarivanje ljudskog razvoja je da svi pojedinci imaju mogućnost da se demokratski uključe u odlučivanje o procesima koji se tiču njihovih sopstvenih života i budućnosti njihovih društava (OHCHR, 2002:10).

Osnovni cilj Danske agencije za međunarodni razvoj je da unapređuje održivi razvoj putem ekonomskog rasta usmerenog ka eliminaciji siromaštva. Razlozi zbog kojih ova agencija primenjuje model razvoja zasnovan na ljudskim pravima su sledeći:

- ovaj koncept ohrabruje održivi razvoj koji je usmeren ka smanjivanju siromaštva, sprečavanju sukoba, rodnoj ravnopravnosti, čuvanju zdrave životne sredine i poštovanju ljudskih prava;
- ohrabruje dobro upravljanje i administrativnu upravu u kojoj se neće tolerisati korupcija;

- doprinosi jačanju civilnog društva;

- doprinosi stvaranju okruženja pogodnog za razvoj ekonomskih, socijalnih i kulturnih prava.

Ovim pristupom obezbeđuje se pravna osnova u međunarodnom i nacionalnom pravu. Time se omogućava pojedincima čija su prava prekršena da se obrate za zaštitu domaćim, regionalnim i međunarodnim sudovima.

Rodna ravnopravnost je istaknuta u smislu njenog značaja za obezbeđivanje ljudskog razvoja i to na uopšten način. Danska agencija ističe da se fokusira na participaciji, ravnopravnosti i odgovornosti putem demokratizacije. Demokratizaciju i poštovanje ljudskih prava smatra integralnim elementom aktivnosti u cilju razvoja. Princip ravnopravnosti je svuda prisutan, uz naglašavanje da ravnopravnost žena i muškaraca uključuje njihov ravnopravni pristup resursima i kontroli resursa. Pa ipak, rodna ravnopravnost se tretira kao ravnopravan tretman žena i muškaraca, dok je izostavljen specifičan tretman žena kao marginalizovane grupe. Samim tim, nedostaju i afirmativne akcije za eliminisanje diskriminacije žena i omogućavanje, primera radi, njihove veće participacije u odlučivanju i političkom životu. Smatra se da će se podrškom demokratskih reformi i unapređenjem učešća građana u odlučivanju od lokalnog do nacionalnog nivoa saglasno doći do unapređenja učešća žena u odlučivanju. Isto tako, u programima smanjivanja siromaštva ističe se značaj učešća organizacija koje predstavljaju siromašne, ali se ne ističu ženske grupe niti žene kao društvena grupa najviše podložna riziku od siromaštva.

Finska agencija za međunarodni razvoj

Poput ostalih nordijskih zemalja, i Finska je integrisala pristup zasnovan na ljudskim pravima u svoje aktivnosti usmerene ka međunarodnom razvoju (Finish Development Cooperation, 2000). Polazeći od međupovezanosti globalnih, nacionalnih i lokalnih dešavanja i njihovog uticaja na sigurnost, Finska agencija za međunarodni razvoj ističe potrebu održavanja sposobnosti i spremnosti država da odgovore na probleme koji proističu iz nejednakosti, neravnoteže moći, nedemokratskog upravljanja i kršenja ljudskih prava. Finska deklariše unapređenje poštovanja ljudskih prava i demokratije u zemljama u razvoju, a kao osnovne ciljeve u saradnji u međunarodnom razvoju ljudska prava, društvenu jednakost, demokratiju i dobro upravljanje. Posebna pažnja se poklanja osetljivim grupama, naročito ženama, deci, domorodačkom stanovništvu, manjinama i invalidima, s obzirom da su ove grupe podložnije diskriminaciji.

Ravnopravnost, uključujući i onu zasnovanu na rodu, Finska agencija smatra preduslovom za postizanje društvenog razvoja i stoga je ovo pitanje visoko na listi prioriteta. Položaj žena u zemljama u razvoju se unapređuje putem realizacije projekata koji neposredno imaju žene kao ciljnu grupu, kao i putem uzimanja u obzir posebnog položaja žena u fazi planiranja svih projekata vezanih za razvoj. Pre pokretanja projekta uvek se izvodi rodna analiza. Ona sadrži pojašnjavanje položaja i aktivnosti žena na koje će projekat imati uticaja. Zbog različitih rodni uloga koje muškarci i žene imaju u jednom društvu, žene su u riziku da ostanu van domašaja projekata razvoja, odnosno da ne osele pozitivne efekte tog razvoja. Zato je po Finskoj agenciji, rodna analiza sredstvo kojim se obezbeđuje da oba pola imaju šansu da učestvuju u datom projektu i da od njega uživaju koristi.

DfID - Odeljenje za međunarodni razvoj Velike Britanije

Spoljna politika Velike Britanije u oblasti međunarodnog razvoja zasniva se na zalaganju za postizanje ciljeva međunarodnog razvoja, koji se, prema stanovištu vlade ove zemlje, mogu postići jedino putem uključivanja siromašnih u procese razvoja koji utiču na njihove živote. Cilj vladinog Odeljenja za međunarodni razvoj je eliminisanje siromaštva (OHCHR, 2002:13). Britanska vlada je 1997. godine usvojila Belu knjigu o međunarodnom razvoju (*White paper on International Development*) kojom je jasno izrazila zalaganje za ljudska prava. Ovo zalaganje je preneto u osnove rada Odeljenja za međunarodni razvoj, prvenstveno putem razvoja ekspertize i razumevanja razvoja zasnovanog na pravima kroz projekte sa partnerima iz civilnog društva i sa nacionalnim i međunarodnim organizacijama. Zalaganje za ljudska prava pristutno je i u radu sa partnerima u cilju eliminisanja uzroka siromaštva, diskriminacije i društvene isključenosti, kao i putem integrisanja ljudskih prava u sve nivoe razvoja.

Prema stanovištu Britanskog odeljenja za međunarodni razvoj, koncept razvoja zasnovan na ljudskim pravima doprinosi efikasnijem razvoju na sledeće načine:

- Ljudska prava treba da budu dostupna svim ljudima, a ovaj pristup postavlja osnovu odgovornosti za vlade prema građanima.
- Ljudska prava osnažuju ljude da budu aktivni građani.
- Ovaj koncept razvoja se fokusira na eliminaciji siromaštva usmeravajući se na njene osnovne uzroke.

Odeljenje je razvilo konkretne strategije kako bi obezbedilo da se ključni principi pristupa zasnovanog na ljudskim pravima efikasno primenjuju.

Norveška agencija za međunarodni razvoj

Norveška agencija za međunarodni razvoj smatra da je koncept razvoja zasnovan na ljudskim pravima podržava ne samo razvoj pojedinaca, već i inicijative koje su nužne za dalji ekonomski i društveni razvoj. Ova agencija smatra da su razvoj i borba protiv siromaštva u velikom meri zasnovani na realizaciji osnovnih ljudskih prava i prava na razvoj. Njen cilj je da poboljša sposobnost partnerskih zemalja da ispune obaveze u pogledu ljudskih prava putem unapređenja kulture ljudskih prava u tim zemljama. Razlozi zbog kojih se podržava ovaj koncept razvoja su sledeći (OHCHR, 2002:18):

- omogućuje ženama, deci, siromašnima i drugim marginalizovanim grupama da se postave u fokus programa razvoja;
- obezbeđuje da se saradnja u oblasti razvoja neposredno usmeri na kritična pitanja ljudske sigurnosti i ljudskog razvoja i time doprinosi humanijem razvoju;

- obezbeđuje reper i okvir za politički dijalog u vezi strateških planova i programa zemlje;
- obezbeđuje pristup međunarodnom sistemu ljudskih prava koji stvara normativne standarde za razvoj.

U oblasti ženskih prava i rodne ravnopravnosti Norveška agencija pomaže u osmišljavanju i implementaciji programa razvoja koji ne diskriminišu žene, već naprotiv, unapređuju prava i žena i muškaraca. Osim toga, Agencija obezbeđuje podršku programima razvoja koji poboljšavaju položaj žena u društvu. Norveška vlada, odnosno Ministarstvo spoljnih poslova, usvojilo je Strategiju za žene i rodnu ravnopravnost u saradnji u oblasti razvoja. Ova strategija se zasniva na ljudskim pravima. U njoj se ističe da je jedna od glavnih oblasti u pomaganju razvoja u partnerskim zemljama unapređenje jednakih prava i mogućnosti žena i muškaraca u svim oblastima društva. Smatra se, naime, da nije dovoljno primeniti pojedinačne programe koji se neposredno odnose na žene. Prema Norveškoj agenciji, jednaka prava i mogućnosti za žene i muškarce moraju se integrisati u sve aspekte saradnje u oblasti razvoja.

Investicije Norveške u zemlje u razvoju usmerene su prvenstveno u borbu protiv siromaštva, jačanje prava ranjivih grupa i postizanje održivog ekonomskog razvoja bez uništavanja prirode i prirodnih resursa.

Sida - Švedska agencija za međunarodni razvoj

U fokusu delovanja švedske vlade u oblasti međunarodnog razvoja je podizanje životnog standarda siromašnih širom sveta. Švedska vlada veruje da se ovaj cilj lakše može postići usvajanjem demokratije i razvoja zasnovanog na ljudskim pravima. Njena agencija za međunarodni razvoj je ocenila da usvajanje ovog koncepta doprinosi njenim ciljevima na sledeće načine (OHCHR, 2002:20):

- deljenje zajedničkih vrednosti zasnovanih na međunarodnim konvencijama o ljudskim pravima;
- jasna podela odgovornosti zasnovana na obavezama države i ljudskim pravima pojedinaca;
- proces u kojem je participacija od suštinskog značaja;
- program razvoja u čijem su središtu ljudi;
- ovlašćenje za unapređenje nacionalne i globalne odgovornosti za poštovanje ljudskih prava;
- holistički pogled na odnose, probleme i potencijale pojedinaca i društva;
- analitičko sredstvo koje olakšava i doprinosi identifikaciji ciljnih grupa i problematičnih oblasti;

- merljiv instrument i indikator koji doprinosi jasnijem sagledavanju dobitaka. Indikatori za ljudska prava su postali instrumenti kojim se mogu meriti ostvarenja raznih programa. Time se olakšava nastavljnje saradnje u oblasti razvoja.

Kao centralne principe pristupa zasnovanog na ljudskim pravima, švedska agencija ističe nediskriminaciju i participaciju. Razvoj zasnovan na ljudskim pravima olakšava identifikaciju i usmeravanje na diskriminisane grupe i na strukture moći u društvu koje neposredno utiču na razvoj. Osim toga, povećava se efikasnost programa razvoja s obzirom da pristup zasnovan na ljudskim pravima vodi ka većoj komunikaciji sa pojedincima i grupama na koje razvoj direktno utiče.

Kako bi obezbedila da program razvoja bude zasnovan na pristupu baziranom na ljudskim pravima, švedska agencija je razvila nekoliko strategija:

- razvijanje pristupa zasnovanog na ljudskim pravima unutar zdravstvenog i obrazovnog sektora. Posebna pažnja poklanja se pravima deteta i humanitarnoj pomoći;
- obuka osoblja unutar Ministarstva spoljnih poslova i Agencije, naročito u pogledu implementacije međunarodnih konvencija;
- razvijanje i implementacija političkih dokumenata vezanih za demokratiju i ljudska prava putem formiranja savetodavne grupe između Agencije i Ministarstva spoljnih poslova;
- razmena stručnjaka u oblasti razvoja zasnovanog na ljudskim pravima, uključujući imenovanja regionalnih savetnika i programskih službenika za ljudska prava;
- ohrabrivanje vlada da preuzmu odgovornost za nadziranje međunarodnih konvencija koje su ratifikovale.

U osnovi ovih strategija je stav da partnerske zemlje moraju preuzeti odgovornost za sopstveni razvoj.

3.3.3.Međunarodne nevladine organizacije

Oxfam

Oxfam⁹⁶ je međunarodna konfederacija trinaest nevladinih organizacija posvećenih borbi protiv siromaštva i nepravde širom sveta. Osnovni cilj ove organizacije osnovane 1995. godine je osposobljavanje ljudi da zahtevaju i uživaju svoja prava. U ostvarivanju ovog cilja Oxfam se fokusira na ekonomska i socijalna prava unutar šireg korpusa ljudskih prava. Konkretno, prevazilaženje siromaštva neposredno vezuje sa ostvarivanjem univerzalnih ljudskih prava, a pravdu smatra ključnom u realizaciji tih prava.

⁹⁶ <http://www.oxfam.org/en/about/>

Od 2001. godine Oxfam primenjuje pristup razvoja zasnovan na pravima. Identifikovani su pet ciljeva zasnovanih na ljudskih pravima koji čine okvir rada Oxfama. To su:

- pravo na održivo zarađivanje za život (ekonomska i ekološka pravda i održivo zarađivanje za život za buduće generacije),
- pravo na osnovne socijalne usluge (pravični pristup osnovnoj zdravstvenoj zaštiti i obrazovanju),
- pravo na život i sigurnost (pravično obezbeđenje zaštite, oporavka i rehabilitacije),
- pravo biti saslušan (pravična participacija u odlučivanju i kreiranju politike političkom, ekonomskom i socijalnom životu),
- pravo na identitet (pravičnost u pogledu roda i različitosti).

Ono što ujedinjuje sva ova prava je da zajedno stvaraju i primenjuju nova pravična pravila za globalnu ekonomiju, čime će učiniti da globalizacija radi u korist siromašnih i društveno isključenih (OHCHR, 2002:28). Ovaj pristup se dopunjava shvatanjem da su svi ljudi na svetu odgovorni za obezbeđenje svojih sopstvenih prava i prava drugih, dok međunarodni standardi ljudskih prava i instrumenti obezbeđuju moralni i normativni okvir.

Globalna strategija Oxfam-a se fokusira na shvatanju da je potrebno pojačati fokus na ekonomska i socijalna prava, koja su zanemarena u odnosu na građanska i politička prava. Organizacija radi sa pojedincima i grupama radi jačanja njihove sposobnosti samoorganizovanja. Na nivou vlada i međunarodnih institucija radi na promeni politike kojom se krše ili ne poštuju prava. Na nivou podizanja javne svesti radi na edukaciji o ljudskim pravima, informisanju i javnim kampanjama. Osim toga, Oxfam je angažovan i na unapređenju pokreta za globalno građanstvo uz stavljanje ekonomskih i socijalnih prava na čelo programa svetskog pokreta.

U primeni pristupa zasnovanog na ljudskim pravima Oxfam preduzima sledeće korake:

- identifikuje grupe čija su prava kršena ili koja su lišena prava,
- istražuje mehanizme putem kojih se prava krše odnosno lišavaju,
- identifikuje institucije na raznim nivoima (uključujući domaćinstva, organizacije civilnog društva, državne aktere i privatni sektor) koja su ključna za stalno ponavljanje kršenja i lišavanja ljudskih prava, odnosno za ispunavanje tih prava, kao i odgovarajućih politika i praksi,
- identifikuje snage i slabosti aktera na raznim nivoima u cilju postizanja promena u politikama i praksama, uključujući i ideje i verovanja koja dovode do nepoštovanja i kršenja ljudskih prava.

Za svaki svoj pojedinačni cilj Oxfam je definisao ciljeve za strateške promene. Organizacija priznaje da se takvi ciljevi ne mogu ostvariti naporima samo jedne organizacije, te je potrebno proširivanje saradnje sa širokom listom drugih organizacija i aktera. Osim toga, Oxfam ističe da je za primenu pristupa zasnovanog na pravima bitno kako će programi i procesi biti nadzirani i ocenjivani.

Save the Children

Save the Children (Spasimo decu) je međunarodna humanitarna alijansa osnovana 1919. godine u Londonu radi poboljšanja života dece⁹⁷. Osnovni cilj je unapređenje prava deteta kako to definiše međunarodno pravo i poboljšanje položaja dece tako da svi dečaci i devojčice mogu da u potpunosti uživaju svoja prava. Cilj je izgradnja društava koja će priznavati i poštovati prava deteta.

Ova međunarodna nevladina organizacija je usvojila pristup zasnovan na ljudskim pravima smatrajući da dodaje mnoge koristi tradicionalnom pristupu radu. Ove koristi uključuju (OHCHR, 2002:30):

- obezbeđivanje dugoročnog cilja koji usmerava sveukupni rad i postavlja standarde za merenje progressa u ostvarenju tog cilja,
- cilj i standardi su jasno postavljeni u međunarodnopravnom okviru koji je validan za sve vlade, donatorske organizacije i civilno društvo,
- identifikovanje odgovornosti vlada, donatorskih organizacija, privatnog sektora, zajednica i pojedinca kako bi se primorali na delovanje – kao i načini na koji mogu biti smatrani odgovornim,
- ugrađivanje tzv. prakse dobrog razvoja (koji ima u fokusu participaciju, pravičnost, održivost, nediskriminaciju, iskorenjivanje siromaštva i multisektoralni rad) u jedan sveobuhvatni holistički prilaz.

Osnovni vodeći okvir za delovanje ove organizacije je Konvencija o pravima deteta, dok programi stavljaju naglasak na odgovornosti, pravičnost, nediskriminaciju, uključivanje i participaciju.

Prema ovoj organizaciji primena pristupa zasnovanog na pravima, između ostalog, znači:

- stavljanje dece u centar, priznajući ih nosiocima prava i društvenim akterima,
- priznavanje vlada kao primarnih nosioca obaveza odgovornih prema svojim građanima, uključujući i decu i prema međunarodnoj zajednici,
- priznavanje roditelja i porodica kao primarnih davaoca nege i brige, zaštitnika i voditelja i davanje podrške ovakvim ulogama,

⁹⁷ <http://www.savethechildren.net/homepage>

- davanje prioriteta deci i njima prijateljskom okruženju,
- biti rodno senzitivan i tražiti rešenja sa fokusom na one dečake i devojčice koji su podložni riziku i koji su diskriminirani,
- usmeravanje na strukture nejednakih moći (po polu, klasi, dobi, etničkoj pripadnosti itd.),
- imati holističku viziju o pravima deteta prilikom izrade i biranja strategija i aktivnosti,
- postavljanje ciljeva u smislu ostvarivanja prava,
- fokusiranje ne samo na postizanje trenutnih poboljšanja već i na uzroke problema,
- obezbeđivanje dugoročnog cilja postavljenog u međunarodnom okviru ljudskih prava,
- podsticanje pravnih i drugih reformi, kao što su ustanovljavanje redovnih nadzornih mehanizama.

CARE

CARE⁹⁸ je međunarodna humanitarna organizacija osnovana nakon drugog svetskog rata 1945. godine sa ciljem da se bori protiv svetskog siromaštva i da pomaže porodice u siromašnim zajednicama da poboljšaju životni standard i kvalitet življenja. Za ovu organizaciju pristup zasnovan na ljudskim pravima znači fokusiranje na ljudima kako bi postigli minimalne uslove za život u dostojanstvu, putem ispitivanja uzroka marginalizacije i proširivanja odgovora na ovaj problem. Na ovaj način se ljudi osnažuju da zahtevaju i vrše svoja prava i ispunjavaju svoje obaveze. Pristup zasnovan na pravima priznaje siromašnima, raseljenima i pogođenim ratom da imaju prava koja su nerazdvojivo povezana sa sigurnošću življenja – prava koja su potvrđena međunarodnim pravom (OHCHR, 2002:24).

Misija CARE je da pomaže pojedincima i porodicama u najsiriromašnijim delovima sveta. U tom cilju organizacija je razvila inovativni pristup uz zalaganje za globalnu odgovornost za rešavanje siromaštva. Aktivnosti se odnose na osposobljavanje za samopomoć, obezbeđivanje ekonomskih mogućnosti, upućivanje pomoći u urgentnim situacijama, uticaj na odlučivanje na svim nivoima i eliminacija svih vidova diskriminacije.

CARE smatra da primenom pristupa zasnovanog na ljudskim pravima poboljšati kvalitet svojih programa, s obzirom da ovaj pristup ukazuje da je lišavanje prava važan uzrok siromaštva i marginalizacije. Osim toga, ovakav pristup omogućava da se lakše identifikuju efikasnije i praktične strategije radi eliminacije osnovnih uzroka siromaštva, pomaže u izbegavanju nena-mernih šteta prouzrokovanih programima i boljem razumevanju osnaživanja.

⁹⁸ <http://www.care.org/about/index.asp>

Osnovni principi kojih se CARE pridržava u radu su postizanje trajnih i bitnih promena, rad sa drugima, osnaživanje ljudi, participacija i odgovornost, jednakost, različitost i antidiskriminacija. Organizacija je identifikovala i osnovne karakteristike razrade programa zasnovanog na ljudskim pravima, među kojima je i protivljenje bilo kakvom vidu diskriminacije, uključivši i onu zasnovanu na rodu. Globalna strategija CARE počiva na primeni pristupa zasnovanog na pravima u pilot projektima. Koristi se „promotivni“ pristup koji naglašava pozitivne načine podsticanja vlada, nevladinih aktera, korporacija, organizacija civilnog društva i marginalizovanih zajednica u afirmaciji ljudskih prava putem saradnje, obrazovanja, dijaloga i javnog zagovaranja. CARE radi sa saveznicima u svim nabrojanim sektorima u cilju zalaganja za usvajanje i primenu takvih institucionalnih, kulturnih i pravnih normi, politika i praksi koje su društveno odgovorne i koje počivaju na poštovanju, zaštiti i ispunjavanju ljudskih prava.

CARE se tako prebacio sa tradicionalne uloge obezbeđivanja usluga i pomoći na unapređenje razvoja zasnovanog na ljudskim pravima, što podrazumeva i otklanjanje problema u prevođenju konvencionalnih programa pomoći u takve koje će u središtu pažnje imati ljudska prava.

Catholic Relief Service

Catholic Relief Service⁹⁹ (CRS) je humanitarna organizacija osnovana 1943. godine od strane katoličkih biskupa u Sjedinjenim Američkim Državama radi pomaganja siromašnima izvan zemlje. Organizacija obezbeđuje direktnu pomoć siromašnima i uključuje ljude da budu aktivni u procesu njihovog sopstvenog razvoja. Danas se bavi unapređenjem pravde i borbom za smanjivanje siromaštva i unutar i van SAD. Dok mnoge druge agencije i organizacije koriste izraz „programi zasnovani na pravima“, CRS koristi izraze „pravda“ ili „socijalna pravda“ u osmišljavanju i primeni svojih programa, gledajući svet kroz „sočiva pravde“ (OHCHR 2002:26, 27).

Osnovni principi rada ove organizacije zasnivaju se na viziji pravednog sveta. U CRS smatraju da su ovi principi prisutni u svim sredinama prevazilazeći kulturne i religijske granice, artikulišući vrednosti koje su zajedničke svim ljudima koji teže ka pravdi i trajnom miru. Globalna strategija uključuje i eliminaciju nejednakosti i svih vidova diskriminacije, uključujući i onu zasnovanu na rodu. Aktivnosti se odnose na osposobljavanje, obezbeđenje hrane, rodna pitanja i pravdu u nizu oblasti kao što su poljoprivreda, javno zdravlje, obrazovanje, HIV/AIDS, mikrofinansiranje, izgradnja mira, jačanje civilnog društva i programi jačanja sistema socijalne zaštite.

3.3.4. Međunarodne agencije koje ne prihvataju koncept razvoja zasnovan na ljudskim pravima

Za razliku od gore navedenih UN agencija, nacionalnih agencija i međunarodnih organizacija, koncept razvoja zasnovan na ljudskim pravima nije prihvaćen od strane Svetske banke, Australijske agencije za međunarodni razvoj (AusAID) i Japanske agencije za međunarodni razvoj. Navešćemo njihove najvažnije razloge za neprihvatanje ovog koncepta.

⁹⁹ <http://www.catholicrelief.org>

Svetska banka

Svetska banka¹⁰⁰ neprihvatanje ovog koncepta razvoja objašnjava organskim navedenim u Sporazumu o njenom osnivanju. Ovaj Sporazum zabranjuje da se Banka meša u unutrašnje stvari njenih članica, gde spadaju građanska i politička prava (Armstrong, 2001). Svetska banka od svog nastanka izbegava bilo kakvu povezanost sa ljudskim pravima karakterišući ih kao „političko pitanje“ koje je time izvan nadležnosti Banke. Ovo gledište se opravdava uskim tumačenjem osnivačkog akta prema kojem su „samo ekonomska pitanja relevantna“ i koji zabranjuje mešanje u „političke stvari“ članica¹⁰¹. Postoje, ipak, izuzeci od ovog pravila. Primera radi, Bančina pravila koja se odnose na domorodačko stanovništvo polaze od ljudskih prava. Retorički, može se reći da se ekonomska i socijalna prava nalaze u središtu ovlašćenja Banke.

Poslednjih godina Svetska banka je pomerila svoj fokus sa isključivo ekonomskog koncepta razvoja na više holistički pristup koji, pored ekonomskog aspekta, uljučuje socijalne, političke i kulturne aspekte. Banka je učestvovala i u dijalogu o eliminaciji siromaštva i u procesu izrade Strategija za iskorenjivanje siromaštva koje je vodio Visoki komesarijat Ujedinjenih nacija za ljudska prava. Principi koji se odnose na formulisanje strategije za smanjivanje siromaštva zasnovani su na ljudskim pravima (identifikacija siromašnih, jednakost i zabrana diskriminacije, participacija, osnaživanje, odgovornost i transparentnost).

Priznavanje značaja ljudskih prava za rad Svetske banke proizašlo je iz saznanja o značaju dobrog upravljanja za ekonomski razvoj i vrednosti ljudskih prava u procesu postizanja efikasnog razvoja. U pogledu dobrog upravljanja, Banka priznaje značaj pojedinih građanskih prava kao što su sloboda izražavanja i štampe i sloboda udruživanja, bitnih za vladavinu prava i nezavisno sudstvo. U svom izveštaju „Razvoj i ljudska prava: Uloga Svetske banke“ iz 1998. godine (World Bank, 1998:2) Banka ističe da „*veruje da je stvaranje uslova za ostvarivanje ljudskih prava centralni cilj razvoja*“. Rast priznavanja značaja ljudskih prava za delovanje Banke proizilazi iz širokog priznavanja pravne obavezanosti poštovanja međunarodnih standarda ljudskih prava postavljenih u međunarodnim konvencijama od strane država članica Banke. Većina članica je ratifikovala sve najvažnije međunarodne dokumente iz oblasti ljudskih prava, od Međunarodnog pakta o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima do Konvencije o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena i Konvencije o pravima deteta. I pored toga, Banka, vođena Odborom izvršnih direktora koji predstavljaju vlade država koje su ratifikovale te dokumente, nastavlja da izbegava da primenjuje ljudska prava u svom radu.

Uprkos ovakvoj tvrdokornoj politici, pokazalo se da ni Svetska banka ne može da izbegne tendenciju sve većeg uticaja i uvažavanja međunarodnih standarda ljudskih prava u globalne makroekonomske koncepte i strategije. Banka je 2005. godine usvojila novu politiku društvenog razvoja (World Bank, 2005) koja je zasnovana na zalaganjima iz Kopenhaškog Samita Ujedinjenih nacija o društvenom razvoju iz 1995. godine i Milenijumskoj deklaraciji iz 2000. godine. Ova strategija se zasniva na principima koji su slični principima ljudskih prava koje primenjuju druge agencije za međunarodni razvoj. Ti principi su participacija, nediskriminacija i odgovornost (OECD, 2006:60). Prema ovoj strategiji, Banka ohrabruje institucije da unapređuju ravnopravni pristup mogućnostima, omogućavajući svakome da doprinese društvenom i ekonomskom progresu i da ima dobiti od tog progressa; podstiče koheziju društva kako bi omogućila ženama i muškarcima da zajednički deluju radi ostvarenja zajedničkih potreba,

100 <http://www.worldbank.org/>

101 U ovom delu rada navodim stavove Svetske banke iz njenih zvaničnih dokumenata, bez komentarisanja tih stavova i zvanično deklarisanе politike Svetske banke.

prevazilaženja prepreka i razmatranja različitih interesa; formira transparentne i odgovorne institucije koje će efikasno odgovarati na interese javnosti. Usvajajući ovakvu strategiju Banka se obavezala na promene koje se podrazumevaju u primeni koncepta razvoja zasnovanog na ljudskim pravima, kao što su inkorporisanje društvenog razvoja u strategije smanjivanja siromaštva putem dijaloga u politici i poboljšanje efikasnosti projekata putem sveobuhvatnijeg i efikasnijeg integrisanja društvenog razvoja (kao što su više učešća u nadziranju i evaluaciji). Više pažnje se poklanja i istraživanjima. U tim smislu, Banka je počela da vrši istraživanja politika razvoja zasnovanih na ljudskim pravima i afirmativnih akcija u Indiji, a pokrenuto je i istraživanje veze između ovlašćenja, politike i aktivnosti Banke, s jedne strane, i ljudskih prava, s druge strane.

Australijska agencija za međunarodni razvoj

Vlada Australije ističe da je cilj njenog programa međunarodne pomoći unapređenje nacionalnih interesa Australije putem pomaganja zemljama u razvoju da smanje siromaštvo i postignu održivi razvoj. U oblasti razvoja australijska vlada posmatra ljudska prava kao nerazdvojivi deo australijske spoljne politike, s obzirom da time podupire njene šire ekonomske i bezbedonosne interese (OHCHR, 2002:6). Razvoj i ljudska prava su međuzavisna i međusobno se podupiru, stanoviše je ove vlade. Kako bi razvoj postao održiv, ljudi u zemljama u razvoju moraju da imaju siguran i dugoročan pristup resursima potrebnim za zadovoljavanje njihovih osnovnih potreba: ekonomskih, socijalnih, kulturnih, građanskih i političkih. Iz ovog razloga, putem svoje agencije za međunarodni razvoj, Australija podržava širok opseg aktivnosti iz oblasti ljudskih prava u svom globalnom programu za razvoj. Prioritet se daje ostvarivanju građanskih i političkih prava i dobrom upravljanju. Australijska vlada smatra, naime, da je upravljanje u neposrednoj vezi sa osposobljavanjem zemalja u razvoju da ostvaruju građanska i politička prava. Očekuje da ovo vodi ka održivom razvoju putem obezbeđenja veće odgovornosti vlade, efikasnosti u upravljanju resursima i obezbeđenju usluga.

Ipak, Australijska agencija za međunarodni razvoj nije usvojila koncept razvoja zasnovan na ljudskim pravima iz sledećih razloga:

- Nema jedinstvenog razumevanja o značenju tog pojma.
- Australijska vlada smatra da su sva ljudska prava nedeljiva i da su istog prioriteta, odnosno da nijedno nema prioritet u odnosu na drugo.
- Koncept razvoja zasnovan na ljudskim pravima se nedovoljno bavi ulogom i odgovornostima razvijenih zemalja u odnosu na prava građana.
- Takav pristup može da ograniči mehanizme za davanje pomoći.

AusAID ističe da su ljudska prava po svojoj prirodi intersektoralna s obzirom da se nalaze u središtu pravičnog rasta i razvoja (ko stiče koristi od razvojnih projekata a ko je u nepovoljnom položaju i zašto), participacije (u planiraju i implementaciji projekata razvoja) i smanjivanju siromaštva (AusAID: 64). Sve ove oblasti su integralni delovi prava na razvoj kao

i građanskih i političkih prava (naročito participacija), ekonomskih, socijalnih i kulturnih prava. AusAID stoga priznaje da se održivi razvoj može postići jedino uz aktivno učešće svih članova zajednice. Istovremeno, posebnu pažnju pridaje vezi politike razvoja i rodne ravnopravnosti.

Specifične strategije australijske agencije uključuju, između ostalih, zaštitu i unapređenje građanskih i političkih prava ranjivih grupa, posebno žena i dece. Osim toga, agencija je usvojila strategiju za integrisanje rodne perspektive u politiku razvoja, poznatom pod nazivom „rodnost i razvoj“¹⁰². Ovaj pristup je zasnovan na premisi da programi saradnje u oblasti razvoja ne mogu da budu uspešni, odnosno njihovi efekti ne mogu biti održivi ukoliko ih ne podržavaju oni na koje se ti programi odnose. Cilj rodne analize je da ispita na koji način različite uloge, odgovornosti i prioritete žena i muškaraca utiču na njihovo učešće u projektima razvoja. Putem rodno razvrstanih podataka dolazi se do zaključaka kako programi razvoja imaju ili mogu da imaju različite efekte na žene i na muškarce. Rodna analiza, kao važan deo društvene analize, razmatra društvene, ekonomske, političke i kulturološke odnose između muškaraca i žena i kako će programi razvoja uticati na te odnose. U ovom smislu AusAID primenjuje GAD pristup u svojim programima razvoja. Integrisanje potreba i perspektiva žena je jedan od primarnih ciljeva.

U tom smislu programi australijske agencije za međunarodni razvoj imaju za cilj unapređenje jednakih mogućnosti za žene i muškarce kao učesnike i korisnike razvoja. Ti programi priznaju da se održivi razvoj može postići samo uz aktivno učešće svih članova zajednice. Priznaje se da je rodna ravnopravnost integralni deo univerzalnih ljudskih prava i važan cilj razvoja sam po sebi. Obezbeđivanje jednakih prava i pristupa resursima i mogućnostima za žene je od fundamentalne važnosti za ostvarivanje ciljeva kao što su smanjivanje siromaštva, nepismenosti i bolesti. Ciljevi i prioritete koji se odnose na rodnu ravnopravnost mogu da variraju od zemlje do zemlje, i osim toga, treba da zavise od specifičnih potreba i prioriteta zemalja u razvoju.

Japanska agencija za međunarodni razvoj

Japanska agencija za međunarodni razvoj takođe nije usvojila model razvoja zasnovan na ljudskim pravima. Vlada Japana priznaje da su ljudska prava važan aspekt razvoja, no programi međunarodnog razvoja se ne fokusiraju na ovo pitanje. Umesto toga, u fokusu interesa je ljudska sigurnost (OECD, 2006:62). Japan veruje da je važno unapređivati zajedničko razumevanje ljudskih prava putem dijaloga radi rešavanja problema koji nastaju kada se ljudska prava ne uvažavaju, ne štite i ne primenjuju.

Vlada ove zemlje promoviše jačanje demokratije i zaštitu ljudskih prava u zemljama u razvoju putem programa pod nazivom Partnerstvo za demokratski razvoj. Program uključuje podršku za unapređenje pravnog i izbornog sistema i za obuku pravosudnih, administrativnih i političkih zvaničnika. U pogledu rodne ravnopravnosti aktivnosti su usmerene ka unapređenju položaja žena, što se smatra putem ka ostvarivanju rodne ravnopravnosti.

¹⁰² Engl. Gender and Development, skraćeno GAD

3.3.5. Primena razvoja zasnovanog na ljudskim pravima – primeri iz prakse

3.3.5.1. Ugrađivanje u nacionalnu politiku razvoja

Model razvoja zasnovan na ljudskim pravima primenjen je u nacionalnoj politici razvoja Nepala. Ovo je neposredni rezultat višegodišnjeg rada agencija Ujedinjenih nacija na smanjivanju siromaštva, podršci ekonomskim reformama i ubrzanju razvoja ove izuzetno siromašne azijske zemlje. Prema rezultatima istraživanja iz 1996. godine 42 odsto stanovništva Nepala živi ispod granice siromaštva¹⁰³. Rastu siromaštva doprineli su pretežno ruralna, zaostala ekonomija, nestabilna politička situacija, niska stopa zaposlenosti, uništavanje prirodnih resursa, nerazvijena infrastruktura i visoka stopa imigranata, kao i izloženost prirodnim nedaćama kao što su poplave i zemljotresi. Ekonomske reforme su započete osamdesetih godina, a tempo njihovog sprovođenja pojačan je devedesetih. Sistem Ujedinjenih nacija prisutan je u ovoj zemlji od pedesetih godina, da bi krajem prošlog veka zabeležile prisustvo čak 15 agencija Ujedinjenih nacija (FAO, ILO, IMF, UNAIDS, UNCDF, UNDP, UNESCO, UNFPA, UNHCR, UNICEF, UNIFEM, UNV, WB, WFP i WHO). U 2000. godini ukupna pomoć ovih agencija iznosila je preko 50 miliona američkih dolara i činila je 11 odsto od ukupne strane pomoći.

Na osnovu Zajedničke procene zemlje [*Common Country Assessment*] koje su izradile 1999. godine agencije Ujedinjenih nacija prisutne u zemlji, napravljen je Okvir za pomoć razvoju [*UNDAF*] za period od 2002. do 2006. godine. Ovaj petogodišnji plan objedinjenih programa i projekata u cilju razvoja Nepala podudario se sa petogodišnjim planom nacionalne vlade. Zajedno ova dva dokumenta čine okvir budućeg razvoja ove zemlje. UNDAF je u potpunosti izrađen primenom modela razvoja zasnovanog na ljudskim pravima, sa polazištem u Ustavu države i međunarodnim instrumentima za ljudska prava. Osnovni proklamovani cilj je obezbediti svim stanovnicima njihova ekonomska, socijalna, kulturna, politička i građanska prava. Istovremeno, uzeta su u obzir i prava koja su definisana na Svetskim konferencijama Ujedinjenih nacija. Razvoj zasnovan na ljudskim pravima primenjen je iz sledećih razloga:

- Ovaj model se sistematski bavi pitanjima neravnopravnosti, diskriminacije, participacije i odgovornosti, te na taj način ubrzava aktivnosti u cilju smanjivanja siromaštva i eliminisanja njegovih osnovnih uzroka.
- Obezbeđuje sveobuhvatni okvir za razvoj korišćenjem međunarodnih konvencija za ljudska prava, što istovremeno doprinosi ispunjavanju obaveza koje proističu iz tih konvencija, kao i identifikovanju oblasti gde UN mogu pomoći.
- Usklađuje pomoć sistema Ujedinjenih nacija sa nacionalnom strategijom za smanjivanje siromaštva.

UNDAF Nepal ističe i vrednost ovog modela razvoja i u pogledu analize i izrade programa razvoja. Prilikom izrade ovog dokumenta, primena ovog modela je pomogla analiziranju situacije u pogledu ljudskih prava:

¹⁰³ UNDAF 2002-2006 Nepal, February 2002, str. 2. Dostupno na: <http://www.un.org.np>. Pistupljeno 12. decembra 2003.

- u kojoj meri su poštovana (analiza pravnog okvira),
- u kojoj meri su zaštićena od kršenja (analiza mehanizama za primenu zakona),
- u kojoj meri su ostvarena (analiza postojećih politika i programa).

Intervencije i delovanja Ujedinjenih nacija su analizirani kroz prizmu ljudskih prava i principa nediskriminacije, participacije i odgovornosti. Na osnovu ovih analiza formulisani su ciljevi i strategije saradnje. UNDAF je strukturisan oko individualnih prava definisanih u Međunarodnom paktu o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima i Međunarodnom paktu o građanskim i političkim pravima. Reč je prvenstveno o sledećim pravima:

- a) pravo na odgovarajući standard života,
- b) pravo na zaštitu pomoć porodici, ženama i decu i pravo na socijalnu sigurnost,
- c) pravo na najviši standard zdravlja,
- d) pravo na obrazovanje, kulturu i nauku,
- e) pravo na pristojan rad, i
- f) građanska prava.

Pod svakom od ovih stavki UNDAF je identifikovao ciljeve pomoći koji se odnose na specifične mere kojima sistem UN može doprineti razvoju, kao i odgovarajuće strategije saradnje. Tako je identifikovano dvanaest ciljeva saradnje u oblasti razvoja, kao i dvadeset i jedna strategija za ostvarivanje tih ciljeva. Na osnovu identifikovanih ciljeva i definisanih strategija, sve agencije UN su izradile komplementarni set pojedinačnih i paralelnih projekata i programa. Naročiti naglasak stavljen je na oblasti u kojima su identifikovane grupe koje su najviše izložene riziku od siromaštva i nemogućnosti ostvarivanja svojih prava.

Pored toga, koncept razvoja zasnovan na ljudskim pravima integrisan je u brojnim nacionalnim programima i politikama: u politici stranih donacija, smanjivanja siromaštva, reforme civilnog sektora, razvoju poljoprivrede, zdravstvenoj politici, u industrijskom sektoru i reformi obrazovanja. Nacionalna politika zaštite životne sredine je, primera radi, povezala zaštitu prirodnih resursa sa ciljevima smanjivanja siromaštva.

U akcionim planovima naročito je istaknuta uloga države u procesu razvoja. Detaljno su utvrđene strategije koje država treba da vodi radi poboljšanja makroekonomske i fiskalne strukture, podrške privatnom sektoru, reformisanja finansijskog sektora i jačanja civilnog društva. Zakon o lokalnoj samoupravi iz 1999. godine takođe podstiče participatorni proces zajednice u planiranju razvoja, uključivši participaciju žena, pripadnika manjinskih grupa i najsiromašnijih, rezervišući ženama 20 procenata mesta u gradskim odborima.

UNDAF ima rodnu dimenziju, s obzirom da počiva na principima nediskriminacije, participacije i odgovornosti i na zahtevu ravnopravnog ostvarivanja i zaštite ljudskih prava svih građana i u njihovom punom uključivanju u procese odlučivanja. Analizom oblasti u kojima su prisutna kršenja ljudskih prava i grupa kojima se prava krše odnosno nije obezbeđena adekvatna zaštita, identifikovana su prava koja su uskraćena ženama i devojčicama, odnosno čija zaštita nije odgovarajuća.

Celo jedno poglavlje UNDAF-a posvećeno je zaštiti i pomoći porodici, ženama i deci. U njemu su identifikovani ciljevi i strategije za postizanje rodne ravnopravnosti, poboljšanje položaja žena i devojčica i uklanjanje negativnih efekata razvoja i globalizacije na žene i devojčice. Polazi se od obaveza države u raznim oblastima koje proističu iz ratifikovanih međunarodnih dokumenata. Kao osnovni ciljevi međunarodne pomoći u razvoju navedeni su:

- a) povećanje rodne ravnopravnosti i pravičnosti putem specijalne zaštite i mera, uključujući socijalnu zaštitu za zaposlene žene, putem ostvarivanja zaključaka i stavova sa relevantnih svetskih konferencija, konvencija i deklaracija;
- b) smanjivanje dešavanja svih vidova nasilja i eksploatacije žena i dece, od trgovine ženama i nasilja u porodici do tradicionalnih formi nasilja;
- c) formiranje socijalne zaštite za radnice i njihove porodice, siromašne udovice, tučene žene i njihovu decu, starije žene, žene sa posebnim potrebama, bolesne i žene koje žive sa HIV/AIDS.

Koristeći multisektoralni pristup, sistem UN je formulisao strategije za ostvarivanje ovih ciljeva i međusektoralnu saradnju agencija UN na različitim nivoima. Strategije se baziraju na ključnim zahtevima državi u pogledu progresivne realizacije ženskih prava iz ratifikovanih međunarodnih konvencija i zaključaka svetskih konferencija UN. Jedna od strategija je, primera radi, pomoć u eliminisanju diskriminatornih zakona koji su u suprotnosti sa konvencijama UN i u formulaciji rodno zasnovanog zakonodavstva i politika koje uvažavaju specifična prava žena. U tom smislu sistem UN se obavezuje u UNDAF-u da će se zalagati za ratifikaciju Opcionog protokola CEDAW i za primenu Nacionalnog plana akcije shodno obavezama države iz Pekinške platforme za akciju, CEDAW i eliminisanje trgovine ženama i decom. Nadalje, sistem UN se obavezuje da će pomagati u osposobljavanju onih koji kreiraju i primenjuju zakone da sprovedu princip rodne ravnopravnosti. Pomoć se usmerava i u razvijanje standardizovanih evidencija o stanovništvu sa rodno razvrstanim podacima, podržanim odgovarajućim istraživanjima koja će pomoći da se formulišu rodno senzitivne politike.

Definisane strategije ne samo da se zasnivaju na formalnom prevođenju međunarodnopravnih standarda ženskih prava u nacionalno zakonodavstvo, već predviđaju i izdvajanje budžetskih sredstava u visini maksimalno raspoloživih resursa, radi primene ekonomskih, socijalnih i kulturnih prava uz poštovanje principa nediskriminacije. U prvi plan se ističu interesi porodica, posebno žena i dece, ostvarivanje rodne ravnopravnosti i primena standarda Međunarodne organizacije rada.

U oblasti borbe protiv siromaštva konstatuje se da su i dalje prisutni feminizacija siromaštva i rodni jaz u primanjima, uprkos izvesnom napretku u oblasti zdravstvene zaštite, obrazovanja i političkog učešća žena. UNDAF ističe značaj osposobljavanja institucija i kreatora politike i zakona da pravilno primenjuju i tumače zakone i pravo prema principima univerzalnosti, nedeljivosti i neotuđivosti ljudskih prava. U tom smislu se ističe da rodna ravnopravnost *de iure* nije prevedena u *de facto* ravnopravnost. UNDAF upozorava da član 4 CEDAW poziva države ugovornice da preduzmu mere za poboljšanje položaja žena kao što su usvajanje korek-

tivnih mera ili privremenih afirmativnih akcija radi ubrzanja postizanja *de facto* ravnopravnosti. U ovom kontekstu sistem UN najavljuje da će nastaviti da se zalaže za ratifikaciju Opcionog protokola CEDAW koji omogućava ženama da preduzimaju pravna sredstva i obraćaju se međunarodnim forumima u slučajevima kršenja njihovih prava bilo od strane države bilo od strane pojedinaca.

U cilju eliminacije diskriminacije i nasilja nad ženama, UNDAF govori o obezbeđivanju pomoći u izradi novih zakona i prepravki postojećih diskriminatorskih zakona i normi. Konkretno, istaknuto je da je potrebno usvojiti zakone koji se bave sprečavanjem nasilja u porodici i seksualnog uznemiravanja, pooštriti sankcije za vidove rodno zasnovanog nasilja, prilagoditi sudski postupak specifičnostima nasilja u porodici i nasilja nad ženama, osposobiti policijske službenike da se bave žrtvama nasilja u porodici i trgovine ženama, jačati sistem zaštite žrtava, te obezbediti besplatnu pravnu pomoć žrtvama nasilja u porodici, silovanja, seksualnog zlostavljanja i trgovine u cilju seksualne eksploatacije.

UNDAF nalaže i rodnu analizu identifikovanih problematičnih oblasti, kao i efekata politika i rada ključnih vladinih institucija u tim oblastima. Predviđa se rodna analiza u formulaciji politike socijalne zaštite i zakona koji se odnose na najsiromašnije i diskriminisane grupe, kao što su deca, stariji, udovice, invalidi i hronično oboleli (od tuberkuloze, raka i HIV/AIDS). Sistem UN ističe da će pomoći u formiranju smernica za alokaciju dela donacija koji treba da se usmere na zaštitu najosetljivijih grupa.

Kao prioritetna oblast navedena je potreba sistematizovanja i standardizovanja podataka o stanovništvu, koja uključuje rodno razvrstane podatke i istraživanja o multidimenzionalnim potrebama i statusu žena i devojčica. Ovakvi podaci su nužni kako bi se kreatori nacionalnih planova i budžeta realnije odnosili prema potrebama i interesima žena i devojčica i uključivali ih u nacionalne planove i budžete. Rodno razvrstana statistika zahteva se i u zdravstvenom sektoru, kako bi se prikupljali i ažurirali podaci o najosetljivijim grupama, naročito o onim kategorijama nosilaca prava o kojima postoje oskudne informacije, kao što su žene, stariji i stanovnici sirotinjskih kvartova. Rodno razvrstani podaci potrebni su i radi boljeg planiranja zdravstvene zaštite i potrebnih intervencija države u ovoj oblasti.

U cilju ostvarivanja rodne ravnopravnosti i integrisanja ljudskih prava žena u politike i programe razvoja, UNDAF predviđa i strategiju društvene mobilizacije, povećanja javne svesti o značaju ljudskih prava i povećanju učešća žena i ranjivih grupa u upravljanju. Najavljuje se i podrška razvoju snažnijih mehanizama za učešće žena i marginalizovanih grupa, uključujući i decu, u odlučivanju, planiranju, postavljanju prioriteta i nadziranju sprovođenja politika i programa na lokalnom nivou. UNDAF ističe da je ovo naročito važno za devojčice koje se u znatno većoj meri suočavaju sa rizikom za zdravlje u odnosu na dečake. U Nepal u je, naime, još uvek u porastu fenomen povećane nasilne smrtnosti devojčica zbog rodno uslovljenih verskih, društvenih i kulturnih praksi podsticanih siromaštvom i sistemom miraza. Ovo znači da je znatno veća mogućnost da će devojčice imati manje pristupa hrani, obrazovanju i zdravstvenoj nezi od dečaka. Ukoliko žensko dete preživi, neizbežno se suočava sa ranom udajom i trudnoćom što se negativno odražava na žensko zdravlje¹⁰⁴.

104 Nepal je jedna od dve zemlje na svetu u kojoj je očekivani prosečni životni vek žena do nedavno bio manji od životnog veka muškaraca. UNDP, *Second Country Cooperation Framework for Nepal 2002-2006*. Dostupno na: <http://www.undp.org.np/ccf2nep.php>. Pristupljeno 4. novembra 2006. Očekivani životni vek žena povećao se sa prosečnih 53,5 godina u 1991. godini na 61,5 u 2001. godini premašivši očekivani životni vek muškaraca koji je te godine bio 60,5 godina. Izvor: <http://www.youandaids.org/Asia%20Pacific%20at%20a%20Glance/Nepal/index.asp>

Sveobuhvatnost predviđenih mera u oblasti nacionalnog razvoja Nepala ogleda se i u tome da je rodna dimenzija prisutna u svim identifikovanim kritičnim oblastima u kojima se prvenstveno interveniše. Tako, primera radi, kada je reč o zdravstvenoj zaštiti i prevenciji od zaraznih bolesti kao što je HIV/AIDS, posebne mere se predviđaju za zaštitu žena i devojaka od prostitucije i nasilne trgovine u cilju seksualne eksploatacije, s obzirom da su znatno više izložene riziku od zaraze. Sistem UN stoga u ovom dokumentu u svim oblastima delovanja kao jednu od strategija predviđa podizanje rodne svesti, primera radi, policijskih službenika, nosilaca pravosudnih funkcija, socijalnih i zdravstvenih radnika u oblasti zaštite od rodno zasnovanog nasilja. Određene komplementarne i sveobuhvatne mere radi unapređenja položaja žena predviđene su i u oblasti pristupa obrazovanju, zapošljavanju, bezbednim uslovima rada, ostvarivanju prava iz oblasti rada i zaštiti od kršenja prava. UNDAF ističe da će se preduzeti aktivnosti na svim nivoima radi obezbeđivanja efikasnog učešća žena u porodičnom, privatnom i javnom životu. Ove aktivnosti uključuju i uklanjanje formalnih i običajnih prepreka za takvu participaciju, koje vode ka diskriminaciji i marginalizaciji.

Sistem UN je procenio da prilikom rešavanja ove problematike nije dovoljno fokusirati se samo na žene, s obzirom na ograničenja sa kojima se one suočavaju u pristupu mestima odlučivanja, kao i s obzirom na pritisak društva da rađaju decu ubrzo nakon udaje. Zaključeno je da se treba zalagati za uključenje muškaraca u realizaciju reproduktivnih prava žena, kao i za uključivanje starijih žena koje imaju velikog uticaja na mlade.

Strategija razvoja Nepala, pod uticajem sistema UN, počiva na međunarodnim standardima ljudskih prava definisanih ne samo u konvencijama UN koje je ratifikovao Nepal, već i u političkim dokumentima i zaključcima sa Svetskih konferencija UN posvećenih raznim temama (položaj žena, dece, društveni razvoj itd.). Strategija obuhvata i obezbeđenje finansijske i tehničke pomoći za podršku civilnim organizacijama u implementaciji Nacionalnog programa akcije za CEDAW i Konvenciju UN o pravima deteta, kao i za ocenu usklađenosti svih relevantnih zakona i administrativnih postupaka. UNDAF predviđa da se ova delatnost započne sa inventarisanjem zakona i administrativnih praksi kako bi se identifikovale oblasti koje nisu u skladu sa odredbama Ustava i međunarodnih konvencija o ljudskim pravima.

3.3.5.2. Primena sa ciljem iskorenjivanja siromaštva

Indija: Koze, pravo siromašnih žena na zarađivanje i politika zaštite šuma u Andra Pradešu

Ovaj slučaj ilustruje diskriminaciju koju su siromašne žene u Andra Pradešu iskusile zbog rodno neosetljive politike države (Moser & Norton, 2001:54-55; ODI 2002:4). Siromašne žene u ovoj indijskoj državi osetile su negativne efekte nove politike zaštite šuma i okoline koja počiva na zabrani držanja koza. Vlada je uvela zabranu držanja ovih životinja ocenivši, bez prethodno obavljenog istraživanja, da one uništavaju šume i pašnjake. Pored zakonske zabrane, vlada je nagovorila Nacionalnu banku za poljoprivredu i razvoj sela da ukine zajmove za nabavku i odgoj koza. Ovakva politika je dovela do naglog smanjenja broja koza u zemlji, što je ugrozilo opstanak mnogih siromašnih porodica, naročito žena. Naime, koze su siromašnim indijskim porodicama, bez imovine, zemljišta i drugih izvora prihoda, osnovni resurs za preživljavanje.

U ovom slučaju, vlada nije neposredno osporila pravo ljudi na tradicionalni izvor obezbeđenja prihoda, već je propustila da sagleda kakve će sve posledice proizvesti politika zaštite šuma. S druge strane, glas pogođenog siromašnog stanovništva se nije čuo. Ovi ljudi nisu imali mogućnosti da se udruže radi zaštite svojih interesa. Nije bilo organizacija u civilnom sektoru koje bi zastupale njihove interese, za razliku od brojnih organizacija koje se bave zaštitom životne sredine. Vlada je uvela zabranu držanja koza bez prethodnog naučnog istraživanja. Naknadno sprovedeno istraživanje ANTHRA-e, organizacije žena naučnika u oblasti veterine, pokazalo je da koze nisu odgovorne za uništavanje šuma, jer biljke kojima se one pretežno hrane nisu ugrožene vrste. Naprotiv, ovo istraživanje je potvrdilo podacima da koze doprinose regeneraciji biljnog sveta.

Zbog hipoteze da koze zbog svoje brojnosti ugrožavaju šume i pašnjake ne bi smelo da se ugrozi ekonomski i socijalni položaj i opstanak bezemljaša, koji drže jednu do dve koze radi prehranjivanja svojih porodica i radi sporadične trgovine. Oni, s druge strane, nemaju ni sposobnost ni moć da zahtevaju i zaštite svoja prava. Njihovo siromaštvo i pripadnost nižim kastama čini ih ranjivim i podložnim društvenoj i ekonomskoj isključenosti. Smanjivanje resursa, u ovom slučaj pašnjaka, može da dovede do konflikta sa pravima drugih stočara.

Ovaj slučaj pokazuje da bez pomoći sa strane najsiromašniji i najmarginalizovaniji slojevi, naročito žene, ne mogu efikasno da zaštite svoja prava. Za njih, prava garantovana ustavom i zakonima ne znače ništa bez posredničkih struktura koje će omogućiti siromašnima da se njihov glas čuje i tako odbrane svoja prava.

Angola: Projekat za održivo ostvarivanje osnovnih prihoda u Luandi

Projekat za održivo ostvarivanje osnovnih prihoda za život primenjen je od strane *Development Workshop Angola* u partnerstvu sa međunarodnom nevladinom organizacijom *One World Action* u Luandi u Angoli. Ovaj trogodišnji projekat započet je 1999. godine i finansiran je od strane Odeljenja Velike Britanije za međunarodni razvoj (DFID) (Mayoux, Jiri, & Cerqueira 2002).

Ciljevi projekta su bili:

- razvijanje, testiranje, ocenjivanje i ponavljanje pristupa uslugama razvoja poslovnog sektora za ekonomski aktivne siromašne građane,
- osposobljavanje lokalnih organizacija da podržavaju mala preduzeća i repliciraju modele za mikrofinansiranje i usluge razvoja poslovnog sektora,
- identifikovanje i unapređenje poslovnog okruženja neformalnog sektora putem lobiranja i javnog zagovaranja.

Projekat je bio deo Programa za smanjivanje urbanog siromaštva Luande, trogodišnjeg programa finansiranog od strane Britanskog odeljenja za međunarodni razvoj, a implementiranog od strane međunarodnih nevladinih organizacija (*Development*

Workshop Angola, One World Action, Save the Children UK, i CARE). Osnovni cilj bio je razvijanje strategija koje se mogu ponavljati radi postizanja održivog razvoja za siromašne u vidu pristupa osnovnim uslugama i mogućnostima zarađivanja za život. Projekat je usvojio metodologiju usmerenu prema siromašnima i zasnovanu na kreditiranju grupa. Elementi projekta sačinjeni su od različitih modela koje su razvili *Grameen Bank* u Bangladešu, trust banaka *Opportunity International*, solidarne grupe *Women World Banking* i *FINCA Village Banking*.

Ciljne grupe su bile ekonomski aktivne žene i muškarci u urbanom neformalnom sektoru. Žene su ohrabrivane da učestvuju u projektu kao članovi osoblja ili kao koordinatorke. Metodologija projekta je bila kombinovana i uključivala je sledeće:

- usmeravanje na siromaštvo putem razvijanja novih grupa i struktura umesto oslanjanja na postojeće strukture; korišćen je poseban test kako bi se usmerilo na ekonomski aktivne siromašne slojeve; visina kredita je određivana prema potrebama biznisa;
- učenje organizacije radi stalnog unapređivanja kvaliteta i pružanja usluga;
- aktivno učešće klijenata u procenjivanju i odobravanju kredita;
- društvene aktivnosti: grupe nisu posmatrane samo kao zajmoprimci; organizovani su nedeljni društveni sastanci klijenata; oni su ohrabrivani da vrše uplate dan pre ili nakon sastanaka tako da tematika kredita nije dominirala raspravama na sastancima; prisutni su pozivani da raspravljaju o raznim pitanjima kao što su, primera radi, ljudska prava i HIV/AIDS;
- konstantno osposobljavanje klijenata (na primer, za liderske veštine);
- klijenti su povezani sa raznim drugim društvenim organizacijama.

Za nepune dve godine ovaj projekt je postao najveći program mikrofinansiranja u Angoli sa 2.308 aktivnih klijenata sa značajnim kreditima. Čak 69 procenata klijenata bile su žene. Projekat je postigao osnovni cilj već u početnoj fazi. Znatno je povećano pružanje pomoći siromašnima putem mikrokreditiranja uz postizanje finansijske održivosti zajmoprimaca. Time se doprinelo razvoju mikrokreditiranja u ovoj zemlji uz dodatno osposobljavanje i obuku klijenata. Fokusiranjem na razvijanje održivog zarađivanja za život nadogradio se postojeći sistem finansijski održivih mikrokreditnih usluga.

Ostvarivanje ovog cilja zahtevalo je ugradnju sledećih postavki:

- zasnovanost na težnjama i inicijativama samih klijenata kako bi se identifikovali mogući doprinosi i učinci mikrofinansiranja;
- osmišljavanje mikrofinansijskih proizvoda radi boljeg postizanja postavljenog cilja;
- integrisanje rodne osetljivosti putem obuke,

- omogućavanje grupama da prerastu u forum radi razmene informacija, kolektivnih aktivnosti i povezivanja sa drugim organizacijama,
- pokretanje širih društvenih pitanja prilikom zagovaranja za razvoj poslovnog okruženja koje je od interesa za siromašne, posebno žene, kako bi ti interesi bili ugrađeni u politiku.

Prisutni standardi ljudskih prava: pravo na odgovarajući standard života, pravo na rad, ženska prava, pravo na razvoj.

Prisutni principi razvoja zasnovanog na ljudskim pravima: nediskriminacija, ravnopravnost, osnaživanje, participacija, progresivna realizacija, održivost, međuzavisnost ljudskih prava.

Nedostajući princip: odgovornost

Zaključak: Projekat zahteva integrisanje strateške vizije za smanjivanje siromaštva i postizanje veće efikasnosti prilikom integrisanja u druge oblasti intervencije i osposobljavanja osoblja. Bitno je i razvijati mikrofinansijske modele koji doprinose većem osnaživanju siromašnih, usmerenih na postizanje održivosti klijenata da zarađuju za život. To zahteva i veće zalaganje za rodnu ravnopravnost, pristup dostupnim bazičnim uslugama i političkoj participaciji u odlučivanju.

Indija: Projekat poboljšavanja uslova u siromašnim četvrtima Kalkute

Projekat poboljšavanja uslova života u siromašnim četvrtima Kalkute implementiran je krajem devedesetih godina dvadesetog veka od strane Britanskog odeljenja za međunarodni razvoj (Saltmarshe, 2000). Aktivnosti su bile usmerene ka podizanju pismenosti i standarda zdravlja i života zajednice putem povećanja mogućnosti zapošljavanja žena i pomaganja da ostvare rodne strateške i praktične potrebe. Osnovni cilj projekta bio je smanjivanje siromaštva putem društveno-ekonomske integracije žena u privredni i javni život. Projekat je imao i komponentu vezanu za zdravlje i planiranje porodice, kao i za unapređenje institucionalne sposobnosti zajednice da posvećuje posebnu pažnju potrebama žena i dece.

Pored širokog spektra poboljšavanja infrastrukture, aktivnosti su uključivale obuku za razvoj veština, program opismenjavanja, kredite za žene i formiranje odeljenja za razvoj zajednice u okviru grada Kalkute. Odeljenje je osmišljeno da omogućava stanovnicima Kalkute da izražavaju i definišu svoje potrebe i na taj način usmeravaju projekat.

Prisutni standardi ljudskih prava: pravo na obrazovanje, pravo na zdravlje, pravo na odgovarajući standard života, prava deteta, pravo na planiranje porodice, pravo na zaštitu porodice, žena i dece.

Prisutni principi razvoja zasnovanog na ljudskim pravima: participacija, rodna ravnopravnost, osnaživanje, nediskriminacija žena, povezivanje sa standardima ljudskih prava.

Nedostajući principi: vladavina prava, odgovornost.

Pakistan: Projekat sanitetsko-zdravstvenih mera

Ovaj projekat vođen u oblasti Orandži u Pakistanu pokazao je da je pitanje zakupa zemljišta u čvrstoj vezi sa pristupom osnovnim uslugama (Hausermann, 1999). Dok bogati stanovnici Karačija mogu da uživaju u modernim sanitetsko-zdravstvenim merama, bespravno naseljeni imaju pristup samo otvorenim odvodnim kanalima i nužnicima. Sedamdesetih godina gradska vlada je napravila zaokret u politici priznavanjem bespravno podignutih naseobina. Ovo je omogućilo ljudima da otkupe domove i tako steknu osećaj stalnosti i sigurnosti, što ih je podstaklo da ulažu u poboljšanje uslova stanovanja. Nakon što su ponovljene mere gradskih vlasti propale, pokrenut je pilot projekat kako bi se pomoglo stanovnicima tih naseobina da sami unaprede sanitetsko-higijenske uslove stanovanja. Sedamnaest godina kasnije, svaki dom u Orandžiju je imao nužnik povezan sa podzemnom gradskom kanalizacionom mrežom. Zdravstvena situacija u naselju je znatno poboljšanja, povećan je stepen pohađanja škola, kao i prihodi domaćinstva.

Prisutni standardi ljudskih prava: pravo na odgovarajući standard života, pravo na svojinu, pravo na učešće u javnim poslovima, pravo na obrazovanje, pravo na slobodu izražavanja i mišljenja, pravo na zdravlje, pravo na uživanje najvišeg standarda fizičkog i mentalnog zdravlja.

Prisutni principi razvoja zasnovanog na ljudskim pravima: participacija, osetljivost na ranjive grupe, osnaživanje, nediskriminacija, univerzalnost i međuzavisnost ljudskih prava, progresivna realizacija.

Zaključak: Projekat pokazuje koliki je značaj osećaja posedovanja sopstvene imovine za pojedinca kako bi preduzeo aktivnu ulogu u rešavanju svojih ekonomskih i socijalnih problema, kao i u zalaganju za rešavanje problema šire zajednice. Ovaj osećaj podiže i nivo javne svesti o (ne)ostvarivanju ljudskih prava pojedinaca. Istovremeno, doprinosi i osnaživanju i podsticanju pojedinaca da zahtevaju svoja prava i da aktivno učestvuju u rešavanju svojih problema i problema zajednice, kao i u procesu njenog razvoja.

Bangladeš: Mobilizacija zajednice

U sledećem slučaju radi se o mobilizaciji žena i muškaraca u siromašnoj ruralnoj sredini u Bangladešu radi izlaska iz začaranog kruga siromaštva i zahtevanja poštovanja svojih ekonomskih i socijalnih prava. Reč je o projektu „Mi to činimo sami za sebe“ [*We Do It Ourselves*] nevladine organizacije Nijera Kori (Moser i Norton, 2001:49-51). Ova organizacija radi na jačanju samopouzdanja pojedinaca, kao i na jačanju solidarnosti i kohezije grupa, u kombinaciji sa strategijom informisanja ljudi o njihovim pravima i podržavanja njihove sposobnosti da zahtevaju pristup resursima (npr. zemljištu) i uslugama (npr. zapošljavanju).

Prisutni standardi ljudskih prava: pravo na rad, pravo na učestvovanje u javnim poslovima zajednice, pravo na obrazovanje, pravo na slobodu izražavanja i mišljenja, pravo na zdravlje, pravo na uživanje najvišeg standarda fizičkog i mentalnog zdravlja, pravo na udruživanje, pravo na ravnopravni pristup javnim uslugama, pravo na jednaku zaštitu pred zakonom.

Nedostajući standardi ljudskih prava: pravo na pravične i povoljne uslove rada, pravo na pristojne plate i jednake zarade žena i muškaraca za isti rad, pravo na plaćeni odmor, pravo na socijalnu zaštitu, pravo na odgovarajući standard života, pravo na svojinu.

Prisutni principi razvoja zasnovanog na ljudskim pravima: participacija, poseban status osetljivih grupa, osnaživanje, nediskriminacija, univerzalnost i međuzavisnost ljudskih prava, progresivna realizacija, veza sa standardima ljudskih prava.

Nedostajući principi razvoja zasnovanog na ljudskim pravima: odgovornost države.

Zaključak: Ova studija slučaja ilustruje aktivnosti u cilju podrške siromašnima da se osposobe da zahtevaju svoja prava na raznim nivoima. Pokazuje kako se koncept razvoja zasnovan na ljudskim pravima može primeniti na raznim nivoima i putem raznih aktera i kako se na taj način umnožavaju mogućnosti za delovanje. Ostale pouke koje se mogu zaključiti iz ove studije slučaja:

- značaj podizanja svesti – putem informisanja pojedinaca o njihovim pravima, alternativnim mogućnostima za poboljšanje svog ekonomskog i socijalnog položaja i o potencijalu koji imaju kolektivne aktivnosti u cilju ostvarivanja ljudskih prava i poboljšanja kvaliteta života.
- značaj osnaživanja siromašnih i omogućavanja da se mobilišu radi ostvarivanja njihovih prava bitnih za preživljavanje i poboljšavanje kvaliteta života.
- kako se putem stvaranja solidarne i kohezione grupe mogu osposobiti ljudi da efikasno zahtevaju svoja prava.
- kako fleksibilna organizacija koja deluje u oblasti ljudskih prava može prilagoditi svoje strategije osnovnim potrebama ljudi i zajednice – putem podržavanja njihovih zahteva za pristupom prirodnim resursima, tamo gde ima takvih mogućnosti, a tamo gde nema takvih mogućnosti (npr. nema obradivog zemljišta) putem podržavanja prava radnika.
- putem stalnog razvijanja svojih politika donatorske agencije mogu da stvaraju nove mogućnosti za osnaživanje zajednice i borbu protiv siromaštva.

Ovaj slučaj je dobar primer kako udruženja građana mogu efikasno raditi na zaštiti ljudskih prava i obučavati ljude, naročito marginalizovane grupe, da ističu svoja prava. Ovakvi društveni pokreti i organizacije pomažu državi da razvija, unapređuje i prilagođava svoje strategije za borbu protiv siromaštva, naročito ako ih uključi u kreiranje politike razvoja.

Indija: Action Aid i pravo na hranu

Action Aid je indijska nevladina organizacija koja se u ovoj zemlji bavi problematikom ishrane i zemljišta sa aspekta ljudskih prava. U okviru borbe protiv gladi i pothranjenosti koja je prisutna u mnogim indijskim državama, Action Aid radi na taj

način da prvo nastoji da identifikuje uzroke pre nego što počne da se bavi eventualnim rešenjima. U tom cilju ova organizacija je izvršila reviziju vladinih programa socijalne pomoći, uključivši program zapošljavanja i sistem distribucije hrane. Pored toga, organizacija je okupila sve uključene strane kako bi zajednički razmotrili uzroke gladi i bede, i posledice vladinih programa. Action Aid je ustanovio da je glad velikim delom vezana za problematiku diskriminacije i vladinog nepoštovanja prava na hranu, zemljište i rad. Sa svojim partnerskim organizacijama pokrenuo je parnicu pred Vrhovnim sudom Indije u vezi obaveze države da obezbedi realizaciju prava na hranu. Vrhovni sud je izdao privremeni nalog državi da preduzme napore radi obezbeđivanja prava na rad, a onima koji nisu sposobni za rad, da obezbedi pristup hrani.

Organizacija je primetila da je sa ovom problematikom povezano pitanje ilegalnog uvoza genetski modifikovanog semena i nedostatka regulative u ovoj oblasti (OHCHR, 2002). U pogledu toga Action Aid je lobirao vladu da obezbedi da zakoni vezani za TRIPS garantuju seljacima pravo da prodaju, skladište i koriste seme. Istovremeno i druge azijske zemlje su ohrabrivane da usvoje slične zakone.

Prisutni standardi ljudskih prava: pravo na odgovarajući standard života, pravo na vodu, hranu, smeštaj i odeću, pravo na socijalnu zaštitu, pravo na rad, pravo na učešće u javnim poslovima zajednice, pravo na obrazovanje, pravo na svojinu, pravo na zdravlje, pravo na uživanje najviših standarda fizičkog i mentalnog zdravlja, pravo na udruživanje, pravo na jednaki pristup javnim uslugama, pravo na sudsku zaštitu, pravo na jednakost pred zakonom.

Prisutni principi razvoja zasnovanog na ljudskim pravima: participacija, poseban status osetljivih grupa, osnaživanje, nediskriminacija, univerzalnost i međuzavisnost, progresivna realizacija, povezanost sa standardima ljudskih prava.

Nedostajući principi razvoja zasnovanog na ljudskim pravima: odgovornost države.

Zaključak: Ovaj slučaj pokazuje značaj usvajanja i primene odgovarajućih zakona radi obezbeđivanja zaštite i ispunjavanja ekonomskih, socijalnih i kulturnih prava, posebno prava na slobodu od siromaštva i prava na odgovarajući standard života. Osim toga, ukazuje na odgovornost države u pogledu obezbeđivanja prava na hranu i prava na vodu.

Peru: „Glasovi siromašnih“

Planovi pomoći zemlji [Country Assitance Plans – CAP], izrađeni 1998. godine za Peru od strane Britanskog odeljenja za međunarodni razvoj, ukazali su na problem društvene isključenosti domorodačkih grupa i žena, kao i na problem kontinuiranog kršenja ljudskih prava od strane državne administracije. Neposredna britanska pomoć za razvoj se, ipak, fokusirala na građanska i politička prava, uz isticanje da bi trebalo da se uzmu u obzir potrebe žena, dece i pojedinih marginalizovanih grupa. Nacrt Plano-va pomoći Peruu iz 2002. godine eksplicitnije je ukazao na prirodu i uzroke društvene isključenosti i neravnopravnosti. Inicirana je izrada studije pod nazivom „Glasovi siromašnih“, primećeno je odsustvo političke participacije i podržani ciljevi nove vlade da se prilaz problematici siromaštva pomeri sa socijalnog staranja na društvenu pomoć.

Cilj pomoći Britanskog odeljenja za međunarodni razvoj ostao je isti: smanjivanje siromaštva do 2015. godine. Međutim, svrha pomoći je pomerena sa poboljšanja mogućnosti zarađivanja na „*razvoj inkluzivnog društva u kojem će siromašni i isključeni iz društva postati aktivni učesnici razvoja kako bi realizovali svoja ekonomska i socijalna prava*“ (Piron, 2003: 18-19). CAP izričito naglašava da će se ovi programi bazirati na ljudskim pravima sa fokusom na borbu protiv diskriminacije i društvene isključenosti. Ovaj cilj je krajnje politički s obzirom da nastoji da transformiše duboko ukorenjene neravnoteže moći unutar društva i porodice. Osnovni program pod nazivom „Ljudska prava za siromašne“ ima za cilj unapređenje neposrednog učešća i uključivanja društvenih organizacija i udruženja građana u političke procese i programe. Britansko odeljenje za međunarodni razvoj takođe podržava politička prava (projekt o izborima), sposobnost države da ispunjava svoje obaveze prema siromašnima (modernizacija države), jačanje veze među davaocima usluga (uglavnom države) i građana (kao što je program o pravu na zdravlje koji predviđa participaciju zajednice u upravljanju zdravstvenim sektorom). Ovo je relativno mali program koji nastoji da razvije nove prilaze i da stečena iskustva iskoristi i u drugim zemljama.

U slučaju Perua primena novog pristupa u davanju međunarodne pomoći poklopila se sa padom prethodne vlade i dobro je primljena od strane tranzicione a potom i nove vlade. Ipak, britanska agencija se suočila sa teškoćama prilikom rada sa službenicima institucija za javne usluge. Prilaz zasnovan na „ljudskim pravima“ smatran je previše političkim, naročito dok je akcenat bio na građanskim i političkim pravima. Zbog toga je agencija prešla sa tog prilaza na koncept „razvoja zasnovanog na pravima“, jer ima više veza sa razvojem i sa pravom na razvoj.

Prisutni standardi ljudskih prava: pravo na razvoj, građanska i politička prava, prava deteta, pravo na rad, pravo na pravične i povoljne uslove rada, pravo na bezbedne i zdrave uslove rada, pravo na obrazovanje, pravo na odgovarajući standard života, pravo na zdravlje, pravo na obrazovanje, prava domorodačkog naroda.

Pristutni principi razvoja zasnovanog na ljudskim pravima: nediskriminacija, povezanost sa standardima ljudskih prava, ravnopravnost, poseban status osetljivih grupa, odgovornost, međuzavisnost i univerzalnost.

3.3.5.3. Primena sa ciljem razvoja demokratije i ljudskih prava

Gvatemala: Fond za ljudska prava i demokratski razvoj

Ovaj projekat Kanadske agencije za međunarodni razvoj započet 1995. godine ima za cilj da doprinese demokratizaciji i unapređenju ljudskih prava u Gvatemali (Kapoor, 1997:14-15). Nevladine organizacije, udruženja građana i druge lokalne partnerske organizacije podržane su u razvijanju pravnog i pravosudnog sistema zemlje, unapređenju poštovanja identiteta i prava Maja i jačanju civilnog društva i participatorne demokratije. Poseban značaj ovog projekta za proučavanje koncepta zasnovanog na ljudskim pravima je što je razvio posebne indikatore za merenje postignutih rezultata po pojedinačnim ciljevima.

Cilj: Podrška organizacijama za ljudska prava i demokratski razvoj.

<i>Rezultati:</i>	<i>Indikatori:</i>
Dostupnost boljem informisanju o ljudskim pravima	Transparentniji mediji i razmena informacija; kvalitetniji dosijei o ljudskim pravima od strane organizacija za ljudska prava
Osposobljavanje za pregovaranje i razrešenje konflikata u društvu	Rešavanje konflikata putem medijacije i dijaloga; porast evidentiranih slučajeva vezanih za ljudska prava pred sudovima
Žene svesne svojih prava i sebe kao subjekata društvenih promena	Povećano učešće žena u aktivnostima vezanim za ljudska prava; ustanovljavanje evidencije o rodnoj ravnopravnosti
Organizacije Gvatemale su priznate u regionu kao akteri društvenih promena; političke vlasti se konsultuju s njima	Jačanje institucija putem razmene informacija i ekspertiza regionalnih organizacija; učešće institucija u savetodavnim forumima

Cilj: Doprineti ustanovljavanju formalne i participatorne demokratije.

<i>Rezultati:</i>	<i>Indikatori:</i>
Povećana sposobnost Skupštine civilnog društva da potvrdi primenu mirovnog ugovora	Poštovanje potpisanog mirovnog ugovora, kredibilitet Skupštine
Zdrava klima za dijalog između vlade i civilnog društva	Usvojen novi zakon o decentralizaciji; učešće građana u opštinskim poslovima
Problematika žena postala deo rada i drugih organizacija i udruženja, pored ženskih grupa	Učešće žena u razgovorima vlade i civilnog društva; priznavanje ženskih pitanja; učešće ženskih grupa u regionalnim sastancima sa vladom
Ojačane organizacije u lokalnoj zajednici	Povećano učešće lokalnih organizacija u nacionalnoj politici; izabrani predstavnici ohrabruju građane da učestvuju u odlučivanju

Cilj: Doprineti poštovanju identiteta i prava majanskog naroda.

<i>Rezultati:</i>	<i>Indikatori:</i>
Priznavanje domorodačkog naroda; majanska organizacija COMPMAGUA priznata kao zvanični predstavnik Maja u mirovnim pregovorima	Ratifikacija sporazuma o indentitetu i pravima Maja; prihvatanje platforme COMPMAGUA
Poboljšanje dijaloga između Maja i civilnih organizacija	Priznavanje Majama prava na zemlju; povećanje uticaja majanskih grupa u javnim institucijama i uslugama
Povećano učešće žena Maja u lokalnim društveno-političkim pitanjima	Povećano učešće žena Maja u civilnim organizacijama; smanjenje broja slučajeva kršenja ženskih prava Maja

Projekat je predvideo formiranje Konsultativnog komiteta kao mehanizma za nadgledanje sprovođenja aktivnosti. Komitet čine predstavnici kanadske agencije, gvatemalskih nevladinih organizacija, kanadskih nevladinih organizacija, gvatemalske vlade i kanadske izvršne agencije. Komitet se sastaje dva puta godišnje. Ovaj projekat, koji postavlja rezultate kao dostignuća u oblasti ljudskih prava, razvoja demokratije i upravljanja, deo je relativno nove faze u radu Kanadske agencije za međunarodni razvoj. Projekat je razvijen u saradnji sa svim zainteresovanim stranama. Zasnovan je na razvijanju participativne demokratije i unapređenju ljudskih prava, sa posebnim akcentom na pravima domorodačkog stanovništva, Maja, i na pravima žena. U pogledu ženskih prava naglasak je na učešću žena u javnom i političkom životu, uključujući i mirovne pregovore. Među vrednostima ovog projekta je postavljanje indikatora radi ocene postignutih rezultata po pojedinačnim ciljevima.

Projekat je ukazao i na nekoliko problema u vezi primene razvoja zasnovanog na ljudskim pravima:

- Tendencija je da se više oslanja na kvantitativne nego na kvalitativne načine ocenjivanja postignutih rezultata (primera radi, koliko je ljudi prošlo obuku, koliko je istraživanja sprovedeno, koliko je ljudi obuhvaćeno istraživanjima). Postoje teškoće u postavljanju indikatora za merenje, primera radi, razvoja politike, promene u „odnosu“ prema ljudskim pravima, „kultura“ ljudskih prava i slično.
- Nedostatak kvalitativnih indikatora povezan je sa malobrojnošću indikatora za razvoj kapaciteta.
- Indikatori se ponekad nisu razvijali u saradnji sa svim stranama u projektu.

Ovakav dugoročni projekat može da doprinese razvijanju pravnog i pravosudnog sistema zemlje, unapređenju poštovanja i zaštite ljudskih prava, naročito prava nacionalnih, etničkih i verskih manjina, jačanju civilnog društva, razvijanju participativne demokratije, povećanju učešća žena u javnom i političkom životu i rodnoj ravnopravnosti.

Prisutni standardi ljudskih prava: pravo na informisanje, pravo na učešće u javnim poslovima, pravo na ravnopravni pristup javnim uslugama, pravo na udruživanje, prava domorodačkog stanovništva, pravo na svojinu, ženska prava, pravo na mir.

Prisutni principi razvoja zasnovanog na ljudskim pravima: participacija, osnaživanje, ravnopravnost, vladavina prava, progresivna realizacija, nediskriminacija, poseban status osetljivih grupa, univerzalnost i međuzavisnost ljudskih prava.

Kamerun: Podrška razvoju demokratije i ljudskim pravima

Ovaj petogodišnji projekat (1995-2000) u Kamerunu implementiran je od strane Kanadske agencije za međunarodni razvoj sa ciljem razvijanja javnih i privatnih institucija za ljudska prava i demokratiju u Kamerunu radi demokratizacije društva i jačanja poštovanja ljudskih prava (Kapoor, 1997:13-14). Kao dugoročni očekivani rezultati postavljeni su demokratska praksa i poštovanje ljudskih prava kao ustaljena praksa unutar društva, a kao kratkoročan rezultat osnaživanje i osposobljavanje glavnih

institucija za demokratiju i ljudska prava. Kao indikatori ostvarivanja dugoročnih rezultata definisani su održavanje slobodnih višepartijskih demokratskih izbora i smanjivanje slučajeva kršenja ljudskih prava. Kao merljivi rezultati u 2000. godini definisano je sledeće:

<i>Rezultati:</i>	<i>Indikatori:</i>
Nacionalni komitet za ljudska prava i slobode je osposobljen da izvršava svoja ovlašćenja	Komitet je nezavisno operaciono telo; aktivno je u celoj zemlji i radi u saradnji sa relevantnim nevladinim organizacijama za ljudska prava; aktivno je u oblastima edukacije javnosti, istraživanja kršenja ljudskih prava, saradnje i konsultacije sa relevantnim nevladinim organizacija; sarađuje sa nacionalnim, međunarodnim i multilaterarnim organizacijama; podnosi izveštaje Predsedniku o situaciju u oblasti ljudskih prava; organizuje obuku i edukaciju policijskih službenika i dr.
Oснаženo civilno društvo, bolje organizovano i sposobno da deluje kao uticajna „protivteža moći“	Povećano učešće nevladinih organizacija u oblasti ljudskih prava i demokratizacije; osnivanje nacionalne mreže pravnih savetovališta i organizacija za ljudska prava, naročito onih koji se bave ženskim pravima i pravima deteta; poboljšanje upravljanja i radne sposobnosti nevladinih organizacija za ljudska prava
Decentralizovana informaciona baza o pravima i dužnostima građana	Odgovarajući izborni zakoni; kompjuterizovane i javne izborne liste; nezavisne i stalne izborne komisije; izabrani predstavnici osposobljeni da obavljaju svoja ovlašćenja
Pravosudni sistem koji funkcioniše	Kompjuterski sistem vođenja dosijea; povezani i integrisani engleski i francuski pravni sistem; pojednostavljeni pravni postupci

Projekt je implementiran putem stalnog sekretarijata usmerivanog od strane konsultativnog komiteta. Komitet čine predstavnici svih strana u projektu: vlade Kameruna, kanadske vlade, ostalih donatorskih agencija (UNDP), nevladinih organizacija za ljudska prava i Nacionalnog komiteta za ljudska prava i slobode. Komitet se sastaje svaka tri meseca kako bi, između ostalog, identifikovao rezultate i procenio učinjen napredak.

Prisutni standardi ljudskih prava: pravo na informisanje, pravo na slobodu izražavanja i mišljenja, biračko pravo, pravo na učešće u javnim poslovima zajednice, pravo na ravnopravni pristup javnim službama, pravo na udruživanje, ženska prava, pravo na pravično suđenje i pravne lekove, pravo na procesne garancije, pravo na jednakost pred zakonom, pravo na jednaku zaštitu pred zakonom, prava deteta, pravo na obrazovanje.

Ljudska prava koja nedostaju: ekonomska i socijalna prava.

Prisutni principi razvoja zasnovanog na ljudskim pravima: participacija, osnaživanje, ravnopravnost, vladavina prava, progresivna realizacija, nediskriminacija, poseban status osetljivih grupa, univerzalnost i međuzavisnost ljudskih prava.

Zaključak: Projekat je zasnovan na razvijanju participativne demokratije i unapređenju ljudskih prava, sa naglaskom na razvijanje civilnog sektora, medija, izbornih institucija i pravosudnog sistema. Projekat postavlja indikatore za ocenjivanje rezultata po pojedinim specifičnim ciljevima. Ipak, nedostaju mehanizmi za unapređenje jednakih mogućnosti muškaraca i žena, afirmativne akcije i mere za uklanjanje diskriminacije žena i manjinskih grupa u javnom i političkom životu. Nedostaju i mere za uklanjanje stereotipa i predrasuda u medijima i u nastavnom gradivu. Nedostaju i mehanizmi za obezbeđivanje učešća građana, naročito žena i drugih marginalizovanih grupa, u procesima odlučivanja i u politici na svim nivoima i svim fazama, kao i u oblasti kreiranja ekonomske i socijalne politike. Ovakav projekat, ako je dugoročni, može doprineti razvoju pravnog i pravosudnog sistema zemlje i jačanju vladavine prava, slobodnih demokratskih izbora i civilnog društva, ali je potrebno obezbediti mehanizme za ostvarivanje rodne ravnopravnosti i prohodnost iz marginalizovanih grupa, posebno žena, ka mestima odlučivanja.

Istočni Timor: Program razvoja Oxfam Australije

Program razvoja međunarodne nevladine organizacije Oxfam Australija predstavlja primer primene pristupa razvoju zasnovanom na ljudskim pravima putem implementacije programa koji su povezani sa osnaživanjem lokalnog stanovništva (HRCA, 2003). Cilj je osnažiti nevladine organizacije i lokalna udruženja kako bi mogli da učestvuju u realizaciji održivog razvoja zemlje. Predviđeno je da se ovo postigne jačanjem zagovaračke uloge nevladinih organizacija i pružanjem pomoći radi razvoja organizacija u prioritetnim sektorima. Kao sektori prioriteta određeni su: ljudska prava i socijalna pravda; zdrava životna sredina; održivi razvoj i rodna ravnopravnost. Fokus programa za razvoj nevladinih organizacija usmeren je na jačanje uloge žena u odlučivanju i učestvovanju u razvoju lokalne zajednice. Program se prvenstveno odnosi na politička prava putem osnaživanja lokalnih nevladinih organizacija da učestvuju u procesima vezanim za razvoj. Pored toga, doprinosi jačanju ženskih prava putem osnaživanja lokalnih ženskih organizacija. Program nastoji da formira svest o značaju ostvarivanja ljudskih prava i doprinese njihovom ostvarivanju, naročito slobode izražavanja i mišljenja, slobode udruživanja, ženskih prava i demokratije.

Primeri preduzetih aktivnosti:

- obuka o javnom zagovaranju i rodnosti,
- obezbeđenje podrške lokalnim nevladinim organizacijama u učestvovanju u političkim procesima radi jačanja demokratije,
- podrška nacionalnim nevladinim organizacijama koje se bave podizanjem svesti o ljudskim pravima (socijalnim, političkim i kulturnim), kao i onima koji se posebno bave edukacijom o ženskim pravima,
- unapređenje participacije žena na mestima odlučivanja kao što je Nacionalni savet,

- obezbeđenje podrške Istočnotimorskoj ženskoj mreži u javnom zagovaranju za donošenje platforme o ženskim pravima utvrđenih na Kongresu žena 2000. godine,
- podrška razmeni i učestvovanju na obukama ili radionicama o ljudskim pravima,
- razvijanje mogućnosti za sitno preduzetništvo za ženske kooperative ili grupe na okružnom nivou.

Ovaj program se prvenstveno bavi ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima, a posebno jednakim pravima žena i muškaraca u uživanju svih ekonomskih, socijalnih i kulturnih prava, uključujući pravo na najviši dostupni standard fizičkog i mentalnog zdravlja. Program posebno pokriva faze postavljene u članu 12 Međunarodnog pakta o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima koji se odnosi na punu realizaciju prava na zdravlje. U ovoj oblasti primeri aktivnosti su:

- obuke za unapređenje zdravlja na nivou zajednice,
- obezbeđenje vodosnabdevanja u prigradskim i seoskim zajednicama,
- učešće i podrška nacionalnim kampanjama za vakcinizaciju dece.

Prisutni standardi ljudskih prava: pravo na informisanje, pravo na slobodu izražavanja i mišljenja, biračko pravo, pravo na učešće u javnim poslovima zajednice, pravo na udruživanje, ženska prava, pravo na obrazovanje, pravo na zdravlje, pravo na zdravu životnu sredinu, pravo na razvoj.

Prisutni principi razvoja zasnovanog na ljudskim pravima: participacija, osnaživanje, ravnopravnost, vladavina prava, progresivna realizacija, nediskriminacija, poseban status osetljivih grupa, univerzalnost i međuzavisnost ljudskih prava.

3.3.5.4.Primena sa ciljem uključivanja marginalizovanih grupa u odlučivanje

EURONET: Konsultacije o diskriminaciji i društvenoj isključenosti dece

Euronet, evropska mreža za prava deteta, osnovana je 2000. godine sa ciljem uspostavljanja evropske baze o konsultacijama o eliminaciji diskriminacije i društvene isključenosti dece¹⁰⁵. Jedan od projekata bavio se ispitivanjem da li se deca osećaju diskriminisana zato što su deca, kako diskriminacija utiče na njihove živote i da li žele da u većoj meri učestvuju u odlučivanju na nacionalnom i evropskom nivou (Lansdown 2001). Konsultacije su preduzete u pet zemalja putem organizovanja grupnih rasprava, upitnika i intervju-a koja su vodila sama deca, zatim seminara na nacionalnom nivou i na zajedničkom sastanku predstavnika mladih iz svih pet zemalja. Cilj je bio da se napravi lista preporuka koje bi se predstavile institucijama Evropske unije. Svi zaključci predstavljeni su na seminaru koji je organizovao Evropski parlament.

¹⁰⁵ Agenda 2000 for Children and Young People in Europe, Euronet, Brussels, 2000

Prisutni standardi ljudskih prava: prava deteta, pravo na učestvovanje u javnom životu zemlje, pravo na obrazovanje

Prisutni principi razvoja zasnovanog na ljudskim pravima: participacija, poseban status osetljivih grupa, osnaživanje, nediskriminacija, ravnopravnost.

Zaključak: Deca koja su učestvovala u projektu identifikovana su putem članstva u Euronetu na nacionalnom nivou. U toku projekta ona su se sastala i konsultovala sa mnogim njihovim vršnjacima u okviru njihove zemlje. I pored toga što je inicijativa došla od odraslih, nakon što je formirana bazična grupa dece ona su odigrala značajnu ulogu u planiranju i razvijanju samog projekta. Zaključne preporuke su definisane na osnovu konsultacija koje su pripremala i vodila sama deca, dok su odrasli pomagali i davali podršku. Projekat je pokazao da deca mogu lako da sarađuju zarad zajedničkog cilja čak i ako su iz različitih zemalja i kultura i ako govore različitim jezicima. Zaključci konsultacije su takođe ukazali na visok stepen konzistencije dece u njihovim pogledima na prava dece, poštovanje demokratije, nasilje i obrazovanje.

Slovenija: Dečji parlament

Nakon uvođenja parlamentarne demokratije u Sloveniji 1990. godine formiran je Dečji parlament u cilju uključivanja dece, kao marginalizovane grupe u odlučivanje (Lansdown, 2001:24). Svake godine deca u školama se detaljno upoznaju sa jednom problematikom koju su sama izabrala, uz mogućnost dubljeg proučavanja te teme. Nakon toga, stotinak dece između 13 i 15 godina, koja su izabrana u njihovim školama, nalaze se na skupu u Parlamentu, kako bi raspravljali o zadatoj temi. Na kraju sesije zajednički biraju temu za narednu godinu.

Prve godine ovog programa tema je bila zdrava i bezbedna životna sredina. Naredne, 1991. godine, situacija se promenila. Slovenija je proglasila nezavisnost, a ubrzo su izbili oružani sukobi na prostoru bivše Jugoslavije. Mladi su iskoristili Dečji parlament da izraze svoju zabrinutost u pogledu budućnosti i ukažu na propust političara da razviju efikasnu vladu. Pokazalo se da su političari bili voljni da saslušaju decu, te su Parlamentu predložili izveštaj o realizaciji dečjih preporuka. Ovim su pokazali da su uzeli u obzir njihove preporuke i mišljenja. Naredne sesije Dečjeg parlamenta bavile su se formiranjem škola koje su prijateljske prema deci, te prijateljstvom bez nasilja.

Prisutna ljudska prava: prava deteta, pravo na učešće u javnom životu zajednice, pravo na obrazovanje, pravo na mir, pravo na slobodu izražavanja i mišljenja, pravo na zdravu životnu sredinu, pravo na fizički i psihički integritet.

Prisutni principi razvoja zasnovanog na ljudskim pravima: participacija, ravnopravnost, poseban status osetljivih grupa, nediskriminacija, osnaživanje, univerzalnost i međuzavisnost ljudskih prava, veza sa standardima ljudskih prava.

Zimbabve: Dečji parlament

Dečji parlament u Zimbabveu je formiran radi obeležavanja Dana afričkog deteta (Landsdown, 2001:25). Organizacija afričkog jedinstva, inicijator ovog Dana, imenuje godišnju temu koja se razmatra na Dečjem parlamentu. Potencijalni članovi

Dečjeg parlamenta birani su u školama, nakon čega su se takmičili u pisanju govora i javnom govoru, kako bi predstavljali svoju školu na sesiji Parlamenta. Predstavnici su birani na period od godinu dana, u osnovnim i u srednjim školama. Dečji parlament je trajao jedan dan. Deca parlamentarci su dobili prostora da održe javni govor o izabranoj temi. Odrasli ministri su prisustvovali sesijama i odgovarali na pitanja dece.

Prisutna ljudska prava: prava deteta, pravo na učestvovanje u javnom životu zemlje, pravo na obrazovanje, pravo na slobodu mišljenja i izražavanja.

Nedostajući principi: rodna ravnopravnost

Prisutni principi razvoja zasnovanog na ljudskim pravima: participacija, ravnopravnost, poseban status osetljivih grupa, nediskriminacija, univerzalnost i međuzavisnost ljudskih prava, veza sa standardima ljudskih prava.

Zaključak: Iako je izuzetno značajno da deca i mladi imaju mogućnost da neposredno iznose svoje mišljenje članovima Parlamenta, u slučaju Zimbabvea bilo je niz prepreka koje je onemogućilo deci da daju značajniji doprinos političkoj agendi:

- Nije postojao jasan kriterijum za izbor dečjih parlamentaraca; oni su birani uglavnom već prema tome da li su dečaci ili devojčice, da li imaju dar za govorništvo i da li dobro govore zvanični jezik; ovakva praksa može da diskriminiše decu koja pripadaju manjinama, iz seoskih sredina ili onu ženskog pola.
- Nedovoljno predstavljanje i učešće dece koja ne pohađaju školu.
- Dečji parlamentarci nisu imali mogućnost da se sretnu i rasprave pitanja o kojima su želela da govore pre parlamentarne sesije; zbog načina vođenja sesije postoji tendencija da je vide kao takmičenje, umesto kao razmenu informacija i dijalog.
- Deca nisu stekla znanja šta predstavlja njihova uloga parlamentaraca, odnosno šta je uloga parlamenta u upravljanju zemljom.
- Dečje učešće u parlamentu nije podržano finansijski, što je onemogućilo decu da preduzmu bilo kakve druge aktivnosti koje su u vezi sa njihovom ulogom.
- Nije predviđen nikakav nastavak aktivnosti Dečjeg parlamenta.
- Deci je nedostajala podrška odraslih, koji bi mogli da im pomognu da budu efikasniji u svojoj ulozi parlamentaraca.
- Nije se vodilo posebnog računa da bude obezbeđena ravnopravna zastupljenost dečaka i devojčica.
- Nisu vođeni sistematski izveštaji o sesijama Dečjeg parlamenta, što je onemogućilo da se parlamentarci ozbiljnije pozabave pitanjima i problemima koje su postavila deca.

Velika Britanija: Multimedijske konsultacije sa hendikepiranom decom

Britanska nevladina organizacija *The Children Society* sprovelo je konsultacije sa hendikepiranom decom i mladima kako bi ispitalo njihova gledišta i iskustva o uslugama koje dobijaju od sistema lokalne vlasti (Lansdown, 2001:25-26). Organizovano je šest projekata koji su uključili ukupno dve stotine dece i mladih. Konsultacije su se fokusirale na njihova iskustva u programima u vezi osposobljavanja za odrastanje, igre i slobodnog vremena, i brige u vezi stanovanja. U programe su bila uključena deca sa fizičkim nedostacima, problemima u učenju i teškoćama u čulnom opažanju. Konsultacije su se vodile kroz različite forme uz korišćenje multimedijalnog pristupa. Metodi koji su korišćeni obuhvatali su dramu, pesmu, umetnost, animaciju, priče i video dnevnike. Ovakav multimedijalni pristup im je omogućio da sami izaberu medij pomoću koga će da izlože svoja iskustva i mišljenje. Manja grupa mladih bila je obučena i plaćena da radi poput istraživača. Oni su imali ulogu da rade sa grupama dece i mladih i da ih podržavaju u izražavanju svojih iskustava putem izabranog medija, te da ta iskustva zabeleže na CD-ROM-u.

Prisutna ljudska prava: prava deteta, pravo na učešće u javnom životu zemlje, pravo na obrazovanje, pravo na slobodu izražavanja i mišljenja, pravo na zdravlje, pravo na uživanje najvišeg standarda fizičkog i psihičkog zdravlja, pravo na socijalnu zaštitu, pravo na učešće u kulturnom životu, pravo na odmor i slobodno vreme.

Pristutni principi razvoja zasnovanog na ljudskim pravima: participacija, ravnopravnost, poseban status osetljivih grupa, nediskriminacija, univerzalnost i međuzavisnost ljudskih prava, veza sa standardima ljudskih prava.

Zaključak: Ovaj projekat je istakao koliko je značajno da se mladima i deci ponudi više metoda radi izražavanja njihovih ideja i iskustava, naročito onima koji imaju ili mogu da imaju teškoće u korišćenju konvencionalnih metoda. Primera radi, pojedina deca o kojoj su se brinule lokalne vlasti želela su da učestvuju u redovnim pregledima radi nadziranja njihovog napretka, ali su se osećala zatrašeno u prisustvu odraslih. Ovakav osećaj su uspešno prevazišla korišćenjem videa ili *power point*-a u izradi svojih prezentacija. Projekat je takođe pokazao da su deca sa invaliditetom, kao i sva ostala deca, sposobna da budu istraživači ako su pravilno obučena i podržana. Zahvaljujući tome mogu da steknu veliko samopouzdanje, samopoštovanje i osećaj uspeha.

Nikaragva: Projekat „Deca deci“

Nevladina organizacija Centar za informaciju o uslugama održavala je godišnje radionice radi osposobljavanja dece iz različitih regija da iznesu svoja iskustva i mišljenja o svojim problemima (Lansdown, 2001:27). Projekat je nazvan „Deca deci“. Deca u Managvi su tako identifikovala pitanja koja ih zabrinjavaju: nezaposlenost, ekonomske probleme, nedostatak odgovarajućih pristupačnih škola, nedostatak zdravstvenih centara, neorganizovanost zajednice, prljave kanale, ulice i izvorišta. Nakon toga, deca su napravila listu pitanja prema prioritetima, što je dovelo do zaključka da je u središtu problema loša organizovanost zajednice. Shodno tome, deca su odlučila da organizuju i sebe i druge, a kao prvi korak, organizovala su akcije čišćenja ulica.

Prisutna ljudska prava: prava deteta, pravo na učešće u javnom životu zemlje, pravo na obrazovanje, pravo na slobodu izražavanja i mišljenja, pravo na zdravlje, pravo na uživanje najvišeg standarda fizičkog i psihičkog zdravlja, posebna zaštita dece, pravo na socijalnu zaštitu, pravo na učešće u kulturnom životu, pravo na zdravu životnu sredinu, pravo na odgovarajući standard života, pravo na hranu, pravo na zdravu pijaću vodu, pravo na stanovanje.

Pristutni principi razvoja zasnovanog na ljudskim pravima: participacija, ravnopravnost, poseban status osetljivih grupa, nediskriminacija, univerzalnost i međuzavisnost ljudskih prava, veza sa standardima ljudskih prava, održivost.

Zaključak: Deca su pokazala sposobnost da se suoče sa realnošću svakidašnjice na više nivoa. Prvo, bila su sposobna da identifikuju širok spektar faktora koji imaju negativnog uticaja na njihov život. Potom, bila su sposobna da analiziraju odnose između tih faktora i posledica sa kojima su se suočavali u svakidašnjem životu. Konačno, demonstrirala su sposobnost i volju da njihovu analizu pretoče u praktičnu akciju radi poboljšanja njihovog lokalnog okruženja. Projekat je doprineo da se osećaju osnaženim da unesu promene u svoje živote.

Velika Britanija: Dečja bolnica u Derbiju

Pre nego što se 1992. godine počelo sa izgradnjom dečje bolnice u Derbiju u Velikoj Britaniji, 130 dece je pozvano da učestvuje u grupnim raspravama i radionicama, kako bi se saznalo kakvu bolnicu žele (Lansdown, 2001:26). Deca iz osnovnih i srednjih škola su pitana šta vole, a šta ne vole u vezi odlaska u bolnicu i šta bi se po njihovom mišljenju moglo poboljšati. Ove konsultacije su sprovedene pre nego što su arhitekте započele svoj deo posla. Rad sa decom je dao ideje projektnim timovima, ne samo o tome kakav tip zgrade i okruženje deca žele, već i u vezi upravljanja bolnicom. Arhitekте su ocenile da je ovaj proces bio veoma konstruktivan i kreativan. Pojedine ideje koje su deca iznela uključivale su poboljšanja u pogledu mesta za igru i niže recepcije, kako bi deca mogla lakše da komuniciraju sa odraslima.

Prisutna ljudska prava: prava deteta, pravo na učešće u javnom životu zemlje, pravo na obrazovanje, pravo na slobodu izražavanja i mišljenja, pravo na zdravlje, pravo na uživanje najvišeg standarda fizičkog i psihičkog zdravlja, posebna zaštita dece, pravo na socijalnu zaštitu, pravo na učešće u kulturnom životu, pravo na zdravu životnu sredinu.

Pristutni principi razvoja zasnovanog na ljudskim pravima: participacija, ravnopravnost, poseban status osetljivih grupa, nediskriminacija, univerzalnost i međuzavisnost ljudskih prava, veza sa standardima ljudskih prava, održivost.

Zaključak: Ova inicijativa odslikava iskreni pokušaj da se deca uključe u odlučivanje u najranijem stadijumu donošenja odluka (pre nego što se bolnica počela projektovati). Stoga je postojala realna mogućnost da se sugestije dece razmotre, prihvate i ugrade u odlučivanje (planiranje i gradnju bolnice).

Filipini: Glasovi dece

Projekat nazvan „Glasovi dece“ zamišljen je od strane UNICEF-a kako bi se hendikepirana deca između 7 i 17 godina upoznala sa njihovim pravima i odgovornostima (Lansdown, 2001:28). Deca su osposobljena da komuniciraju sa drugom decom i sa odraslima korišćenjem fotografija, ilustracija, eseja i raznih medija i na taj način raspravljaju o svojim pravima i odgovornostima, kao i o tome kako se i koja njihova prava krše. Projekat se ostvarivao putem radionica na koje su pozivane grupe dece da izraze svoja gledišta na nekonvencionalni način. U periodu 1999. i 2000. godine održane su dve radionice u Manili, kako bi se deca naučila veštini radijskog izveštavanja, uključujući hvatanje beleški, intervjuisanje i izveštavanje sa terena. U jednoj od radionica deca su osmislila radio program za decu o deci, koji je kasnije realizovan, te se godinama emitovao. Slične radionice su organizovane u tri oblasti u kojima su deca takođe pripremala i emitovala svoje radio programe. Druga inicijativa obuhvatila je 72 dece sa ulice, koja su naučena osnovama fotografije sa dozvolom da koriste ovaj medij kao sredstvo izražavanja. Njihovi fotografski radovi su izloženi na izložbi u Senatu Filipina prilikom desetogodišnjice Konvencije o pravima deteta decembra 1999. godine.

Prisutna ljudska prava: prava deteta, pravo na učešće u javnom životu zemlje, pravo na obrazovanje, pravo na slobodu izražavanja i mišljenja, pravo na zdravlje, pravo na uživanje najvišeg standarda fizičkog i psihičkog zdravlja, posebna zaštita dece, pravo na socijalnu zaštitu, pravo na učešće u kulturnom životu, pravo na zdravu životnu sredinu, pravo na odmor.

Pristutni principi razvoja zasnovanog na ljudskim pravima: participacija, ravnopravnost, poseban status osetljivih grupa, nediskriminacija, univerzalnost i međuzavisnost ljudskih prava, veza sa standardima ljudskih prava, održivost.

Zaključak: Ova inicijativa je vođena od strane odraslih, ali je bila korisna u ispitivanju pristupa u čijem su središtu deca, radi njihovog ohrabrivanja da izražavaju i dele svoja iskustva. Obezbeđenjivanjem mogućnosti da steknu nove veštine, deca su osnažena i podstaknuta da razvijaju svoje sopstvene inicijative i aktivnosti.

Pakistan: Projekat za žensko dete

Projekat za žensko dete (Lansdown, 2001:29) pokrenut je u Pakistanu radi osnaživanja devojčica i žena da poboljšaju svoj položaj u porodici i zajednici putem podizanja svesti o njihovoj situaciji i implikacijama za razvoj i ukupno blagostanje zajednice. Bilo je predviđeno da do kraja 2001. godine ovaj projekat obuhvati 25 hiljada devojčica u urbanim i ruralnim siromašnim četvrtima. Metodologija se zasnivala na uključenju lokalne zajednice, žena i muškaraca u ocenjivanje i analizu položaja žena i devojčica. Nakon toga, od zajednice se tražilo da se usaglasi i inicira projekt u oblasti u kojoj smatra da su takve aktivnosti izuzetno potrebne. Pošto je inicijativa definisana, sledeća faza obuke je utvrđena na osnovu stavova i mišljenja devojčica. One su obučene o pravima žena i devojčica, a tokom obuke stekle su i nova znanja i veštine koje su im potrebne, kao što su primera radi, liderske veštine, razna znanja o zdravlju, prvoj pomoći i slično. Tokom obuke primenjen su razne metode, od igranja uloga i crtanja do aktivnosti koje ohrabruju timski rad i zajedničko planiranje. Kao rezultat, devojčice su iskazale samopouzdanje u svojim novim ulogama, što je dovelo do pozitivnog uticaja u pogledu poboljšanja položaja devojčica i žena u njihovim sredinama.

Prisutna ljudska prava: prava deteta, ženska prava, pravo na učešće u javnom životu zemlje, pravo na obrazovanje, pravo na slobodu izražavanja i mišljenja, pravo na zdravlje, pravo na uživanje najvišeg standarda fizičkog i psihičkog zdravlja, pravo na socijalnu zaštitu, pravo na učešće u kulturnom životu.

Pristutni principi razvoja zasnovanog na ljudskim pravima: participacija, rodna ravnopravnost, poseban status osetljivih grupa, nediskriminacija, univerzalnost i međuzavisnost ljudskih prava, veza sa standardima ljudskih prava, održivost.

Zaključak: Priznavanje potrebe rada sa lokalnom zajednicom bilo je od kritične važnosti za uspeh ovog projekta. Zahtevanje saradnje i učešća žena i muškaraca doprinelo je legitimnosti projektnih aktivnosti i povećalo mogućnosti devojčica i devojaka da učestvuju u njemu ravnopravno i u punoj meri. Primenjena metodologija je potvrdila značaj i moć odraslih da utiču i određuju učešće marginalizovanih grupa, u ovom slučaju devojčica, u kreiranje života njihove zajednice. Istovremeno, potvrđen je i značaj davanja mogućnosti devojčicama i devojka da steknu više samopozdanja i nezavisnosti u svom izražavanju, a time i ostvarivanju svojih prava.

Filipini: Obrazovanje dece

Radi se o programu UNICEF-a na Filipinima koji ima za cilj poboljšanje uslova obrazovanja dece. Program je realizovan u tri faze. U prvoj fazi inicijalne aktivnosti preduzete su na nivou seoskih zajednica. Radilo se na uspostavljanju obrazovnog sistema koji je prijateljski prema deci, a u ovaj proces uključeni su lokalne vlasti, deca i drugi akteri civilnog društva. U drugoj fazi, tokom petogodišnjeg perioda, razvijene su školske sredine prijateljske prema deci širom Filipina. Na nivou oblasti ustanovljeni su sistemi nadziranja, zasnovani na pravima baziranim na specifično lokalnom kontekstu. U trećoj fazi projekat se proširio sa oblasnih nivoa na nacionalni nivo, na kojem se UNICEF zalaže za participaciju dece i njihovo uključivanje u zahtevanje svojih prava. Ovo se postiže putem ohrabrivanja dece da učestvuju u socijalnoj reformi i formiranju dečjih organizacija na lokalnom nivou.

Prisutna ljudska prava: prava deteta, pravo na učešće u javnom životu zemlje, pravo na obrazovanje, pravo na slobodu izražavanja i mišljenja, pravo na zdravlje, pravo na uživanje najvišeg standarda fizičkog i psihičkog zdravlja, pravo na socijalnu zaštitu, pravo na udruživanje, pravo na razvoj.

Pristutni principi razvoja zasnovanog na ljudskim pravima: participacija, poseban status osetljivih grupa, nediskriminacija, univerzalnost i međuzavisnost ljudskih prava, veza sa standardima ljudskih prava, osnaživanje.

Nedostaje: rodna ravnopravnost.

Zaključak: Projekat ima dugoročnu perspektivu. Odnosi se na progresivnu realizaciju osnovnih prava deteta i prava na obrazovanje u skladu sa razvojem zajednice. Škole koje su prijateljske prema deci doprinose osnaživanju dece da zahtevaju svoja prava i da budu aktivni u razvoju društva. Obrazovanje za ljudska prava uz aktivnu ulogu u kreiranju socijalne reforme doprinosi

razvoju samosvesnih građana sposobnih da zahtevaju svoja prava i da nose moralnu i političku odgovornost za razvoj zajednice. Posebna pažnja treba da se obrati marginalizovanim grupama, kao što su devojčice, deca sa invaliditetom i manjine.

Nepal: Program saradnje UNICEF-a i vlade Njegovog visočanstva

Nacionalni program saradnje 1997-2001 Nepala izrađen je u saradnji vlade Njegovog visočanstva Nepala i i UNICEF-a sa ciljem da olakša realizaciju prava deteta i ženskih prava. Ovo je podrazumevalo ostvarivanje osnovnih potreba dece, posebno devojčica, kako je to definisano u Nacionalnom akcionom programu za poboljšanje položaja dece inspirisanim Svetskim samitom za decu. Nacionalni program saradnje je uneo novi pristup koji se ogleda u sledećem:

- Postizanje delimičnih ciljeva (kao što su 90-procentna obuhvaćenost masovnom vakcinacijom ili 80-procentno pohađanje osnovnih škola) sada postaje polazište za potpunu obuhvaćenost.
- Pitanje ravnopravnosti dobija na značaju, a naglasak je na ostvarivanju prava isključenih grupa, kao što su devojčice i žene, pripadnici niže kaste i stanovnici udaljenih planinskih sela.
- Posebna pažnja pridaje se kršenju prava dece (primera radi, suzbijanju dečjeg rada i izloženosti dece seksualnoj eksploataciji).
- U planiranju, implementaciji, nadziranju i evaluaciji treba da u punoj meri učestvuju sve strane, uključujući decu.

Tokom razmatranja rezultata programa usred programskog perioda date su preporuke za dalje aktivnosti u pogledu obaveze države da poštuje, štiti i ispunjava prava dece i žena na nacionalnom, oblasnom, seoskom i gradskom nivou. Osim toga, UNICEF-ov program za komunikaciju i javno zagovaranje fokusirao se na podizanju svesti o pravima dece, Konvenciji o pravima deteta i o CEDAW. Ciljne grupe su uključivale glavne aktere u javnom i privatnom sektoru, uključujući profesionalce u medijima. Važan deo programa bila je integracija dečjih i ženskih glasova u javnu politiku. U pogledu postizanja većeg učešća žena u odlučivanju i u procesima razvoja UNICEF zagovara veće prisustvo žena u vladi na nacionalnom i lokalnom nivou.

Prisutna ljudska prava: prava deteta, ženska prava, pravo na učešće u javnom životu zemlje, pravo na obrazovanje, pravo na slobodu izražavanja i mišljenja, pravo na zdravlje, pravo na uživanje najvišeg standarda fizičkog i psihičkog zdravlja, pravo na socijalnu zaštitu, pravo na udruživanje, pravo na razvoj.

Pristutni principi razvoja zasnovanog na ljudskim pravima: participacija, poseban status osetljivih grupa, nediskriminacija, univerzalnost i međuzavisnost ljudskih prava, veza sa standardima ljudskih prava, osnaživanje, ravnopravnost.

Zaključak: Decentralizacija vlasti i budžeta stvara mogućnosti za veće učešće žena i dece u lokalnoj vlasti i u planiranju razvoja. Što se tiče participacije dece, ono ipak podrazumeva da treba dosta vremena za postizanje cilja, s obzirom da deca po pravilu

imaju neznatnu ulogu u planiranju razvoja. Na žalost, izvan UNICEF-a ima malo razumevanja o ulozi dece kao aktivnim učesnicima odlučivanja. Stoga je UNICEF morao ubeđivati vladu Nepala da zajedno rade na ostvarivanju principa iz Konvencije o pravima deteta, da deca imaju prava da izražavaju svoje mišljenje o svim pitanjima koja se tiču njihovog života, u skladu sa njihovom dobi i zrelošću. Ovo uključuje učešće u svim odlukama koje se tiču njihovog školovanja, usvajanja, prevencije HIV/AIDS i reproduktivnog zdravlja, na način koji je u skladu sa njihovim dobom. Istovremeno obuhvata i participaciju u aktivnostima institucija kao što su Odbor za socijalno staranje o deci i institucije za maloletničku delikvenciju. Realizacija ovih aktivnosti zahteva podizanje svesti osoblja u svim odeljenjima, predstavničkim telima, institucijama i organizacijama koje se bave pitanjima vezanim za decu.

Razvijanje programa na osnovu ljudskih prava zahteva učešće svih zainteresovanih strana i aktera u analizi, planiranju, implementaciji, nadziranju i evaluaciji programa. Nacionalni program za saradnju Nepala, ipak, nema odgovarajuće odredbe za participaciju dece i žena, jer ne predviđa odgovarajuće mehanizme za uobličavanje programa od strane samih nosilaca prava i njihovih predstavnika. Srednjoročna revizija je, primera radi, tek interni proces i nije kreiran radi obezbeđenja značajnije participacije marginalizovanih grupa. U cilju postizanja takve participacije trebalo bi uneti odredbe o mogućnostima redovnog učešća u reviziji programa.

Nedostaje i nadzorni mehanizam koji bi omogućio ženama i deci da doprinose unapređenju prioriteta alternativnih programa i načina njihovog ostvarivanja. Ovo ukazuje na potrebu godišnje revizije uz učešće svih aktera.

Pristup zasnovan na ljudskim pravima takođe zahteva da UNICEF prihvati odgovornost za informisanje svih aktera, kako će se odredbe pojedinih međunarodnih instrumenata o ljudskim pravima prevesti u akciju, te kako će postojeći programi tome doprineti. Programski ciklus mora biti transparentniji i mora jasnije ukazivati na odnos pojedinih projekata i programa sa okvirom ljudskih prava. Predložena godišnja revizija programa mora biti otvoren proces koji će omogućiti svim akterima da imaju važnu ulogu u usmeravanju nacionalnog programa.

Stvaranje programa na osnovu ljudskih prava zasnovano je na pretpostavci da će se odmah preduzeti mere u pogledu poštovanja i zaštite prava, uz priznavanje da se te obaveze neće odmah ispunjavati. Bez obzira na brojne dileme oko načina primene, nesporno je da progresivna realizacija ekonomskih i socijalnih prava dece zahteva usvajanje dugoročne perspektive.

3.3.5.5. Studija slučaja: Srbija

U ovom delu rada analiziraću sa rodne perspektive model razvoja zasnovan na ljudskim pravima primenjen u Srbiji od strane sistema Ujedinjenih nacija¹⁰⁶. Ovaj model razvoja je primenjen u tri dokumenta značajna za trasiranje nacionalnog razvoja Srbije: Zajedničkoj proceni situacije za Srbiju i Crnu Goru, Okviru UN za pomoć razvoju (u daljem tekstu: UNDAF) i Strategiji za smanjivanje siromaštva u Srbiji. Navedena dokumenta su rađena u paralelnom procesu tokom 2002. i 2003. godine od strane istih aktera (sistema Ujedinjenih nacija uz učešće vlade, nevladinih organizacija i drugih relevantnih aktera), polaze od istog pristupa (pristupa zasnovanog na ljudskim pravima) i imaju iste opšte ciljeve na nacionalnom nivou (ostvarivanje Milenijumskih ciljeva razvoja). Sistem Ujedinjenih nacija je posle političkih demokratskih promena u Srbiji oktobra 2000. godine započeo prelaz sa humanitarnog koncepta na dugoročniji vid saradnje usmeren ka razvoju. Ovaj pristup je zasnovan na potrebama za strukturnim reformama i institucionalnoj izgradnji kapaciteta ukorenjenim u principima dobrog upravljanja.

Sledstveno ovoj politici, fokus donatorskih organizacija se tokom 2002. godine primetno pomerio od humanitarne pomoći ka saradnji u cilju razvoja, a sa donacija prešlo se na odobravanje zajmova, sa tendencijom primetnog opadanja obima finansijske podrške. Istovremeno, započet je proces pripreme Strategije za smanjivanje siromaštva koji integriše Milenijumske ciljeve razvoja. Ovaj proces se podudario sa procesom izrade Zajedničke procene situacije u Srbiji i Crnoj Gori.

Zajednička procena situacije za Srbiju i Crnu Goru

Kao što je to već istaknuto u odeljku 3.3.1, sistem Ujedinjenih nacija je razvio praksu da izrađuje Zajedničke procene situacije [*Common Country Assessment* -CCA] za pojedine države članice kao glavno sredstvo za primenu Programa reforme sistema Ujedinjenih nacija pokrenutog 1997. godine. Namena ove procene je da ustanovi zajednički analitički temelj koje će koristiti agencije sistema UN u planiranju svojih aktivnosti u cilju podrške nacionalnim prioritetima, a sa fokusom na Milenijumsku deklaraciju i Milenijumske ciljeve razvoja. Zajednička procena situacije ima za cilj da učini efikasnijim rad agencija i programa Ujedinjenih nacija koji deluju u zemlji. Osim toga, namera je autora CCA da skrenu pažnju vladi koja su to pitanja vezana za nacionalni razvoj čijoj realizaciji može doprineti sistem Ujedinjenih nacija.

Zajednička procena situacije za Srbiju i Crnu Goru (SCG)¹⁰⁷ izrađena je 2003. godine (United Nations Country Team, 2003). Pored pristupa zasnovanog na ljudskim pravima, usvojen je pristup „životnog ciklusa“ tamo gde je to odgovarajuće, uz povezivanje sa Milenijumskim ciljevima razvoja i bitnim elementima Milenijumske deklaracije Ujedinjenih nacija¹⁰⁸ i Milenijumskog

¹⁰⁶ Pod izrazom „sistem Ujedinjenih nacija“ podrazumevaju se svi entiteti Ujedinjenih nacija čiji su projekti aktivni u jednoj zemlji, bez obzira na to da li su zaista prisutni u zemlji. Državni tim Ujedinjenih nacija u Srbiji i Crnoj Gori čine 13 različitih entiteta vezanih za UN: UNICEF, UNDP, UNEP, FAO, WFP, WHO, UNHCR, UN/OHCHR, UN/OCHA, UNLO, UNMIK/Beograd, UNICTY i IOM. Predstavnici Svetske banke, MMF-a i Međunarodnog finansijskog komiteta su obično pozivani da prisustvuju sastancima Državnog tima UN-a.

¹⁰⁷ Zajednička procena situacije u državi ne uključuje Kosovo, koje je pod posebnom administracijom UN u skladu sa Rezolucijom 1244 Saveta bezbednosti UN. Za potrebe ovog rada analizirani su delovi koji se odnose samo na Srbiju.

¹⁰⁸ Rezolucija Saveta bezbednosti UN, A/RES/55/A od 18. septembra 2000. godine. Dostupno na: <http://www.un.org/millennium/declaration/ares552e.htm>

putokaza¹⁰⁹. Sistem Ujedinjenih nacija je, naime, ocenio da je primena ciljeva iz navedenih dokumenata od „izuzetne važnosti za stabilnost, oporavak i međunarodnu integraciju ove zemlje“ (United Nations Country Team, 2003:17).

Zajednička procena situacije za Srbiju i Crnu Goru je značajan dokument, jer se po prvi put nacionalnom razvoju pristupa sa stanovišta ljudskih prava. Dokument „daje viziju šta bi ljudski razvoj, zasnovan na vrednostima, principima i standardima usvojenim u Povelji Ujedinjenih nacija, Univerzalnoj deklaraciji o ljudskim pravima i zakonski obavezujućim ugovorima i konvencijama ratifikovanim širom sveta, trebalo da ostvari“ (str. 7). Ovaj pristup koristi navedene standarde i norme kao okvir za izvođenje sveobuhvatne analize uslova siromaštva i za definisanje cilja da se smanji stopa siromaštva. Zajednička procena zemlje je stoga vođena principima univerzalnosti, jednakosti, odsustva diskriminacije, učešća, uključivanja i odgovornosti. Na osnovu ovog dokumenta izrađen je Okvir Ujedinjenih nacija za pomoć razvoju [UNDAF] marta 2004. godine. UNDAF se se odnosi na period od 2005. do 2009. godine.

Zajednička procena situacije za Srbiju i Crnu Goru je značajan dokument, jer se po prvi put nacionalnom razvoju pristupa sa stanovišta ljudskih prava. Dokument „daje viziju šta bi ljudski razvoj, zasnovan na vrednostima, principima i standardima usvojenim u Povelji Ujedinjenih nacija, Univerzalnoj deklaraciji o ljudskim pravima i zakonski obavezujućim ugovorima i konvencijama ratifikovanim širom sveta, trebalo da ostvari“ (str. 7). Ovaj pristup koristi navedene standarde i norme kao okvir za izvođenje sveobuhvatne analize uslova siromaštva i za definisanje cilja da se smanji stopa siromaštva. Zajednička procena zemlje je stoga vođena principima univerzalnosti, jednakosti, odsustva diskriminacije, učešća, uključivanja i odgovornosti. Na osnovu ovog dokumenta izrađen je Okvir Ujedinjenih nacija za pomoć razvoju [UNDAF] marta 2004. godine. UNDAF se se odnosi na period od 2005. do 2009. godine.

Zajednička procena situacije u SCG pokriva četiri glavne oblasti: ljudski razvoj, upravljanje i vladavinu prava, bezbednost ljudi i životnu sredinu. Dokument polazi od procene ekonomskih i političkih uslova u zemlji koji su doveli do oštrog pada u indikatorima humanog razvoja. Prema autorima Procene, postojanje siromaštva je odraz neuspeha da se zaštite i realizuju ljudska prava tokom prethodnog desetogodišnjeg perioda. Drugim rečima, prisutna je nemogućnost građana da dostignu vrednosne ciljeve i ostvare svoja prava. Nedostaci i propusti u realizaciji ekonomskih i socijalnih prava (prava na obrazovanje, na odgovarajuću ishranu, na zdravlje, na pristojan posao i na odgovarajući smeštaj) doprineli su da stanovništvo Srbije postane podložno riziku od siromaštva. U pitanju je primena stava Ujedinjenih nacija da humani razvoj nije održiv tamo gde nema vladavine prava i gde nema pravičnosti, te da su sigurnost ljudi i njihov razvoj ugroženi pod uticajem faktora kao što su spori ekonomski razvoj, rodno zasnovana diskriminacija i diskriminacija po bilo kom drugom osnovu, rastuće nasilje i kriminal i politička nestabilnost.

Ocenjuje se, nadalje, da su pred Srbijom određene teškoće koje sputavaju ljudski razvoj. Rast nejednakosti i diskriminacije, sve veći raskorak u primanjima i siromaštvo širokog sloja stanovništva i pojedinih regiona blisko su u vezi sa disparitetom u zdravstvenom statusu, nivou obrazovanja i pristupu osnovnim socijalnim uslugama. Procena ističe da je jedan od najvećih problema „uporno društveno i kulturno isključivanje i neravnopravnost među polovima, koje naročito doprinosi siromaštvu žena, među kojima su najugroženije ostarele seoske žene i samohrane majke i njihova deca“ (str. 7).

¹⁰⁹ Road map towards the implementation of the United Nations Millennium Declaration – Report of the Secretary-General“, UN General Assembly document A/56/326 od 6. septembra 2001. godine

Siromaštvo definisano u najširem smislu prepoznaje se kao narušavanje ljudskih prava, jer negira širok raspon prava koja su neophodna kako bi se obezbedio kvalitet života srazmerno ljudskom dostojanstvu. Istovremeno, hronična diskriminacija, nejednakost i društvena isključenost otežavaju breme siromaštva. Analogno ovome, imajući u vidu marginalizovan položaj žena i u Srbiji, kao i u drugim zemljama, zaključuje se da hronična diskriminacija žena, njihova isključenost sa pozicija odlučivanja i iz javnog života dodatno doprinosi feminizaciji siromaštva i otežavanju položaja već siromašnih žena. U tom smislu treba razumovati rodni aspekt Zajedničke procene situacije za SGC.

U ovom dokumentu pristup zasnovan na ljudskim pravima je primenjen da bi se procenio ljudski razvoj u Srbiji (i Crnoj Gori). Dokument definiše da ljudski razvoj treba da teži razvoju zasnovanom na vrednostima, principima i standardima usvojenim u Povelji UN, Univerzalnoj deklaraciji o ljudskim pravima i međunarodno prihvaćenim ugovorima i konvencijama u ovoj oblasti. Principi ljudskih prava i zakonske norme su okvir za analizu siromaštva i za definisanje politike njenog suzbijanja. Ljudska prava su pretočena u obaveze koje je država preuzela ratifikacijom međunarodnih konvencija, čime su postala deo unutrašnjeg nacionalnog prava.

Proučavanjem ljudskog razvoja u Srbiji, Zajednička procena situacije u ovoj državi vođena je sledećim principima ljudskih prava:

- univerzalnosti – univerzalnost podrazumeva da svaka država ima obavezu da poštuje i štiti građanska, politička, ekonomska, socijalna i kulturna prava sadržana u instrumentima međunarodnog prava;
- jednakosti i nediskriminacije – muškarci, žene i deca moraju uživati jednaka prava i mogućnosti, uključujući i pristup javnim resursima, bez diskriminacije na osnovu rase, pola, verske pripadnosti, nacionalnosti ili bilo kog ličnog svojstva, i po bilo kojem drugom osnovu;
- participacije i uključenja – svi ljudi treba aktivno i slobodno da učestvuju u javnom životu, donošenju odluka koje utiču na njihov život, u razvoju i njegovom ishodu;
- odgovornosti – dobrovoljnim prihvatanjem obaveza iz međunarodnih konvencija i drugih instrumenata o ljudskim pravima država i svi njeni akteri imaju obavezu da poštuju, štite i unapređuju ljudska prava (što podrazumeva i ženska prava), da čine korake ka progresivnoj realizaciji tih prava preduzimanjem zakonskih, administrativnih, sudskih i drugih mera. Čak i u slučaju da su raspoloživa sredstva oskudna, postoji obaveza da se pod datim okolnostima obezbedi najširi mogući opseg uživanja ljudskih prava.

Polazeći od ovog pristupa, Zajednička procena daje presek stanja humanog razvoja u Srbiji sa aspekta ljudskih prava (str. 24-54). Analiza ovog preseka sa rodne perspektive pokazuje opredeljenost ka ostvarivanju rodne ravnopravnosti. U svim oblastima koje se analiziraju (siromaštvo, pravo na rad, pravo na zdravlje, zdravstveni status stanovništva, pravo na obrazovanje, pravo na stanovanje, realizacija prava deteta, pravo dece sa smanjenim sposobnostima, pravo na socijalnu zaštitu i rodna ravno-

pravnost) ističe se potreba eliminacije diskriminacije po bilo kojoj osnovi, uključujući na osnovu roda. Međutim, zbog nedostatka rodno razvrstanih podataka i posebnih rodni indikatora, naročito u oblasti razvoja, izostaju konkretne smernice za ostvarivanje rodne ravnopravnosti u nacionalnoj politici razvoja.

U delu ovog dokumenta koji se bavi odnosom siromaštva i ljudskih prava navode se koje su grupe i kategorije stanovništva naročito izložene riziku od siromaštva. Podaci, međutim, nisu rodno razvrstani, niti su žene prepoznate kao posebno ranjiva grupa. Do takvog zaključka se može doći tek posrednim putem. Primera radi, kod ocene da se „*najviši procenat siromaštva javlja kod najmlađe i najstarije starosne grupe – domaćinstva sa decom i penzionerima*“ može se posredno zaključiti da se ovde ubrajaju samohrane majke i penzionerke (s obzirom na prosečni duži životni vek u odnosu na muškarce). Slično tome, može se posredno zaključiti da su žene podložnije siromaštvu s obzirom da čine većinu i u kategorijama „nezaposlene i izdržavane osobe“, „stariji ljudi“, „neobrazovano stanovništvo“, „stanovništvo ruralnih oblasti“, „interno raseljena lica“. Izostavljanje neposrednog imenovanja polne strukture navedenih kategorija ima neposredne posledice na kreiranje i implementaciju nacionalne politike smanjivanja siromaštva. Ovakav propust u Zajedničkoj proceni je utoliko izraženiji ako se ima u vidu da se, s druge strane, primećuje da se „(…) trenutna politika primenjuje sa neadekvatnim informacijama u pogledu broja i karakteristika siromašnih“ (str. 27), te da polazi od zahteva za širenjem „političkog prostora da bi se obezbedilo šire učešće stanovništva i eliminacija svih formi diskriminacije, koja je prepoznata kao faktor društvenog isključenja“ (str. 26).

Neuzimanje u obzir specifičnih potreba i interesa žena i njihovog položaja kao neposrednog rezultata diskriminacije u društvu, preovlađujućih rodni stereotipa i patrijarhalnih vrednosti ide u prilog feminizaciji siromaštva i onemogućava preduzimanje efikasnih mera za smanjivanje siromaštva žena. Rodna analiza siromaštva i rodni pristup politici smanjivanja siromaštva su važni, jer se prepoznata diskriminacija može ukloniti odnosno smanjiti samo ako je antidiskriminaciona politika podržana odgovarajućim efikasnim rodnoosetljivim merama. Primera radi, to znači, primera radi, ako se nastoji uticati na smanjivanje nezaposlenosti razvijanjem preduzetništva, moraju se formulisati i primeniti odgovarajuće afirmativne akcije radi eliminacije diskriminacije žena u ovoj oblasti (na primer, eliminisanje uslova hipotekarnog kredita za žene, s obzirom na to da većina žena nema nepokretnu imovinu na svom imenu).

S obzirom na međuzavisnost siromaštva i društvene isključenosti, politiku smanjivanja siromaštva trebalo bi da prate i mere podsticaja društvene uključenosti žena i njihovog većeg učešća na pozicijama odlučivanja (kao što su izborne kvote za žene), zatim razvijanje nacionalnih mehanizama za unapređenje položaja žena, rodno razvrstana statistika, rodno osetljivi budžeti, legislativa ravnopravnih mogućnosti, rodna istraživanja itd.

Zajednička procena za Srbiju i Crnu Goru, međutim, jasno ne zagovara uspostavljanje ovakve sveobuhvatne politike, već neguje segmentarni pristup. Ovakav propust može da ima neposredne negativne implikacije na osmišljavanje i vođenje celokupne politike u Srbiji i odnos države prema rodnoj problematici.

Okvir UN za pomoć razvoju (UNDAF) za Srbiju i Crnu Goru

Na osnovu nalaza iz Zajedničke procene zemlje za Srbiju i Crnu Goru sistem Ujedinjenih nacija, u saradnji sa donatorskim organizacijama i Vladom Republike Srbije, razradio je Okvir UN za pomoć razvoju za Srbiju i Crnu Goru za period 2005-2009 (u daljem tekstu: UNDAF)¹¹⁰. Kao osnova plana aktivnosti sistema UN u Srbiji i Crnoj Gori uzeta je ocena velikog pada indikatora ljudskog razvoja tokom devedesetih godina istaknuta u Zajedničkoj proceni zemlje. Kako je procenjeno, nedostaci i propusti u realizaciji ekonomskih i socijalnih prava, posebno prava na odgovarajuću ishranu, obrazovanje, zdravlje, pristojan posao i odgovarajuće stanovanje, povećali su izloženost stanovništva siromaštvu. Zloupotrebe i kršenja političkih i kulturnih prava doveli su do iscrpljavanja ljudskih i finansijskih resursa institucija i centralizacije vlasti, često na štetu manjina (str. 3). UNDAF je izrađen radi definisanja uloge sistema Ujedinjenih nacija i njegovih agencija, programa i fondova u podršci razvoju zemlje i reformama u pravcu stvaranja moderne, demokratske i evropske države. Prethodno su konsultovani svi relevantni akteri, od vladinih institucija do privatnog sektora i organizacija civilnog društva.

UNDAF pristupa pitanjima razvoja sa stanovišta ljudskih prava i nastojanja ostvarivanja veće koherentnosti programa UN u zemlji. Osnovni cilj ovakvog strateškog prilaza je da se podrže napor zemlje da ostvari prioritete definisane u Strategiji smanjivanja siromaštva i drugim reformskim dokumentima zemlje, a u skladu sa Milenijumskim ciljevima razvoja. Kao ključne oblasti delovanja utvrđeni su borba protiv siromaštva, revitalizacija ekonomije i konstituisanje moderne države zasnovane na vladavini prava i demokratije. UNDAF prevodi ključne dimenzije Zajedničke procene zemlje u zajednički operativni okvir aktivnosti na osnovu kojih pojedinačne agencije UN, fondovi i programi treba da formulišu aktivnosti pomoći razvoju Srbije i Crne Gore u narednom petogodišnjem periodu (2005-2009). Dokument se fokusira na tri oblasti saradnje:

- institucionalna reforma i reforma javne administracije,
- reforma pravosuđa i vladavina prava, i
- održivi razvoj.

U svakoj oblasti saradnje definisani su prioriteti zemlje, konačni ishod UNDAF-a, očekivani rezultati i učinci uz navođenje pojedinačnih agencija UN sistema nadležnih za određeni zadatak, kao i uloga partnera odnosno donatora. Svi ciljevi i zadaci proističu iz odnosnog pojedinačnog Milenijumskog cilja razvoja, tako da UNDAF ustvari predstavlja i razradu planova, programa, zadataka i željenih ishoda zemlje u ostvarivanju Milenijumskih ciljeva¹¹¹.

S obzirom da se bazira na pristupu zasnovanom na ljudskim pravima, svi segmenti UNDAF-a, uključujući i indikatore za praćenje pojedinačnih zadataka i ciljeva, uključujuju rodnu perspektivu (vidi tabelu 3). Pored toga, ostvarivanje Milenijumskog cilja br. 3 (unapređenje rodne ravnopravnosti i osnaživanje žena) predviđeno je i putem intersektoralnih programa.

110 UNDAF za Srbiju i Crnu Goru je usvojen 31. marta 2004. godine potpisivanjem od strane ministra za inostrane poslove Srbije i Crne Gore i rezidentnog koordinatora sistema UN za Srbiju i Crnu Goru.

111 Vidi opširnije tekst UNDAF-a dostupnog na: <http://www.undp.org.yu>

Pored Milenijumskog cilja br. 3 posvećenog rodnoj ravnopravnosti i osnaživanju žena, unapređivanje ženskih prava je prisutno i Milenijumskom cilju br. 5 o poboljšanju zdravlja majki. UNDAF predviđa da se ovaj cilj odnosno poboljšana briga o majkama postiže putem:

- pristupa kvalitetnoj primarnoj zdravstvenoj brizi i razvoju protokola za celovito zdravlje majki i sigurno majčinstvo (1.4.)
- efikasnih institucija za ljudska prava (2.1. i 2.2.),
- sprečavanju zanemarivanja (2.5.) i podizanju svesti o ženskim pravima (2.6.).

Tabela 3

Milenijumski cilj br. 3		
Unapređenje rodne ravnopravnosti i osnaživanje žena / UNDAF za Srbiju i Crnu Goru		
Ishodi koji neposredno unapređuju rodnu ravnopravnost i osnaživanje žena	Para.	Planirani rezultat:
Omogućavanje pristupa obrazovanju devojčicama iz isključenih/marginalizovanih grupa	A 1.3. 1.3.5. 1.3.6.	<i>Institucionalna reforma i reforma javne administracije</i> Sva deca, naročito iz ranjivih i marginalizovanih grupa, imaju pristup i završavaju osnovno obrazovanje dobrog kvaliteta - Postignuta rodna ravnopravnost u osnovnom obrazovanju - Obrazovne vlasti, učitelji, roditelji i đaci razvijaju i primenjuju pristupe rodne osetljivosti, nediskriminacije, etničke različitosti i ravnopravnosti
Prevenција i razvijena reakcija struktura na nasilje, zloupotrebu, zanemarivanje i eksploataciju	B 2.5. 2.5.2 2.5.4.	<i>Reforma pravosuđa i vladavina prava</i> Prisutna prevencija i odgovor struktura na nasilje, zloupotrebu, zanemarivanje i eksploataciju - Povećana sposobnost države i lokalnih vlasti da razvijaju politike i mehanizme radi efikasnog sprečavanja i reagovanja na seksualno i rodno zasnovano nasilje među izbeglicama i raseljenim licima - Ustanovljen sistem skloništa za žrtve trgovine ljudima - Povećana sposobnost lokalnih vlasti da razvijaju mehanizme za pružanje efikasne zaštite žrtvama trgovine ljudima uključujući i putem regionalnih programa IOM

Unapređenje ženskih prava	B 2.6. 2.6.1. 2.6.2. 2.6.3.	<i>Reforma pravosuđa i vladavina prava</i> Svi ljudi imaju pristup informacijama i znanju o pravima deteta i ženskim pravima - Mediji su vodeća snaga u unapređivanju, praćenju i izveštavanju o pravima deteta i ženskim pravima - Usvojen kodeks o izveštavanju o pravima deteta i ženskim pravima - Pokrenuta javna akcija za promenu politike prema pravima deteta i ženskim pravima
Podržavanje ostvarivanja efikasnog javnog sektora u čijem su centru ljudi sa ciljem veće zastupljenosti žena u vladi i drugim javnim institucijama u skladu sa međunarodnim standardima	A 1.1.	<i>Institucionalna reforma i reforma javne administracije</i> Poboljšana efikasnost, odgovornost i transparentnost javne administracije

Strategija za smanjivanje siromaštva u Srbiji

Strategija za smanjivanje siromaštva u Srbiji¹¹² (u daljem tekstu: Strategija) usvojena je 16. oktobra 2003. godine i predstavlja deo integralne strategije razvoja Srbije, zajedno sa Programom reformi Republike Srbije¹¹³, a pod okriljem Strategije Srbije za pridruživanje Evropskoj uniji. Polazne osnove Strategije odobrile su Svetska banka i MMF¹¹⁴. Strategija je sastavni deo Vladinog okvira za međunarodnu podršku i saradnju u razvoju. Značajan broj međunarodnih donatora je u svoje planove u narednom periodu uvrstio mere predviđene Strategijom – Ambasada Norveške, Kanadska agencija za međunarodni razvoj (CIDA), Švedska agencija za međunarodni razvoj (Sida), Odeljenje za međunarodni razvoj Velike Britanije (DfID), Svetska banka, Evropska komisija, Američka agencija za međunarodni razvoj (USAID), Ambasada Švajcarske i dr¹¹⁵ (tabela 4).

Usvajajući ovu Strategiju Srbija je u ovoj oblasti usvojila pristup zasnovan na ljudskim pravima. Opređenje da unapređuje ljudska prava formalno je iskazano ratifikacijom najvećeg broja međunarodnih konvencija iz oblasti ljudskih prava. Sukcesorskom izjavom od 12. marta 2001. godine nastavljeno je članstvo u svim najvažnijim konvencijama o ljudskim pravima (Međunarodni

pakt o građanskim i političkim pravima, Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima, Međunarodna konvencija o pravima deteta, Konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena, Konvencija protiv torture i Konvencija o eliminaciji svih oblika rasizma i rasne diskriminacije). Jedina konvencija iz ove grupe Međunarodne povelje o ljudskim pravima koja još nije ratifikovana je Konvencija o zaštiti radnika migranata i njihovih porodica. Ratifikovani su i Opcioni protokoli uz Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima (razmatranje individualnih žalbi i ukidanje smrtne kazne), Konvenciju o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena (mogućnost individualnih predstavi), Konvenciju o pravima deteta (zabrana zloupotrebe dece u ratovima i dečje prostitucije i pornografije) i uz Konvenciju protiv torture (vidi tabelu 5).

Osim obaveza iz međunarodnih konvencija o ljudskim pravima, Srbija kao članica Ujedinjenih nacija ima političku obavezu da sprovodi i implementira programe akcija i deklaracije usvojene na velikom broju UN konferencija i specijalnih zasedanja Generalne skupštine UN, kao što su Svetska konferencija o ljudskim pravima, Svetska konferencija o ženama, Svetska konferencija o održivom razvoju, Milenijumski ciljevi razvoja itd.

Tabela 4

Ključne oblasti i prioriteti Strategije	Organizacije koje sprovode aktivnosti u pojedinim oblastima
Povećane mogućnosti zapošljavanja	IOCC, CRS, ARC, MC, CHF, KTK, HELP, DRC
Efikasnija socijalna zaštita	MC, HELP, DRC
Bolji položaj penzionera i starih	IFRC, DRC, CRS
Zdravstvena zaštita u funkciji smanjenja siromaštva	IOCC, MC, CHF, KTK, IFRC, CRS
Obrazovanje u funkciji smanjenja siromaštva	IOCC, SC UK, ARC, CHF, KTK, HELP, IFRC, CCF
Regionalni, ruralni i urbani aspekti siromaštva	IOCC, ARC, CHF, HELP, DRC
Ekološki aspekti smanjenja siromaštva	CHF
Smanjenje siromaštva među Romima	IOCC, DRC, SC UK, ARC, CHF, KTK, IFRC, CCF
Rodni aspekti smanjenja siromaštva	DRC, IOCC, ARC, MC, CHF, KTK, HELP, CCF

Izvor: <http://www.prsp.sr.gov.yu>

Pored navedenih konvencija UN o ljudskim pravima, za izradu Strategije u Srbiji od bitnog su značaja prava garantovana i u nizu konvencija Međunarodne organizacije rada (MOR) i strategije usvojene u okviru Svetske zdravstvene organizacije (WHO)¹¹⁶. Pristup zasnovan na ljudskim pravima prilikom izrade Strategije polazi od stava da siromaštvo negativno deluje na realizaciju niza ljudskih prava:

- prava na odgovarajući životni standard,

112 Dostupno na: <http://www.prsp.sr.gov.yu/download/3>. Strategija za smanjenje siromastva u Srbiji - Prilozi i aneksi.pdf. Ovaj vebsajt Vlade Republike Srbije otvoren je radi obezbeđivanja transparentnosti procesa i pružanja informacija o implementaciji Strategije i Milenijumskih ciljeva razvoja u Srbiji i aktivnosti vezanih za ovaj proces.

113 Program reformi Republike Srbije usvojen je 2001. godine sa tri osnovna cilja: konstituisanje moderne države, zasnovane na vladavini prava i borbi protiv korupcije i organizovanog kriminala, revitalizacija privrede putem tržišnih reformi, i borba protiv siromaštva i poboljšanje sistema socijalne zaštite najugroženijih grupa.

114 Strategija pomoći zemlji Svetske banke za Srbiju od 2005. do 2007. godine u potpunosti se oslanja na Strategiju za smanjivanje siromaštva i postavlja njenu implementaciju kao uslov za dobijanje finansijske pomoći Svetske banke. Implementacija Strategije je preduslov za korišćenje najpovoljnijih raspoloživih razvojnih kredita iz IDA [International Development Association] fondova Svetske banke, koji su dostupni Republici Srbiji.

115 Detaljnije o aktivnostima stranih donatora u Srbiji: <http://emis.mier.sr.gov.yu/emis/PublicSite1/index.aspx>

116 Pristupanje Evropskoj socijalnoj povelji podrazumevaće usklađivanje predviđenih mera sa obavezama iz ovog dokumenta Saveta Evrope.

- prava na odgovarajući smeštaj,
- prava na obrazovanje,
- prava na rad,
- prava na zdravlje,
- prava na zaštitu porodice,
- prava na privatnost,
- prava na priznanje ličnosti pred sudom i pravo na državljanstvo,
- prava na život i na fizički integritet,
- prava na pravično suđenje,
- prava na učešće u političkom, društvenom i kulturnom životu.

Tabela 5.
Status Srbije u pogledu ratifikacije osnovnih dokumenata Ujedinjenih nacija o ljudskim pravima

Međunarodni ugovor	Datum potpisivanja	Datum ratifikacije	Datum stupanja na snagu
Genocide		12-03-2001 (a)	10-06-2001
ICCPR:		12-03-2001 (s)	12-06-2001
ICCPR Article 41			
ICCPR OP 1:		06-09-2001 (s)	06-12-2001
ICCPR OO 2:		06-09-2001 (a)	06-12-2001
ICESCR:		12-03-2001 (s)	12-06-2001
ICERD:		12-03-2001 (s)	11-04-2001
ICERD Article 14			
CEDAW:		12-03-2001 (s)	11-04-2001
CEDAW OP:		31-07-2003 (a)	31-10-2003
CAT:		12-03-2001 (s)	11-04-2001

CAT Article 21:	12-03-2001		
CAT Article 22:	12-03-2001		
CAT Article 28:			
CAT OP:	25-09-2003	26-09-2006	26-09-2006
CRC:		12-03-2001 (s)	11-04-2001
CRC OP 1 armed conflict	08-10-2001	31-01-2003	02-03-2003
CRC OP 2 sale:	08-10-2001	10-10-2002	10-11-2002
CMW:	11-11-2004		

Strategija za smanjivanje siromaštva je u tesnoj vezi sa Milenijumskim ciljevima razvoja¹¹⁷. Ona predstavlja operativni okvir i strateški instrument za sprovođenje globalnih ciljeva na nacionalnom nivou. Od država članica UN se zahteva da postave sopstvene numeričke, vremenski ograničene norme u svrhu dostizanja Milenimumskih ciljeva i formulišu politiku i programe koji deluju u tom pravcu. Sistem Ujedinjenih nacija, Svetska banka, MMF i ostali međunarodni donatori pružaju koordinisanu podršku Vladi i Strategiji. Poslovni planovi ovih spoljnih aktera, kao što su UNDAF i CAS, stoga se fokusiraju na načine kako ove agencije mogu pomoći implementaciji Strategije za smanjivanje siromaštva i Milenijumskih ciljeva razvoja. Stoga su godišnji Izveštaji o sprovođenju Milenijumskih ciljeva i Strategije ključni instrumenti za informisanje i javnu debatu o sprovođenju nacionalnih ciljeva predviđenim u tim dokumentima. Oba izveštaja treba da potpomognu unapređenje statističkih podataka i ojačaju nacionalne kapacitete za praćenje i analizu siromaštva¹¹⁸.

U skladu sa Milenijumskim ciljevima razvoja, Strategija definiše siromaštvo kao „višedimenzionalni fenomen koji, pored nedovoljnih prihoda za zadovoljenje osnovnih životnih potreba, podrazumeva i aspekte vezane za ljudska prava kao što su nemogućnost zapošljavanja, neodgovarajući stambeni uslovi i otežan ili onemogućen pristup socijalnim, zdravstvenim, obrazovnim i komunalnim uslugama“. U ostale ključne aspekte siromaštva ubrojeni su i neostvarivanje prava na zdravu životnu sredinu i prirodna bogatstva, pre svega na čistu vodu i vazduh. Ovi aspekti su od posebnog značaja za ugrožene i društveno isključene grupe.

Strategija predstavlja celovit plan aktivnosti usmeren ka smanjivanju glavnih aspekata siromaštva stvaranjem materijalnih i drugih preduslova i šansi za obezbeđivanje egzistencije. Polazi se od ocene da Srbija ima dovoljno ljudskih, materijalnih i prirodnih resursa da u relativno kratkom roku, sopstvenim snagama i uz podršku međunarodne zajednice, otkloni najizraženije vidove siromaštva koji su posebno prisutni u nerazvijenim delovima zemlje i koncentrisani među socijalno najugroženijim grupama.

117 Izvorni tekst: <http://www.un.org/millenniumgoals/> . Prevod na srpski dostupan na: <http://www.un.org.yu/srp/mdgs.htm>, i na: <http://www.undp.org/mdg/>
118 Iz ovih razloga su u pogledu rodne analize siromaštva u Srbiji u nastavku rada predstavljeni podaci i iz Godišnjeg izveštaja o realizaciji Milenijumskih ciljeva razvoja (2005), s obzirom da Godišnji izveštaj o realizaciji Strategije za smanjivanje siromaštva u znatnoj meri zanemaruje ovaj aspekt.

Kako se navodi u Strategiji, siromaštvo u Srbiji se dramatično povećalo tokom devedesetih godina 20. veka. Srednja klasa je nestala, broj siromašnih je povećan za dva i po puta i sve veći broj ljudi živi neznatno iznad linije siromaštva. Istovremeno, sve više ljudi siromašuje usled socijalne isključenosti, nedostatka pristupa javnim (komunalnim) uslugama i tržištima i nedostatka jednakih mogućnosti za sve. Siromaštvo se povećalo uglavnom zbog oštrog pada BDP tokom protekle decenije. Krajem 2000. godine ukupni BDP iznosio je 45 odsto, a BDP po glavi stanovnika manje od 40 odsto u odnosu na 1989. godinu, što je najveći pad BDP u centralnoj i jugoistočnoj Evropi. Ovakva situacija je imala negativne posledice na sve aspekte života u Srbiji. Zbog svoje raširenosti siromaštvo predstavlja ključni problem Srbije u tranzicionim procesima, a smanjenje uzroka siromaštva upućuje na neophodnost saradnje relevantnih institucija i tela i doslednu realizaciju političkih, zakonodavnih, administrativnih i ekonomskih promena (Minić i Ajduković, 2006:247-255)

Kao specifičnosti siromaštva u Srbiji navedene su tri osnovne karakteristike¹¹⁹:

1. Široko rasprostranjeno siromaštvo je relativno novija pojava – izazvana velikim padom društvenog proizvoda i životnog standarda tokom devedesetih godina, kao posledica bivšeg autoritarnog režima, ekonomskih sankcija, međunarodne izolacije, ratova na prostoru bivše Jugoslavije, ekonomskih posledica raspada te zemlje i bombardovanja Srbije od strane NATO.
2. Koncentrisano je u tradicionalno nerazvijenim područjima i u socijalno najranjivijim i isključenim grupama – Istraživanja obavljena u pripremi Strategije pokazuju da 800.000 stanovnika odnosno 10,6 odsto ukupne populacije živi ispod granice siromaštva, te da malo pomeranje linije siromaštva udvostručava procenat siromašnih, jer mnoge porodice imaju niska primanja¹²⁰. Kao socijalno najugroženije grupe označena su deca, stari, osobe sa invaliditetom, izbeglice i interno raseljena lica, Romi, seosko siromašno stanovništvo i neobrazovani (World Bank, 2002).
3. Uticaj procesa tranzicije ka tržišnoj ekonomiji – proces prestruktuiranja i privatizacije privrede doveo je do viškova zaposlenih, porasta nezaposlenosti i otežanih mogućnosti zapošljavanja što je prouzrokovalo osiromašenje jednog broja pripadnika bivšeg srednjeg sloja i otvorilo dodatne socijalne probleme.

Polazeći od ovakve procene karakteristike i profila siromaštva u Srbiji, Strategija je definisana u tri osnovna pravca:

1. Strategija privrednog rasta i razvoja, sa naglaskom na otvaranju novih radnih mesta u privatnom sektoru, povećanjem ekonomske aktivnosti i međunarodne konkurentnosti domaće privrede.
2. Sprečavanje novih pojava siromaštva kao posledice prestruktuiranja privrede i racionalizacije države i njenih osnovnih funkcija.
3. Efikasna primena postojećih i definisanje novih programa, mera i aktivnosti direktno usmerenih na najsiromašnije i socijalno ugrožene grupe, i to posebno u najmanje razvijenim područjima.

¹¹⁹ Opširnije o stanju i uzrocima siromaštva u Srbiji: Strategija za smanjivanje siromaštva Srbije, str. 5-17.

¹²⁰ Autori Strategije ipak primećuju da, ukoliko se primeni subjektivna mera siromaštva, zasnovanu na shvatanju pojedinca o nivou dohotka potrebnom za zadovoljavanje osnovnih životnih potreba, više od polovine stanovništva u Srbiji bilo bi siromašno (str. 9).

Kao posebno ugrožene grupe navedeni su izbegla i raseljena lica¹²¹, deca¹²², osobe sa invaliditetom¹²³ i Romi¹²⁴. Smanjenju siromaštva ovih grupa posvećene su posebne glave (1-5) Priloga 1 Strategije. Analizirajući rodni aspekt siromaštva, Strategija navodi da je ono bilo približno jednako rasprostranjeno među muškarcima i ženama, jer je procenat siromašnih muškaraca i žena približno jednak (str. 15). Odatle se zaključuje da se ekonomska diskriminacija žena u odnosu na muškarce nije ispoljila kod najsiromašnije populacije (prosečna potrošnja žena ispod linije siromaštva bila je približno ista kao prosečna potrošnja muškaraca). Ipak, Strategija navodi da niz drugih pokazatelja, koji se posebno analiziraju u glavi 6 Priloga 1 (str. 37-41) ukazuju da nepovoljniji ekonomski i ukupan položaj žena.

Strategija polazi od shvatanja da siromaštvo žena treba shvatiti kao problem društvene diskriminacije žena koja se realizuje ignorisanjem stvarnog, realnog radnog doprinosa žena i neplaćanjem, odnosno potplaćenošću njihovog rada, kao i nižim ugledom tzv. „ženskih“ zanimanja, otežanim profesionalnim napredovanjem „fleksibilizacijom rada“ koja se javlja u periodu tranzicije koja marginalizuje žene na nov način. Ženski rad je ili nepriznat ili neplaćen ili nedovoljno plaćen. Na žensko siromaštvo stoga deluju i opšti činioci siromaštva koji utiču na obim siromaštva u stanovništvu, kao i posebni činioci koji se odnose na žene. Otuda i strategija za borbu protiv siromaštva žena uključuje i celinu strategije, ali i specifične, dodatne mere vezane za žene kako bi se smanjivale postojeće nejednakosti. Strategija priznaje da se smanjivanjem opšteg siromaštva ne moraju nužno i automatski smanjiti i rodne razlike. I obrnuto, siromaštvo može da se poveća, a rodne razlike da se smanjuju. Ilustracija položaja žena u pojedinim segmentima društva i ekonomije data je u tabelama 6, 7 i 8.

Strategija (str. 37) navodi sledeće pokazatelje nepovoljnijeg ekonomskog položaja žena u Srbiji¹²⁵:

- preko 40 odsto žena starijih od 15 godina nema redovne lične prihode, u poređenju sa manje od 30 odsto muškaraca u istoj kategoriji;
- stopa nezaposlenosti je veća (26 odsto) u odnosu na muškarce (20 odsto);
- žene imaju u proseku 15 odsto manju zaradu od muškaraca;
- duže čekaju na posao;
- suočavaju se sa otežanim uslovima zapošljavanja;
- otvorena i prikrivena diskriminacija u profesionalnom napredovanju;

¹²¹ Četvrtina ove populacije živi ispod linije siromaštva.

¹²² Deca se nalaze u kategoriji sa natprosečnim rizikom siromaštva. 12,7 odsto ove starosne grupe je siromašno. Istovremeno, siromaštvo dece je relativno duboko u odnosu na druge starosne grupe.

¹²³ U Srbiji živi oko 350.000 osoba sa invaliditetom od kojih je samo 13 odsto zaposleno.

¹²⁴ Stopa nezaposlenosti Roma je četiri puta veća nego kod ostalih. 32.5 odsto Roma je bez škole ili sa manje od 4 razreda osnovne škole. Samo 0.3 odsto Roma se školuje na višim školama i univerzitetima.

¹²⁵ Pregled položaja žena u Srbiji i stanje u pogledu rodne ravnopravnosti u ekonomiji, obrazovanju, političkoj participaciji i javnoj sferi daje i Izveštaj Vlade Republike Srbije o sprovođenju Milenijumskih ciljeva razvoja u Srbiji usvojen maja 2005. godine (str. 25-31). Dostupno na: <http://www.prsp.sr.gov.yu/mcr/index.jsp>

- posle razvoda pretežno ili u celini izdržavaju decu;
- imaju nižu kvalifikaciju i obrazovanje, naročito starije kategorije;
- nejednakost u nasleđivanju kao rezultat običaja;
- žene čine svega 30 odsto poslodavaca (osnivača /suosnivača preduzeća ili radnje);
- niska zastupljenost žena u svojinskoj transformaciji;
- veliki udeo žena (do 75 odsto) u kategoriji „pomažućih članova domaćinstava“;
- izrazito velika razlika u neplaćenom domaćem radu između muškaraca i žena (4 do 5 sati razlike dnevno);
- širenje „industrije seksa“ koja pojačava negativne stereotipe o ženama i „legitimizuje“ seksualnu eksploataciju žena.

Tabela 6.

Prosečne zarade prema polu i sektorima delatnosti 2003						
Sektor delatnosti	Prosečne zarade			Odnos prosečnih zarada žena i muškaraca u odnosu na ukupne		Prosečne zarade žena u odnosu na prosečne zarade mušk.
	Ukupno	Žene	Muškarci	Žene	Muškarci	
Ukupno	17258	17056	17419	98.8	100.9	97.9
Poljoprivreda, lov i šumarstvo	12919	12213	13164	94.5	101.9	92.8
Ribarstvo	15623	12831	16263	82.1	104.1	78.9
Vađenje ruda i kamena	21266	20258	21458	95.3	100.9	94.4
Prerađivačka industrija	13234	10860	14639	82.1	110.6	74.2
Proiz. el. energije, gasa i vode	23338	21626	23768	92.7	101.8	91.0
Građevinarstvo	15946	16781	15791	105.2	99.0	106.3
Trgovina na veliko i malo i opravka	14066	13103	15019	93.2	106.8	87.2
Hoteli i restorani	12257	11682	13094	95.3	106.8	89.2
Saobraćaj, skladištenje i veze	20132	20075	20153	99.7	100.1	99.6
Finansijsko posredovanje	33576	31564	38030	94.0	113.3	83.0
Poslovi s nekretninama, iznajmljivanje	20842	20944	20758	100.5	99.6	100.9
Državna uprava i socijalno osiguranje	24178	23490	25125	97.2	103.9	93.5

Tabela 7.

Poslanici Skupštine Republike Srbije i ministri Vlade prema polu 2002. i 2004.					
Godina	Broj poslanika		Broj žena poslanika na broj muškaraca poslanika	Broj ministara	
	Žene	Muškarci		Žene	Muškarci
2002	31	219	14	4	15
2004	27	223	12	2	15

Tabela 8.

Procentualno učešće poslanika i ministara prema polu 2002. i 2004.				
Godina	% poslanika		% ministara	
	Žene	Muškarci	Žene	Muškarci
2002	12.4	87.6	21.1	78.9
2004	10.8	89.2	11.8	88.2

Tabela 9.

Broj zakonodavaca, funkcionera i rukovodilaca prema polu 2002.					
Vrste zanimanja	Žene	Muškarci	Žene %	Muškarci %	Broj žena na 100 muškaraca
Zakonodavci	85	330	20.5	79.5	26
Vladini funkcioneri	605	1390	30.3	69.7	44
Rukovodioci lokalne uprave	331	846	28.1	71.9	39
Funkcioneri organizacija od posebnog značaja	142	263	35.1	64.9	54
Direktori i izvršni rukovodioci	5365	15888	25.2	74.8	34
Rukovodioci – menadžeri privrednog sektora	5148	13200	28.1	71.9	39
Ostali rukovodioci – menadžeri sektora	5513	6356	46.4	53.6	87
Rukovodioci – menadžeri preduzeća	16647	38870	30.0	70.0	43

Izvor: Republički zavod za statistiku (2005), Žene i muškarci u Srbiji, Beograd

Polazeći od ocene da je ekonomski položaj tesno vezan sa političkom moći, Strategija ukazuje i na nepovoljni položaj žena u institucionalnoj politici kao posredni indikator njihovog položaja. Žene su izrazito nedovoljno zastupljene u političkom životu: u parlamentu (11,2 odsto), u organima sindikata, rukovodstvima stranaka, u vladi i na mestima odlučivanja na svim nivoima. Siromaštvo se vezuje i sa porodičnim statusom. Tako je, primera radi, siromaštvo žena izraženije kada su one samohrani roditelji. Zatvoren krug siromaštva često je ojačan i nasiljem prema ženama, u porodici i izvan porodice, i trgovinom ženama. Kao najugroženije kategorije žena navedene su samohrane majke (posebno male dece i dece sa posebnim potrebama), domaćice, stare žene, bolesne i invalidkinje, žene na selu (stare i bez vlasništva), izbeglice, žene pomažući članovi domaćinstva, Romkinje, neobrazovane, nezaposlene i žene žrtve nasilja. Čest je slučaj da se neke od ovih kategorija preklapaju, čime se te žene suočavaju sa višestrukom marginalizacijom i otežanim mogućnostima izlaska iz kruga siromaštva i društvene isključenosti.

Analizirajući pravni položaj žena, Strategija zaključuje da se praksa u velikoj meri razlikuje od formalno proklamovane regulative koja sadrži pretpostavke ravnopravnosti polova u različitim sferama. Srbija je ratifikovala Konvenciju o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena i Opcioni protokol uz Konvenciju, kao i sve osnovne međunarodne instrumente ljudskih prava. Time se obavezala ne samo da uskladi svoje propise sa međunarodnim normama, već i da obezbedi njihovu primenu. Međunarodni ugovori ratifikacijom su postali deo unutrašnjeg prava. Odatle se u Strategiji zaključuje da je postojeće stanje posledica odsustva efikasne primene normi kojima se obezbeđuje ravnopravnost žena, uz tradicionalno shvatanje položaja žene i njene uloge u društvu kao otežavajuće okolnosti.

Strategija navodi i posebne prepreke, probleme i ograničenja u uspostavljanju ekonomske jednakosti žena u Srbiji i kao cilj navodi uklanjanje specifičnih barijera koje proizvode žensko siromaštvo. U tom smislu ističe važnost razjašnjenja veze između neplaćenog rada u kući i konkurentnosti žena na tržištu rada. Cilj Strategije usmerene ka ženama trebalo bi da bude maksimalno funkcionalno odvajanje osoba kojima je neophodna socijalna pomoć, od osoba kojima je pored toga potrebno pružiti specifične mere kojima bi se aktivirali njihovi potencijali i osnažile za izlazak iz kruga siromaštva. Kao kvalitativne ciljeve Strategija navodi:

- smanjivanje rodni nejednakosti do njihovog ukidanja;
- ekonomsko i političko osnaživanje žena u svim oblastima simultano;
- ugrađivanje ovih ciljeva u sve programe razvoja;
- povećanje konkretnih odgovornosti svih društvenih aktera za postizanje ovog cilja;
- urođjavanje svih društvenih i državnih institucija;
- urođjavanje budžeta, odnosno uspostavljanje transparentnih rodno osetljivih pokazatelja o posledicama finansiranja određenih oblasti;
- povećanje informisanosti i znanja o problemima i mogućnostima ostvarivanja rodne ravnopravnosti.

Strategija nadalje insistira na ugradnji specifičnih elemenata prilikom razrade strategije, donošenje mera i realizaciju programa, kao što su:

- mere protiv diskriminacije žena (prilikom zapošljavanja, obavljanja posla i dr.);
- procena ukupnog radnog doprinosa ženskog dela populacije, uključujući plaćeni i neplaćeni rad, i formalni i neformalni rad;
- procena kvaliteta ljudskih resursa ženskog dela populacije;
- analiza i praćenje zakonskih promena i njihovih efekata na rodnu ravnopravnost odnosno neravnopravnost;
- podsticanje ženskog zadrugarstva i ženskog preduzetništva.

U pogledu strateških pravaca delovanja, Strategija kombinuje dva međusobno komplementarna pristupa u bavljenju siromaštvom žena. Prvi je usmeren na problem diskriminacije i na siromaštvo kao posledicu različitih kumulativnih diskriminatorskih istorijskih i aktuelnih društvenih procesa, dok drugi pristup eksplicitno dovodi u vezu razvoj i ženske ljudske resurse. Polazi se od toga da je ekonomska diskriminacija žena kontraproaktivna sa stanovišta korišćenja ljudskih resursa, naročito onda kad ekonomija počiva na ljudskim resursima i znanju kao ključnom resursu. Strategija istovremeno priznaje da veza između razvoja i siromaštva žena nije sasvim linearna. Ne podrazumeva se da će povećani razvoj nužno voditi srazmernom povećanju rodne ravnopravnosti i uključenju žena u „deobu dobitaka“, kao ni da osiromašenje žena neće favorizovati određen tip razvoja, što se upravo događa u procesu tranzicije. U ovom procesu javne službe u kojima su zaposlene pretežno žene mogu biti najviše na udaru. Strategija se zalaže za dovođenje razvoja u vezu sa ženskim ljudskim resursima pri čemu će i strategija razvoja i poboljšanje položaja žena ići u istom pravcu. Radi se o tome da ideja održivog razvoja uzme u obzir specifičnost akumulirane diskriminacije koja proizvodi i obnavlja nepovoljan položaj žena, uz istovremeno oslobađanje ekonomskih potencijala žena za budući razvoj. Ovo je posebno važno u slučaju Srbije gde nema održivog demografskog razvoja, odnosno prostog obnavljanja stanovništva.

Nadalje, s obzirom na to da žensko siromaštvo potiče iz raznih izvora, trebalo bi formulisati specifične mere za svaku ugroženu grupaciju, ističe se u Strategiji.

U pogledu smanjivanja ženskog siromaštva, Strategija je komplementarna sa utvrđenim Specifičnim ciljevima Vlade Republike Srbije koji proističu iz Milenijumskog cilja br. 3 (unapređivanje rodne ravnopravnosti i poboljšanje položaja žena) zadatka br. 4 („Do 2015. godine eliminisati rodnu neravnopravnost u obrazovanju, zapošljavanju, siromaštvu i povećati političku participaciju žena do 30 odsto.”)¹²⁶:

- a) smanjivanje razlika u siromaštvu između muškaraca i žena,
- b) smanjivanje rodne neravnopravnosti u ekonomiji,
- c) smanjivanje rodne neravnopravnosti u pismenosti i obrazovanju,
- d) smanjivanje rodne neravnopravnosti u političkoj participaciji,
- e) jačanje uloge žena u javnoj sferi,
- f) smanjivanje nasilja nad ženama i decom.

¹²⁶ <http://www.undp.org.yu/srp/mdgs.htm>

U proces izrade Strategije bio je uključen širok raspon aktera od nacionalnog do lokalnog nivoa: uz predstavnike sistema Ujedinjenih nacija i Vlade, predstavnici civilnog društva, uključivši udruženja ugroženih grupa, i drugih aktera, kao što su relevantna ministarstva, institucije, sindikati, lokalne vlasti i dr. Osim toga, prisutna je pažnja da se omogući učešće zainteresovanih aktera, civilnog društva i posebno ugroženih grupa u praćenju primene i rezultata Strategije. Ovaj pristup razvoju pridaje veliki značaj učešću osetljivih grupa u proces razvoja, od faze planiranja do faze praćenja i evaluacije. Stoga je predviđeno više kanala za uključivanje ovih grupa. Prvi je lokalno organizovanje grupa za praćenje primene i rezultata Strategije u okviru opštinskih socio-ekonomskih saveta. U okviru ovih grupa obavezno je učešće predstavnika civilnog društva i ugroženih grupa. Drugi kanal je na nacionalnom nivou i podrazumeva neposredno učešće predstavnika ovih grupacija u nacionalnoj radnoj grupi nevladinih organizacija i civilnog društva, i direktno učešće u centralnom nacionalnom timu za praćenje primene i rezultata Strategije. Participacija se omogućuje i na posredan način, putem istraživanja radi prikupljanja i sistematizovanja mišljenja pripadnika siromašnih kategorija stanovništva o efektima Strategije. Ova istraživanja bi ponudila i inovativne pravce razvoja zasnovane na participaciji i mišljenju siromašnih¹²⁷. Daje se mogućnost i kontrole budžeta u vidu praćenja formiranja prioriteta i trošenja budžeta na lokalnom nivou od strane civilnog sektora.

Zaključak

Na odnosu svega navedenog može se zaključiti da je Strategija u potpunosti inkorporirala pristup razvoju zasnovanom na ljudskim pravima, te da je u njemu razrađen i rodni aspekt. Prisutni su svi elementi ovog pristupa razvoju: participacija, odgovornost, nediskriminacija, ravnopravnost, poseban status osetljivih grupa, povezanost sa standardima ljudskih prava – progresivna realizacija i neretrogresija, osnaživanje, univerzalnost, nedeljivost i međuzavisnost.

Analiza Prvog izveštaja o implementaciji Strategije za smanjivanje siromaštva u Srbiji Vlade Republike Srbije (2005)¹²⁸, međutim, pokazuje da se rodna perspektiva prilikom implementacije skoro u potpunosti izgubila. Argumenti u prilog ove tvrdnje su sledeći:

- Kvantitativni pokazatelji sprovedenih programa i mera po pravilu ne uključuju rodni aspekt; usled toga se ne vidi koliko je žena i muškaraca obuhvaćeno pojedinim programima (na primer, programima podsticaja preduzetništva, dodatne obuke, socijalne pomoći, nege i pomoći u kući i stlično);
- Indikatori vezani za identifikovane ugrožene grupe ne uključuju i pol, tako da se ne vidi koliko je korisnika programa, primera radi, za decu ili Rome, bilo muškog i ženskog pola; s obzirom da su u svakoj od identifikovanih ugroženih grupa žene podložne višestrukoj diskriminaciji (kao žene i kao pripadnice te grupe), bilo bi nužno uvesti rodno razvrstane podatke kod svake grupe kako bi se preduzimale posebne afirmativne mere za eliminisanje te diskriminacije i podsticanje društvene uključenosti žena.

¹²⁷ U Srbiji od 2001. godine postoji mreža nevladinih organizacija „Srbija bez siromaštva“ koja okuplja 20 lokalnih organizacija u 14 gradova. Mreža se između ostalog bavi i prikupljanjem podataka o siromaštvu i ugroženim grupama

¹²⁸ Dostupno na: <http://www.prsp.sr.gov.yu/dokumenta.jsp>. Pristupljeno 18. decembra 2006.

- Nema rodne analize efekata zakonskih promena. U paragrafu 3.4.14. pod „Predstojećim izazovima“ (str. 28) Izveštaj predlaže „uvođenje mehanizama za analizu efekata predloženih propisa i zakona“, ali se ne pominje rodna analiza.

- Ne postoje specifične mere afirmativne akcije za podsticanje napredovanja žena, kako se to traži Strategijom radi eliminisanja diskriminacije žena kao uzroka njihove veće podložnosti siromaštvu. Izveštaj navodi da je 2002. godine usvojen Zakon o lokalnim izborima koji predviđa obaveznih 30 odsto kandidata ženskog pola ravnomerno raspoređenih na izbornih listama, ali uz to samo skromno konstatuje da „ova mera još nije doprinela povećanju zastupljenosti žena na lokalnom nivou“ (paragraf 3.4.8. str. 27), bez dodatnih indikatora, analize stanja i predloga mera.

- Izveštaj konstatuje da Srbija „zaostaje za drugim zemljama u regionu u formiranju mehanizama za rodnu ravnopravnost i u zakonskoj regulativi koja bi regulisala tu oblast“ (paragraf 3.4.13. str. 28); konstatuje da je započet rad na Zakonu o rodnoj ravnopravnosti i Nacionalnom planu akcije za žene, te da je pripremljen izveštaj o sprovođenju CEDAW, ali ne predlaže niti ne zahteva konkretne mere za eliminisanje ovakvog stanja.

- Izveštaj ne navodi učinke rada formiranih mehanizama za rodnu ravnopravnost (na nacionalnom, pokrajinskom i lokalnom nivou).

- Priznaju se mnogi nedostaci u radu državne administracije koji doprinose manjkavosti Izveštaja i nedovoljno efikasnoj implementaciji Strategije, kao što su nedovoljna obučenost kadrova, nepostojanje ustaljenog sistema praćenja, manjkavi statistički sistem koji se više bavi kvantitativnim nego kvalitativnim pokazateljima, nedovoljno razrađeni indikatori, nedostatak sistemske povezanosti pokazatelja sa identifikovanim ugroženim grupama, problemi sa budžetskim iskazivanjima rezultata, metodološke neusaglašenosti, problemi vezani za definisanje dela potrošnje na nivou egzistencijalnog minimuma koji ne obuhvata hranu itd. No ni kod jednog od identifikovanih problema ne pominje se potreba razvijanja rodne analize i rodni indikatori.

- Sudeći prema Izveštaju zanemarene su mere za podsticanje napredovanja žena, naročito iz identifikovanih ugroženih grupa, kao što su posebne mere protiv diskriminacije prilikom zapošljavanja, procena ukupnog radnog doprinosa ženskog dela populacije, uključujući plaćeni i neplaćeni rad, procena kvaliteta ljudskih resursa ženskog dela populacije, podsticanje ženskog zadrugarstva i ženskog preduzetništva.

- U implementaciji Strategije zanemaruje se veza između ekonomskog položaja žena i nasilja nad ženama kao vida diskriminacije koje povećava podložnost siromaštvu, kako je to identifikovano u Strategiji. Izveštaj konstatuje da se promenama Krivičnog zakona (2002) i Zakona o porodici (2005) nasilje u porodici tretira kao krivično delo. Međutim, nedostaju podaci o ženama i deci žrtvama nasilja, broju korisnica skloništa i SOS telefona i drugih zaštitnih i preventivnih mera za suzbijanje nasilja u porodici. Nedostaje i analiza socijalne pripadnosti žrtava nasilja, s obzirom da su upravo pripadnice društveno isključene grupe (Romkinje, seoske žene, invalidkinje itd.) podložnije riziku od nasilja u porodici.

- Još nije usvojen Nacionalni plan akcije za žene; nije donet ni Nacionalni plan za ostvarivanje socijalne uključenosti koji će imati neposrednog efekta na ostvarivanje rodne ravnopravnosti.

- Još uvek nisu doneti svi ključni strateški dokumenti razvoja Republike Srbije. Tek treba da se donesu Nacionalna strategija održivog razvoja, Strategija održivog korišćenja prirodnih resursa i dobara, Strategija očuvanja biodiverziteta i Strategija uvođenja čistije proizvodnje (Vlada RS, 2005:9). Sve ove strategije, poput već postojećih strateških dokumenata i nacionalne politike u svim sektorima, nesporno će proizvesti određene rodne efekte. Njihova rodna analiza, međutim, nije predviđena¹²⁹.

- U razradi mera u Strategiji gubi se upućenost na obaveze države iz Konvencije o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena, o čijem značaju se inače govori u paragrafu 6.1.1 Priloga 1 Strategije. Samim tim otupljena je oštrica mera usmerenih ka smanjivanju siromaštva žena i eliminaciji diskriminacije kao jednog od uzroka ženskog siromaštva, što je vidljivo i u Prvom izveštaju Vlade RS o implementaciji Strategije.

Analiza Prvog izveštaja Vlade Republike Srbije o implementaciji Strategije za smanjivanje siromaštva ukazuje i na propust Strategije da predvidi i primeni instrumente za obezbeđivanje rodne ravnopravnosti i poboljšanje položaja žena, kao što su:

- rodni indikatori za procenjivanje uticaja rodnih odnosa na ekonomsku i trgovinsku politiku, kao i uticaja ekonomske i trgovinske politike na rodne odnose,
- rodno osetljiva statistika u svim oblastima i na svim nivoima,
- uspostavljanje rodno osetljivog budžeta,
- uključivanje budžeta vremena u zvaničnu statistiku,
- specifični programi namenjeni društvenom uključivanju i smanjenju siromaštva žena pripadnica definisanih marginalizovanih grupa.

Komparativna rodna analiza budžeta Republike Srbije za period 2002-2005. (Stefanović, 2007:108-115) pokazuje da budžetske alokacije ne prate političke obaveze koje je vlada preuzela u vezi sa smanjivanjem rodne ravnopravnosti. Nema istraživanja koja bi utvrdila da li i u kojoj meri budžeske alokacije omogućavaju korisnicima, ženama i muškarcima, da zadovolje svoje prioritete i potrebe. Bužet u Srbiji je netransparentan i rodno slep, ali ne i rodno neutralan. Vlada do sada nije pokušala da ostvaruje rodnu ravnopravnost putem ustanovljavanja rodno osetljivog budžeta i na taj način doprinese smanjivanju ženskog siromaštva. U budžetskom procesu se ne koristi nijedan od instrumenata rodno osetljivog budžeta (procena rodno svesne politike, rodna procena korisnika, raspoređenih javnih prihoda i rashoda, rodna analiza budžeta vremena, rodno svesno srednjoročno

¹²⁹ Ovo, međutim, ne mora da znači da se takva analiza neće izvesti odnosno da će rodni aspekt neminovno biti izostavljen. Dosadašnja iskustva u pogledu realizacije nacionalne politike razvoja, ekonomske politike i politike u drugim sektorima, kao i tradicionalno potcenjivački odnos Vlade RS prema problematici rodne ravnopravnosti i položaja žena, daju osnova predviđanjima da se to ipak neće desiti. Nacionalna strategija zapošljavanja za period 2005-2010. usvojila je podršku rodnoj ravnopravnosti u pogledu zapošljavanja i zarada i borbu protiv diskriminacije posebno pogođenih grupa s obzirom da se zasniva na definisanim smernicama Evropske komisije u pogledu zapošljavanja koje insistiraju na rodnoj ravnopravnosti.

finansijsko planiranje i rodno svesni izveštaji o budžetu). Upravljanje budžetom treba da bude ciljno, ali bez preteranog administriranja (Đurić Kuzmanović, 2005a).

Pored nabrojanih, postoje kvalitativne prepreke unapređenju rodne ravnopravnosti i eliminisanju ženskog siromaštva u Srbiji. Osnovna se nalazi u tipu makroekonomskog okruženja u kojem se sprovodi Strategija – „radikalnoj i beskompromisnoj reformi usmerenoj ka stvaranju integralnog tržišta odnosno prave tržišne privrede“ koje stvara „poslovno okruženje podsticajno za ulaganje privatnog kapitala“ (str. 44). Radi se, dakle, o uvođenju kapitalističkog načina proizvodnje neoliberalnog tipa zasnovanog na tržištu i privatnom kapitalu¹³⁰. Brojne studije i analize kako u razvijenim zemljama tako i u zemljama u razvoju ukazuju da ovaj tip ekonomske politike negativno utiče na ostvarivanje rodne ravnopravnosti i rodne i socijalne pravde, te da podstiče feminizaciju siromaštva (Social Watch, 2003; Social Watch 2006; Social Watch, 2006a; AWID, 2003; Elson, 2002; Sen, 2005; WEDO, 2005; WIDE, 2000; Seguino, 2000; Baden, 1995; BRIDGE, 2001; Ruminska-Zimny, 2002). O uticaju neoliberalne ekonomije na povećanje siromaštva žena svedoče i iskustva Bugarske (Tisheva, 2002:153-158), Rusije (Khotkina, 2002:45-49), Moldavije (Pyshkina, 2002: 63-64), Gruzije (Jashi, 2002: 51-61; 2005; 2005a), Makedonije (Dilevska, 2002:111-113); Hrvatske (Milidrag-Šmid, 2002:147-151; Petrović, 2000), Bosne i Hercegovine (Centar, 2001), Crne Gore (Popović, 2001; Popović, 2005:185-2005)... Prema analizi Ruminske-Zimny (2002:17-21), porast diskriminacije prema ženama i feminizacije siromaštva karakteristika je svih zemalja tranzicije u Centralnoj i Istočnoj Evropi i Zajednici nezavisnih država. Ovakva kretanja prisutna su i u Srbiji (Đurić-Kuzmanović, 2002; Ćopić et al. 2001; Blagojević, 1997:77-87).

Ključni problem u vezi sa Strategijom za smanjivanje siromaštva u Srbiji¹³¹ jeste što nastoji da rešava probleme siromaštva i društvene marginalizacije putem inkorporacije ciljanih sektora u procese modernizacije i industrijalizacije i putem podsticaja ekonomskog rasta i produktivnosti, povećanja bruto nacionalnog dohotka zemlje i razvoja i primene novih tehnologija, bez ulaženja u problematiku (re)distribucije bogatstva, moći i resursa. Strategija za smanjivanje siromaštva, kao uostalom i druge nacionalne strategije, ne samo da ne predviđa bilo kakav zahvat u redistribuciju postojećih resursa i moći, već čak ni ne postavlja njenu upitanost. Bez demontiranja društvenih, ekonomskih i političkih odnosa koji počivaju na diskriminaciji (između ostalog, i na osnovu roda), nije moguće ostvariti ciljeve socijalne i rodne ravnopravnosti.

3.3.6. Iskustva donatorskih organizacija i pouke za budućnost

Prema iskustvu Danske agencije za međunarodni razvoj (OHCHR, 2002:11-12), pomoć u oblasti ljudskih prava i demokratije je najbolja kada je fleksibilna, blagovremena i dovrtljiva. Lokalna okruženja se uvek razlikuju u potrebama. Fleksibilnost mora biti zasnovana i kombinovana sa analizom problema, jasnim ciljevima i merljivim učincima. Nadziranje tipičnog programa za ljudska prava i demokratiju zahteva stalni dijalog i prilagođavanje. Nadalje, dobro je da se politička situacija u zemlji razmotri pre odlučivanja pokretanja sveobuhvatnih ili pojedinačnih programa.

¹³⁰ Vidi: Strategija za smanjenje siromaštva u Srbiji, str. 21-70. World Bank (2004), *Serbia and Montenegro. Republic of Serbia. An Agenda for Economic Growth and Employment*, Report No. 29258-YU, December 6, 2004

¹³¹ Kao, uostalom, i sa svim Strategijama ovog tipa (PRSPs) koje se razvijaju u zemljama u razvoju prvenstveno na osnovu diktata Svetske banke i MMF.

U primeni ovog koncepta razvoja, Britansko odeljenje za međunarodni razvoj se suočilo sa nizom problema koji zahtevaju razrešenje (OHCHR, 2002:14):

- Potrebno je premostiti jaz između težnji sadržanih u principima Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima i iskustava ljudi koji žive u bedi i siromaštvu.
- Potrebni su resursi i strateško planiranje radi obezbeđivanja progresivne realizacije ljudskih prava na srednji i dugi rok.
- Legislativne mere nisu dovoljne za zaštitu ljudskih prava.
- Ne postoji jedinstveni recept za efikasnu participaciju građana.
- Nije dovoljno formirati formalne državne institucije za zaštitu i unapređenje ljudskih prava. Kako bi institucije bile odgovorne potrebna je aktivna participacija građana.
- Razvoj se mora posmatrati kao politički proces. Postizanje razvoja i ravnopravnosti povlači za sobom političku borbu nad prioritetima i oko pristupa resursima.
- Siromašni i ljudi bez društvenog uticaja i moći isključeni su iz pokreta za ljudska prava; stoga je potreban ciljani napor radi zaštite njihovih prava.
- Otvara se sve šire polje za prevođenje ljudskih prava u nacionalna zakonodavstva i primenu politike.
- Vlade se suočavaju sa raznovrsnim problemima; unapređenje ljudskih prava zahteva razumevanje tih problema.
- Nedržavni akteri, kao na primer privatni sektor, takođe su odgovorni za poštovanje ljudskih prava i moraju biti deo pristupa zasnovanog na ljudskim pravima.

Iskustva međunarodnih agencija za međunarodni razvoj otvaraju i mnoga pitanja u vezi primene ovog koncepta razvoja:

- Kako reagovati u pogledu krhkosti multikulturnih društava?
- Kako se odnositi prema poslovnom sektoru u oblasti ljudskih prava i demokratije?
- Kako odgovoriti na izazove političke koherentnosti?

Dosadašnja iskustva UNDP u primeni koncepta razvoja zasnovanog na pravima u razvijanju ljudskih prava i demokratizaciji društva na nacionalnom nivou u Jordanu, Obali Slonovače, Mongoliji, Litvaniji, Nepal u i Tajlandu, ukazuju značaj što šireg uključivanja društva u ovaj proces (nacionalne vlade, lokalne uprave, nevladine organizacije, privatni sektor i verske grupe). U sredinama u kojima nisu uspostavljeni nacionalno jedinstvo i društvena kohezija programi nisu uspeali ili su dali slabe rezultate, kao što je to bio slučaj u Obali Slonovače. U Južnoafričkoj Republici bilo je mnogo problema zbog neodgovarajućeg planiranja i upravljanja procesom u njegovoj ranoj fazi. Problemi su prouzrokovani i zbog nedostatka sredstava i političke volje.

3.3. Rezime

Integrisanje ljudskih prava u procese razvoja je novijeg datuma i razvilo se krajem dvadesetog veka, nakon donošenja Deklaracije o pravu na razvoj (1986) i uklanjanja ovog prava u korpus univerzalnih ljudskih prava. Pravo na razvoj je definisano kao neotuđivo ljudsko pravo na osnovu kojeg je svaki čovek i narod ovlašćen da učestvuje i doprinosi ekonomskom, političkom, kulturnom i socijalnom razvoju u kojem bi se sva ljudska prava i slobode mogle u punoj meri uživati i štiti. Ovim se ljudsko biće postavlja u centar razvoja, kao aktivni učesnik i korisnik ovog procesa. Realizacija ovog prava podrazumeva da međunarodni akteri koji se bave razvojem takođe imaju obavezu da teže ostvarivanju ljudskih prava.

Na osnovu ove paradigme i nove percepcije i ljudskih prava i razvoja, devedesetih godina razvijen je novi koncept razvoja zasnovan na ljudskim pravima. Cilj ovog pristupa razvoju jeste ljudski razvoj, a međunarodno priznata ljudska prava su istovremeno i cilj i okvir razvoja. Ovaj koncept razvoja se definiše kao okvir za ostvarivanje ljudskog razvoja koji je normativno zasnovan i operaciono usmeren ka razvijanju kapaciteta za ostvarivanje ljudskih prava. Za razliku od drugih koncepata razvoja koji se baziraju na potrebama, što ne sadrži obavezu države za realizacijom potreba, ovaj koncept se zasniva na pravima, što podrazumeva obavezu države da štiti, poštuje i realizuje ljudska prava. Principi ovog modela razvoja se stoga zasnivaju na osnovnim principima ljudskih prava. To su participacija, odgovornost, nediskriminacija, ravnopravnost i poseban status osetljivih grupa, povezanost sa standardima ljudskih prava, osnaživanje, neretrogresija. univerzalnost, nedeljivost (međuzavisnost), vladavina prava i progresivna realizacija prava.

Poslednjih godina sve više donatorskih organizacija i agencija za međunarodni razvoj zasnivaju svoju politiku i programe na ovom modelu razvoja. Usvajanjem Programa reformi Ujedinjenih nacija 1997. godine, sistem Ujedinjenih nacija usvojio je koncepciju razvoja zasnovanog na ljudskim pravima u svoje programe koji se bave razvojem i saradnjom. Usvojen je pristup da u svim sektorima saradnje i rada, od zdravlja i obrazovanja do socijalne sigurnosti, programi treba da se zasnivaju na međunarodnim standardima ljudskih prava. Ovo se odnosi i na međuagencijsku saradnju radi ostvarivanja Milenijumskih ciljeva razvoja, izradu Zajedničke procene zemlje, UNDAF-a, Strategije za smanjivanje siromaštva i druge nacionalne dokumente razvoja. Od agencija Ujedinjenih nacija, UNDP, UNIFEM, UNICEF, UNAIDS i Svetska zdravstvena organizacija imaju već bogato iskustvo u ovoj oblasti. Od nacionalnih vladinih agencija za međunarodni razvoj ovaj pristup su usvojile kanadska (CIDA), danska (Danida), britanska (DFID), norveška (NORAD), finska i švedska (SIDA), dok joj se protivreče Svetska banka, australijska i japanska agencija za međunarodni razvoj. Koncept razvoja zasnovan na pravima primenjuju u svojim programima i renomirane međunarodne nevladine organizacije kao što su *CARE*, *Save the Children*, *Oxfam* i *Catholic Relief Service*.

Analiza primene ovog koncepta razvoja u raznim delovima sveta ukazuje da se najviše koristi postiže u oblastima smanjivanja siromaštva i razvoja demokratije i ljudskih prava putem uključivanja marginalizovanih grupa u odlučivanje. U Srbiji razvoj zasnovan na ljudskim pravima primenjen je zaslugom sistema Ujedinjenih nacija u Zajedničkoj proceni zemlje i UNDAF-u, kao i u Strategiji za smanjivanje siromaštva. Analiza praksi pokazuje da je ovaj koncept razvoja efikasan u pogledu većeg uključivanja marginalizovanih grupa, uključujući žene, u procese razvoja i odlučivanja, kao i u pogledu njihovog osnaživanja. Primena, međutim, ukazuje i na brojne nedostatke i manjkavosti koji prvenstveno imaju uzroke u nepostojanju političke volje i sredstava za sprovođenjem tih programa, kao i u tome što oni ne ciljaju na demontiranje društvenih, ekonomskih i političkih odnosa koji počivaju na diskriminaciji i neravnomernoj distribuciji bogatstva, moći i resursa.

4. Primena razvoja zasnovanog na ljudskim pravima radi postizanja rodne ravnopravnosti i unapređenja ženskih ljudskih prava

4.1. Kvalitet veze principa razvoja zasnovanog na ljudskim pravima sa principom rodne ravnopravnosti

Sagledavanje razvoja sa rodne perspektive nije dodavanje «ženske komponente», pa čak ni «komponente rodne ravnopravnosti» postojećim aktivnostima. Ono obuhvata mnogo više od povećanja učešća žena u procesima odlučivanja. Ugrađivanje rodnog aspekta u politiku razvoja postavlja rodnu ravnopravnost u centar donošenja odluka, srednjoročnih planova, programa budžeta, institucionalnih struktura i postupaka. Ovo podrazumeva integrisanje percepcija, iskustava, znanja i interesa kako žena, tako i muškaraca u proces uobličavanja politika, planiranja i odlučivanja. Rodni aspekt može ukazati na potrebu promene ciljeva, strategija i akcija kako bi se obezbedilo da i žene i muškarci mogu uticati, učestvovati i imati koristi od procesa razvoja. Sagledavanje politike razvoja sa rodne perspektive doprinosi razumevanju problema i ukazuje da je rodna ravnopravnost deo ciljeva razvoja. Istovremeno, analiza sa ove perspektive pokazuje i da prethodni pristupi unapređivanju rodne ravnopravnosti nisu urodili stvarnim promenama u pogledu položaja žena i rodne ravnopravnosti.

Razvoj zasnovan na ljudskim pravima nesporno deluje u pravcu ostvarivanja rodne ravnopravnosti, s obzirom da su među njegovim glavnim principima nediskriminacija, ravnopravnost i posebna pažnja prema osetljivim grupama. Samim tim, ovaj model razvoja naročitu pažnju obraća na diskriminisane i marginalizovane društvene grupe, odnosno one koje su znatno više od drugih društvenih grupa pogođene ili izložene riziku negativnih efekata nejednake distribucije ekonomske, socijalne i političke moći i resursa. U tom smislu, ovaj koncept razvoja se fokusira ne samo na siromašne kao najbrojniju marginalizovanu grupu kojoj je onemogućeno ostvarivanje osnovnih ljudskih prava, već i na posebno ranjive grupacije unutar siromašne populacije, kao što su žene, izbeglice, stari ljudi, oboleli od HIV/AIDS, pripadnici najnižih slojeva i kasti itd.

Primenom ovog modela razvoja nastoje se identifikovati koje su to posebno osetljive grupe kako bi se one stavile u središte programa razvoja. Bitno je da se te društvene grupe postave kao ciljne grupe u politikama i programima razvoja još u početnoj fazi, u fazi planiranja. U pogledu žena ovakva metodologija nalaženja ciljnih grupa mora da ima u vidu sve tipove diskriminacije kojem su one izložene. Žene se stoga moraju posmatrati dvojako:

1. žene kao opšta homogena grupa / žrtve diskriminacije na osnovu roda, rodni stereotipa i predrasuda, i
2. žene kao pripadnice posebnih marginalizovanih grupa / žrtve višestruke diskriminacije: kao žene i na osnovu nekog svog drugog ličnog svojstva (pripadnice nacionalnih, etničkih i verskih manjina, siromašne, starije žene, devojke, samohrane majke, seoske žene, zbog seksualne orijentacije, invalidkinje i dr.).

Identifikovanje posebno osetljivih grupa žena i onih izloženih riziku dvostruke odnosno višestruke diskriminacije zahteva rodno razvrstanu statistiku i podatke razvrstane i po drugim kriterijumima. Iskustva u primeni programa razvoja zasnovanog na pravima pokazuju da je u pripremljenoj fazi potrebno pristupiti istraživanjima i prikupljanju podataka, s obzirom da postojeća statistika i podaci po pravilu nisu dovoljni ni odgovarajući da se identifikuju osetljive grupe. Po pravilu, ti podaci ne odslikavaju u pravoj meri drugačiji položaj koji imaju pojedine grupe među siromašnima.

Drugi princip ovog modela razvoja koji pogoduje unapređenju rodne ravnopravnosti jeste princip participacije. Programi i politike zasnovani na ovom modelu obraćaju naročitu pažnju stvaranju kanala participacije siromašnih i marginalizovanih ljudi, odnosno njihove veće vidljivosti i 'prohodnosti' njihovih opravdanih zahteva za ostvarivanjem garantovanih prava prema mestima odlučivanja.

Nadalje, ovaj model razvoja ne samo da zahteva učešće marginalizovanih grupa u odlučivanju i osmišljavanju razvoja, već daje i kvalifikaciju opsega te participacije. Ona mora biti aktivna, slobodna i značajna. Participacija se ne može svesti na konsultaciju; ona mora da odlučujuće utiče na kreiranje, primenu i reviziju politike i program razvoja. Participacija zahteva pristup odgovarajućim resursima (vremenu, tehnologijama, komunikacijama, znanju, informacijama itd.) radi stvaranja uslova i osposobljavanja za učešće u tim procesima. Sama prisutnost žena u nacionalnim vladama, parlamentima, izvršnim odborima, komitetima, komisijama i drugim organima i telima izvršne i zakonodavne vlasti od lokalnog do nacionalnog nivoa, ne garantuje prohodnost i vidljivost interesa i potreba najugroženijih grupa žena. Činjenica da su žene u svim zemljama nedovoljno prisutne na mestima odlučivanja i u javnom i političkom životu¹³² predstavlja dodatnu teškoću. Ipak, upravo iz ovog razloga ovaj princip razvoja zasnovanog na pravima ima dodatnu vrednost za žene. S druge strane, stvaranje uslova za efikasnu i značajnu participaciju žena u odlučivanju predstavlja razvoj sam po sebi.

Princip osnaživanja takođe doprinosi ostvarivanju rodne ravnopravnosti i unapređenju ženskih ljudskih prava. Pod osnaživanjem se podrazumeva proces osposobljavanja ljudi da zahtevaju svoja prava. Kreiranje programa razvoja zasnovanog na pravima stoga počinje od analize kakve su specifične sposobnosti potrebne određenim osetljivim grupama u posebnim situacijama kako bi efikasno zahtevali svoja prava. Stoga je osnaživanje povezano sa participacijom. Značajna zastupljenost žena u političkom životu omogućuje veću vidljivost njihovih interesa i doprinosi eliminaciji diskriminacije prema ženama, što istovremeno predstavlja osnaživanje žena.

Unapređenju rodne ravnopravnosti doprinosi i sledeći princip ovog modela razvoja – princip veze sa standardima ljudskih prava, progresivne realizacije i neretrogresije. Ovaj koncept razvoja se izričito vezuje za međunarodno prihvaćene standarde ljudskih prava, što podrazumeva i standarde ženskih prava (ovo se implicitno podrazumeva, iako se teorija razvoja zasnovanog na ljudskim pravima ne bavi posebno ženskim pravima). Standardi ljudskih/ženskih prava čine objektivni pokazatelj ciljeva ljudskog razvoja i postavljaju minimalne garancije za marginalizovane grupe i siromašne. Zbog svoje međuzavisnosti, ljudska prava se ne mogu zasebno tretirati, te stoga politike i programi razvoja zasnovani na ovom modelu moraju biti sveobuhvatni i multidimenzionalni. Primera radi, ostvarivanje prava seoskih devojčica na obrazovanje uključuje sagledavanje ne samo fizičke dostupnosti škola, već i prava na informisanje, nediskriminaciju, prava na zdravstvenu zaštitu, socijalnu sigurnost, jednake mogućnosti na bavljenje sportom, dostupnost jednakih nastavnih programa, otklanjanje rodni stereotipa u školskim programima i udžbenicima itd. Za ostvarivanje rodne ravnopravnosti i ženskih prava u razvoju najvažniji međunarodni instrument je Konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena (o čemu će detaljnije biti reči u narednom poglavlju).

¹³² Za detaljne podatke o prisustvu žena u politici i u organima vlasti pogledati informacije Interparlamentarne unije: <http://www.ipu.org>

Tabela 10.

Princip:	Ostvarivanje podrazumeva:
Participacija	• stvaranje uslova za učešće žena / marginalizovanih grupa žena • obezbeđivanje resursa za potrebnih za osposobljavanje za učešće • razvijanje strategija za povećanje participacije • razvijene (prisutne) sposobnosti su rezultat razvoja
Odgovornost	• postavljanje tipa odgovornosti • detektovanje nosilaca odgovornosti • otklanjanje slabosti i nedostataka. Jačanje i podsticanje efikasnih mehanizama • osposobljavanje nosilaca odgovornosti da izvršavaju svoje obaveze • jačanje civilnog društva, posebno ženskih grupa i organizacija za ljudska prava
Nediskriminacija, ravnopravnost i poseban status ranjivih grupa	• identifikovanje najugroženijih grupa i diskriminisanih grupa • definisanje specifičnih ciljeva za uključivanje diskriminisanih i marginalizovanih grupa • razvijanje strategija za unapređivanje ravnopravnosti i jednakog pristupa resursima • jačanje rodne senzibinosti javnosti • razvijanje rodno razvrstane statistike i adekvatno razvrstanih podataka • podsticanje i vođenje istraživanja o položaju ranjivih grupa i uzrocima diskriminacije • razvijanje strategija za eliminisanje diskriminacije • obuka nosilaca odgovornosti za eliminisanje diskriminacije i ravnopravni tretman
Osnaživanje	• osposobljavanje žena i posebno osetljivih grupa žena da zahtevaju svoja prava • podsticanje aktivne, slobodne i značajne participacije
Veza sa standardima ljudskih prava	• CEDAW kao pokazatelj željenih rezultata • Nadziranje progresivne realizacije i pravovremeno reagovanje /sprečavanje/ nazadovanja /ne ići ispod minimalnih standarda i već ostvarenih rezultata/

Princip progresivne realizacije ovog modela razvoja takođe pogoduje unapređenju rodne ravnopravnosti i ženskih ljudskih prava, jer ukazuje na obavezu država, nosilaca odgovornosti, da preduzimaju mere u tom cilju čak i ako raspolažu oskudnim resursima; odnosno, nedostatak (dovoljnih) resursa ne može biti opravdanje za nečinjenje i izbegavanje realizacije određenih ljudskih prava/ženskih prava. Princip neretrogresije je takođe bitan za ostvarivanje ženskih ljudskih prava, naročito u doba porasta negativnih efekata globalizacije i tranzicije za žene. Ovaj princip zahteva od nosilaca odgovornosti (država) da štite odnosno održavaju dostignuti stepen poštovanja i zaštite ljudskih/ženskih prava u uslovima koji otežavaju dalje napredovanje u toj oblasti. U tabeli 10. dat je pregled kako se principi razvoja zasnovanog na pravima primenjuju u programima u kojima su ciljne grupe žene kao diskriminisana grupa.

Prema OHCHR (2006:18-19), pristup zasnovan na ljudskim pravima i integrisanje rodne perspektive u glavne političke tokove (*engl. gender mainstreaming*) su komplementarni koncepti koji se međusobno podržavaju, te se stoga mogu primenjivati bez konflikta ili dupliranja. Integrisanje rodne perspektive u aktivnosti razvoja ima za krajnji cilj postizanje rodne ravnopravnosti. Pristup zasnovan na ljudskim pravima integriše standarde i principe ljudskih prava u aktivnosti razvoja, uključujući i ženska prava i zabranu diskriminacije na osnovu roda. Nadalje, oba koncepta se zasnivaju na analitičkom okviru koji se može primeniti na sve aktivnosti u oblasti razvoja, primera radi na različite situacije i uloge koje iskusi muškarci i žene u određenom društvu. Normativni okvir o obavezama i odgovornostima je isti. Oba pristupa se primenjuju na sve faze aktivnosti (planiranje, dizajniranje, implementaciju, nadziranje i evaluaciju) i na sve vrste aktivnosti (legislativa, politike i programi). Strukture i procesi koji se primenjuju za integrisanje rodne perspektive u javnu politiku mogu se primeniti i za opštiji pristup zasnovan na ljudskim pravima. Nedostaci i iskustva u primeni *gender mainstreaming* mogu koristiti za unapređenje programa zasnovanog na ljudskim pravima.

Studija slučaja: Nacionalni plan aktivnosti za poboljšanje položaja žena i unapređivanje rodne ravnopravnosti u Srbiji (2007-2010)

Nacionalni plan aktivnosti za poboljšanje položaja žena i unapređivanje rodne ravnopravnosti u Srbiji (2007-2010)¹³³ (u daljem tekstu: NPA) je predviđen da bude strateški dokument Vlade Republike Srbije kojim se definišu ciljevi, mere i plan aktivnosti za poboljšanje položaja žena i unapređivanje rodne ravnopravnosti u Srbiji u periodu od 2007. do 2010. godine. NPA identifikuje osnovne probleme u ostvarivanju, zaštiti i unapređivanju prava žena, prioriteta područja delovanja, nosioce i vremenski okvir planiranih aktivnosti. Cilj je da se utvrdi celovita i usklađena politika države radi eliminacije diskriminacije žena, poboljšanja njihovog ekonomskog, socijalnog i pravnog položaja i integrisanja rodne perspektive u javnu politiku i sve oblasti

133 Proces oko NPA u Srbiji započet je 2004. godine odlukom Saveta za ravnopravnost polova Vlade Republike Srbije na sednici 8. oktobra da se započne rad na ovom dokumentu. Rad na izradi NPA započet je decembra 2005, a proces izrade nacrtu i finalne verzije NPA dovršen je septembra 2006. godine. NPA do trenutka završetka pisanja ovog rada još nije usvojen. Navedeni dokument koji se analizira u ovom radu odnosi se na finalnu verziju Nacrta NPA-a upućenu na usvajanje Vladi RS. Dokument je predstavljen na konferenciji “U susret novim strategijama – promocija Nacionalnog plana aktivnosti za žene” održanoj 14. oktobra 2006. godine u Beogradu u organizaciji Saveta za ravnopravnost polova Vlade Republike Srbije. Savet za ravnopravnost polova je nakon toga prosledio Nacrt NPA Ministarstvu rada, zapošljavanja i socijalne politike RS koje je pokrenulo prikupljanje komentara, izmena i dopuna od strane nadležnih institucija. Dokument je dostupan na: <http://www.awin.org.yu/NAP/indexN.htm>. Pristupljeno 19. februara 2007.

delovanja institucija sistema. Ovo je, prema NPA, preduslov demokratizacije društva i njegovog održivog razvoja. NPA je postavljen kao osnovni instrument za mobilizaciju svih socijalnih resursa u cilju postizanja rodne ravnopravnosti.

U izradi NPA bitnu ulogu imaju UNIFEM i UNDP koji su pružili finansijsku i stručnu podršku. Obe ove agencije Ujedinjenih nacija su usvojile pristup zasnovan na ljudskim pravima u osmišljavanju svojih programa i delovanja, što je vidljivo i u NPA za Srbiju. Njegov normativni okvir čine međunarodni dokumenti o ženskim ljudskim pravima i rodnoj ravnopravnosti, a politički okvir preporuke Pekinške platforme za akciju. Ciljevi, mere i aktivnosti predviđene NPA zasnovani su na međunarodnim i evropskim standardima o rodnoj ravnopravnosti u svim oblastima javnog i privatnog života, kao i na preporukama Ujedinjenih nacija, Međunarodne organizacije rada, Saveta Evrope i Evropske unije. Usvajanjem NPA Vlada RS će potvrditi da ispunjava svoje obaveze iz međunarodnih dokumenata o ženskim pravima i rodnoj ravnopravnosti.

Osnovno opredeljenje NPA je da modernizacija i evropeizacija Srbije nisu mogući bez ostvarivanja rodne ravnopravnosti u svim oblastima društvenog života. Rodna ravnopravnost je povezana sa razvojem zemlje (Vlada RS, 2006:4):

1. kao ključno razvojno pitanje, jer omogućava odgovarajuće korišćenje ženskih ljudskih resursa i neposredno doprinosi poboljšanju kvaliteta života svih građanki i građana,
2. kao osnova društvene stabilnosti koja je preduslov ekonomskog razvoja,
3. kao sastavni deo efikasne populacione politike koja podupire ekonomski razvoj i zaustavlja negativne tendencije kao što je intenzivna migracija i intenzivno starenje.

NPA polazi od ženskih ljudskih prava kao neodvojivog dela univerzalnih ljudskih prava koja, kao takva, moraju biti garantovana i zaštićena. Preduslov za poštovanje ženskih ljudskih prava je prepoznavanje i sprečavanje diskriminacije žena, naročito sve raširenije prikrivene diskriminacije. Priznavajući rasprostranjenost rodno zasnovane diskriminacije, NPA ističe neophodnost preduzimanja mera pozitivne akcije u cilju otklanjanja diskriminacije i stvaranja jednakih mogućnosti za puno uživanje ljudskih prava. Ovaj proces treba da prati urođnjavanje (*gender mainstreaming*) u svim oblastima života, posebno u odnosu na višestruko diskriminisane grupe. Stoga je povećanje učešća žena u odlučivanju pretpostavka integracije rodne ravnopravnosti u kreiranje vladine politike i uslov dalje demokratizacije zemlje.

NPA pokriva šest oblasti delovanja koje su procenjene kao ključne za poboljšanje položaja žena i unapređivanje rodne ravnopravnosti u Srbiji. Te oblasti su određene na osnovu prethodne javne rasprave u kojoj su učestvovali mehanizmi za rodnu ravnopravnost u Srbiji, nevladine organizacije i međunarodne organizacije. Definisane oblasti delovanja su: odlučivanje, ekonomija, obrazovanje, zdravlje, nasilje nad ženama i mediji. U svakoj od ovih oblasti definisani su specifični ciljevi na osnovu CEDAW, drugih međunarodnih instrumenata o ženskim ljudskim pravima i preporuka Pekinške platforme za akciju. Planirane aktivnosti za ostvarivanje svakog pojedinačnog cilja utvrđene su na osnovu prethodno sagledanih potreba. Vodio se računa o tome da realizacija tih aktivnosti bude moguća, da među njima bude uspostavljena sinergija i da dovedu do trajne transformacije rodni odnosa u Srbiji u smislu uspostavljanja rodne ravnopravnosti i eliminacije diskriminacije žena.

U nastavku rada NPA će se analizirati u svetlu usaglašenosti sa principima pristupa razvoju zasnovanog na ljudskim pravima.

Princip participacije:

Primena principa participacije podrazumeva stvaranje uslova za učešće žena, posebno marginalizovanih grupa žena, u proces izrade NPA, kao i obezbeđivanje resursa potrebnih za osposobljavanje za učešće. Ova dva preduslova su u slučaju NPA za Srbiju bila ispunjena. U konsultativni proces izrade ovog strateškog dokumenta bilo je neposredno uključeno pedesetak predstavnica nevladinih organizacija, ženskih grupa, nezavisnih stručnjakinja, vladinih institucija i drugih zainteresovanih aktera. Uslov realizacije i održivosti NPA je aktivno učešće nevladinih organizacija, stručnjaka i stručnjakinja, građana i građanki. Ovo učešće se shvata kao doprinos društvenom razvoju. Pre početka konsultativnog procesa objavljen je javni poziv nevladinim organizacijama, ženskim grupama, stručnjacima i stručnjakinjama da se jave radi angažmana u ovom procesu. Na taj način je obezbeđeno najšire učešće predstavnica ženskih organizacija i grupa, kao i marginalizovanih grupa žena (invalidkinja, Romkinja, lezbijki). Radi uključivanja žena iz manjinskih grupa predviđeno je prevođenje radne verzije NPA na mađarski, romski i albanski jezik. U sred konsultativnog procesa urađen je šestomesečni izveštaj o spoljnoj evaluaciji NPA¹³⁴ koji analizira participaciju u procesu izrade NPA i mogućnosti njenog poboljšanja i povećanja. Potrebnu finansijsku i stručnu pomoć za osposobljavanje za učešće obezbedili su UNIFEM i UNDP, dok je Vlada RS obezbedila tehničku osnovu za sprovođenje ovog posla, čiji je Savet za rodnu ravnopravnost koordinisao i rukovodio celokupnim procesom. Povezanost sa civilnim društvom obezbeđena je i putem poveravanja administrativnih i organizacijskih poslova ženskoj nevladinoj organizaciji, AŽIN-u. Proces izrade NPA postavljen je tako da sam po sebi predstavlja doprinos osnaživanju žena.

U pogledu podsticaja većeg učešća žena u Srbiji na mestima odlučivanja predviđene su posebne aktivnosti za svaki od definisanih specifičnih ciljeva: u predstavničkim telima, izvršnim organima vlasti, na rukovodećim mestima, u državnim javnim službama, političkom i javnom životu, zdravstvenoj politici, medijima, obrazovanju, u kreiranju evropskog modela „društva znanja“, socijalnom dijalogu, kolektivnom pregovaranju i sportu.

Princip povezanosti sa standardima ljudskih prava, progresivna realizacija i neretrogresija:

Veza sa međunarodnim standardima ljudskim prava, u ovome slučaju ženskih ljudskih prava, postavlja minimalni nivo garancija za ostvarivanje prava žena kao marginalizovane grupe. Polazeći od ovog principa, NPA se zasniva na sledećim međunarodnim dokumentima:

- Univerzalna deklaracija o pravima čoveka, usvojena na zasedanju Generalne skupštine UN, 1948;
- Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima, Rezolucija Generalne skupštine UN 2200 A(XXI), 1966. (*Sl. list SFRJ - Međunarodni ugovori*, 7/71);
- Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima, Rezolucija Generalne skupštine UN 2200 A(XXI), 1966. (*Sl. list SFRJ – Međunarodni ugovori*, 7/71);

134 Kesić, V. i Bagić, A., *Konsultativni proces izrade Nacionalnog plana akcija za žene u Republici Srbiji, Izveštaj o vanjskoj evaluaciji*, MAP Savjetovanja d.o.o., juli 2006

- Fakultativni protokol uz Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima (*Sl. list SRJ - Međunarodni ugovori*, 4/2001);
- Konvencija o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena (CEDAW), Rezolucija Generalne skupštine UN 34/180, 1979. (*Sl. list SFRJ – Međunarodni ugovori*, 11 /1981);
- Opcioni protokol uz Konvenciju o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena, (*Sl. List SRJ - Međunarodni ugovori*, 13/2002);
- Najrobijaska pravila o poboljšanju budućeg položaja žena, UN, 1985;
- Bečka deklaracija i Akcioni program, UN, 1993;
- Pekinška deklaracija i Platforma za akciju, 1995;
- Milenijumski ciljevi razvoja UN, usvojeni na Milenijumskom samitu UN, 2000;
- Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, Savet Evrope, 1950. izmenjena u skladu sa Protokolom br. 11. (*Sl. list SCG - Međunarodni ugovori*, 9/2003, 5/2005 i 7/2005 - ispr.);
- Deklaracija o jednakostima između žena i muškaraca kao fundamentalni kriterij demokratije, Savet Evrope, 1997;
- Konvencija o političkim pravima žena, 1953;
- Deklaracija o politici suprotstavljanja nasilju prema ženama u demokratskoj Evropi, EU, 1993;
- Povelja za evropsku bezbednost, 1999;
- Univezalna deklaracija o demokratiji, 1997.

Međunarodni standardi iz navedenih dokumenata korišćeni su da se identifikuju problemi i kapaciteti potrebni za njihovo otklanjanje, kao i pokazatelji željenih rezultata. NPA u Srbiji se bavi sledećim ženskim ljudskim pravima:

1. oblast **odlučivanje**: pravo na nediskriminaciju, aktivno i pasivno biračko pravo, pravo na učešće u javnom i političkom životu, sloboda mišljenja i izražavanja, pravo na mirno okupljanje i udruživanje, pravo na obrazovanje i pristup informacijama;
2. oblast **ekonomija**: pravo na nediskriminaciju, pravo na rad, pravo na socijalnu zaštitu, pravo na odgovarajući životni standard, pravo na učešće u odlučivanju;
3. oblast **obrazovanje**: pravo na nediskriminaciju, pravo na obrazovanje, pravo na učešće u odlučivanju;
4. oblast **zdravlje**: pravo na nediskriminaciju, pravo na zdravlje, pravo na planiranje porodice, reproduktivna prava, pravo na učešće u odlučivanju, pravo na pristup informacijama;
5. oblast **nasilje nad ženama**: pravo na nediskriminaciju, pravo na život i slobodu, pravo na zaštitu pred zakonom, pravo na pravičnu naknadu;
6. oblast **mediji**: pravo na nediskriminaciju, pravo na učešće u javnom i političkom životu, pravo na učešće u odlučivanju.

NPA predviđa nadziranje progresivne realizacije gore navedenih ženskih ljudskih prava putem kontinuiranog praćenja primene zakona u ovoj oblasti (A.1.5.), razvijanja adekvatnog sistema praćenja, prikupljanja i obrade podataka o zastupljenosti

žena na mestima odlučivanja (A.5.1.) i obezbeđivanje rodno senzitivnog monitoringa ekonomske i razvojne politike, uključujući i makroekonomsku politiku (B.4.2.). NPA, međutim, ne predviđa mere pravovremenog reagovanja i sprečavanja nazadovanja u pogledu minimalnih standarda i već ostvarenih rezultata.

Princip odgovornosti

Pristup razvoju zasnovan na pravima podrazumeva jasno definisanje odgovornosti i obaveza, kao i nosilaca odgovornosti, odnosno obaveza. U NPA Srbija detektovana je država kao primarno odgovorna za poštovanje i sprovođenje međunarodnih standarda ženskih prava i rodne ravnopravnosti. Identifikovani su i imenovani nosioci pojedinačnih aktivnosti u okviru vladinih institucija, pokrajinskih organa vlasti i organa lokalne samouprave.

U sprovođenju prilaza zasnovanog na ljudskim pravima polazi se od sagledavanja prepreka koje ometaju nosioce obaveza u ostvarivanju njihovih dužnosti. Ova analiza je potrebna radi formulisanja strategija uklanjanja tih prepreka. U tom cilju koncept razvoja koji je predmet istraživanja koristi razvijanje kapaciteta na osnovu prethodne analize jakih strana titulara prava i nosioca obaveza, kao i mogućih rešenja za otklanjanje njihovih slabosti. U ovom smislu NPA u Srbiji tek delimično poštuje zadati princip odgovornosti. Od svih navedenih nosilaca odgovornosti, slabosti se evidentiraju jedino kod institucionalnih mehanizama za ravnopravnost polova. Konkretno, navodi se da nisu jasno normativno uređeni, što zahteva promene normativnog okvira. Jake strane institucionalnih mehanizama nisu navedene. Nisu detektovane ni jake i slabe strane ministarstava, sekretarijata, pokrajinskih organa, organa lokalne samouprave, univerziteta, naučnih mehanizama, sindikata, udruženja poslodavaca i drugih navedenih nosilaca aktivnosti. Slabosti i nedostaci nosilaca odgovornosti, odnosno aktivnosti, mogu se posrednim putem zaključiti iz navedenih aktivnosti predviđenih za jačanje kapaciteta institucija. One su sve usmerene ka podizanju svesti i znanja o rodnoj ravnopravnosti, što ukazuje na nedovoljno poznavanje ove problematike u državnim organima i javnim institucijama i nepostojanje odgovarajućeg sistema praćenja i obrade rodno razvrstanih podataka. Ipak, propust da se prethodno identifikuju sve slabosti i jake strane nosilaca odgovornosti dovodi u pitanje delotvornost predviđenih mera i aktivnosti. Ostaje nedoumica da li će one proizvesti željeni rezultat, kao i pitanje šta je sve propušteno da se uradi. Jake strane i kapaciteti postojećih mehanizama i drugih nosilaca odgovornosti uopšte nisu pomenute, te otuda sumnja da će one biti dovoljno iskorišćene za postizanje željenih rezultata.

NPA u Srbiji predviđa sledeće mere radi jačanja efikasnosti mehanizama: razvijanje adekvatnog sistema praćenja, prikupljanja i obrade podataka o zastupljenosti žena na mestima odlučivanja (A.5.1.), integrisanje rodne perspektive u edukativne programe i edukacija zaposlenih u državnim i javnim službama (A.5.2.), edukacija članova i članica mehanizama za ravnopravnost polova (A.5.3) i uvođenje nediskriminatorne terminologije i rodno osetljivog jezika u zakone i propise (A.5.5.). U cilju osposobljavanja nosilaca odgovornosti da izvršavaju svoje obaveze utvrđeni su kao specifični ciljevi jačanje kapaciteta institucija podizanjem svesti i znanja o rodnoj ravnopravnosti u političkom i javnom životu i jačanje kapaciteta svih aktera u privredi i društvu za otklanjanje rodne diskriminacije i bolje korišćenje ženskih resursa. Kao aktivnosti usmerene ka ostvarivanju ovih ciljeva navedeni su integrisanje rodne perspektive u edukativne programe i edukacija zaposlenih u državnim organima i javnim službama, u skladu sa Nacionalnom strategijom reforme državne uprave, i edukacija članica i članova mehanizama za ravnopravnost polova.

Definisanje odgovornosti nosilaca obaveza i mera za jačanje njihovih kapaciteta u većini slučajeva zahtevaju pritisak i stimulaciju sa strane kako bi se obezbedilo izvršavanje utvrđenih dužnosti. U ovome naročitu ulogu ima civilno društvo (u slučaju NPA ženske organizacije i grupe) koje nadzire izvršavanje aktivnosti i traži odgovornost u kreiranju i sprovođenju razvojne politike i poštovanja ženskih ljudskih prava. U konsultativnom procesu izrade NPA poštovan je ovaj princip, jer su predstavnice ženskih grupa i organizacija bile uključene u ovaj proces. Princip odgovornosti u ovom konceptu razvoja zahteva i mere za jačanje civilnog društva, posebno ženskih grupa, što NPA posredno uključuje putem raznovrsnih mera i aktivnosti osnaživanja žena i podsticaja njihovog većeg i aktivnijeg uključivanja u javni i politički život.

Princip nediskriminacije, ravnopravnosti i posebnog statusa ranjivih grupa

Nediskriminacija i ravnopravnost čine conditio sine qua non uživanja i poštovanja ljudskih prava. Princip ravnopravnosti zahteva da svi muškarci i žene u jednom društvu imaju jednaki pristup raspoloživim resursima, dobrima i uslugama koji su neophodni za ostvarivanje osnovnih ljudskih potreba. Koncept razvoja zasnovan na ljudskim pravima zahteva da se prvo identifikuju posebno osetljive i diskriminisane grupe. Ovo podrazumeva postojanje rodno osetljive statistike koja će omogućiti takvu identifikaciju i praćenje efekata određene politike i određenih mera na pojedine grupe u društvu. Kada se govori o NPA, primena ovoga principa znači identifikovanje posebno ranjivih i najugroženijih grupa žena, definisanje posebnih ciljeva za njihovo društveno uključivanje, razvijanje strategija za unapređivanje ravnopravnosti i jednakog pristupa resursima, jačanje rodne senzibilnosti javnosti, unapređivanje rodno razvrstane statistike, podsticanje istraživanja o položajima ranjivih grupa, razvijanje strategija za eliminisanje diskriminacije i obuka nosilaca odgovornosti za ravnopravan tretman.

NPA u Srbiji indentifikuje seoske žene, Romkinje i lezbijke kao najugroženije grupe, uz žene žrtve dvostruke i višestruke diskriminacije (na osnovu dobi, nacionalne i etničke pripadnosti, statusa obrazovanja i dr.). Radi uključivanja marginalizovanih grupa u odlučivanje definisani su sledeći specifični ciljevi: stvaranje preduslova za učešće dvostruko i višestruko diskriminisanih grupa u javnom i političkom životu (A.4), ravnopravni pristup obrazovanju, ujednačavanje zastupljenosti žena i muškaraca na svim nivoima obrazovanja i u svim obrazovnim profilima (horizontalno i vertikalno desegregiranje obrazovnih profila) i ravnopravno učešće u kreiranju evropskog modela “društva znanja” (C.1.), uklanjanje rodni nejednakosti u obrazovanju višestruko diskriminisanih grupa (C.3.) i posebna briga o ženama iz višestruko diskriminisanih grupa prilikom obezbeđivanje dostupnosti kvalitetnoj zdravstvenoj zaštiti (D.2.). Kao posebne aktivnosti za ostvarivanje ovih ciljeva predviđeni su usvajanje mera pozitivne akcije za uključivanje ovih kategorija stanovništva u sve nivoe odlučivanja, osnaživanje pripadnica ovih diskriminisanih grupa i posebni programi ekonomskog osnaživanja seoskih žena i Romkinja.

NPA u Srbiji predviđa i posebne strategije za unapređivanje ravnopravnosti, eliminisanje diskriminacije i ravnopravnog pristupa resursima u svih šest utvrđenih oblasti delovanja. Uvode se i nove strategije koje do sada nisu bile primenjivane u zemlji, kao što su uvođenje rodnog bužetiranja i praćenje izvršavanja budžeta, uvođenje rodno senzitivne poreske i finansijske politike sa posebnim naglaskom na ravnomerniju raspodelu resursa i odgovornosti u domaćinstvu i na višestruko diskriminisane grupe, formiranje državnog alimentacionog fonda za obezbeđivanje zakonskog izdržavanja dece i promovisanje novog zakonskog

modela “zajedničko vršenje roditeljskog prava”. Posmatrajući posebno oblast razvoja i razvojne politike, uvodi se mera integracije rodne ravnopravnosti u kreiranje i sprovođenje razvojne politike na svim nivoima uz zahtevanje poštovanja kvote od najmanje 30 odsto žena u radnim telima.

Novina je i predviđanje rodno senzitivnog monitoringa ekonomske i razvojne politike, uključujući makroekonomsku politiku. NPA predviđa i obuku nosilaca odgovornosti za eliminisanje diskriminacije i ravnopravni tretman, posebno članova mehanizama za ravnopravnost polova, nastavnog osoblja, stručnjaka u pravosuđu, policiji, socijalnim, zdravstvenim, vaspitnim i obrazovnim institucijama i medijima, kao i edukaciju zaposlenih u državnim organima i javnim službama, u skladu sa Nacionalnom strategijom reforme državne uprave.

Princip osnaživanja

Pod ovim principom se podrazumeva proces jačanja kapaciteta ljudi da zahtevaju i uživaju svoja prava. Osnaživanje je ključni princip u osmišljavanju strategijama razvoja i stoga je i u NPA u Srbiji ovome posvećen veliki deo. Ipak, NPA se posebno ne bavi analizom kakve su specifične sposobnosti potrebne ženama kako bi efikasno zahtevale ostvarivanje i poštovanje svojih ljudskih prava u određenim okolnostima. Umesto toga, u ovom pogledu NPA se oslanja na postojeća istraživanja ženskih grupa i stručnjakinja u svakoj od definisanih oblasti.

U cilju osposobljavanja žena da zahtevaju svoja prava, NPA predviđa niz aktivnosti:

- osnaživanje žena pripadnica višestruko diskriminisanih grupa za učešće u javnom i političkom životu,
- posebni programi ekonomskog osnaživanja seoskih žena i Romkinja,
- uključivanje znanja o preduzetništvu u obrazovne programe na svim nivoima i promovisanje preduzetničkog duha,
- ekonomsko opismenavanje žena (tržišna privreda, tržište novca i hartija od vrednosti, poreski sistem, preduzetništvo i dr.),
- povećanje broja elektronski opismenjenih žena, posebno u manje razvijenim i seoskim sredinama (E-centri, obuke, programi, fondovi, kampanje),
- razvoj sistema doživotnog obrazovanja,
- uklanjanje rodne nejednakosti na nivou pismenosti i osnovnog obrazovanja
- uvođenje rodno senzitivnih, anti diskriminatornih i sekularnih programskih sadržaja i rodno osetljivog jezika na svim nivoima obrazovanja, uključivši studije roda u programe visokoškolskog obrazovanja,
- povećanje dostupnosti sistema zaštite žena žrtava nasilja (formiranje specijalizovanih timova za pojedine vidove nasilja, povećanje broja skloništa i službi za psihosocijalnu i pravnu podršku, dostupnih ženama bez ikakve diskriminacije, informisanje javnosti o sistemu zaštite žena od nasilja i dr.

Oснаживање жена захтева и njihovo aktivno, slobodno i značajno učešće u odlučivanju. NPA u ovom cilju predviđa aktivnosti u cilju podsticanja participacije žena u predstavničkim telima, izvršnim organima vlasti, na rukovodećim mestima, u državnim i javnim službama, razvojnoj politici, zdravstvenoj politici, medijima, obrazovanju i u svim drugim oblastima javnog života. Predviđene aktivnosti se uglavom zasnivaju na uvođenju afirmativnih akcija kao što su kvote za manje zastupljeni pol i podsticajnih mera, te na promeni zakona i drugih akata (Zakona o izborima, Zakona o političkim strankama, Zakona o finansiranju političkih stranaka, Zakona o vladi, poslovnika skupština, statuta mesnih zajednica, Odluka o Pokrajinskom izvršnom veću i dr.) radi obezbeđivanja veće prohodnosti žena ka mestima odlučivanja. Posebna briga se ističe u pogledu osnaživanja žena koje trpe dvostruku ili višestruku diskriminaciju. NPA predviđa i uspostavljanje i jačanje saradnje između relevantnih državnih organa i institucija sa civilnim sektorom, čime se podvlači njegov značaj u procesu osnaživanja žena kao marginalizovane i diskriminisane grupe.

Analiza NPA u Srbiji kroz prizmu osnovnih principa pristupa zasnovanog na ljudskim pravima data je u sledećoj tabeli (11):

Tabela 11

Princip:	Ostvarivanje podrazumeva:	NPA Srbija:
Participacija	• stvaranje uslova za učešće žena / marginalizovanih grupa žena	✓ DA – obezbeđeno učešće predstavnica i marginalizovanih grupa žena u procesu izrade NPA (Romkinja, invalitkinja, lezbijki), prevođenje radne verzije na mađarski, romski i albanski jezik ✓ DA – predviđeno povećanje učešća žena u specifičnim oblastima (u predstavničkim telima, izvršnim organima vlasti, na rukovodećim mestima, u državnim i javnim službama, političkom i javnom životu, zdravstvenoj politici, medijima, obrazovanju, u kreiranju evropskog modela „društva znanja“, socijalnom dijalogu i kolektivnom pregovaranju)
	• obezbeđivanje resursa potrebnih za osposobljavanje za učešće	✓ DA – UNIFEM, UNDP, Vlada RS
	• razvijanje strategija za povećanje participacije	✓ DA – šestomesečni izveštaj o spoljnoj evaluaciji NPA (juli 2006) analizira participaciju u procesu izrade NPA i mogućnosti njenog poboljšanja i povećanja
	• prisutne sposobnosti su rezultat razvoja	✓ DA

Odgovornost	• postavljanje tipa odgovornosti	✓ DA – država odgovorna za poštovanje i sprovođenje međunarodnih standarda ženskih prava i rodne ravnopravnosti
	• detektovanje nosilaca odgovornosti	✓ DA – identifikovani i imenovani nosioci pojedinačnih aktivnosti u okviru vladinih institucija, pokrajinske vlasti i organa lokalne samouprave
	• otklanjanje slabosti i jačanje efikasnih mehanizama	0 NE – Nisu utvđene jake i slabe strane nosilaca odgovornosti ✓ DA – Predviđeno jačanje kapaciteta institucija podizanjem svesti i znanja o rodnoj ravnopravnosti u javnom i političkom životu, ciljevi: - A.5.1. (razvijanje adekvatnog sistema praćenja, prikupljanja i obrade podataka o zastupljenosti žena na mestima odlučivanja), - A.5.2. (integrisanje rodne perspektive u edukativne programe i edukacija zaposlenih u državnim i javnim službama), - A.5.3. (edukacija članova i članica mehanizama za ravnopravnost polova), - A.5.5. (uvođenje nediskriminatorne terminologije i rodno osetljivog jezika u zakone i propise)
	• osposobljavanje nosilaca odgovornosti da izvršavaju svoje obaveze	✓ DA – ciljevi: - A.5. (jačanje kapacita institucija podizanjem svesti i znanja o rodnoj ravnopravnosti u političkom i javnom životu) - B.4. (jačanje kapaciteta svih aktera u privredi i društvu za otklanjanje rodne diskriminacije i bolje korišćenje ženskih resursa) Aktivnosti: - A.5.2. (integrisanje rodne prespektive u edukativne programe i edukacija zaposlenih u državnim organima i javnim službama, u skladu sa Nacionalnom strategijom reforme državne uprave) - A.5.3. (edukacija članica i članova mehanizama za ravnopravnost polova)
	• jačanje civilnog društva, posebno ženskih grupa i organizacija za ljudska prava	✓ DA – aktivnost: - A.4.2. (osnaživanje žena pripadnica dvostruko i višestruko diskriminiranih grupa za učešće u javnom i političkom životu)
Nediskriminacija, ravnopravnost i poseban status ranjivih grupa	• identifikovanje najugroženijih grupa i diskriminiranih grupa	✓ DA (seoske žene, Romkinje, lezbejke)

	definisanje specifičnih ciljeva za uključivanje diskriminiranih i marginalizovanih grupa	✓ DA: - Cilj A.4. (stvaranje preduslova za učešće dvostruko i višestruko diskriminiranih grupa u javnom i političkom životu) - A.4.1. (usvajanje mera pozitivne akcije za uključivanje ovih kategorija stanovništva u sve nivoe odlučivanja) - A.4.2. (osnaživanje pripadnica ovih diskriminiranih grupa) - B.3.2. (posebni programi ekonomskog osnaživanja seoskih žena i Romkinja) - Cilj C.1. (ravnopravni pristup obrazovanju, ujednačavanje zastupljenosti žena i muškaraca na svim nivoima obrazovanja i u svim obrazovnim profilima (horizontalno i vertikalno desegregiranje obrazovnih profila) i ravnopravno učešće u kreiranju evropskog modela "društva znanja") - Cilj C.3. (uklanjanje rodne nejednakosti u obrazovanju višestruko diskriminiranih grupa) - Cilj D.2. (obezbeđivanje dostupnosti kvalitetnoj zdravstvenoj zaštiti svim ženama, posebno ženama iz višestruko diskriminiranih grupa.)
	razvijanje strategija za unapređivanje ravnopravnosti i jednakog pristupa resursima	✓ DA
	jačanje rodne senzibiliteta javnosti	✓ DA: - oblast F (mediji – uklanjanje rodne stereotipa i promocija rodne ravnopravnosti) - Cilj E.4.(podizanje nivoa svesti o nasilju nad ženama i suzbijanje negativnog medijskog prikazivanja žena)
	razvijanje rodno razvrstane statistike i adekvatno razvrstanih podataka	✓ DA – aktivnosti: - A.5.1. (razvijanje adekvatnog sistema praćenja, prikupljanja i obrade podataka o zastupljenosti žena na mestima odlučivanja,) - B.4.1. (razvijanje istraživanja i dokumentacije i obezbeđivanje rodno senzitivne statistike o rodnoj ravnopravnosti u ekonomiji) - D.4.1. (razvijanje istraživanja, dokumentacije i statistike o rodnoj ravnopravnosti u oblasti zdravlja i uključivanje rodno senzitivnog znanja i novih znanja iz oblasti ženskog zdravlja) - E.3.2. (unapređenje sistema prikupljanja i obrade podataka i vođenja evidencija, uključujući i promene u državnoj statistici) - F.4.2. (osnivanje Informativno-dokumentacionog centra Saveta za ravnopravnost polova RS)

	podsticanje i vođenje istraživanja o položaju ranjivih grupa i uzrocima diskriminacije	✓ DA – aktivnosti: - A.5.4. (istraživanje uzroka odustva žena iz odlučivanja) - B.4.1. (Razvijanje istraživanja i dokumentacije i obezbeđivanje rodno senzitivne statistike o rodnoj ravnopravnosti u ekonomiji) - D.4.1. (razvijanje istraživanja, dokumentacije i statistike o rodnoj ravnopravnosti u oblasti zdravlja i uključivanje rodno senzitivnog znanja i novih znanja iz oblasti ženskog zdravlja) - E.3.1. (organizovanje i sprovođenje naučnih istraživanja o nasilju nad ženama i sistemu zaštite žena od nasilja) - F.4.1. (istraživanje rodne ravnopravnosti u medijima)
	razvijanje strategija za eliminisanje diskriminacije	✓ DA
	obuka nosilaca odgovornosti za eliminisanje diskriminacije i ravnopravni tretman	✓ DA – aktivnosti: - A.5.1.2. edukacija zaposlenih u državnim organima i javnim službama - A.5.1.3. (obuka članova mehanizama za ravnopravnost polova), - C.2.2. (obuka nastavnog osoblja), - E.2.2. (obuka stručnjaka i stručnjakinja u pravosuđu, policiji, socijalnim zdravstvenim, vaspitnim i obrazovnim ustanovama i medijima)
Osnaživanje	osposobljavanje žena i posebno osetljivih grupa žena da zahtevaju svoja prava	✓ DA – aktivnosti: - A.4.2. (osnaživanje žena pripadnica višestruko diskriminiranih grupa za učešće u javnom i političkom životu) - B.3.2. (posebni programi ekonomskog osnaživanja seoskih žena i Romkinja) - B.4.3. (uključivanje znanja o preduzetništvu u obrazovne programe na svim nivoima i promovisanje preduzetničkog duha. - B.4.4. (ekonomsko opismenjavanje žena (tržišna privreda, tržište novca i hartija od vrednosti, poreski sistem, preduzetništvo i dr.) - C.1.3. (povećanje broja elektronski opismenjenih žena, posebno u manje razvijenim i seoskim sredinama (E-centri, obuke, programi, fondovi, kampanje) - C.1.4. (razvoj sistema doživotnog obrazovanja) - C.1.6. (uklanjanje rodne nejednakosti na nivou pismenosti i osnovnog obrazovanja) - C.2.1. (uvodjenje rodno senzitivnih, antidiskriminatornih i sekularnih programskih sadržaja i rodno osetljivog jezika na svim nivoima obrazovanja, uključivši studije roda u programima visokoškolskog obrazovanja)

		- E.2.5. (povećanje dostupnosti sistema zaštite žena žrtava nasilja (formiranje specijalizovanih timova za pojedine vidove nasilja, povećanje broja skloništa i službi za psiho-socijalnu i pravnu podršku, dostupnih ženama bez ikakve diskriminacije, informisanje javnosti o sistemu zaštite žena od nasilja i dr.)
	• podsticanje aktivne, slobodne i značajne participacije	✓ DA (u predstavničkim telima, izvršnim organima vlasti, na rukovodećim mestima, u državnim i javnim službama, političkom i javnom životu, zdravstvenoj politici, razvojnoj politici, medijima, obrazovanju, u kreiranju evropskog modela „društva znanja“, sportu, socijalnom dijalogu i kolektivnom pregovaranju) – aktivnosti: - A.1.1. (promene izbornog zakonodavstva (tip kandidatske liste, mesto na kandidatskoj listi, distribucija mandata po redosledu sa liste, zamena poslanika kome prestane mandat kandidatom/ kandidatkinjom istog pola, izborna kampanja i finansiranje izborne kampanje) - A.1.2. (promena zakona o političkim strankama i finansiranju političkih stranaka (podsticajne mere). - A.1.3. (promena poslovnika skupština (najmanje jedno rezervisano predsedničko/potpredsedničko mesto u skupštini, najmanje 30% rukovodećih mesta u radnim telima skupštine) - A.1.4. (promena statuta mesnih zajednica (kvote od najmanje 30% za izabrane organe mesnih zajednica) -A.2.1. (promena Zakona o vladi i Odluke o Pokrajinskom izvršnom veću-normativno garantovanje ravnomerne zastupljenosti polova na pozicijama ministar/ministarka, zamenik/zamenica ministra i garantovanje najmanje jednog potpredsedničkog mesta za manje zastupljeni pol u Vladi) - A.2.2. (promena propisa i mere pozitivne akcije za ravnomernu zastupljenost (najmanje 30%) u državnoj administraciji i javnim službama na svim nivoima, posebno na izbornim i imenovanim položajima) - A.3.2. (promena statuta opština/gradova (urediti: izbor, sastav, nadležnosti i finansiranje lokalnog tela za ravnopravnost polova i ustanoviti ombud na lokalnom nivou) - A.3.3 (promena poslovnika skupština opština/gradova) - A.3.4. (promena Zakona o vladi, institucionalizacija republičkog Saveta za ravnopravnost polova kao stalnog radnog tela Vlade i definisanje mesta i uloge ovog tela u odlučivanju)

		- A.3.5. (promena poslovnika Vlade i garantovanje procedura koje obavezno uključuju republički Savet za ravnopravnost polova u odlučivanje u Vladi) - A.4.1 (usvajanje mera pozitivne akcije za uključivanje ovih kategorija stanovništva u sve nivoje odlučivanja) - A.4.2. (osnaživanje žena pripadnica dvostruko i višestruko diskriminisanig grupa za učešće u javnom i političkom životu) - B.1.5. (uključivanje žena i rodne perspektive u socijalni dijalog i kolektivno pregovaranje) - B.4.2. (integracija rodne ravnopravnosti u kreiranje i sprovođenje razvojne politike na svim nivoima (najmanje 30% žena u radnim telima) C.1.2. (mere pozitivne akcije radi povećanja žena u IKT) - C.2.4. (obezbeđivanje ravnopravne zastupljenosti žena na svim pozicijama odlučivanja u obrazovanju i sportu (kvote, rukovodeća mesta) - C.5.1. (povećanje učešća žena na rukovodećim mestima i u upravljačkim telima zdravstvenih ustanova i uvođenje procedura koje obezbeđuju učešće u odlučivanju o zdravstvenoj zaštiti na svim nivoima) - C.5.2. (podsticanje multisektorskog pristupa i uključivanje NVO, profesionalnih organizacija i zdravstvenih ustanova u kreiranje zdravstvene politike) žena u organima odlučivanja u medijima) - D.2.7. (uspostavljanje i jačanje saradnje između relevantnih državnih organa/institucija i civilnog sektora) - F.3.1. (preduzimanje mera pozitivne akcije za povećanje učešća žena u organima odlučivanja u medijima)
Veza sa standardima ljudskih prava	• CEDAW kao pokazatelj željenih rezultata	✓ DA
	• Nadziranje progresivne realizacije	✓ DA – aktivnosti: - A.1.5. (kontinuirano praćenje primene zakona u ovoj oblasti) - A.5.1. (razvijanje adekvatnog sistema praćenja, prikupljanja i obrade podataka o zastupljenosti žena na mestima odlučivnja) - B.4.2.(obezbeđivanje rodno senzitivnog monitoringa ekonomske i razvojne politike, uključujući i makroekonomsku politiku)
	• Pravovremeno reagovanje (sprečavanje) nazadovanja (ne ići ispod minimalnih standarda i već ostvarenih rezultata)	0 NE

Zaključak

Analiza finalne verzije Nacrta NPA u Srbiji sa stanovišta koncepta razvoja zasnovanog na pravima pokazuje da je on dosledno primenjen u cilju unapređivanja ženskih prava kao ljudskih prava. Nacrt NPA se zasniva na međunarodnim standardima ženskih prava definisanih u CEDAW i drugim ratifikovanim međunarodnim instrumentima, kao i na smernicama Pekinške platforme za akciju. Poštovani su i ugrađeni svi osnovni principi ovog koncepta. Naročita pažnja usmerena je ka osnaživanju žena da zahtevaju svoja prava.

Postoje, međutim, i dva odstupanja od ovih principa. U Nacrtu NPA nije ugrađen princip neretrogresije. Nije predviđen ni mehanizam za sprečavanje i pravovremeno reagovanje u slučaju ako realizacija aktivnosti ide ispod minimalnih standarda i već ostvarenih rezultata. Istina, postoje mehanizmi i mere za nadziranje progresivne realizacije, kao što je kontinuirano praćenje primene zakona i obezbeđivanje rodno senzitivnog monitoringa ekonomske i razvojne politike, no nisu predviđene mere reagovanja u slučaju retrogresije. Ovo bi bilo neophodno, jer se ženska ljudska prava često ne realizuju ili krše pod izgovorom ekonomske krize i 'opravdanja' da je prvo pre svega potrebno ulagati u rast proizvodnje i produktivnosti, te smanjivati stečena prava zarad privlačenja stranih investicija i podsticaja ekonomskog rasta.

Druga manjkavost odnosi se na propust da se identifikuju i analiziraju jake i slabe strane nosilaca odgovornosti i aktivnosti. Ovim se dovodi u pitanje delotvornost i efikasnost predviđenih mera i aktivnosti. Ostaje nedoumica da li će one proizvesti rezultat u željenoj i očekivanoj meri, kao i koje je sve aktivnosti trebalo detaljnije definisati ili ugraditi. Jake strane i kapaciteti postojećih mehanizama i drugih nosilaca odgovornosti uopšte nisu pomenute, pa teško da će biti u dovoljnoj meri korišćene za postizanje željenih rezultata.

4.2. Razvoj zasnovan na ljudskim pravima i CEDAW

U oblasti ženskih ljudskih prava najznačajnija je Konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena (CEDAW), tzv. „Ženska konvencija“, koja se smatra „međunarodnom poveljom ženskih prava“. Konvencija ima izuzetno veliki broj potpisnika¹³⁵. Do sada joj je pristupilo preko 90 procenata država članica Ujedinjenih nacija. Istovremeno, ovo je konvencija o ljudskim pravima sa najvećim brojem datih rezervi. Jedan broj država je dao rezerve na određene članove Konvencije polazeći od stanovišta da se nacionalni zakoni, tradicija ili kultura ne podudaraju sa principima Konvencije, što im je poslužilo kao podloga da opravdaju datu rezervu. Pojedine države su dale rezervu na član 2 koji osuđuje diskriminaciju žena u svim vidovima, iako njihovi ustavi ili zakoni zabranjuju diskriminaciju. U tim slučajevima postoji stoga sukob između ustavnih odredbi države i date rezerve na Konvenciju.

CEDAW spada među pravno obavezujuće međunarodne dokumente¹³⁶. To znači da su države koje su je ratifikovale ili joj pristupile pravno obavezne da sprovode njene odredbe. Države su takođe dužne da periodično, svake četiri godine, dostavljaju

nacionalne izveštaje nadzornom organu za sprovođenje CEDAW, Komitetu UN za eliminaciju svih oblika diskriminacije žena, o merama koje su preduzele radi sprovođenja ugovornih obaveza. Zbog načelno prihvaćenog stava da CEDAW sadrži obavezu postizanja rezultata, preovlađuje mišljenje da Konvencija ima direktan efekat i da se njene odredbe mogu neposredno primeniti ako se na njih pozove prilikom sudskog postupka. Takođe, smatra se da se Konvencija tiče horizontalnih odnosa između samih građana. S obzirom da član 2 predviđa da je obaveza vlade da aktivno obezbeđuje sprovođenje principa nediskriminacije, zahteva se, gde je to moguće, postizanje horizontalnog efekta Konvencije.

Ovaj međunarodni dokument definiše diskriminaciju na nezavisan način, ističući da žene imaju pravo na puno i jednako uživanje svih ljudskih prava. Konvencija ima za cilj da obezbedi ravnopravnost kao prvenstvenu obavezu država ugovornica (čl. 2) i da poboljša *de facto* položaj žena (čl. 3-24) predviđajući primenu afirmativnih akcija. CEDAW se bori protiv dominantne rodne ideologije (čl. 5a) putem podsticanja promene tradicionalnog stava prema ženama koji ih onemogućava u ostvarivanju njihovih prava (uključujući eliminaciju skrivenih rodni stereotipa u zakonodavstvu).

Sve države koje su ratifikovale ili pristupile Konvenciji, dakle, skoro sve zemlje sveta, prihvatile su međunarodnopravnu obavezu da se bore protiv diskriminacije žena. One su pristale, a time se obavezale, da će preduzeti niz mera radi otklanjanja diskriminacije žena u svim njenim oblicima, uključujući:

- inkorporaciju principa ravnopravnosti muškaraca i žena u nacionalne pravne sisteme, uklanjanje svih diskriminatornih zakona i njihovu zamenu takvima koji zabranjuju diskriminaciju žena;
- ustanovljavanje sudova i drugih pravnih institucija radi obezbeđenja efikasne zaštite žena od diskriminacije i
- obezbeđivanje eliminacije svih radnji diskriminacije žena od strane pojedinaca, organizacija i preduzeća.

Mnoge od ovih obaveza država ugovornica su pozitivne obaveze i one treba da su:

- orijentisane na rezultat - Nije dovoljno da država „učini sve napore“ ili „čini najbolje“. Država mora da „preduzme sve potrebne mere“ koje imaju za rezultat nameravani efekat. Takve mere uključuju afirmativne akcije, ustanovljavanje i jačanje nacionalnih mehanizama, ulaganje u istraživanje i savetodavne usluge, nadziranje rezultata, saradnju sa ženskim pokretom itd. Obaveza preduzimanja konkretne akcije mora imati za rezultat poboljšanje položaja žena;
- preduzete bez odlaganja (na primer, država ugovornica ne može da odloži svoju obavezu obezbeđenja socijalne zaštite ženama ili prava na zdravu životnu sredinu pod izgovorom ekonomskih teškoća);
- preduzete sa dužnom prilježnošću;
- sa progresivnom realizacijom – država mora pokazati napredak u primeni Konvencije. Ona je dužna da dostavlja periodične izveštaje CEDAW-Komitetu o učinjenom napretku;

¹³⁵ Do 2. novembra 2006. godine 185 država je ratifikovalo CEDAW. Izvor: <http://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/states.htm>. Pristupljeno 20. aprila 2007.

¹³⁶ Opširnije o značenju CEDAW u: Report Committee on the Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women, *The UN Women's Convention in the Netherlands in 1997* Den Haag: Ministerie van SZW

- imajući u vidu promenljive društvene okolnosti odredbe Konvencije se moraju tumačiti na dinamički način, s obzirom da obaveze vremenom evoluiraju. Primera radi, nakon usvajanja kvote u izborni zakon kao afirmativnu akciju radi podsticaja veće zastupljenosti žena u parlamentu, država mora periodično analizirati efekte primene izborne kvote i usvajati potrebne izmene i prilagođavanja ako promenjene okolnosti to zahtevaju;
- primenjene u dobroj veri – država je obavezna da tumači Konvenciju prema namerama njenih pisaca.

U tabeli (12) data je lista ženskih ljudskih prava i njihove normativne osnove, odnosno izvora međunarodnih standarda koji garantuju odnosno pravo. Uvođenje ovih prava u programe razvoja bitno je za ostvarivanje društvenog napretka sa ciljem osiguranja i zaštite ljudskih prava marginalizovanih i diskriminisanih grupa.

Tabela 12

Ljudsko pravo	Međunarodni standardi koji pokrivaju pravo
Nediskriminacija	• U svim instrumentima ljudskih prava – zabrana diskriminacije na osnovu pola, dobi, nacionalnog, etničkog ili socijalnog porekla, političkog mišljenja, veroisposvesti, seksualne orijentacije, jezika, pripadnosti klasi i dr. • Veza sa ravnopravnošću i posebnom brigom za osetljive grupe: • Ravnopravni tretman nejednakih postiže ili stvara nejednakost; stvarna, suštinska ravnopravnost zahteva posebnu brigu o osetljivim grupama i privremene mere zaštite (afirmativne akcije) <i>Normativna osnova:</i> Art. 7 UDHR; Art. 2(2) ICESR; Arts. 2(1) and 2(2) ICCPR; Art. 1,3,4 CERD; Arts. 1,2,4,7 CEDAW; Art. 2 CRC, Right to Development
Pravo na život i slobodu	• Uključuje nasilje nad ženama, rat, genocid, ubistvo, zabranu mučenja ili svirepih, nehumanih i ponižavajućih postupaka i kazni, zabrana trgovine ženama i decomp u cilju seksualne eksploatacije, zabrana trgovine robljem i ropstva; zabrana smrtno kazne <i>Normativna osnova:</i> Art. 3 UDHR; Art. 6 ICCPR; Art. 5(b) CERD; Art. 6 CRC
Politička prava i slobode: Pravo na učešće u javnom i političkom životu; sloboda mišljenja i izražavanja; sloboda kretanja i nastanjivanja; pravo na mirno okupljanje i udruživanje	• Uključuje pristup informacijama i pravo na informisanje • Mogu se ograničiti pod određenim uslovima <i>Normativna osnova:</i> Sloboda mišljenja i izražavanja: Art. 19 UDHR; Art. 19 ICCPR; Art. 5(d)(viii) CERD; Arts. 12,13 CRC, Pravo na učešće u vlasti: Art. 21 UDHR; Art. 5 CERD, Arts. 7,8 CEDAW. Sloboda kretanja i nastanjivanja: Art. 13 UDHR; Art. 12 ICCPR. Pravo na mirno okupljanje i udruživanje: Art. 20 UDHR; Art. 20, 21 ICCPR; Art. 5(d)(ix) CERD; Art. 15 CRC; Art. 2 ILO C87; Arts. 1,2,3 ILO C98

Pravo na rad	• Štiti se kao: • Izvor preživljavanja i prihoda • Izvor dostojanstva • Obuhvata razne aspekte kao: • Mogućnost pristupa slobodno prihvaćenom radnom mestu • Bezbedni i zdravi uslovi rada, higijensko-tehnička zaštita na radu • Pravična naknada koja omogućuje pristojan život • Jednaka plata za isti rad • Organizovanje i učlanjivanje u sindikat • Pravo na bankarske zajmove i finansijske kredite (samozapošljavanje žena) <i>Normativna osnova:</i> Art. 23 UDHR; Arts. 6,7,8 ICESR; Art. 8(1) Right to Development; Art. 5(e)(i)(ii) CERD; Art. 11,13b CEDAW; Art. 32 CRC
Pravo na zdravlje	• Pravo na pristup odgovarajućim zdravstvenim uslugama i objektima i osnovnim preduslovima za ostvarivanje fizičkog i mentalnog zdravlja (pravo na hranu, vodu, smeštaj, sanitetske objekte, zdravu životnu sredinu) • Posebna zaštita žena, majki, trudnica i dece • Planiranje porodice • Višeznačajnost: • Dovoljan kvantitet (bolnica, ambulantni, medicinskog osoblja, lekova, opreme itd.) • Minimalni kvalitet (stalno unapređivanje u skladu sa ekonomskim razvojem, naučnim saznanjima itd.) • Dostupnost (ekonomska, fizička, pristup informacijama) • Prihvatljivost (u odnosu na dob, pol, životni ciklus, kulturu itd.) <i>Normativna osnova:</i> Art. 25 UDHR; Art. 12 ICESR; Art. 8, Right to Development; Art. 5(e)(iv) CERD; Art. 12 CEDAW; Art. 24 CRC
Pravo na hranu Pravo na vodu	• Dostupnost i adekvatnost – odgovarajući kvantitet i kvalitet radi zadovoljavanja potreba ishrane • Dostupnost: • Fizička dostupnost • Finansijska mogućnost • Stabilnost izvora • Ekonomska i socijalna stabilnost • Ekološka stabilnost (nezagađena sredina) <i>Normativna osnova:</i> Art. 25 UDHR; Art. 11 ICESR; Art. 8 Right to Development;

Pravo na stanovanje	• Pravo na življenje u sigurnosti • Pravna sigurnost imovine – pravna zaštita od nasilnog iseljenja, uznemiravanja i drugih pretnji • Dostupnost usluga i infrastrukture – zdrave pijaće vode, sanitarija, energije itd. • Pogodnost za stanovanje • Dostupnost • Finansijska mogućnost • Dostupnost školama, radnom mestu, zdravstvenim centrim itd. • Posebna briga za seoske žene – higijenski uslovi, energija, snabdevanje vodom, saobraćaj i veze <i>Normativna osnova: Art. 25 UDHR; Art. 11 ICESR; Art. 8 Right to Development; Art. 5(e)(iii) CERD, Art. 14h CEDAW</i>
Pravo na obrazovanje i pristup informacijama	• Funkcionalne obrazovne institucije i programi • Raspoloživost – odgovarajuća infrastruktura, obučeno osoblje, nastavna učila, programi • Dostupnost • Nediskriminacija • Fizički pristup • Finansijska mogućnost • Prilagodljivost – obrazovanje na odgovarajućem nivou kulture, dobar kvalitet, fleksibilno, prilagodljivo na promene u društvu, nauci i tehnologiji • Kultura rodne ravnopravnosti – otklanjanje tradicionalnog shvatanja o ulogama muškaraca i žena, revizija udžbenika, prilagođavanje nastavnih metoda <i>Normativna osnova: Art. 26 UDHR; Art. 13 ICESR; Art. 8(1) Right to Development; Art. 5(e)(v) CERD; Art. 10 CEDAW; Arts. 28,29 CRC</i>
Manjinska prava	Minimalni standardi: • Jednakost pred zakonom i nediskriminacija • Pravo na veroispovest i praktikovanje verskih obreda • Pravo uživanja svoje kulture • Pravo na korišćenje svog sopstvenog jezika
Prava izbeglica i raseljenih lica	Status izbeglica različit od statusa raseljenih lica – različita regulativa i standardi: • Konvencija o statusu izbeglica (1951) • Principi o statusu raseljenih lica – iz ugovora o zaštiti raseljenih lica i lica koja nisu državljani odnosno države od kršenja ljudskih prava (Sporazum o izbeglicama i raseljenim licima, Aneks 7 Dejtonskog sporazuma 1995, Deklaracija o ljudskim pravima pojedinaca koji nisu državljani odnosno države 1985. i dr.)

Pravo na pravičnu naknadu	Pravično obeštećenje za učinjenu štetu Putem: - sudskog postupka - administrativnog postupka - građanskog postupka
Pravo na slobodu kretanja i nastanjivanja	Mogućnost ograničena pod određenim uslovima <i>Normativna osnova: Art. 13 UDHR, Art. 15(4) CEDAW, Art. 12 ICCPR</i>
Pravo na zaštitu pred zakonom	Besplatna pravna pomoć za siromašne žene <i>Normativna osnova: Art. 14 UDHR, Art. 15 CEDAW</i>
Pravo na planiranje porodice	Bračno pravo Porodično pravo Starateljsko pravo Pravo na imovinu <i>Normativna osnova: Art. 15 UDHR, Art. 16 CEDAW</i>
Pravo na socijalnu zaštitu	Posebne kategorije: seoske žene, domaćice, rad u kući, starije žene, samohrane majke, nezaposlene žene itd.
Pravo na odgovarajući životni standard	Osnova ljudskog dostojanstva <i>Normativna osnova: Art. 11 ICESCR, Art 11(e) CEDAW, Art. 27 CRC</i>

4.3. Razvoj zasnovan na ljudskim pravima i Pekinška platforma za akciju

Pekinška platforma za akciju ima mnogo dodirnih tačaka sa konceptom razvoja zasnovanim na ljudskim pravima. Završni dokument Četvrte svetske konferencije o ženama konstatuje da siromaštvo ima različite uzroke i da je stoga kompleksan i multidimenzionalan problem čiji se koreni nalaze i na nivou državne politike i na međunarodnom nivou. Tačka 47 ističe da „globalizacija svetske ekonomije i sve dublja međuzavisnost država predstavlja izazov i mogućnost za održiv ekonomski rast i razvoj, ali i rizike i nesigurnost u budućnost svetske ekonomije. Nesigurna globalno-ekonomska klima praćena je ekonomskim restrukturiranjem i u velikom broju zemalja stalnim rastom spoljnog duga.“ U porastu je i feminizacija siromaštva, praćena migracijom, oružanim konfliktima, ekonomskom krizom, strukturalnim prilagođavanjem privrede i promenama u strukturi porodice.

Makroekonomska politika uglavnom se usmerava na formalni sektor, ostavljajući po strani armiju ženske i muške radne snage, koja izvore prihoda nalazi u tzv. neformalnom sektoru.

Platforma za akciju u tački 47 konstatuje da je potrebno, „kako bi se iskorenilo siromaštvo i postigao održivi razvoj, da muškarci i žene ravnopravno i potpuno učestvuju u formulisanju makroekonomske i socijalne politike i strategije za eliminisanje siromaštva. Ovaj cilj se ne može postići samo putem programa protiv siromaštva, već je neophodno demokratsko učešće i menjanje ekonomske strukture radi obezbeđenja pristupa resursima i mogućnostima svim ženama.“

U velikom broju zemalja, sistem socijalne pomoći ne uzima u obzir specifične životne uslove žena koje su u bedi i siromaštvu, a obeshrabruje činjenica da postoji tendencija da se redukuju usluge koje pružaju ti sistemi. Pekinška konferencija je konstatovala da je rizik od siromaštva veći kod žena nego kod muškaraca, posebno u starijem dobu, tamo gde su sistemi socijalne pomoći zasnovani na principu stalnog plaćenog zaposlenja. Žene često ne ispunjavaju uslove za dobijanje socijalne pomoći zbog pauza u radnom veku i neuravnotežene preraspodele plaćenog i neplaćenog rada. Starije žene su dodatno hendikepirane, jer im je otežan ponovni ulazak na tržište rada. Žensko siromaštvo raste i u razvijenim zemljama gde postoje sistemi zaštite od diskriminacije, kao posledica ekonomskih transformacija i tehničko-tehnoloških inovacija u pojedinim privrednim sektorima, čime se povećala nezaposlenost i nesigurna priroda njihovog posla.

Pekinška Platforma za akciju u ovoj oblasti postavlja nekoliko strateških ciljeva:

1. kreiranje makroekonomske politike i razvojne strategije koja će imati u vidu potrebe žena koje žive u siromaštvu (tačke 58-60),
2. revidiranje zakona i administrativne prakse tako da se osiguraju jednaka prava žena i pristup ekonomskim resursima (tačka 61),
3. obezbeđivanje ženama pristup štednim i kreditnim mehanizmima i institucijama (tačke 62-66),
4. razrađivanje metodologije u kojima se vodi računa o polu i sprovođenje istraživanja u cilju rešavanja problema feminizacije siromaštva (tačke 67-68).

Tabela 14

SMERNICA	MEĐUNARODNI IZVOR	KLJUČNI CILJ	POKAZATELJI
Pravo na odgovarajuću ishranu	<i>Art. 11 ICESCR, GR12 CESC<i>R</i>, Arts. 24, 27 CRC, Art. 14.2 CEDAW</i> <i>Rimska deklaracija o sigurnosti hrane u svetu i Plan akcije svetskog samita o hrani (1996), Deklaracija Svetskog samita o hrani (2002)</i> <i>Milenijumski cilj razvoja 1</i>	• Da svi pojedinci budu zaštićeni od hronične gladi • Eliminisati rodnu nejednakost kod pristupa hrani • Da svi pojedinci budu zaštićeni od nesigurne ishrane • Da svi ljudi imaju pristup hrani odgovarajuće hranljive vrednosti • Da svi ljudi imaju pristup sigurnoj hrani	- Procenat ljudi sa neadekvatnim unosom hranljivih energetskih materija - Procenat odraslih i adolescenata sa niskom telesnom težinom - Procenat neuhranjene dece do pet godina života - Procenat muškaraca i žena koji unose neadekvatne količine enegije kroz ishranu - Procenat odraslih muškaraca i žena i adolescenata sa niskom telesnom težinom - Procenat neuhranjenih dečaka i devojčica - Procenat domaćinstava koja nisu u mogućnosti da redovno imaju dva odgovarajuća obroka - Procenat potrošnje domaćinstva na hranu - Promenljivost cena osnovnih životnih namirnica - Procenat siromašnih ljudi sa nedovoljnom konzumacijom proteina - Procenat siromašnih ljudi sa nedovoljnom konzumacijom mikronutrienata - Procenat siromašnih ljudi koji su pod rizikom da konzumiraju hranu koja nije bezbedna - Procenat ljudi izloženih javnim informacijama i obrazovnim kampanjama (uključujući školske institucije) kada se radi o prehrani i bezbednoj ishrani.

Pravo na zdravlje	Art. 12 ICESCR, GR14 CESRCR, Arts. 6, 24 CRC, Arts. 10(h), 11(f), 12(1), 14(b) CEDAW, GR24 CEDAW, Art. 5 CERD Specijalna sednica UNGASS o AIDS (2001), Deklaracija o posvećenosti borbi protiv HIV/AIDS-a “Globalna kriza - globalna akcija”; Svetska konferencija protiv rasizma, rasne diskriminacije, ksenofobije i sličnih oblika netolerancije, Durban (2001): Durbanska deklaracija i program mera; Druga svetska skupština o starenju stanovništva (2002): Politička deklaracija i Madridski međunarodni program mera za starenje stanovništva Milenijumski ciljevi za razvoj 4 (Smanjiti mortalitet dece), 5 (Poboljšati zdravlje majki) i 6 (Borba protiv HIV/AIDS-a, malarije i drugih bolesti). Međunarodne smernice za borbu protiv HIV/AIDS-a i ljudska prava	• Da svi ljudi imaju pristup odgovarajućoj i dostupnoj osnovnoj zdravstvenoj zaštiti • Eliminisati mortalitet dece koji se može izbjeći • Eliminisati mortalitet majki koji se može izbjeći • Da svi muškarci i žene reproduktivne starosti imaju pristup sigurnim i efikasnim metodama kontracepcije • Eliminisati HIV/AIDS • Eliminisati učestalost drugih zaraznih bolesti • Eliminisati rodnu neravnopravnost u pristupu zdravstvenoj zaštiti	- Očekivana dužina života po rođenju Procenat javne potrošnje na osnovnu zdravstvenu zaštitu - Procenat siromašnog stanovništva koje nije obuhvaćeno nekom vrstom predplaćanja i nediskrecionim intervencijama (npr. programi ne plaćanja, novčane subvencije, vaučeri) u vezi sa naknadama za korišćenje zdravstvenih usluga, ili od strane privatno finansiranog zdravstvenog osiguranja - Broj jedinica osnovne zdravstvene zaštite na 1.000 stanovnika - Broj lekara na 1.000 stanovnika - Procenat siromašnog stanovništva koje ima pristup osnovnim lekovima koje mogu platiti - Stopa mortaliteta dece mlađe od pet godina - Stopa mortaliteta odojčadi - Procenat dece mlađe od pet godina vakcinisane protiv zaraznih bolesti - Stopa mortaliteta majki - Procenat porođaja kojima prisustvuje kompetentno zdravstveno osoblje - Procenat majki koje imaju pristup ustanovama medicinske zaštite pre i posle porođaja - Stopa korišćenja sigurnih i efikasnih metoda kontracepcije među siromašnim parovima reproduktivne starosti koji žele koristiti metode kontracepcije - Učestalost HIV-a među trudnicama - Stopa korišćenja kondoma - Broj dece siročadi zbog HIV/AIDS - Učestalost i stopa mortaliteta u vezi sa заразним bolestima - Procenat ljudi koji imaju pristup čistoj i sigurnoj vodi za piće - Procenat ljudi koji imaju pristup adekvatnoj sanitaciji - Procenat ljudi vakcinisanih protiv zaraznih bolesti - Procentualni odnos među polovima (celokupni, po rođenju i maloletnički) - Godine života izgubljene za muškarce i žene zbog invaliditeta - Procenat žena i muškaraca koji se leče u medicinskim ustanovama.
--------------------------	--	--	--

Pravo na obrazovanje	Art. 13, 14 ICESCR, GR13 CESCRCR, Arts. 28, 29 CRC, Art. 10 CEDAW Svetska deklaracija o obrazovanju za sve (Jomtien, 1990.); Samit obrazovanje za sve. Delhi deklaracija i okvir za akciju (1993.); Obrazovanje za sve: Okvir za akciju iz Dakara (2000.). - Milenijumski razvojni cilj 2: Postići univerzalno osnovno obrazovanje.	Da se osigura univerzalno osnovno obrazovanje za dečake i devojčice što je pre moguće, ali ne kasnije od 2015. godine Da besplatno osnovno obrazovanje bude dostupno svoj deci Sprovesti obavezno osnovno školovanje Iskoreniti nepismenost Osigurati jednak pristup za sve u srednjim školama Da besplatno srednjoškolsko obrazovanje bude dostupno svoj deci Eliminisati polni disparitet u osnovnom i srednjem obrazovanju Poboljšati kvalitet osnovnog i srednjeg obrazovanja	- Ukupni procenat upisanih u ustanove osnovnog obrazovanja - Procenat učenika upisanih u prvi razred koji dođu do petog razreda - Stopa pismenosti u grupi starosti od 15 do 24 - Stopa napuštanja i pohađanja u osnovnim školama - Udeo javne potrošnje na osnovno obrazovanje - Procenat učenika osnovnih škola u državnim školama koji ne plaćaju školarinu - Prosečni iznos školarine koju plaćaju učenici osnovnih škola u državnim školama - Broj godina obaveznog obrazovanja - Celokupna stopa pismenosti odraslih - Stopa pismenosti u starosnoj grupi od 15-24 - Odnos upisanih u srednje škole, raščlanjen prema siromašnom i nesiromašnom stanovništvu - Udeo javne potrošnje na srednjoškolsko obrazovanje - Stopa devojaka u odnosu na momke u srednjim školama - Stopa napuštanja i pohađanja u srednjim školama - Procenat dece sa teškoćama koja idu u srednju školu - Procenat učenika u državnim srednjim školama koji ne plaćaju školarinu, raščlanjen prema siromašnom i nesiromašnom stanovništvu - Prosečni iznos školarine koju plaćaju učenici srednjih škola u državnim školama - Odnos broja devojčica prema broju dečaka u osnovnom obrazovanju - Odnos broja devojaka prema broju dečaka u srednjoškolskom obrazovanju - Odnos broja pismenih žena prema broju muškaraca u starosnoj grupi od 15-24 - Proporcionalni odnos broja nastavnika prema broju učenika - Proporcionalni odnos broja nastavnika prema broju učionica - Proporcionalni odnos osnovnih /srednjoškolskih učenika koji primaju besplatne udžbenike
-----------------------------	--	---	---

Pravo na dostojanstven rad	Arts. 6,7,8,9 ICESCR, Art. 8 ICCPR, Arts. 6, 11 CEDAW, Arts. 32, 34, 35, 36 CRC, Art 5 CERD, ILO C138, C182, C29, C105, C87, C98 Svetski samit za društveni razvoj (1995)	Potpuna zaposlenost Da svi radnici mogu zaraditi minimalni neophodni prihod Da svi radnici prime prihvatljivu finansijsku naknadu tokom perioda kada su bez posla Eliminisati rodnu neravnopravnost u pristupu radu Da se eliminiše nejednakost u naknadama za rad muškaraca i žena Eliminisati rad dece Eliminisati prisilni rad (rad pod nekom obavezom) Da svi radnici budu u poziciji da rade u bezbednim i zdravim radnim uslovima Niti jedan radnik ne treba da bude nepravedno otpušten	- Stopa nezaposlenosti - Stopa povremene ili neadekvatne zaposlenosti - Odnos broja siromašnih koji su zaposleni (rade ali zarađuju manje od dohotka kojim se određuje siromaštvo) prema ukupnom broju zaposlenih - Procenat radne snage koji je pokriven zakonom o minimalnoj nadnici - Procenat radne snage pokrivene adekvatnim odredbama socijalne sigurnosti - Stopa ženske i muške radne snage - Prosečne zarade žena i muškaraca u različitim sektorima privrede - Procenat broja siromašnih koji su zaposleni, raščlanjen po polnoj pripadnosti - Stopa učešća dece mlađe od 15 godina u radnoj snazi - Učestalost najgorih oblika rada dece (u smislu Konvencije br. 182, Međunarodne organizacije rada) - Procenat prisilnih radnika u radnoj snazi - Procenat radnika koji obavljaju poslove u opasnim uslovima - Procenat radne snage koju pokriva zakon o radu protiv nepravednog otpuštanja.
-----------------------------------	--	---	--

Pravo na odgovarajuće stanovanje	Art. 11 ICESCR, CESCGR4, GR7; Art. 14.2 CEDAW, Art 5 CERD, Arts. 16.1, 27.3 CRC Svetske konferencije: Habitat II: Istanbulska deklaracija, Deklaracija o gradovima i drugim ljudskim naseljima u novom milenijumu. - Milenijumski razvojni cilj 7: Osigurati održivost životne okoline (stanovnici „divljih” naselja)	Da svi ljudi imaju dom Da svi ljudi uživaju sigurnost ugovora Da svi ljudi uživaju pristojan smeštaj Da svi ljudi uživaju smeštaj koji se nalazi na sigurnoj i zdravoj lokaciji Da svi ljudi mogu sebi obezbediti odgovarajući smeštaj Adekvatno stanovanje koje je fizički dostupno svima Da svi ljudi uživaju pristup osnovnim službama, ustanovama i infrastrukturi	• Procenat beskućnika u celokupnom stanovništvu • Broj kreveta u prihvatilištima u odnosu na broj beskućnika • Procenat ljudi u celokupnom broju stanovnika: • Sa pravnim dokumentom (npr. slobodno korišćenje, najam, kolektivni ugovor) za svoje prebivalište • Sa zakonskom ili drugom (npr. običajno pravo) pravnom zaštitom u pitanjima deložacije • Život u neformalnim („divljim”) naseljima • Nezakoniti korisnici • Prisilno deložirani u određenom periodu • Prosečan broj kvadratnih metara za siromašnu osobu ili siromašno domaćinstvo • Procenat siromašnih domaćinstava u krugu od 5 kilometara od opasne lokacije (npr. toksični otpad, deponija) • Mesečni troškovi za smeštaj koje plaća prosečno siromašno domaćinstvo kao udeo u mesečnom dohotku tog domaćinstva • Procenat zgrada sa stanovima u kojima su smešteni siromašni, a koji su dostupni fizički hendikepiranim osobama Procenat domaćinstava sa: • Pijaćom vodom • Sanitarnim mogućnostima • Putevima prohodnim u svim vremenskim uslovima • Strujom.
---	---	---	---

Pravo na ličnu sigurnost	Art. 9 ICCPR, HRC GR8, Art. 5b CERD, Art-37b,c,d CRC	Eliminisati nasilje nad siromašnima od strane državnih i nedržavnih aktera	• Stopa krivičnih dela raščlanjena prema siromašnim i nesiromašnim segmentima društva • Procenat ubistava, nasilnih napada i sličnih krivičnih dela čije su žrtve siromašno stanovništvo u odnosu na ukupnu stopu krivičnih dela • Procenat siromašnih ljudi koju su podvrgnuti nasilju od strane policije, maltretiranju, zastrašivanju, diskriminaciji • Procenat slučajeva nasilja policije, maltretiranja, zastrašivanja, diskriminacije usmerene protiv siromašnih ljudi u odnosu na ukupni broj slučajeva nasilja policije, maltretiranja, zastrašivanja, diskriminacije • Procenat siromašnih ljudi koji su žrtve nasilnih krivičnih dela • Stopa specifičnih krivičnih dela protiv žena raščlanjena između siromašnog i nesiromašnog segmenta društva
		Osigurati adekvatnu policijsku zaštitu za siromašne ljude kojima se pretilo nasiljem	• Procenat policijskih akcija čiji je cilj prevencija nasilja nad siromašnim u odnosu na opšte preventivne policijske akcije • Procenat policijskih akcija čiji je cilj istraga nasilnih krivičnih dela protiv siromašnih u odnosu na ukupne krivične istražne radnje policije.
Pravo na dostojanstvo u pojavljivanju u javnosti (bez stida)	Art. 7,10,17 ICCPR, HRC GR16, GC20, GC21; Arts. 11, 15 ICESCR, Art. 13 CEDAW, Arts. 16, 27, 31, 37 CRC, Art. 5 CERD	Mogućnost siromašnih da se pojave u javnosti bez stida	• Procenat siromašnih ljudi koji osećaju da im nedostaje adekvatna odeća • Procenat siromašnih ljudi koji su društveno isključeni • Procenat siromašnih ljudi koji strahuju da će biti diskriminirani ili poniženi kada budu učestvovali u kulturnom životu.

Pravo na jednak pristup pravdi	Art. 14 ICCPR, Art. 15.2 CEDAW, Art. 40 CRC, Art. 5a CERD	Jednak pristup građanskim sudovima kada su žrtve siromašni ljudi	- Procenat ljudi koji koriste mehanizme građanskih sudova, raščlanjen prema polu i siromaštvu - Procenat siromašnih koji imaju pristup pravnoj pomoći u parničnim pitanjima - Procenat ljudi koji koriste određenu parnicu o ljudskim pravima, raščlanjenu prema polu i siromaštvu -Procenat siromašnih koji imaju pristup pravnoj pomoći u parnicama o ljudskim pravima -Broj sudija i sudova prema jedinici stanovništva - Prosečna udaljenost sudova od siromašnih domaćinstava - Prosečna dužina trajanja postupka pred građanskim sudovima i trubunalima, uključujući i sudove i tribunale za ljudska prava - Nivo korupcije u procesima koji se vode u građanskim postupcima
		Pravično suđenje za siromašne optužene za krivično delo	- Procenat siromašnih ljudi osuđenih za krivično delo u odnosu na ukupnu stopu krivičnih dela - Nivo korupcije u procesima koji se vode u krivičnim postupcima
		Kao žrtve krivičnog dela, siromašni ljudi treba da budu u mogućnosti da dovedu počinioce pred lice pravde	- Broj počinilaca osuđenih za krivična dela protiv siromašnih u odnosu na procenat broja krivičnih dela protiv siromašnih.

Politička prava i slobode	Arts. 19, 21, 22, 25 ICCPR; Art. 8 ICESCR, Art. 7 CEDAW, Arts. 13, 15 CRC, Art. 5c,d CERD	Osigurati potpuno i jednako učešće siromašnih u vođenju javnih poslova, putem parlamentarnih, regionalnih i lokalnih izbora, referendum a i sličnih postupaka odlučivanja	• Procenat siromašnih i nesiromašnih ljudi koji izlaze na izbore; • Procenat siromašnih i nesiromašnih ljudi izabranih u javna tela na lokalnom, regionalnom i nacionalnom nivou; • Procenat siromašnih i nesiromašnih ljudi imenovanih na javne funkcije
		Osigurati da siromašni imaju jednako uživanje prava na slobodu udruživanja	• Procenat siromašnih ljudi koji pripadaju nekom udruženju koje je osnovalo samo siromašno stanovništvo; • Broj udruženja, unija, političkih stranaka, fondacija i medija koje su osnovali nesiromašni za zaštitu interesa siromašnog stanovništva.
		Osigurati da siromašni imaju jednako uživanje prava na slobodu okupljanja	• Broj javnih sastanaka, demonstracija ili štrajkova koje organizuju siromašni ili koje se organizuju u njihovo ime.
		Jednako uživanje prava na informacije siromašnih	• Broj aktivnosti javnog informisanja koje organizuje vlada, a koje se direktno odnose na siromašne; • Broj medijskih programa koji se direktno odnose na siromašne; • Tiraž štampanih medija na lokalnim jezicima; • Udeo javne potrošnje na aktivnosti širenja informacija siromašnima.
		Potpuno učešće siromašnih u izradi, implementaciji i praćenju strategija smanjenja siromaštva	• Procenat siromašnog stanovništva koje je svesno postojanja procesa strategije smanjenja siromaštva u svojoj zemlji; • Procenat siromašnog stanovništva koje učestvuje na javnim informativnim sastancima strategije smanjenja siromaštva; • Procenat siromašnog stanovništva koje učestvuje u izradi strategije smanjenja siromaštva; • Procenat siromašnog stanovništva koje učestvuje u implementaciji strategije smanjenja siromaštva; • Procenat siromašnog stanovništva koje učestvuje u nadgledanju i praćenju odgovornosti strategije smanjenja siromaštva.

Pravo na međunarodnu pomoć i saradnju	Arts. 1.3, 55, 56 CHR; Art. 2.1 ICESCR; CESCR GR2, GR3, GR8; Arts. 11.2, 15.4, 22, 23 ICESCR; Arts. 22, 28 UDHR; Arts. 4, 24.4 CRC <i>Bečka deklaracija i program akcije (1993.), Treća konferencija Ujedinjenih nacija o najmanje razvijenim zemljama: Deklaracija i program akcije (2001.); Konsenzus iz Montereja Međunarodne konferencije o finansiranju razvoja (2002.); Plan 21.</i> <i>Milenijumski razvojni cilj 8: Razviti globalno partnerstvo za razvoj.</i> <i>1986. Deklaracija o pravu na razvoj</i>	Pravična i jednaka Zvanična pomoć za razvoj	• Neto zvanične pomoći za razvoj prema procentu razvojne pomoći i saradnje u BNP (bruto nacionalnom proizvodu) donatora (ciljevi od 0.7% ukupno i 0.15% za najmanje razvijene zemlje) • Odnos zvanične pomoći za razvoj prema osnovnim socijalnim službama (osnovno obrazovanje, osnovna zdravstvena zaštita, ishrana, sigurna voda i sanitacija) • Procenat zvanične pomoći za razvoj koja nije namenski određena • Procenat zvanične pomoći za razvoj usmerene za smanjenje siromaštva
		Sistem slobodnih tarifa i kvota za zemlje u razvoju	• Procenat izvezene robe (po vrednosti i isključujući oružje) koja je primljena bez poreza i kvota • Prosečne tarife i standardi na poljoprivredne proizvode, tekstil i odeću • Domaće i izvozne poljoprivredne subvencije u zemljama OECD-a
		Pojačati program olakšica kod dugovanja	• Procenat zvaničnog bilateralnog duga ukinutog HIPC-u (visoko zaduženim siromašnim zemljama) • Servisiranje duga kao procenat izvoza robe i usluga • Procenat zvanične pomoći za razvoj koja se pruža kao olakšica kod dugovanja • Broj zemalja koje donose HIPC odluku i ukupan broj bodova.

Navedene smernice (Tabela 13) predstavljaju elaboraciju određenih principa koji treba da usmeravaju proces izrade, primene i nadzora strategije za smanjivanje siromaštva zasnovane na ljudskim pravima. Specifičnost ovih smernica je da po prvi put uključuje i siromašne, odnosno predstavnike siromašnih slojeva i grupa (udruženja, nevladinih organizacija i drugih organizacija civilnog društva) u proces dizajniranja, implementacije i kontrole sprovođenja politike i programa smanjivanja siromaštva. Smernice daju prohodnost ženskim grupama i organizacijama da aktivno učestvuju u izradi strategije za smanjivanje ženskog siromaštva i eliminaciju diskriminacije žena koja podstiče siromaštvo. S obzirom da se akcenat stavlja na marginalizovane i isključene društvene grupe, od posebnog je značaja da u ovom procesu učestvuju predstavnici organizacija i udruženja seoskih žena, Romkinja, osoba sa invaliditetom, samohranih majki i drugih posebno ranjivih grupa žena.

Za svako pravo određeni su ciljevi na osnovu opsega prava navedenih u međunarodnom pravu ljudskih prava. Pri izboru ciljeva rukovodilo se pitanjem: uzimajući u obzir opseg prava, koji su osnovni ciljevi čijim bi se postizanjem obezbedila realizacija tog određenog prava za siromašne? Postizanje ovih ciljeva trebalo bi da bude krajnja svrha pristupa smanjenju siromaštva zasnovanog na ljudskim pravima. Kod svih ciljeva prisutna je rodna perspektiva uz insistiranje na primeni načela nediskriminacije i ravnopravnosti. Ipak, rodni pristup nije u dovoljnoj meri primenjen prilikom izrade pokazatelja. Feminizacija siromaštva zahteva da se odrede posebne mere sa odgovarajućim indikatorima radi smanjivanja ženskog siromaštva i obezbeđenja veće vidljivosti siromašnih žena i njihovog uključivanja u proces kreiranja razvoja. U tom cilju naročito je važno stimulisati veće prisustvo žena na mestima odlučivanja. Rodni indikatori, međutim, u potpunosti nedostaju u oblasti ostvarivanja političkih prava i sloboda. Radi otklanjanja ovog nedostatka kod svakog pojedinačnog ključnog cilja treba zahtevati iskazivanje u rodno razvrstanim podacima. Ovo će istovremeno doprineti da se ustanove koja su to mesta (oblasti) u kojima je potrebno da država preduzme afirmativne akcije radi poboljšanja položaja siromašnih žena, posebno pripadnica marginalizovanih grupa.

S obzirom da feminizaciju siromaštva podstiču globalni makroekonomski trendovi zasnovani na neoliberalnoj logici (kako je to objašnjeno u Glavi 1) neophodna je međunarodna akcija i saradnja nacionalnih vlada na suzbijanju ženskog siromaštva. Značaj Smernica OHCHR je, između ostalog, i u tome što ističe važnost ove međunarodne saradnje, postavljanjem konkretnih ključnih ciljeva i indikatora. Smernice se baziraju na međunarodnim obavezama koje proističu iz međunarodnog prava.

Izvor prava na međunarodnu pomoć i saradnju nalazi se u članu 1. Povelje Ujedinjenih nacija u kojoj se navodi da je jedan od zadataka Ujedinjenih nacija „... *da se postigne međunarodna saradnja u rešavanju međunarodnih problema ekonomskog, socijalnog, kulturnog i humanitarnog karaktera, te da se promoviše i podstiče poštovanje ljudskih prava i fundamentalnih sloboda.*” Pojam prava se proširuje, kroz članove 55. i 56. Povelje, na članove 22. i 28. Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima. Član 22. navodi da svako „...*ima pravo na ostvarenje, kroz državne napore i međunarodnu saradnju... ekonomskih, društvenih i kulturnih prava koja su neophodna za dostojanstvo i slobodan razvoj ličnosti osobe.*” Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima govori o međunarodnoj pomoći i saradnji ili o sličnim elementima u pet članova, a ovo pravo se pominje i u drugom obavezujućem ugovoru, Konvenciji o pravima deteta. Međunarodna pomoć i saradnja se može posmatrati kao jedna komponenta šireg prava na razvoj, a što je potvrđeno u Bečkoj deklaraciji i programu akcije (1993). Milenijumska deklaracija takođe priznaje vezu između ostvarenja prava na razvoj i smanjenja siromaštva.

Parametri ovog prava na međunarodnu pomoć i saradnju nisu jasno određeni. Pa ipak, Smernice zaključuju da ne treba shvatiti kao pravo koje obuhvata samo finansijsku i tehničku pomoć: „... *pravo takođe podrazumeva i obavezu da se aktivno radi na postizanju jednake multilateralne trgovine, investicija i finansijskih sistema koji doprinose smanjenju i eliminaciji siromaštva*“ (str. 45). Ovakav stav je od izuzetnog značaja za insistiranje promene neoliberalne makroekonomske agende i zagovaranje menjanja politika koje stvaraju i reprodukuju žensko siromaštvo kod nedržavnih međunarodnih aktera, kao što su međunarodne finansijske i trgovinske institucije. Ukazuje se, nadalje, na potrebu razvijanja nacionalnih strategija za smanjivanje siromaštva van svojih granica. Stoga nacionalna strategija treba da razradi i mere saradnje sa globalnim akterima koji će pomoći u borbi za smanjivanje siromaštva, uključivši i žensko siromaštvo. U tom smislu Smernice neposredno definišu kao ključne ciljeve:

1. pravičnu Zvaničnu pomoć za razvoj,
2. sistem slobodnih tarifa i kvota za zemlje u razvoju
3. jačanje programa olakšica za spoljna dugovanja.

Posebne obaveze u ovom cilju predviđaju se za razvijene zemlje i zemlje u razvoju. Razvijene zemlje tako treba da uzmu u obzir svoje međunarodne obaveze u odnosu na ljudska prava, kako bi se uključili u međunarodnu pomoć i saradnju. Ove obaveze uključuju i one preuzete na svetskim konferencijama i Milenijumskim ciljevima za razvoj. Osim toga, obaveze države prema međunarodnoj saradnji treba da budu shvaćene i poštovane od strane odgovornih za inostrane poslove, od funkcionera koji rade u finansijama i trgovini koji predstavljaju državu na međunarodnim pregovorima o ovim pitanjima i državnih predstavnika koji su odgovorni za projekte i politiku multilateralnog razvoja, uključujući i bretonvudske institucije.

Razvijene zemlje treba da obezbede i da su bilateralni i multilateralni procesi odlučivanja pravični, transparentni i osetljivi na potrebe zemalja u razvoju, naročito njihovih marginalizovanih pojedinaca i grupa, uključujući siromašne. Razvijene zemlje su dužne i da osiguraju da, u skladu sa ciljem UN, njihova pomoć razvoju nije manja od 0.7 odsto njihovog bruto nacionalnog dohotka. Takođe, treba da podržavaju razvojne programe iz oblasti ljudskih prava kako bi zemlje u razvoju mogle da ispune svoje obaveze koje proističu iz međunarodnih i državnih obaveza o ljudskim pravima. Posebno su važne odredbe koje se tiču korporativne odgovornosti za poštovanje ljudskih prava. Tako se ističe da moraju voditi računa da su komercijalne aktivnosti za koje je država direktno odgovorna u skladu sa međunardnim standardima o ljudskim pravima. Osim toga, treba da preduzimaju mere kako bi obezbedili da kompanije sa sedištem u toj državi i u svom poslovanju u inostranstvu poštuju međunarodne obaveze o ljudskim pravima i svoje države i država u kojim posluju.

Smernice neposredno priznaju da transnacionalne korporacije mogu značajno uticati na siromaštvo u zemljama u razvoju. U nekim slučajevima, resursi transnacionalnih korporacija daleko prevazilaze resurse koji su dostupni određenoj državi. Stoga zemlje u razvoju treba da nastoje da pojačaju svoje multilateralne i bilateralne potencijale pregovaranja u odnosima sa transnacionalnim korporacijama. Kada zemlja u razvoju stupa u bilateralne i multilateralne pregovore sa korporacijama, vlada treba da posveti najveću pažnju svojim obavezama iz sfere ljudskih prava prema siromašnima u sklopu svoje nadležnosti. Država može

predstaviti argument da ove obaveze predstavljaju prag međunarodnog minimuma ispod kojeg se pojedinci i grupe u sklopu njene nadležnosti ne mogu naći, te da stoga ne može dozvoliti da zaključi sporazum koji nije u skladu sa međunarodnim ljudskim pravima, odnosno koje narušava poštovanje obaveze prema siromašnom stanovništvu. Pre usvajanja bilo kakvog relevantnog međunarodnog sporazuma, mora postojati nezavisna, objektivna i javno dostupna procena njenog uticaja na siromašne. Ako rezultat procene sugerise da bi predloženi sporazum ili politika imali negativan uticaj na ljudska prava siromašnih, moraju se usvojiti efikasne kontramere u skladu sa obavezama o ljudskim pravima među stranama sporazuma.

Određenja koja se odnose na ponašanje i odgovornost transnacionalnih korporacija do sada nisu mnogo primenjivana od strane međunarodnog ženskog pokreta i ženskih nevladinih organizacija u lobiranju za smanjivanje ženskog siromaštva i obezbeđenje ženama jednakog pristupa resursima koji će im omogućiti uživanje zagarantovanih ljudskih prava.

4.4. Pretpostavke i prepreke za primenu koncepta razvoja zasnovanog na ljudskim pravima sa rodne perspektive

Uklanjanje prepreka za primenu razvoja zasnovanog na ljudskim pravima radi unapređenja položaja žena i rodne ravnopravnosti može da posluži kao osnova za realizaciju prava na razvoj. Ipak, treba imati u vidu da je razvoj izuzetno složen proces koji zahteva međusobno planiranje, preplitanje i podržavanje naučnih i tehnoloških inputa i prožimanje više paralelnih procesa koji će konačno ishodište imati u političkim odlukama, programima i smernicama. Dodavanje faktora «ljudska prava» u ovaj proces sam po sebi ne mora da bude siguran recept za uspeh. Uspešnost svakog programa razvoja zavisi od niza činilaca, kao što su minimum dobrog upravljanja, vladavina prava i ljudskih prava, odgovarajući lokalni ljudski i fizički kapaciteti, odgovarajuća tehnologija, prijemčljiva zajednica i minimalni nivo socijalnog poretka, pristup odgovarajućim tržištima, finansiranju i opremi, kao i osposobljavanje, radi obezbeđivanja održivosti (Martin, 2006:91)

Uspešna primena pristupa zasnovanog na ljudskim pravima zahteva i promene u raznim oblastima politike:

- Politike u cilju obezbeđivanja ostvarivanja prava svih muškaraca i žena da ostvaruju suverenitet nad resursima i da imaju podjednak pristup tim resursima.
- Politike u cilju ugrađivanja principa prava na razvoj u bilateralne sporazume i druge akte između država, s jedne strane, i Svetske banke, Međunarodnog monetarnog fonda i međunarodnih komercijalnih banaka, s druge strane. Ovo podrazumeva sagledavanje rodne dimenzije strukturalnog prilagođavanja privrede, spoljnih dugova i makroekonomske politike, i ugrađivanje prava na razvoj u ugovore koji se odnose na otplatu kredita, nove zajmove, davanje pomoći za strukturalno prilagođavanje privrede i slično. Teret spoljnih dugova i strukturalnog prilagođavanja neravnomerno je raspoređen na razne slojeve u društvu i najviše pogađa marginalizovane grupe koje su isključene iz procesa odlučivanja, među kojima su najbrojnije žene.

- Politike u cilju preispitivanja preovlađujućih uslova međunarodne trgovine, monetarne politike i uslovljavanja vezanih za davanje međunarodne i bilateralne pomoći. Sadašnji uslovi u ovim sferama rezultat su nedemokratskog odlučivanja unutar međunarodnih finansijskih, ekonomskih i trgovinskih institucija.

- Politike u cilju redistribucije resursa i moći u cilju smanjivanja koncentracije resursa i ekonomske i političke moći u rukama industrijski najrazvijenijih zemalja sveta. Ove politike treba da obuhvate međunarodnu podelu rada, redefinisane funkcije bretonvudskih institucija, transfer tehnologije i znanja, rastući disparitet u prihodima među zemljama i demokratizaciju sistema Ujedinjenih nacija.

Neophodne su i sledeće pretpostavke u cilju ostvarivanja razvoja zasnovanog na ljudskim pravima:

- Primena razvoja zasnovanog na ljudskim pravima zahteva inovativno razmišljanje i inovativni strateški pristup radi pridobijanja podrške kreatora politike, kao i ustanovljavanje novog vida partnerskog odnosa sa civilnim sektorom.

- Preusmeravanje fondova za razvoj.

- Globalizacija i stalni razvoj i unapređivanje novih tehnologija donosi nove probleme i otvara nova pitanja koja zahtevaju fleksibilne, inovativne i brze odgovore.

- Razvoj se mora posmatrati kao politički proces koji uključuje političku bitku oko kontrole nad resursima.

Pokazuje se da postoji mnogo preklapanja između inicijativa za unapređivanje rodne ravnopravnosti i inicijativa koje se odnose na integraciju ljudskih prava u razvoj. Mnoge su donatorske agencije usvojile politiku rodne ravnopravnosti koje su neposredno usmerene ka ženama. Ti pristupi imaju mnogo zajedničkog i na konceptualnom i na normativnom planu: nediskriminaciju, uključujući rodnu ravnopravnost, kao osnovni princip ljudskih prava; CEDAW kao osnovni normativni okvir za implementaciju i stvaranje mehanizama za nadzor i Pekinšku platformu za akciju kao osnovu za inicijative na nacionalnom nivou. Ženska prava su nesporno uključena u normativni i konceptualni okvir programa za pomoć donatorskih agencija. Primera radi, UNIFEM je formalno prihvatio razvoj zasnovan na ljudskim pravima kao bazu svog delovanja 2004. godine, što međutim nije dovelo ni do kakvih uočljivih promena u njegovom radu, s obzirom da je ova organizacija stalno imala u fokusu osnaživanje žena i unapređivanje rodne ravnopravnosti.

Rad na rodnoj ravnopravnosti je i način za bavljenje ljudskim pravima čak i ako decidno nije utvrđena politika ljudskih prava (OECD, 2006:46). Svetska banka, na primer, periodično pravi rodne analize i rodne procene u razvijanju i reviziji strategija pomoći prema nekoj zemlji. Rod je takođe jedno od merila koje Banka koristi prilikom analize politika i institucija zemlje, što uključuje i izvršenu rafitikaciju CEDAW kao jedan od elemenata koji se uzimaju u obzir. USAID, iako ne prihvata prilaz zasnovan na ljudskim pravima, preduzima priličan broj aktivnosti na unapređenju položaja žena u razvoju, koja uključuju ženska prava, liberalizaciju trgovine, obrazovanje i sprečavanje trgovine ženama. U ovim slučajevima pristup se fokusira na prevazilaženju prepreka za razvoj i za nove mogućnosti, umesto neposredno na politici ljudskih prava. Nadalje, Svetska zdravstvena organizaci-

ja, iako nema zvaničnu politiku ljudskih prava, posredno uključuje ova prava u aktivnosti i programe u oblasti zdravlja i strategija za iskorenjivanje siromaštva (OECD, 2006:49). UNICEF je u Peruu primenu analizu zasnovanu na ljudskim pravima kako bi identifikovao gde su dečija prava najviše ugrožena. Ova analiza je ukazala na potrebu prevazilaženja kulturnih, ekonomskih i zdravstvenih činilaca koji dovode do isključenja ženske dece iz osnovnog obrazovanja. U Kirgizstanu, UNIFEM je usmerio fokus na ženska prava kao deo procesa agrarne reforme. Kao rezultat toga, pokrenute su promene Zakona o zemljištu i odnosne politike radi bolje zaštite prava žena na zemlju. (OECD, 2006:51, 131).

I pored toga što postoje mnoge sličnosti između ljudskih prava i razvoja baziranom na ljudskim pravima, konceptualne razlike se pojavljuju prilikom postavljanja sredstava za njihovu primenu i vršenja nadzora nad primenom. U tom smislu treba uzeti u obzir sledeće:

- Uvođenje ljudskih prava i ženskih prava u analizu razvoja pretvara ciljeve u prava, odgovornosti i obaveze. Integriranje ženskih prava u razvoj otvara novi prostor delovanja – jačanje institucija i mehanizama za rodnu ravnopravnost, jačanje uloge države, uvođenje pravnih standarda i normi u nacionalno zakonodavstvo, osnivanje i podržavanje mehanizama za nadziranje i evaluaciju, uvođenje i primenu afirmativnih akcija za unapređenje rodne ravnopravnosti, podsticanje političkih procesa, uvođenje i podržavanje strategija za rodnu ravnopravnost, uvođenje i primenu rodno osetljivih budžeta itd.
- Uvođenje ljudskog razvoja u ljudska prava zahteva integriranje i razvijanje novih mehanizama i sredstava za unapređenje ljudskih prava, a ne samo sankcionisanje kršenja ljudskih prava. Sa rodne perspektive ovo zahteva usvajanje proaktivne strategije za unapređenje, poštovanje i zaštitu ljudskih prava i ženskih prava, prevođenje tih strategija u standarde, akcione planove i edukaciju za ženska prava, rodnu ravnopravnost i eliminaciju diskriminacije žena.
- Neophodno je razvijati indikatore za nadziranje napretka u oblasti ljudskih/ženskih prava i ostvarivanje principa nediskriminacije i rodne ravnopravnosti. U ekonomskoj i socijalnoj sferi postoje instrumenti koje je razvio UNDP koji služe kao sredstvo za nadziranje progressa u ovoj oblasti – indeks humanog razvoja [*Human Development Index – HDI*], merilo rodnog osnaživanja [*Gender Empowerment Measure – GEM*] i indeks siromaštva [*Human Poverty Index – HPI*]. Ovi instrumenti su važni, jer predstavljaju univerzalna, globalno relevantna merila sa jednom jedinstvenom skalom pokazatelja i uzimaju u obzir progresivnu realizaciju ekonomskih i socijalnih prava. U pogledu građanskih i političkih prava nije postignuta saglasnost oko korišćenja kvantitativnih pokazatelja. Indeks ljudske slobode [*Human Freedom Index*] koji je razvio tim ekonomista i stručnjaka za razvoj pripremajući *UNDP Human Development Report 1991* radi merenja stepena relativne slobode koja postoji u određenoj zemlji¹³⁷.

Prepreke za primenu razvoja zasnovanog na ljudskim pravima

Dostignuća i pozitivne promene koje donosi primena razvoja zasnovanog na pravima prate i mnoge prepreke raznovrsne prirode. Primenu ovog koncepta razvoja otežava:

- Nepostojanje političke volje.
- Slabo razvijeni ili nedovoljno razvijeni pravni sistem, nepostojanje ili nedovoljno efikasni mehanizmi za implementaciju zakona i za eliminisanje diskriminacije po svim osnovama, uključujući pol; nepostojanje antidiskriminacione legislative i antidiskriminacionih mehanizama od lokalnog do nacionalnog nivoa.
- Nepostojanje nacionalnih planova akcije za ostvarivanje osnovnih ljudskih prava, uključujući pravo na razvoj, napredovanje žena i ostvarivanje rodne ravnopravnosti.
- Nepostojanje nacionalne strategije razvoja i programa za realizaciju prava na razvoj.
- Nedostatak političke participacije civilnog sektora i predstavnika marginalizovanih grupa u formulisanju i evaluaciji razvoja na nacionalnom nivou.
- Nedovoljno obraćanje pažnje na to kako razvoj utiče na životnu sredinu.
- Davanje prioriteta građanskim i političkim pravima u odnosu na ekonomska, socijalna i kulturna prava.
- Nerazvijen civilni sektor, nerazvijen ženski pokret, nepostojanje solidarnosti. Ovaj koncept razvoja teško je realizovati bez podrške civilnog sektora i, posebno, ženskih organizacija i ženskog pokreta. U zemljama u kojima je civilni sektor nerazvijen ovakav koncept razvoja se ne može implementirati, čak ni ako je to rezultat pritiska velikih donatorskih organizacija ili agencija UN.

4.5. Mogući korisni efekti razvoja zasnovanog na pravima u pogledu neutralisanja negativnih posledica ekonomske globalizacije na položaj žena

Razvoj zasnovan na ljudskim pravima se može posmatrati kao jedna od strategija za unapređenje rodne ravnopravnosti i osnaživanje položaja žena u procesu razvoja i primene razvojnih programa i politika i, kao takav, ima značaj za ženska prava. Faktori koji se specifično odnose na rodnu ravnopravnost i osnaživanje žena, naročito u smislu neutralisanja negativnih efekata ekonomske globalizacije, su sledeći:

¹³⁷ Većina vlada nije saglasna sa podacima i pokazateljima koji se iskazuju u Indeksu ljudske slobode.

- Ovaj model razvoja stavlja u centar procesa razvoja marginalizovane grupe i one koje su naročito podložne kršenju ljudskih prava, među kojima su i žene. U ovom modelu rodna ravnopravnost i osnaživanje žena nisu samo **rezultati** razvoja, koji je obično dugotrajan proces, već su istovremeno **sredstva** koja služe za podsticanje razvoja.
- Model omogućava bolju vidljivost i čujnost zahteva žena u cilju pristupa ekonomskim i socijalnim resursima, kao i ostvarivanju građanskih i političkih prava. Pored toga, daje pravni okvir tim zahtevima. CEDAW i pripadajući Opcioni protokol predstavljaju efikasne mehanizme u tom cilju, a naročito Opcioni protokol, koji omogućava grupama žena da podnosi zahteve CEDAW Komitetu.
- Model je omogućio globalnom ženskom pokretu da dobije jedinstveni normativni okvir za svoje aktivnosti i svoje ciljeve, naročito u pogledu borbe za poboljšanje ekonomskog i socijalnog položaja žena u kontekstu globalizacije i nastojanja da žene, u istoj meri kao i muškarci, uživaju koristi i blagodeti od tehnološkog razvoja i globalizacije. Model je ženskim grupama i organizacijama dao mogućnost da koriste istu terminologiju u svom pokretu, i time izoštre oštricu svojih zahteva na globalnom i nacionalnom nivou.
- Model je omogućio „debirokratizaciju“ rada u programima razvoja. U dosadašnjim modelima razvoja žene su uglavnom tretirane kao „ciljna grupa“ van celokupnog procesa razvoja i/ili paralelno sa tim procesom, kojoj je potrebna „pomoć“ ili „posebna briga“; kao da žene nisu integralni deo populacije već deo koji stoji ‘van’ njega. Slično je tretirana i rodna ravnopravnost – više u smislu ‘tehničke’ jednakosti muškaraca i žena nego kao ljudskih bića (različitog pola) koja imaju ista ljudska prava.
- Jezik ljudskih prava je univerzalan i kao takav lako shvatljiv i prijemčljiv za akciju. Korišćenje ovog jezika ima moć da podstakne i pokrene žene na lokalnom nivou, s obzirom da se lako mogu identifikovati kao nosioci prava; na taj način lakše im je i da identifikuju nosioce odgovornosti i kome da upute svoje zahteve za zaštitom i realizacijom prava.

4.6. Kritike iz rodne perspektive

I pored gore navedenih razloga koji govore u prilog korišćenja koncepta razvoja zasnovanog na ljudskim pravima radi unapređenja rodne ravnopravnosti, on ima i svojih nedostataka. Evaluacija ovog koncepta mora se zasnivati na oceni da li i na koji način (bolje) doprinosi ostvarivanju interesa siromašnih u odnosu na druge pristupe razvoju, te da li u podjednakoj meri od njega imaju koristi i siromašni muškarci i siromašne žene i da li doprinosi razvijanju rodne ravnopravnosti. Kritike su sledeće:

- Ovaj model razvoja nije odgovarajući, jer se ljudska prava tiču pravne oblasti i kao takva ne odgovaraju za korišćenje u procesu razvoja; ljudska prava ne mogu da odlikuju nijanse ili konkretne ciljeve koji se žele postići.

- Razvoj zasnovan na pravima je relativno slab koncept pošto je odgovornost za poštovanje i zaštitu ljudskih prava organizirana na države kao potpisnice međunarodnog instrumenta o ljudskim pravima. Nedržavni subjekti, kao što su međunarodne finansijske institucije i multilaterarne korporacije, tako nisu neposredno odgovorni za kršenje ljudskih prava i ženskih prava. Ovaj argument je naročito značajan u doba zahuktale ekonomske globalizacije, proširenja globalnog tržišta i tržišta radne snage i velike pokretljivosti kapitala, tehnologije i investicija preko državnih granica. U doba izuzetnog rasta finansijske, ekonomske, a čak i političke moći ovih nedržavnih subjekata, legislativa države domaćina u cilju regulisanja njihovog ponašanja ima malog uticaja. S druge strane, međunarodne finansijske institucije i korporacije često imaju većeg uticaja na kreiranje razvoja i razvojnih programa jedne države nego što to ima sama vlada.
- Kršenje ekonomskih i socijalnih prava se po pravilu toleriše, odnosno ostaje bez reakcije države u smislu sankcionisanja i zaustavljanja daljeg kršenja; na takvo kršenje se eventualno reaguje tek kada postane sistematično i široko rasprostranjeno. Ovome doprinosi i ‘meka’ pravna terminologija u oblasti ljudskih prava. S obzirom da se koncept razvoja zasnovanog na pravima bazira uglavnom na ekonomskim i socijalnim pravima, ne predstavlja čvrstu osnovu za efikasno delovanje u ovoj sferi.
- Pristup zasnovan na ljudskim pravima ne nudi najbolje analitičke metode za razumevanje nejednakosti, kao što su oni koje nalazimo u globalnim odnosima moći, u neoliberalnoj tržišnoj ekonomiji, u koncepciji klasa i rodni nejednakosti. Okvir ljudskih prava sam po sebi nije dovoljan da menja ideologiju neoliberalizma, koja značajno podriva realizaciju ljudskih prava (Corcoran, 2006:5).
- Ovaj koncept razvoja je zapadnjačka paradigma i time ne odgovara za primenu u zemljama Juga.
- Aktuelna svetska politička situacija od kraja dvadesetog veka (bombardovanje Srbije, Kosovo, Avganistan, Irak, Bliski Istok, međunarodni terorizam itd.) doprinela je diskreditaciji koncepta ljudskih prava i smanjivanju ugleda Ujedinjenih nacija kod mnogih naroda i država. Pozivanje na ljudska prava često izaziva podozrivost i sumnju u stvarne ciljeve onih koji se za njih zalažu.
- Ostvarivanje ekonomskih i socijalnih prava žena, kako je to postavljeno u međunarodnim dokumentima, zahteva određeni nivo javne potrošnje, što je teško odnosno nemoguće postići u zemljama u razvoju. To su sve prezadužene zemlje.
- Nije dovoljno ugraditi ženska ljudska prava u ustave i zakone i formalno zabraniti diskriminaciju žena. „Realizacija“ prava samo u zakonima nije dovoljna kako bi se obezbedilo njihovo poštovanje i zaštita od strane političkog vođstva i države.
- Za zaštitu i ostvarivanje prava siromašnih žena i posebno osetljivih grupa (kao što su seoske žene, pripadnice nacionalnih i etničkih manjina, starije žene, izbeglice, invalidkinje, nepismene žene itd.) potrebno je obezbediti niz preduslova kako bi one mogle da učestvuju u procesu odlučivanja i procesu razvoja i kako bi mogle da ističu svoja prava. Ti preduslovi se odnose na:

- obezbeđivanje pristupa informacijama,
- razvijanje solidarnosti,
- razvijanje znanja, sposobnosti i veština,
- pomoć od strane ženskih grupa i organizacija i drugih aktera civilnog društva u zagovaranju za ostvarivanje svojih prava od lokalnog do međunarodnog nivoa.

- Ovaj koncept razvoja se ne može primeniti tamo gde su vlade slabe.

- Ne poklanja se dovoljno pažnje uticaju razvoja na životno okruženje i očuvanje životne sredine.

- Izostavlja iz vida socijalne posledice međunarodne ekonomske politike kao što su spoljni dugovi, međunarodna trgovina i strukturalno prilagođavanje, kao i rodne dimenzije ovih makroekonomskih fenomena.

Pored kritike preovlađujućih modela razvoja zasnovanih na neoliberalizmu, međunarodni ženski pokret inicira i sprovodi niz aktivnosti na globalnom, regionalnom i nacionalnom planu radi ostvarivanja rodne ravnopravnosti i neutralisanja negativnih efekata ekonomske globalizacije. Aktivnosti koje se vode u tom cilju su višestране i izuzetno bogate i, između ostalog, uključuju:

- Lobiranje vlada uz učešće na Svetskim konferencijama Ujedinjenih nacija i na specijalnim sesijama Generalne skupštine Ujedinjenih nacija i Komisije UN za položaj žena;
- Podnošenje izveštaja u senci o implementaciji CEDAW Komitetu za eliminaciju svih oblika diskriminacije žena,
- Učešće i organizovanje međunarodnih skupova o globalizaciji, kao što su Svetski socijalni forum¹³⁸, Američki socijalni forum¹³⁹ i Evropski socijalni forum¹⁴⁰ i stvaranje međunarodnih koalicija za alternativni razvoj¹⁴¹;
- Sprovođenje istraživanja i prikupljanje podataka o uticaju globalizacije, strukturalnog prilagođavanja, liberalizacije trgovine, privatizacije, stranih direktnih investicija i drugih makroekonomskih tendencija na položaj žena i ostvarivanje rodne ravnopravnosti¹⁴²;

138 <http://www.forumsocialmundial.org.br>

139 <http://www.forosocialamericas.org>

140 <http://www.fse-esf.org>

141 Kao što su koalicija Our World is not for Sale (<http://www.ourworldisnotforsale.org>), People's Global Action (<http://www.nadir.org/nadir/initativ/agp>), i People's Movement for Human Rights Education (<http://www.pdhre.org/index.html>)

142 Vidi izveštaje WEDO (<http://www.wedo.org>), Women in Development Europe (<http://www.wide-network.org>), Association for Women's Rights in Development (<http://www.awid.org>), Women's International Coalition for Economic Justice (<http://www.wicej.addr.com>), Network East-West Women (<http://www.neww.org.pl>), Karat Coalition (<http://www.karat.org>) itd.

- Razvijanje alternativnih modela ekonomije, feminističke odnosno rodne ekonomije, uključivši razvijanje rodni indikatora i rodno osetljivog budžetiranja, analiziranje finansiranja za razvoj sa rodne perspektive itd.¹⁴³

- Uključivanje rodne perspektive u istraživanja globalizacije od strane međunarodnih mreža i pokreta kao alternativnih analiza izveštajima međunarodnih organizacija¹⁴⁴

- Praćenje i nadgledanje delatnosti multinacionalnih korporacija¹⁴⁵, Svetske banke¹⁴⁶, Evropske investicione banke¹⁴⁷ i drugih aktera globalizacije.

4.7. Odnos razvoja zasnovanog na ljudskim pravima i feminističke ekonomije

Mnoge od navedenih manjkavosti koncepta razvoja zasnovanog na ljudskim pravima, koje istovremeno predstavljaju prepreke za ostvarivanje rodne ravnopravnosti, mogu se ukloniti inkorporacijom feminističke ekonomije u preovlađujući koncept ekonomske politike. Globalni ciljevi, kao što su ostvarivanje ljudskih prava i sloboda za sve i održivi razvoj, očito se ne mogu se postići metodama i sredstvima klasične ekonomske politike, što slikovito potvrđuju rastuće siromaštvo, nesigurnost i ubrzano propadanje životne sredine.

Preovlađujuća makroekonomska, fiskalna i monetarna politika se zasnivaju na konceptu ekonomije u kojoj se proizvodnja i investiranje sprovode putem privatnih preduzeća orijentisanih ka tržištu. Ovim se stvara novčani prihod za domaćinstva koja poseduju ili rade u privatnim preduzećima. Ovaj prihod domaćinstva ili štede ili troše kupujuću robu i usluge drugih firmi. Po ovom konceptu domaćinstva ne stvaraju, ne proizvode. Ona su samo potrošači čija je funkcija da troše ili da štede. Zalihe prirodnih resursa ('prirodnog kapitala'), resursa rada ('humanog kapitala') i društveni okvir ('društveni kapital') uzimaju se zdravo za gotovo, kao da nikakav rad nije potreban za održavanje ovih resursa (Elson, 2002). Rad koji nije tržišni, koji se ne prodaje/kupuje na tržištu, posmatra se da je van sfere proizvodnje. Konvencionalni ekonomski i politički pristup ignoriše netržišni rad, naročito neplaćeni rad vezan za brigu i negu unutar domaćinstva, kao i dobrovoljni rad u društvenoj zajednici. Na ove delatnosti se gleda kao na „društvene uloge“, a ne kao na ekonomske aktivnosti. Međutim, one jesu ekonomske u smislu da zahtevaju korišćenje ograničenih resursa i da obezbeđuju važne inpute u javne i privatne sektore ekonomije. Palmer (1995) opisuje neplaćeni rad brige i nege kao porez u naturi koji se naplaćuje u porodičnom sektoru radi reprodukcije ekonomije, porez koji uglavnom plaćaju žene.

143 Vidi aktivnosti i resurse Instituta za studije razvoja u Brajtonu (<http://www.ids.ac.uk/bridge>), Development Alternatives for Women in the New Era (<http://www.dawn.org.fi>), International Association for Feminist Economics (<http://www.iaffe.org>), International Gender and Trade Network (<http://www.genderandtrade.net>),

144 Kao što je globalna mreža Social Watch (<http://www.socialwatch.org>) i međunarodni projekat EU Gender Watch (<http://www.neww.org.pl/en.php/conference/index/0.html>)

145 Worldwatch Institute (<http://www.worldwatch.org>)

146 World Bank Watch (<http://www.foodandwaterwatch.org/water/WBWatch>)

147 Bank Watch (<http://www.bankwatch.org>)

Klasična makroekonomija je rodno nesenzibilisana i zasniva se na nepotpunom razumevanju procesa delovanja ekonomije; ovim se promoviše usvajanje takvih politika kojima se žene, a naročito one siromašne, stavljaju u podređeni položaj, upozoravaju ekonomistkinje feministkinje. One daju niz dokaza u prilog tvrdnji da klasična makroekonomija počiva na tradicionalnim rodnim ulogama, rasnim, klasnim i nacionalnim hijerarhijama, i na privilegovanom muškom agentu.

Feministička makroekonomija ukazuje da je i **dinamika proizvodnje kojom ne upravlja profit** (odnosno društvena reprodukcija) **isto tako relevantna** (Elson, 2004:9). Feministička analiza pokazuje da klasična ekonomija počiva na visoko urodjenim i rasno zasnovanim metaforama od kojih je najpoznatija homo oeconomicus, koncepcija koja reflektuje privilegovan, maskuliniziran svet (Barker and Kuiper, 2003:2). Konvencionalni konceptualni okvir i statistika koji se koriste u dizajniranju makroekonomske politike su rodno slepi; oni ne priznaju doprinos žena ekonomiji, koji se sistematično potcenjuje, i neplaćenu ekonomiju brige, u kojoj žene čine pretežnu radnu snagu. Posmatranje makroekonomije kroz rodna sočiva dozvoljava nam da uvidimo značaj netržišnih procesa na zdravo funkcionisanje ekonomije (Elson, 2002). Analiza ekonomije u feminističkom smislu utemeljena je na razumevanju nejednakih odnosa moći između muškaraca i žena i na potrebi da se postojeći odnosi snaga transformišu ka rodnoj ravnopravnosti (Đurić-Kuzmanović, 2005:141). Feministička ekonomija analizira rodne neravnopravnosti unutar ekonomije i definiše urođnjene ciljeve za ekonomsku politiku, odnosno takve ciljeve koji će kao rezultat eliminisati jednak položaj žena i muškaraca i koji će unapred uzeti u obzir njihove društvene uloge, različitosti koji iz njih proizilaze i načine kako da eliminiše društveno utemeljene različitosti koje se baziraju na diskriminaciji i eksploataciji neplaćenog (ženskog) rada. U tom cilju feministička ekonomija razvija i rodne indikatore koji su potrebni za merenje i praćenje ostvarivanja rodnih ciljeva.

U ovome se može naći potrebna „izgubljena karika“ između razvoja, koncepta ljudskih prava i rodne ravnopravnosti. Razvoj zasnovan na ljudskim pravima i feministička ekonomija imaju bliskosti i u pogledu etičkih normi na kojima počivaju: oba koncepta sadrže etičke stavove koji se podudaraju: princip nediskriminacije, princip ravnopravnosti, ljudska prava u središtu koncepta. Kao što pokazuju studije slučaja i primeri primene razvoja zasnovanog na ljudskim pravima kroz prizmu rodnosti (navedene u poglavlju 3.3.), primena ovog koncepta ne dovodi do 'održive' rodne ravnopravnosti, odnosno do takvih društvenih promena koje će omogućiti ostvarivanje i zaštitu ženskih ljudskih prava i koje u sebi više neće sadržavati diskriminaciju (prema ženama). Ovakav krajnji rezultat je i nerealno očekivati bez promene vladajuće neoliberalne ekonomske paradigme i bez pomeranja fokusa ekonomije sa profita i tržišta na ljudska prava i humani razvoj. Bez promene ekonomske paradigme nije moguće dugoročno postići cilj ostvarivanja ljudskih prava čak ni primenom pristupa koji se zasniva na ljudskim pravima, participaciji i uključenosti žena kao osetljive, marginalizovane grupa, jer se rodna ravnopravnost i neoliberalna ekonomija međusobno poništavaju.

Koraci u pravcu pomeranja ovog klasičnog makroekonomskog koncepta i ostvarenja rodne ravnopravnosti mogu se postići uključivanjem feminističke ekonomije u pristup razvoju zasnovanog na ljudskim pravima. Ono što nedostaje ovom pristupu kada se sagledava sa rodnog aspekta nalazimo u feminističkoj ekonomiji. To su:

- rodni indikatori,
- rodno osetljiva statistika,
- rodno osetljiv budžet.

Rodni indikatori omogućavaju vidljivost ženskog položaja i dimenzija rodnih nejednakosti u društvu, te pružaju mogućnost poređenja različitih dostignuća različitih aktera razvoja tokom vremena, kao i različitih odnosa koji se uspostavljaju između rodne neravnopravnosti i privrednog, ekonomskog i društvenog razvoja (Đurić Kuzmanović, 2005b:143). Bez primene urođenih pokazatelja, teško se mogu oceniti dimenzije rodne (ne)jednakosti u društvu u kojem se primenjuje neki program razvoja zasnovan na ljudskim pravima; takođe, teško je sagledati odnos između određene mere koja se preduzima radi poboljšanja položaja žena (na primer, radi podsticaja zapošljavanja žena) i ekonomskog razvoja. Otuda programi razvoja koji uključuju sve aspekte rodnosti i međunarodnopravne standarde ženskih ljudskih prava mogu imati tek delimični ili privremeni rezultat. Održivost takvih programa zahteva dobro razvijene rodne pokazatelje za praćenje i nadziranje primene programa i njegovu eventualnu modifikaciju ako se tako nešto pokaže (uz pomoć indikatora) potrebnim.

Rodni pokazatelji imaju velikog značaja u suzbijanju ženskog siromaštva, jer se, za razliku od klasičnih ekonomskih pokazatelja (BND, prihod po članu domaćinstva i sl.), fokusiraju na merenje humanih dimenzija razvoja u smislu vrednovanja izbora i mogućnosti sa kojima se muškarci i žene suočavaju. Bez rodnih indikatora, ove dimenzije ostaju nevidljive, a time i ostaju netaknute primenom klasičnih ekonomskih i socijalnih mera.

U uslovima ekonomske globalizacije koja počiva, između ostalog, na liberalizaciji trgovine, važno je razviti i urođnjene trgovinske pokazatelje. Razumevanje dvosmernog odnosa između rodnih pitanja i trgovine (uticaj rodnih odnosa na trgovinu i uticaj trgovine na rodne odnose i rodnu problematiku) zahteva definisanje rodnih trgovinskih indikatora: situacionih (opisuju društvenu i ekonomsku situaciju žena), dinamičkih (kombinuju situacione pokazatelje sa podacima o trgovini uz prikazivanje promena tokom vremena) i pokazatelje političke volje (mere do kog stepena su oni koji upravljaju trgovinom voljni da uzmu u obzir rodna pitanja i do kog stepena uključuju mere rodne ravnopravnosti u trgovinske ugovore o kojima pregovaraju sa trgovinskim partnerom)¹⁴⁸. Ovi pokazatelji su značajni za procenu doslednosti između politike rodne ravnopravnosti (koja se zagovara primenom koncepta razvoja zasnovanog na ljudskim pravima) i trgovinske politike zemlje, odnosno koliko trgovinska politika doprinosi ili otežava ostvarivanju rodne ravnopravnosti.

Rodno osetljiva statistika je važna, jer trenutno nema dovoljno rodno razvrstanih podataka koji bi omogućili posebno ispitivanje pojedinih karakteristika ili uslova koji se odnose na žene i na muškarce ili na analizu rodnih kategorija u ekonomiji¹⁴⁹. Ovakva statistika zadire iza jednostavne podele pokazatelja na kategoriju 'žene' i 'muškarci'. Primera radi, pojedini podaci u državnom popisu i izveštajima relevantnih institucija i tela (na primer, ministarstava), a koji su važni za kreiranje ekonomske politike i odlučivanje o ekonomskim merama, nisu dostupni u rodno razvrstanoj formi. Stoga nije moguće pratiti promene u pristupu resursima tokom vremena¹⁵⁰. Nadalje, određene statističke kategorije obuhvataju rodno stereotipizirane pretpostavke o ekonomskim ulogama. Na primer, izraz "glava domaćinstva" asocira na muškaraca gazdu domaćinstva ; stoga po definiciji ne

148 Opširnije vidi: Staveren, van I. (2005), „Rodni i trgovinski pokazatelji“ [“Gender and Trade Indicators ”], u: *Globalizacija.com*, Ženski centar za demokratiju i ljudska prava, Subotica, str. 261-265. Dostupno na: http://www.globalizacija.com/doc_sr/s0015lit.htm

149 Od Dekade Ujedinjenih nacija za žene (1975-1985) državne statističke agencije radile su na unapređenju statističkih metoda kako bi se predstavila rodna pitanja. Razvijeni metodi uključuju izveštaje o pristupu žena obrazovanju, tehnike za utvrđivanje i merenje neformalnog i neplaćenog rada. Napredak u ovoj oblasti nije ujednačen.

150 Ovo je slučaj i u Srbiji, što pokazuje i navedena studija slučaja.

prikazuje domaćinstava koje vode žene, a time ih čini društveno i ekonomski nevidljivim. Po pravilu, ne vodi se evidencija o neplaćenom radu, što ekonomiju nege i brige čini nevidljivom, a time i ovu vrstu doprinosa žena ekonomiji zemlje.¹⁵¹

Rodno osetljivi budžeti odnose se na razne procese i sredstva koji pokušavaju da procene uticaj državnih budžeta, uglavnom na državnom nivou, na različite grupe muškaraca i žena, priznavajući načine na koje rodni odnosi podupiru društvo i privredu (Alexander and Baden, 2000 :7-8). Iako su fokusirani na uticaje budžetskih sredstava na žene i devojčice, to nisu posebni budžeti za žene. Oni uključuju analizu rodno usmerenih raspodela (na primer posebni programi namenjeni ženama), razdvajaju po rodu uticaj osnovnih troškova među svim sektorima i uslugama i preispituju politike jednakih mogućnosti i raspodele unutar državnih usluga. Rodno budžetiranje je oruđe koje ima za cilj promenu jednog od najznačajnijeg instrumenta države – budžeta (koji je, kao uostalom i cela politika države, rodno slepa). To je specifično sredstvo koje se primenjuje sa ciljem priznavanja postojećih nejednakosti i uspostavljanja promene putem alokacije javnih resursa¹⁵².

U najširem smislu, budžet pokazuje ukupne vladine izdatke (na potrošnju i investicije), prihode (uglavnom od oporezivanja) i sektorsku raspodelu prihoda (na obrazovanje, zdravlje, saobraćaj, poljoprivredu, finansije, odbranu itd.). Uobičajene funkcije budžeta su: alokacija resursa, distribucija dohotka i bogatstva i stabilizacija ekonomije (Đurić Kuzmanović, 2005). Analiza državnog budžeta je značajna u ocenjivanju stvarne posvećenosti jedne države deklarativno prihvaćene politike ostvarivanja i poštovanja ljudskih prava i ženskih prava. U budžetu, kao tehničkom instrumentu vladine politike, odražavaju se stvarni politički prioriteti, s obzirom da političke platforme, programi i mere imaju svoj konkretan i merljiv izraz u novčanim terminima. Posledica toga je da se budžet može posmatrati kao vladina deklaracija o principima i vrednostima koje podržava na eksplicitni ili implicitni način (Balmori, 2003 :9). Pitanja kojima vlada daje prioritet imaju podršku putem odgovarajuće alokacije resursa.

Najveći problem standardnih procesa budžetiranja jeste da počivaju na vladajućem ekonomskom mišljenju koje pretpostavlja racionalno ponašanje individua koje su vođene sopstvenim interesom, bez pola, klase, starosne dobi i etniciteta i koje su okrenute isključivo ka tržištu, te da odluke koje takve individue donose nisu pod uticajem vladajućih odnosa moći. Razlike između muškaraca i žena ostaju stoga neprepoznatljive zahvaljujući pretpostavci da su ciljevi i instrumenti ekonomske politike široko primenljivi i otuda ‘rodno-neutralni’ (Đurić-Kuzmanović, 2005). Feministička ekonomija je pokazala da to nije tačno i da

151 Elson (1999) u jednom svom izveštaju prikazuje da je nova definicija rada uvedena u istraživanje o radnoj snazi u Pakistanu 1991-1992. povećala stopu učešća seoskih žena sa 13,9 procenata (ako se koristi stara definicija) na 45,9 procenata (po revidiranoj definiciji) uključivanjem i takvih aktivnosti kao što su obrada useva posle žetve, gajenje stoke, skupljanje ogreva i donošenje vode, pravljenje odeće, tkanje i domaći poslovi. Time se naglašava važnost sve većih zvaničnih angažovanja na sakupljanju rodno podeljenih podataka putem dodatnog ispitivanja u praksi i razmena definicija podataka i sakupljenih pitanja, analiza i upotreba između više zemalja. Elson, D. (1999), “Labour Markets as Gendered Institutions: Equality, Efficiency and Empowerment Issues” in *World Development* 27:3, pp.611-627. Citirano u: Alexander, P., Baden, S. (2000), *Rečnik makroekonomije sa rodne perspektive [Glossary of Macroeconomics From Gender Perspective]*, BRIDGE, Izveštaj br. 48. Institute of Development Studies, Brighton. str. 25

152 Prvi rodno osetljiv budžet je razvijen u Australiji 1984. godine. 1995. godine je pokrenuta inicijativa rodnog budžeta u Južnoafričkoj Republici, a ostvarena je 1997. godine. Inicijative za rodno budžetiranje danas su prisutne u pedesetak zemalja sveta. Pokušaji da se utiče na državnu raspodelu budžeta u korist veće rodne ravnopravnosti uglavnom su bili uspešniji tamo gde postoji šira politička angažovanost ka ostvarivanju jednakosti i gde su rodni budžeti podržani u vladi ili parlamentu. Detaljnije o iskustvima i praksi država vidi u studijama Klatzer (2005), Đurić-Kuzmanović (2005), Judd (2002 :101-161), Villagomez (2003, 9-20), Leskovac (2007 :60-:88).

ekonomska politika ne samo da nije rodno neutralna, već da, naprotiv, neguje i podstiče tradicionalne rodne uloge (Balmori, 2003; Elson, 1999; Elson, 2002; Budlender *et al.* 2002; Demery, 2002 ; Hewitt, 2002). Rodna analiza konvencionalnog budžeta pokazuje ispravnost ove tvrdnje. Samim tim, budžetskom politikom se može uticati na razvijanje rodne ravnopravnosti i menjanje tradicionalnih rodni odnosa, ukoliko se u budžet ugrade elementi i principi koji nedostaju u rodno slepoj politici. Ti principi se odnose na procenu budžeta sa stanovišta pojedinca i domaćinstva, kao i na sistematično priznanje doprinosa neplaćenog rada vezanog za negu i brigu (Elson, 2002 :25).

Opseg dostignuća ekonomskih i socijalnih ciljeva jedne zemlje ne zavisi samo od količine plaćenog rada njegovog stanovništva, već i od količine neplaćenog rada koji ljudi obavljaju brinući o članovima porodice i domaćinstva, kao i o količini slobodnog vremena koji ljudi imaju na raspolaganju za građanske aktivnosti, odmor i razonodu. Neplaćeni rad je u skoro svim zemljama sveta nejednako raspodeljen između muškaraca i žena. Žene su te koje pretežno obavljaju tu vrstu rada, društveno nepriznatog i ekonomski necenjenog. Stoga se ovde nalazi jedna od glavnih prepreka za jednakost u plaćenom radu i za puni razvoj ekonomskog potencijala i žena i muškaraca, a time i ostvarivanje njihove ravnopravnosti.¹⁵³

Rodno budžetiranje je neposredno povezano sa ljudskim pravima i samim tim sa ženskim ljudskim pravima. Nije, naime, dovoljno da država rafitkuje Konvenciju o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena ili neki drugi međunarodni ugovor o ženskim ljudskim pravima. Nije dovoljno ni da donese zakon iz odnosne oblasti (u ovom slučaju, Zakon o ravnopravnim mogućnostima žena i muškaraca ili Zakon protiv diskriminacije). Ako iskazanu političku volju države ne prate konkretne mere implementacije i zaštite, međunarodni ugovori i zakoni ostaju samo «mrtvo slovo na papiru»¹⁵⁴. Svaka ekonomska, socijalna i politička mera ima svoju cenu koštanja, što znači da svaka mera mora naći svoje mesto budžetu i da bude iskazana u konkretnim budžetskim stavkama, sa definisanim nosiocima (izvršiocima) programa i budžetskim korisnicima¹⁵⁵. Ovde je i veza između razvoja zasnovanog na ljudskim pravima i rodnog budžetiranja: ukol iko određeni program i projekat, razrađen po principima odnosnog koncepta razvoja, nema podršku u vidu određene alokacije sredstava i budžetskih linija nacionalnom odnosno lokalnom budžetu, ne postoji ni politička volja za njegovo sprovođenje, kao ni za ostvarivanje deklarativno garantovanih ženskih prava i ostvarivanje cilja rodne ravnopravnosti.

153 Opširnije o strategijama, metodologijama i iskustvima u primeni rodnog budžetiranja vidi: Judd, K. (ed.), (2002), *Gender Budget Initiatives: Strategies, Concepts and Experiences*, UNIFEM, New York; Balmori, H.H. (2003), *Gender and Budgets: Overview Report*, BRIDGE, Institute of Development Studies, Brighton.

154 Najnovija publikacija UNIFEM-a (Elson, 2006) iz oblasti rodnog budžetiranja bavi se upravo obavezama država iz CEDAW . Dostupno na : http://www.unifem.org/attachments/products/MonitoringGovernmentBudgetsComplianceCEDAW_eng.pdf

155 Primeri budžetskih pitanja i indikatora za Srbiju prema pojedinačnim članovima CEDAW dati u: Dokmanović, M. (2007), “Rodno budžetiranje kao sredstvo nadzora nad ostvarivanjem međunarodnopravnih obaveza države iz CEDAW”, *Ka rodnom budžetiranju: Vodič*, Ženske studije i istraživanja i Futura publikacije, Novi Sad, str. 116-140.

4.8. Rezime

Sagledavanje razvoja sa rodne perspektive nije dodavanje «ženske komponente» ili «komponente rodne ravnopravnosti» postojećim aktivnostima. Ugrađivanje rodnog aspekta u politiku razvoja postavlja rodnu ravnopravnost u centar donošenja odluka, srednjoročnih planova, programa budžeta, institucionalnih struktura i postupaka. Rodna perspektiva ukazuje na potrebu promene ciljeva, strategija i akcija kako bi se obezbedilo da i žene i muškarci mogu ravnopravno uticati, učestvovati i imati koristi od procesa razvoja. Sagledavanje politike razvoja sa rodne perspektive doprinosi razumevanju problema i ukazuje da je rodna ravnopravnost deo ciljeva razvoja.

Koncept razvoja zasnovan na ljudskim pravima formalno sadrži ovakvo određenje. U tom smislu ovaj koncept razvoja doprinosi ostvarivanju međunarodnih standarda ženskih ljudskih prava koje definiše CEDAW, kao i političkih akcija država utvrđenih u Pekinškoj platformi za akciju. Uvođenje ovih prava u programe razvoja bitno je za ostvarivanje društvenog napretka sa ciljem osiguranja i zaštite ljudskih prava marginalizovanih i diskriminisanih grupa. Pekinška platforma za akciju, iako nije pravno obavezujuća za države kao CEDAW, značajna je, jer ističe ulogu međunarodnih finansijskih organizacija koje CEDAW ne obavezuje. Od njih se traži da revidiraju svoju politiku i procedure kako bi se osiguralo da će njihova investiranja i drugi programi omogućiti poboljšanje položaja žena i tako doprineti održivom razvoju.

Zahvaljujući ovom konceptu razvoja i njegovim principima nediskriminacije i ravnopravnosti, rodna perspektiva se uvodi u nacionalne politike smanjivanja siromaštva. U ovome naročito značajnu ulogu imaju smernice za izradu nacionalnih strategija smanjivanja siromaštva koje je izradio Visoki komesarijat Ujedinjenih nacija za ljudska prava 2001. godine. Ipak, rodni pristup nije u dovoljnoj meri i svuda primenjen prilikom izrade indikatora merenja rezultata ovih strategija.

Uspešna primena pristupa zasnovanog na ljudskim pravima sa rodne perspektive zahteva određene preduslove i zavisi prvenstveno od političke podrške. U uslovima ekonomske globalizacije od izuzetne je važnosti da se principi ovog koncepta razvoja ugrade u bilateralne sporazume država sa međunarodnim finansijskim institucijama. Integrisanje ljudskog razvoja sa ljudskim pravima i ženskim pravima zahteva ostvarivanje niza preduslova, među kojima su razvijanje novih mehanizama implementacije i zaštite ljudskih prava i primena rodno osetljivih indikatora. Ovakav pristup razvoju izuzetno pogoduje ženama koje, kao marginalizovana i diskriminisana grupa, mnogo jače osećaju negativne od pozitivnih efekata globalizacije. Ovaj model omogućuje bolju vidljivost žena i njihovih zahteva ka ravnopravnom pristupu ekonomskim i socijalnim resursima. Istovremeno, pruža im normativni okvir u zalaganju za ženska prava.

Ovaj model razvoja ima, međutim, i brojnih nedostataka koji proističu iz preterane opštosti, slabih mehanizama implementacije i nedovoljne obavezanosti koncepta ljudskih prava. Slabosti proističu i iz makroekonomskog konteksta u kojem se model ostvaruje. Klasična makroekonomska, fiskalna i monetarna ekonomija zasnivaju se na neoliberalnom konceptu ekonomije i privatnim preduzećima orijentisanim na tržište i profit. Radi se o pristupu zasnovanom na *homo oeconomicus*-u, koji ignoriše netržišni rad i društvenu reprodukciju, naročito neplaćeni, pretežno ženski rad vezan za brigu unutar porodice i domaćinstva. Klasičan pristup razvoju je rodno nesenzitivan i promovise politike u kojima su žene u podređenom položaju. U ovakvom okruženju ni pristup zasnovan na ljudskim pravima ne može dati održive efekte.

Odgovori na navedene manjkavosti nalaze se u feminističkoj ekonomiji, koja ukazuje na rodne neravnopravnosti unutar ekonomije i definiše urodnjene ciljeve ekonomske politike. Feministička ekonomija daje pristupu zasnovanom na ljudskim pravima, sredstva za obezbeđenje rodne ravnopravnosti i kao cilja i kao metoda. Ta sredstva, koja nedostaju u klasičnom pristupu ovom modelu razvoja, su prvenstveno rodni pokazatelji, rodno osetljiva statistika i rodno osetljiv budžet.

5. Zaključak

Svet današnjice karakteriše ubrzana globalizacija kapitalističke ekonomije zasnovana na favorizaciji zakona tržišta, profitu, smanjivanju javnih izdataka za socijalne usluge, deregulaciji, privatizaciji i zamenjivanju koncepta 'javnog dobra' sa konceptom 'individualne odgovornosti'. Ovaj proces formiranja globalnog kapitalističkog tržišta slabi ulogu nacionalne države u pogledu zaštite i unapređenja ljudskih prava, a jača moć i uticaj nedržavnih aktera, kao što su transnacionalne korporacije i multilaterarne finansijske institucije. Rodna analiza efekata ovih makroekonomskih kretanja na stanovništvo ukazuje da blagodeti ekonomskog i tehnološkog razvoja nisu ravnomerno raspoređene na žene i na muškarce, da negativne posledice neoliberalizma više pogađaju žene, te da se posledično produbljuju rodne nejednakosti u svim regionima sveta. Ovakve tendencije ugrožavaju princip primata ljudskih prava, princip neretrogradnosti, pravo na efikasnu zaštitu ljudskih prava i pravo pojedinaca i grupa, posebno žena, na participaciju u odlučivanju. Prateći fenomen globalizacije jefeminizacija siromaštva.

Globalizacija utiče na ostvarivanje ljudskih prava generalno, kao i na ženska prava partikularno, u smislu erodiranja građanskih, političkih, ekonomskih, socijalnih i kulturnih prava u ime razvoja i ekonomskog rasta. Ujedinjene nacije su prepoznale vezu između siromaštva i ljudskih prava, pa se siromaštvo od skora tretira kao multidimenzionalna pojava i kršenje ljudskih prava koje, prema UN, zahteva odgovarajuću i koordinisanu akciju država i međunarodne zajednice. U tom cilju Ujedinjene nacije su 2000. godine usvojile Milenijumske ciljeve razvoja koji počivaju na principima ljudskih prava i rodne ravnopravnosti. Ostvarivanje ženskih ljudskih prava univerzalno je priznato kao preduslov ostvarivanja razvoja, demokratije, mira i socijalne pravde.

Uprkos tome, istraživanja položaja žena širom sveta pokazuju da se preporuke Pekinške platforme za akciju i međunarodni standardi ženskih prava garantovanih CEDAW i drugim međunarodnim instrumentima ostvaruju sporo i nedovoljno. Evidentirani su i negativni efekti ekonomske globalizacije na mogućnosti uživanja ljudskih prava. Ujedinjene nacije su stoga devedesetih godina prošlog veka priznale povezanost i isprepletanost ljudskog razvoja i ljudskih prava. Sledstveno tome, UN definišu održivi ljudski razvoj kao razvoj koji je za siromašne (*pro-poor*), za prirodu (*pro-nature*), za radna mesta (*pro-jobs*) i za žene (*pro-women*). Integrisanju ljudskih prava u procese razvoja doprinelo je uključenje novog prava, prava na razvoj, u korpus univerzalnih ljudskih prava. Pravo na razvoj je neotuđivo ljudsko pravo na osnovu kojeg je svaki čovek i narod ovlašćen da učestvuje i doprinosi ekonomskom, političkom kulturnom i socijalnom razvoju u kome bi se sva ljudska prava i slobode mogle u punoj meri uživati i štititi.

Na osnovu nove percepcije i ljudskih prava i razvoja, formulisan je novi koncept razvoja zasnovan na ljudskim pravima. Cilj ovog pristupa razvoju jeste sam ljudski razvoj, a međunarodno priznata ljudska prava su istovremeno i cilj i okvir razvoja. Za razliku od drugih koncepata razvoja koji se baziraju na potrebama, što podrazumeva da država nema nikakvu obavezu da reali-

zuje potrebe ljudi, ovaj koncept se zasniva na pravima, što podrazumeva izričitu obavezu države da štiti, poštuje i realizuje sva ljudska prava, uključujući prava žena. Koncept se zasniva na osnaživanju titulara prava da zahtevaju poštovanje, ostvarivanje i zaštitu svojih prava. Pored osnaživanja, osnovni principi ovog koncepta razvoja su participacija, odgovornost, nediskriminacija, ravnopravnost i poseban status osetljivih grupa, povezanost sa standardima ljudskih prava, neretrogresija. univerzalnost, nedeljivost (međuzavisnost), vladavina prava i progresivna realizacija prava.

Sistem Ujedinjenih nacija je usvojio koncept razvoja zasnovan na pravima usvajanjem Programa reformi UN 1997. godine. Program UN pomoći razvoju državama širom sveta od tada se zasniva na Zajedničkoj proceni zemlje i UNDAF-u, zasnovanom na ovom modelu razvoja. Do današnjeg dana njega primenjuje većina donatorskih organizacija i agencija za međunarodni razvoj, najviše u cilju smanjivanja siromaštva, razvijanja demokratije i ljudskih prava i uključivanja marginalizovanih grupa u odlučivanje. Otuda je ovaj koncept razvoja od izuzetnog značaja za žene i perspektivu ostvarivanja rodne ravnopravnosti.

Analiza ovog modela razvoja sa rodnog aspekta ukazuje da može da bude potencijal za ostvarivanje rodne ravnopravnosti, osnaživanje žena i neutralisanje negativnih efekata ekonomske globalizacije na žene kao posebno osetljivu grupu. Primenom ovog modela razvoja identifikuju se naročito rizične i isključene grupe kako bi se one stavile u središte programa razvoja. Ovo pretpostavlja prethodno detektovanje svih vidova diskriminacije žena, s obzirom da su najčešće žrtve višestruke diskriminacije. Primena ovog pristupa razvoju na primerima u Bangladešu, Gvatemali i Istočnom Timoru potvrđuje da može da doprinese poštovanju i zaštiti ljudskih prava, povećanju učešća žena u javnom i političkom životu i unapređivanju rodne ravnopravnosti. Koncept je, kako pokazuju projekti u Nepal, Velikoj Britaniji, na Filipinima, u Pakistanu i Nikaragvi, naročito efikasan u ostvarivanju prava deteta i poboljšanju položaja devojčica.

Fokusiranje na ljudskim pravima ima mnogo prednosti i pozitivnih aspekata u odnosu na druge pristupe razvoju. Ovaj koncept osnažuje korisnike razvoja, žene i muškarce podjednako, putem isticanja njihovog statusa kao titulara ljudskih prava, omogućujući im time veće, aktivnije i značajnije učešće u procesu razvoja, od faze planiranja do faze evaluacije. Posebno je značajno što su ljudska prava kod ovog modela razvoja istovremeno i sredstvo i krajnji cilj razvoja.

U kontekstu ženskog pokreta za ostvarivanjem ženskih prava i eliminisanjem diskriminacije žena, ovaj koncept razvoja obećava, s obzirom da se usredsređuje na diskriminisane grupe u društvu. On se bazira upravo na osnaživanju tih marginalizovanih grupa i stvaranju kanala ka njihovoj participaciji u odlučivanju na svim nivoima. U tom delovanju ovaj koncept razvoja im obezbeđuje izuzetno efikasan okvir – normativne opšteprihvaćene standarde ljudskih prava i ženskih prava. CEDAW, Opcioni protokol na CEDAW, Pekinška platforma za akciju i drugi međunarodni instrumenti u oblasti ženskih prava postali su normativni okvir za delovanje u procesu razvoja i ustanovljavanje konkretne odgovornosti država za neuključivanje žena u taj proces, kao i za nepoštovanje interesa, potreba i prava žena i devojčica. Ovaj stimulišući jezik ljudskih prava istovremeno unificira zahteve ženskog pokreta na globalnom nivou i pokreće na akciju na lokalnom nivou. Primena ovog koncepta zahteva od donatorskih organizacija da, pre nego što započnu implementaciju svojih programa, identifikuju marginalizovane grupe, istraže i analiziraju njihov položaj i interese, i osmisle strategije za njihovo aktivno uključivanje u kompletan proces razvoja. Za žene kao marginalizo-

vanu grupu ovo znači sagledavanje njihovog stvarnog položaja u društvu, analizu efekata makroekonomskih kretanja na njihov položaj i nove mogućnosti osnaživanja i osposobljavanja za značajnije prisustvo u javnom i političkom životu.

Primena ovog modela za žene znači i sveobuhvatno sagledavanje međuzavisnosti ljudskih prava u smislu napuštanja koncepta političkog osnaživanja žena bez paralelnog razvijanja potpore u ekonomskoj i socijalnoj sferi, i *vice versa*. Nadalje, ovaj pristup razvoju omogućava da se sva pitanja vezana za ravnopravnost, osnaživanje, diskriminaciju i participaciju sagledavaju i sa rodnog aspekta od faze planiranja razvoja sve do završne faze evaluacije, što ubrzava proces rodne ravnopravnosti i afirmisanja ženskih prava. Osim toga, doprinosi jačanju vladavine prava, s obzirom da zahteva progresivnu realizaciju mera etabliranih u standardima ljudskih prava, uključujući nadzor nad primenom, usklađivanje sa promenjenim okolnostima i ustanovljavanje efikasnih mehanizama zaštite i implementacije.

Uprkos ovim dobrim stranama, ovaj koncept razvoja ne predstavlja savršeni model i ima svojih nedostataka. Ono što predstavlja njegovu najveću prednost istovremeno predstavlja njegov najveći nedostatak. Ljudskim pravima, kao međunarodno ustanovljenim normama i standardima, nedostaje autoritet koji bi obezbedio obavezanost primene i delotvorne sankcije u slučaju njihovog kršenja. Ovaj nedostatak je naročito vidljiv kada se radi o ženskim ljudskim pravima, s obzirom da patrijarhalna ustrojenost društva, patrijarhalne vrednosti i rodno utemeljeni stereotipi nadjačavaju pravni okvir ženskih ljudskih prava i opredeljenja za ustanovaljavanjem rodne ravnopravnosti. Primer projekta podrške razvoju demokratije i ljudskim pravima u Kamerunu pokazuje da ostvarivanje ovih ciljeva otežava nedostatak mehanizama za unapređivanje jednakih mogućnosti oba pola, mera za uklanjanje diskriminacije i rodni stereotipa u medijima i obrazovanju. Teškoće nastaju i ako se u početnoj fazi ne definišu odgovarajući kvalitativni i kvantitativni indikatori postizanja željenih rezultata u politici razvoja, ostvarivanju kulture ljudskih prava i rodne ravnopravnosti. Sa rodne perspektive poseban je nedostatak nepostojanje rodno osetljivih pokazatelja, što je naročito važno za osmišljavanje trgovinske, ekonomske i razvojne politike sa pristupa ljudskih prava. Ovaj nedostatak uočen je u svim analiziranim slučajevima iz prakse. Problematično je i samo korišćenje ljudskih prava u procesu razvoja, s obzirom da se one tiču pravne oblasti i teško reflektuju nijanse i konkretne ciljeve koji se žele postići razvojem.

Prisup zasnovan na ljudskim pravima samo je delimično efikasan u smanjivanju siromaštva. Projekti u Angoli i Indiji ukazuju koliko je bitno razvijati mikrofinansijske modele koji doprinose osnaživanju siromašnih, kao i na značaj jasnog zalaganja za rodnu ravnopravnost, pristup dostupnim osnovnim uslugama i povećanju političke participacije žena. Kršenje ekonomskih i socijalnih prava se po pravilu toleriše. Država je prvenstveno ta koja krši ova prava pod izgovorom ekonomskih nedaća i nedostatka sredstava. S obzirom na to da se razvoj zasnovan na pravima prvenstveno zasniva uglavnom na ovim pravima, nedostaje mu čvrsta podloga za delovanje. Ovome pristupu nedostaju i analitički metodi za razumevanje nejednakosti, od globalnih odnosa moći do rodno zasnovane nejednakosti. Za ostvarivanje prava siromašnih žena i drugih posebno osetljivih grupa potrebno je obezbediti i niz preduslova koji nisu uvek predviđeni programima razvoja zasnovanog na pravima, kao što su razvijanje solidarnosti, znanja, sposobnosti i veština, pristup informacijama i jačanje civilnog društva i posebno, ženskih grupa.

Naredni veliki nedostatak koncepta razvoja zasnovanog na pravima proističe iz normativne zasnovanosti ljudskih prava, s obzirom na to da formiraju obaveze samo prema državama. Stoga nedržavni, nevladini subjekti ostaju van sfere odgovor-

nosti za sistematična kršenja ljudskih prava i ženskih prava. Ovo se naročito odnosi na multilaterarne finansijske organizacije, međunarodne korporacije i transnacionalne kompanije koje svojom politikom uobličavaju i usmeravaju proces ekonomske globalizacije. Iz ovog razloga koncept razvoja zasnovanog na ljudskim pravima tek delimično može da deluje na otklanjanju negativnih efekata globalizacije na žene, naročito na siromašne slojeve.

Potrebno je i ustanoviti efikasnije mehanizme izvođenja odgovornosti država za poštovanje i zaštitu ljudskih prava. Kako pokazuje primer projekta smanjivanja siromaštva u indijskoj oblasti Andra Pradeš, prava garantovana ustavom za najsiromašnije slojeve ne znače ništa bez ustanovljenja sistema izvođenja odgovornosti u slučaju kršenja i bez posredničkih struktura koje će omogućiti siromašnima da se i njihov glas čuje. Primer projekta vođen takođe u Indiji u cilju obezbeđenja prava na hranu potvrđuje značaj usvajanja i primene odgovarajuće nacionalne legislative radi ispunjavanja ekonomskih, socijalnih i kulturnih prava, naročito prava na vodu i prava na hranu, i ukazuje na odgovornost država u realizaciji univerzalnih ljudskih prava.

Podvojenost između normativnog i stvarnog dovodi u pitanje ostvarivanje ciljeva koji se nastoje postići konceptom razvoja o kojem je reč. Ovo je naročito problematično u pogledu efekata na smanjivanje feminizacije siromaštva i ostvarivanje rodne ravnopravnosti. Analiza Strategije za smanjivanje siromaštva u Srbiji potkrepljuje ovu bojazan. Strategija je u potpunosti inkorporirala pristup zasnovan na pravima i rodni aspekt, međutim, prvi vladin izveštaj o implementaciji ove Strategije pokazuje da je rodna perspektiva izbleдела tokom primene. Kvantitativni pokazatelji sprovedenih programa i mera ne uključuju rodni aspekt, izostala je rodna analiza efekata zakonskih promena i zanemarene su mere za podsticanje napredovanja žena, naročito iz identifikovanih ugroženih grupa. Uprkos zalaganju sistema Ujedinjenih nacija za implementaciju ovog koncepta razvoja uz poštovanje rodne ravnopravnosti, žene u Srbiji su i dalje na marginama društva. U prilog ovome govori i sporost u usvajanju antidiskriminacione legislative i Zakona o rodnoj ravnopravnosti, kao i zanemarivanje potrebe jačanja mehanizama za unapređivanje položaja žena. Ključni strateški dokumenti zanemaruju rodnu perspektivu, a rodna analiza trgovinske, razvojne i ekonomske politike se ne izvodi. Najava skorog usvajanja Nacionalnog plana aktivnosti (NPA) za unapređivanje položaja žena u Srbiji otvara vrata zaokretu ka rodno osetljivoj politici i rodnoj ravnopravnosti. U finalnoj verziji NPA dosledno je primenjen pristup zasnovan na međunarodnim standardima ženskih prava uz poštovanje svih osnovnih principa ovog pristupa. Međutim, i ovde su prisutne slabosti u vidu propusta da se identifikuju konkretne obaveze države, kao i jake i slabe strane nosilaca odgovornosti, pretežno državnih organa i javnih službi. Nije predviđen ni mehanizam za sprečavanje retrogresije u oblasti ženskih ljudskih prava, niti je jasno istaknuto ovakvo opredeljenje. Ovakav mehanizam je potreban, jer se često ženska ljudska prava ne realizuju ili se krše pod izgovorom ekonomske krize, 'tranzicije' i 'opravdanja' da je prvo i pre svega potrebno ulagati u rast proizvodnje i produktivnosti, te smanjivati stečena prava zarad privlačenja stranih investicija koje će 'podstaći ekonomski razvoj zemlje'. Projekti razvoja zasnovani na ljudskim pravima po pravilu izostavljaju iz vida socijalne i rodne dimenzije međunarodne ekonomske politike, posebno spoljnih dugova, liberalizacije trgovine i strukturalnog prilagođavanja.

Analiza prakse u primeni ovog koncepta razvoja u raznim delovima sveta, između ostalih i u našoj zemlji, pokazuje da se opšti ciljevi kojima se teži, ostvarivanje ljudskih prava i sloboda za sve i održivi razvoj, ne mogu postići metodama i sredstvima klasične ekonomske politike. Ovo slikovito potvrđuju rastuće siromaštvo, nesigurnost i ubrzano propadanje životne sredine. Primena ovog koncepta, iako polazi od principa ravnopravnosti, nediskriminacije i uključenosti marginalizovanih grupa, ne dovodi

do 'održive' rodne ravnopravnosti, odnosno do takvih društvenih promena koje će omogućiti ostvarivanje i zaštitu ženskih ljudskih prava. Preovlađujuća makroekonomska, fiskalna i monetarna politika se zasnivaju na konceptu ekonomije u kojoj se proizvodnja i investiranje sprovode putem privatnih preduzeća orijentisanih ka tržištu. Ova politika počiva na tradicionalnim rodnim ulogama, rasnim, klasnim i nacionalnim hijerarhijama, i na privilegovanom muškom agentu. Feministička ekonomija ukazuje na nedostatke klasične makroekonomije i dokazuje da je i dinamika proizvodnje kojom ne upravlja profit, odnosno društvena reprodukcija, isto tako relevantna. Stoga se zalaže za definisanje urodnenih ciljeva ekonomske politike, koji će kao rezultat eliminisati nejednak položaj žena i muškaraca i koji će uzeti u obzir njihove društvene uloge, različitosti koji iz njih proizilaze i načine uklanjanja tih različitosti zasnovanih na diskriminaciji i eksploataciji neplaćenog (ženskog) rada.

Zahvaljujući tome što dele iste principe, feministička ekonomija prirodno dopunjuje koncept razvoja zasnovan na ljudskim pravima. Nedostaci ovog koncepta se stoga mogu ublažiti ili ukloniti primenom rodni indikatora, rodno osetljive statistike i rodnog budžetiranja. Radi što uspešnije primene treba imati u vidu političko, ekonomsko i socijalno okruženje, i prvenstveno, razvijenost pravnog sistema, pravnih mehanizama i civilnog sektora, i ne primenjivati ga tamo gde ne postoje potrebni preduslovi za stvaranje željenih promena.

Imajući sve navedeno u vidu, ovaj koncept razvoja ima brojne prednosti u odnosu na druge modele razvoja i, bez obzira na svoje manjkavosti, predstavlja značajan pomak u afirmisanju ženskih prava i osnaživanju žena. U tom smislu može da predstavlja komplementarnu dopunu drugim strategijama za postizanje rodne ravnopravnosti, naročito ako se eliminišu nabrojane slabosti. Ipak, treba imati u vidu da bez promene preovlađujuće ekonomske paradigme nije moguće dugoročno postići cilj ostvarivanja ženskih ljudskih prava, jer se rodna ravnopravnost i neoliberalna kapitalistička ekonomija međusobno poništavaju.

SPISAK KORIŠĆENE LITERATURE

KNJIGE I PUBLIKACIJE

- Alexander, P., Baden, S. (2000), *Rečnik makroekonomije sa rodne perspektive [Glossary of Macroeconomics From Gender Perspective]*, BRIDGE, Izveštaj br. 48. Institute of Development Studies, Brighton. Dostupno na: http://www.globalizacija.com/srpski/s_knj.htm
- Ankerf, R., (1998), *Gender and Jobs: Sex Segregation of Occupation in the World*, (Geneva: ILO, Geneva: 1998)
- AusAID, *Guide to Gender and Development*, Canberra: AusAID
- Avinash, J. (2000), *Background to globalisation*, Center for Education and Documentation, Bombay
- AWID (2003), *Ten Principles for Challenging Neoliberal Globalization*, Facts & Issues, No. 6, December 2003, AWID, Toronto
- Baden, S. (1997), *Economic Reform and Poverty: A Gender Analysis*, BRIDGE, Institute of Development Studies, Brighton. Dostupno na: http://www.bridge.ids.ac.uk/reports_gend_pov.htm
- Baden, S. with Milward, K. , (1995), *Gender and poverty*, BRIDGE Report No. 30, Sussex: BRIDGE
- Balmori, H.H. (2003), *Gender and Budgets: Overview Report*, BRIDGE, Institute of Development Studies, Brighton. Available at: <http://www.ids.ac.uk/bridge>
- Baylis, J. and Smith, S. (eds.), (2001), *The Globalization of World Politics*, Oxford University Press, Oxford
- Bell, E. and Brambilla, P. (2002), *Gender and Economic Globalisation: An Annotated Bibliography*, BRIDGE, Institute of Development Studies, Brighton
- Beynon, J. And Dunkerley, D. (eds.), (2000), *Globalization: The Reader*, Routledge, New York
- Bhattacharya, D. (, 1997), *Gender dimensions of labour market dynamics in the era of globalization: Bangladesh's experience in the apparel sector*, paper prepared for International Workshop on Gender Sensitisation, UNCTAD, 9-10 December 1997, Geneva
- BRIDGE (2001), *Feminization of Poverty*, Institute of Development Studies, Brighton. Dostupno na http://www.globalizacija.com/doc_en/e0003ram.htm
- Brocklesby, M.A & Crawford S. (2004), *Operationalising the Rights Agenda: DFID's Participatory Rights Assessment Methodologies (PRAMs) Project*, Centre for Development Studies, Swansea. Dostupno na: <http://www.swan.ac.uk/cds/pdf/files/PRAMS-DAC.pdf>
- Brysk, A. (ed.), (2002), *Globalization and Human Rights*, University of California Press, Berkley
- Cagatay, N. (2001), *Trade, Gender and Poverty*, UNDP, New York. Dostupno na: http://www.undp.org/mainundp/propoor/docs/pov_tradegenderpoverty_doc.pdf. Pristupljeno 20. decembra 2006.

- Canadian International Development Agency (CIDA), *Policy for CIDA on Human Rights, Democratization and Good Governance*, December 1996
- Centar za pravnu pomoć ženama (2001), *Uticaj privatizacije na položaj žena u Bosni i Hercegovini*, Centar za pravnu pomoć ženama, Zenica
- Cheria, A., Petcharamesree, S. and Edwin (2004). *A Human Rights Approach to Development: Resource Book*. Bangalore: Books for Change.
- Chunakara, M.G. (2000), *Globalisation and its impact on human rights*, Institute of Human Rights, Vigil India Movement, Bangalore
- CIDA (1996), *Government of Canada Policy for CIDA on Human Rights, Democratization and Good Governance*, Canadian International Development Agency, Québec.
- Ćopić, S., Grupković, B., Lazić, G., Dobrosaljević-Grujić, Lj. (2001), *Žene u Srbiji: Da li smo diskriminisane?*, Sekcija žena UGS „Nezavisnost“, ICFTU CEE Women's Network, Beograd
- Deacon, B. (2005), , *Globalization and Social Policy*, UNRISD, Occasional Paper 5, March 2000
- Debbie Budlender, Elson Diane, Guy Hewit and Mukhopadhyay, T. (eds.) (2002), *Gender Budgets Make More Cents*, Country Studies and Good Practice, London: Commonwealth Secreteriat, <http://www.thecommonwealth.org/pdf/gender/GBMC%201%20Understanding%20GB.pdf> ,
- DFID (1997), “Eliminating World Poverty: A Challenge for the 21st Century”. White Paper on International Development. Department for International Development, London.
- DFID (2000a), *Realising Human Rights for Poor People*, London.
- DFID (2000b), “Eliminating World Poverty: Making Globalisation Work for the Poor”. White Paper on International Development, London.
- Dias, C. *Human Rights in Development*, PARAGON Regional Conference Programme for Asia, UNDP, Islamabad
- Dimitrijević, V. i Paunović, D. (1997), *Ljudska prava*, Beogradski centar za ljudska prava, Beograd
- Dokmanović, M. (2002), *New world order: Uticaj globalizacije na ekonomska i socijalna prava žena*, Ženski centar za demokratiju i ljudska prava, Subotica
- Đorđević, B. (2003), *Globalizacija i međunarodni ekonomski odnosi – kroz milenijume*, Đorđević, B., Čigoja Štampa, Beograd
- Đurić Kuzmanović, T. (2002), *Rodnost i razvoj u Srbiji: Od dirigovanog nerazvoja do tranzicije*, Budućnost i Ženske studije i istraživanja, Novi Sad
- Đurić Kuzmanović, T. (ur.), (2007), *Ka rodnom budžetiranju: Vodič*, Ženske studije i istraživanja i Futura publikacije, Novi Sad
- Elson, D. (1999), *Gender Budget Initiative*, Background Papers, London: Commonwealth Secreteriat. <http://www.thecommonwealth.org/gender/>
- Elson, D. (2006), *Budgeting for Women's Rights: Monitoring Government Budgets for Compliance with CEDAW*, UNIFEM, New York

European Commission (2005), *Draft Handbook on Promoting Good Governance in EC Development and Cooperation*, Brussels.

European Union (2004a), *EU Annual Report on Human Rights 2004*. Adopted by the Council of the EU on 13 September 2004, Brussels.

European Union (2005), "European Initiative for Democracy and Human Rights (EIDHR): Programming Update for 2005", 11 February 2005.

Finish Department for International Development Cooperation (2000), *Democracy and Human Rights: A Pathway to Peace and Development*, Ministry for Foreign Affairs, Helsinki

Flajner, T. (1996), *Ljudska prava i ljudsko dostojanstvo*, Gutembergova galaksija, Beograd - Valjevo

Friedman, T. (1999), *The Lexus and the Olive Tree*, Harper Collins Publisher, London

Grown, C., Elson, D., and Cagatay, N., (2000), *Introduction*, World Development, 28 (7), pp. 1145-1156. *Introduction to a Special Issue on 'Growth, Trade, Finance, and Gender Inequality Guide'*, New York..

ILO (2002), *Women and Men in the Informal Economy: A Statistical picture*. ILO, Employment Sector, Geneva

ILO (2006), *Global Employment Trends Brief*, ILO, Geneva

ILO (2007), *Global Employment Trends for Women: Update 2007*, ILO, Geneva

ILO (2007a), *Fact Sheet for International Women's Day 2007*, ILO, Geneva

INSTRAW (2005), *Beijing at 10: Putting Policy into Practice*, INSTRAW, Santo Domingo.
Dostupno na: <http://www.un-instraw.org/en/images/stories/Beijing/womenandpoverty.pdf>

Inter-Agency Standing Committee (2002), *Growing the Sheltering Tree*, Protecting Rights through Humanitarian Action, Programmes & Practices Gathered from the Field, UNICEF

Jashi, Ch. (2005), *Gender Economic Issues: The Case of Georgia*, UNDP and SIDA, Tbilisi

Judd, K. (ed.), (2002), *Gender Budget Initiatives: Strategies, Concepts and Experiences*, UNIFEM, New York

Kapoor, I. (1997) *Setting Results in Human Rights, Democratic Development and Governance at CIDA: A Needs Assessment*, CIDA

Kesić, V. i Bagić, A., *Konzultativni proces izrade Nacionalnog plana akcija za žene u Republici Srbiji, Izveštaj o vanjskoj evaluaciji*, MAP Savjetovanja d.o.o., juli 2006

Lansdown, G. (2001), *Promoting Children's Participation in Democratic Decision Making Process*, UNICEF, Innocenti Research Center, Florence, Italy

Maddison, A. (2001). *The World Economy: A Millennial Perspective*. OECD, Paris. Dostupno na: http://lysander.sourceoecd.org/vl=20152370/cl=28/nw=1/rpsv/book/b2_about.htm?jnlissn=99980010

Mandler, J. and Goldsmith, E. (eds.) (2003), *Globalizacija: Argumenti protiv [The Case Against the Global Economy and For a Turn Toward the Local]*, Clio, Beograd

Mayoux, L., Jiri, M. & Cerqueira, M. (2002), *Microfinance for urban poverty reduction: Sustainable Livelihoods Project, Angola*, One World Action, London

Mehra, M. (ed.) (1999), *Human Rights and Economic Globalisation: Directions for the WTO*, Global Publications Foundation, Upsala

Mićunović, V. (2001), *Globalizacija i novi svetski poredak*, Čigoja, Beograd

Molyneux, M., Razavi, Sh. (2006), *Beijing Plus 10: An Ambivalent Record on Gender Justice*, Occasional Paper 15, UNRISD, Geneva

Moser, C., Norton, A. (2001) *To Claim Our Rights: Livelihood Security, Human Rights and Sustainable Development*, Overseas Development Institute, London

Neeraj, J. (2001), *Globalisation or Recolonisation*, Alaka Joshi, Pune

Neuhold, B. (2005), *Focus on Human Rights and Gender Justice: Linking the Millennium Development Goals with the Convention on the Elimination of All Forms of Violence Against Women and Beijing Platform for Action*, Policy Paper for the Beijing +10 and MDGs +5 Reviews, WIDE Austria, Vienna

OECD (2006). *Integrating Human Rights into Development: Donors approaches, experiences and challenges*. OECD.
Dostupno na: http://lysander.sourceoecd.org/vl=20152370/cl=28/nw=1/rpsv/book/b2_about.htm?jnlissn=99980010

OHCHR (2006), *Frequently Asked Questions on a Human Rights Based Approach to Development Cooperation*, United Nations, New York and Geneva

OHCHR (2006), *Frequently Asked Questions on a Human Rights Based Approach to Development Cooperation*, UN, New York and Geneva

OHCHR Asia-Pacific, *Human Rights Roundtable No.1: A Rights-Based Approach to Development*, Bangkok, 4 October 2002

OHCHR, *Draft Guidelines: A Human Rights Approach to Poverty Reduction Strategies*, UN, September 10, 2002

OHCHR, *Human Rights: A Basic Handbook for UN Staff*, United Nations

OHCHR, Regional Representative for Asia Pacific, *Integrating Human Rights into Poverty Reduction Strategies*, Practitioners' Forum on Human Rights in Development, Thematic Working Group on Human Rights in Development, Meeting Report, UN Conference Centre, March 11, 2003

OHCHR, *Rights Based Approach to Development*, Human Rights Roundtable, Bangkok, 4 October 2002

Oxaal, Z. and Baden, S., (1997), *Human rights and poverty: A gender analysis*, Briefing prepared for the Swedish International Development Co-operation Agency (Sida), BRIDGE (mimeo), Brighton: Institute of Development Studies

Oxfam (1998), *An Agenda for Human Rights*, Briefing paper No. 23,
Dostupno na: <http://www.oxfam.org.au/campaigns/submissions/humanrights.pdf>

Oxfam International (2001), *Toward Global Equity – Strategic Plan 2001-2004*
http://www.oxfam.org/en/files/strat_plan.pdf

Panitch, L., Leys, C., Zuege, A., Konings, M. (eds.), (2004), *The Globalisation Decade: A Critical Reader*, The Merlin Press, Fernwood Publishing, London.

Pečujlić, M. (2002), *Globalizacija – Dva lika sveta*, Gutenbergova galaksija, Beograd

Petrović, J.A. (ur.), (2000), *Diskriminacija žena u Hrvatskoj*, Ženska sekcija SSSH, ICFTU CEE Women's Network, Zagreb

Pietila, H. (2002), *Engendering the Global Agenda: The Story of Women and the United Nations*, Development Dossier, UN Non-Governmental Liaison Service, Geneva.

Piron, L.H. (2003), *Learning from the UK Department for International Development's Rights Based Approach to Development Assistance*, Overseas Development Institute, London

Popović, R. (ur.), (2001), *(Ne)ravnopravnost žena u Crnoj Gori*, Žena danas u SSSCG, ICFTU CEE Women's Network, Podgorica

Report Committee on the Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women, *The UN Women's Convention in the Netherlands in 1997* Den Haag: Ministerie van SZW

Republički zavod za statistiku (2005), *Žene i muškarci u Srbiji*, Beograd

Ruminska-Zimny, E. (2002), *Gender aspects of changes in the labour markets in transition economies*, UNECE, Geneva

Saltmarshe, D., *Promotion and Protection of the Human Rights of Women, Children, Ethnic Minorities, Vulnerable Groups with Particular Reference to Their Social, Economic and Legal Rights*, Centre for Development Studies, University of Bath, January 2000

Save the Children (2003), *Children and Young People as Citizens, Partners for Social Change: Learning from Experience*, Save the Children, Kathmandu

Seguino, S. , (2000), *Gender inequality and economic growth: a cross-country analysis*, World Development, Vol. 28, No.7

Sen, A. (2002), *Razvoj kao sloboda*, Filip Višnjić, Beograd

Sen, G. (2005), *Neolib, Neocons and Gender Justice: Lessons from Global Negotiations*. Occasional paper 9, UNRISD, Geneva

Skogly, S. (2001), *The Human Rights Obligations of the World Bank and the International Monetary Fund*, London, Cavendish Publishing Limited.

Social Watch (2003), *Report 2003. The Poor and the Market*, Social Watch, Montevideo

Social Watch (2006), *Report 2006. Impossible Architecture: Why the financial structure is not working for the poor and how to redesign it for equity and development*. Social Watch, Montevideo

Social Watch (2006a), *The Right not to be poor: Poverty as a violation of human rights*, Occasional Paper 5, September 2006, Social Watch, Montevideo

Soros, Dž. (2003), *O globalizaciji [On Globalization]*, Samizdat B92, Beograd

Svetska banka (2004), *Strategija pomoći zemlji za Srbiju i Crnu Goru*, Izveštaj br. 30426-YU, 19.11.2004.

Ujedinjene nacije, Kancelarija Visokog komesara za ljudska prava (2003), *Smernice za pristup strategijama za smanjenje siromaštva zasnovan na ljudskim pravima*, Beograd

UNDP (1997), *Human Development Report 1997: Human Development to Eradicate Poverty*. UNDP, New York.

UNDP (1999) *Human Development Report 1999*. Oxford: Oxford University Press.

UNDP, UNOHCHR, The Royal Ministry of Foreign Affairs of Norway, Human Development and Human Rights, Report on the Oslo Symposium, October 2-3 1998, Session 2: *Conceptual issues in human development and human rights – is human development an operational development approach that achieves human rights?*

UNIFEM (2005a), *Results Based Management in UNIFEM: Essential Guide*, UNIFEM, New York.

United Nations (1995), *Women in a Changing Global Economy: 1994 World Survey on the Role of Women in Development*. United Nations, New York. Doc. ST/ESA/241

United Nations (1997), Mainstreaming the gender perspective into all policies and programmes in the United Nations system. A/52/3 of 18 July 1997

United Nations (1999), 1999 World Survey on the Role of Women in Development. Globalisation, Gender and Work, Division for the Advancement of Women, Department of Economic and Social Affairs, United Nations, New York.

United Nations Country Team (2003), *Common Country Assessment for Serbia & Montenegro*, UNDP, Belgrade, October 2003

United Nations Country Team (2004), *United Nations Development Assistance Framework (UNDAF): Serbia and Montenegro 2005-2009*, UNDP, Belgrade, March 2004

United Nations, Office of the High Commissioner for Human Rights (2000), *Human Rights in Development: What, Why and How*, United Nations, Geneva

UNRISD (2006). *Beijing Plus 10: An Ambivalent Record on Gender Justice*. Occasional paper 15. Geneva: UNRISD.

Vidojević, Z. (2005), *Kuda vodi globalizacija?*, Institut društvenih nauka, IP Filip Višnjić, Beograd

Vlada Republike Srbije (2003), *Strategija za smanjivanje siromaštva u Srbiji*

Vlada Republike Srbije (2005), *Prvi izveštaj o implementaciji Strategije za smanjivanje siromaštva u Srbiji*

Vlada Republike Srbije (2006) *Nacionalni plan aktivnosti za poboljšanje položaja žena i unapređivanje rodne ravnopravnosti (2007-2010)*, finalna verzija

WHO (2002), *25 Questions and Answers on Health and Human Rights*, WHO. Dostupno na: <http://www.who.int/hhr/information/25%20Questions%20and%20Answers%20on%20Health%20and%20Human%20Rights.pdf>

WIDE (1998) *Women in the Market. A Manual for Popular Economic Literacy*, WIDE, Brussels

WIDE (1998a), *Women's Economic and Social Rights – Protect, Promote, Fulfill*, WIDE, Brussels

WIDE (1999), *Gender, Trade and Rights: Moving Forward*, WIDE, Brussels

WIDE (2000), *From Seattle to Beijing+5: How Can Women's Economic Human Rights be Safeguarded in Times of Globalization? The Impact of Macroeconomy on Women*, WIDE, Brussels

WIDE (2000a), *From Seattle to Beijing+5: How Can Women's Economic Human Rights be Safeguarded in Times of Globalization? The Impact of Macroeconomy on Women*, WIDE, Brussels

WIDE (2002), *Social, Economic and Environmental Sustainability from a Gender Perspective: 14 Issues to Tackle By NGOs*, Position Paper, Women's Forum, Germany & Working Group "Women" in the Forum Environment & Development, April 2002

WIDE (2004), *The Enlarged European Union and its Agenda for a 'Wider Europe': What Consideration for Gender Equality?* WIDE, Brussels

Women's Environment and Development Organization (WEDO) (2005), *Beijing Betrayed: Women Worldwide Report that Government Have Failed to Turn the Platform into Action*, WEDO, New York

World Bank (1998), *Development and Human Rights: The Role of the World Bank*, World Bank

World Bank (2002), *Living Standard Measurement Survey in Serbia*, World Bank

World Bank (2004), *Serbia and Montenegro. Republic of Serbia. An Agenda for Economic Growth and Employment*, Report No. 29258-YU, December 6, 2004

World Bank (2005), *Empowering People by Transforming Institutions: Social Development in World Bank Operations*, 12 January 2005

World Bank (2007), *Global Monitoring Report 2007 – Millenium Development Goals*, World Bank, Washington DC. Dostupno na: <http://web.worldbank.org/wbsite/external/extdec/extglobalmonitor/extglomonrep2007>. Pristupljeno 20. aprila 2007

Zuckerman, E., Graham, A. (2002), *USAID/Federal Republic of Yugoslavia- Gender Assessment of Serbia and Montenegro*, USAID, Washington, DC

ČLANCI:

Archer, M. (2006). „The strengths of different traditions: What can be gained and what might be lost by combining rights and development?”. *Sur – International Journal on Human Rights*, No. 4, Year 3. pp. 81-89.

Armstrong, P. (2001), “Human Rights and the World Bank”, *BIC Issue Briefing, Subject: Human Rights*, September 2001. Dostupno na: <http://www.bicusa.org/en/Page.Publications.aspx>.

Banúlacht *Submission to the White Paper on Development Cooperation*, April 2005. Dostupno na: <http://www.banulacht.ie/docs/Banulacht%20White%20Paper%20Submission%20April%202005.doc>

Barker, D., Kuiper, E. (2003), „Introduction: Sketching the Contours of a Feminist Philosophy of Economics”, in: Barker, D., Kuiper, E. (eds.), *Toward a Feminist Philosophy of Economics*, Routledge, London, pp. 1-18

Blagojević, M. (1997), „Diskriminacija: neplaćeno, potplaćeno i potčinjeno”, u: Nikolić-Ristanović, V. (ur.), *Ženska prava i društvena tranzicija u SRJ*, Prometej, Beograd

Conway, T., Moser, C., Norton, A., Farrington, J., “Rights and Livelihoods Approaches: Exploring Policy Dimensions”, *Natural Resource Perspectives*, Overseas Development Institute, Number 78, May 2002

Corcoran Tindall, M. (2006), “A Community Worker’s Perspective on Human Rights Based Approaches”, in: *Gender & Development Bulletin*, Banulacht, Issue 1, November 2006, pp. 4-5

Dokmanović, M. (2003), „Ekonomska globalizacija i paradoksi”, u *Temida*, god. 6, br. 4, Viktimološko društvo Srbije, Beograd, str. 15-21

Dokmanović, M. (2007), “Rodno budžetiranje kao sredstvo nadzora nad ostvarivanjem međunarodnopravnih obaveza države iz CEDAW”, *Ka rodnom budžetiranju: Vodič*, Ženske studije i istraživanja i Futura publikacije, Novi Sad, str. 116-140.

Đurić Kuzmanović, T. (2005), „Globalizacija: feministička ekonomska perspektiva”, u *Globalizacija.com*, Ženski centar za demokratiju i ljudska prava, Subotica. Online. http://www.globalizacija.com/doc_sr/s0022glo.htm

Đurić Kuzmanović, T. (2005a), „Rodno budžetiranje i inicijative u Srbiji”, u: *Globalizacija.com*. Ženski centar za demokratiju i ljudska prava, Subotica. Online. Dostupno na: http://www.globalizacija.com/doc_sr/s0002rob.htm

Đurić Kuzmanović, T. (2005b), „Uvod u feminističku ekonomiju: domaćinstvo, tržište i država”, u *Globalizacija.com*, Ženski centar za demokratiju i ljudska prava, Subotica. Online. http://www.globalizacija.com/doc_sr/s0017ram.htm

Elson, D. (1999), “Labour Markets as Gendered Institutions: Equality, Efficiency and Empowerment Issues” in *World Development* 27:3, pp.611-627. Citirano u: Alexander, P., Baden, S. (2000), *Rečnik makroekonomije sa rodne perspektive [Glossary of Macroeconomics From Gender Perspective]*, BRIDGE, Izveštaj br. 48. Institute of Development Studies, Brighton. str. 25

Elson, D. (2002), “Gender justice, human rights, and neo-liberal economic policies”. In Molyneux M. and Razavi Sh. (eds.), *Gender Justice, Development and Rights*, Oxford University Press, Oxford

Elson, D. (2002), „Macroeconomics and Macroeconomic Policy from a Gender Perspective”, Public Hearing of Study Commission ‘Globalisation of the World Economy – Challenges and Responses’, Deutscher Bundestag, 18 February 2002

Elson, D. (2004), “Feministička ekonomija osporava klasičnu ekonomiju” [„Feminist Economics Challenges Mainstream Economics”], *IAFFE Newsletter*, 14(3), 2004, pp.6-9. Dostupno na: http://www.globalizacija.com/doc_sr/s0027ram.htm

Elson, D. (2005), “Feministička ekonomija osporava klasičnu makroekonomiju”, u *Globalizacija.com*, Ženski centar za demokratiju i ljudska prava. Online. http://www.globalizacija.com/doc_sr/s0027ram.htm

Esim, S., ‘Impact of government budgets on poverty and gender equality’, paper written for the Inter-Agency Workshop on Improving the Effectiveness of Integrating Gender into Government Budgets, Commonwealth Secretariat, Marlborough House, London, 26–27 April 2000 http://www.siyanda.org/docs/future_direction.doc

Grown, C., Elson, D., and Cagatay, N. (2000), „Introduction to a Special Issue on ‘Growth, Trade, Finance, and Gender Inequality Guide’”, *World Development*, 28 (7), pp. 1145-1156., New York

Hausermann, J. (1999), „A Human Rights Approach to Development: Some Implications for WaterAid’s Work”, The first WaterAid Lecture, City University, London, 10 September, 1999

Jashi, Ch. (2002), „Women in the Labour Market During Transition”, in: Dokmanović, M. (ed.), (2002), *Transition, Privatisation and Women*, Women’s Center for Democracy and Human Rights, Subotica, p. 51

Jashi, Ch. (2005a), „Uticaj privatizacije i liberalizacije trgovine na žene u Gruziji”, u *Globalizacija.com*, Ženski centar za demokratiju i ljudska prava, Subotica, I/2005, str. 61-70.

Dostupno na: http://www.globalizacija.com/doc_sr/s0061lit.htm

Karadenizli, M. (2002), «Instruments for Engendering Trade Agreements», Report of a presentation of WIDE's publication *Instruments for Gender Equality in Trade Agreements*, July 2002, Brussels

Khotkina, Z. (2002), „Gender Paradox of Russian Transition to the Market Economy“, in: Dokmanović, M. (ed.), (2002), *Transition, Privatisation and Women*, Women's Center for Democracy and Human Rights, Subotica, p. 45-49

Khotkina, Z. (2005), „Nevidljivi radnici: Žene u neformalnoj privredi u Rusiji“, u *Globalizacija.com*, Ženski centar za demokratiju i ljudska prava. Online. http://www.globalizacija.com/doc_sr/s0001tra.htm

Klatzer, E. (2005), “Pregled pojedinih inicijativa za rodno osetljive budžete u Evropi” [A Glance at Some Gender Budgeting Initiatives Throughout Europe], u: *Globalizacija.com*. Ženski centar za demokratiju i ljudska prava, Subotica. Online. Dostupno na: http://www.globalizacija.com/doc_sr/s0055rob.htm

Leskovic, S. (2007), Sumarni pregled svetskih iskustava rodno budžetske inicijative“, *Ka rodnom budžetiranju: Vodič*, Ženske studije i istraživanja i Futura publikacije, Novi Sad, str. 60-88

Lukas, K. (2005), „Da li se ljudska prava tiču biznisa? Ponašanje u poslovnom svetu iz perspektive ljudskih prava“, u Dokmanović, M. (ur.), *Globalizacija.com – Časopis za političku teoriju i istraživanja globalizacije, razvoja i rodosti*, Ženski centar za demokratiju i ljudska prava, Subotica, str. 87-94.

Martin, J.P. (2006), «Development and Rights Revisited: Lessons from Africa», in *Sur International Journal on Human Rights*, No. 4, Year 3, pp. 91-101

Meewaraarachchi, S.M. (2007), „Importing marginalization? Gender, work and globalization: Sri Lankan experience“, in *Globalizacija.com*. Online. http://www.globalizacija.com/doc_en/e0083ror.htm

Mestrum, F. (2006). „Global Poverty Reduction: A new social paradigm?“. *Development*, Vol. 49 (2), pp. 62-66.

Milidrag Šmid, J. (2002), „Impact of Privatisation and Structural Adjustment on Women's Status - Example of Croatia“, In: Dokmanović, M. (ed.), (2002), *Transition, Privatisation and Women*, Women's Center for Democracy and Human Rights, Subotica, p. 147

Minić, V., Ajduković, G. (2006), „Siromaštvo kao ključni problem Srbije u tranzicionim procesima“, u: Matejić, V. (ur.), *Tehnologija, kultura i razvoj*, Zbornik radova 13. naučnog skupa Tehnologija, kultura i razvoj, Palić, 4-7. septembar 2006, Tehnologija i društvo, Beograd, str. 247-256

Nugmanova, M. (2002), „Gender Differentiated Impact of Economic Changes in Transition in Kazakhstan“, In: Dokmanović, M. (ed.), (2002), *Transition, Privatisation and Women*, Women's Center for Democracy and Human Rights, Subotica, str. 71-77

Palmer, I. (1995), „Public Finance from Gender Perspective“, *World Development*, Vol. 23. No. 11, pp. 1981-1986

Popović, R. (2005), „Položaj žena u Crnoj Gori“, u: Dokmanović, M. (ur.), *Globalizacija.com*, 1/2005, Ženski centar za demokratiju i ljudska prava, Subotica, str. 185-205.

Pyschina, T. (2002), „The Impacts of the Transitional Economy on the Position of Women in Moldova“, in: Dokmanović,

M. (ed.), (2002), *Transition, Privatisation and Women*, Women's Center for Democracy and Human Rights, Subotica, p. 63

Raine, F. (2006), “The measurement Challenge in Human Rights”. *Sur – International Journal on Human Rights*, No. 4, Year 3. pp. 7-29.

Ruminska-Zimny, E. (2002a), „Gender, Privatisation and Structural Adjustment in Transition Countries: Trends and Issues in the UNECE Region“ In: Dokmanović, M. (ed.), (2002), *Transition, Privatisation and Women*, Women's Center for Democracy and Human Rights, Subotica, p. 17

Saks, Dž. (2002), „Misterija globalizacije“, u: *Glokalni svet: Osam ogleda o globalizaciji*, Alexandria Press, Beograd

Sen, A. (2002), „Aktivnost žena i društvene promene“, u: *Razvoj kao sloboda*, Filip Višnjić, Beograd, str. 227-242

Staveren, van I. (2005), „Rodni i trgovinski pokazatelji“ [“Gender and Trade Indicators“], u: *Globalizacija.com*, Ženski centar za demokratiju i ljudska prava, Subotica, str. 261-265. Dostupno na: http://www.globalizacija.com/doc_sr/s0015lit.htm

Stefanović, J. (2007), „Komparativna rodna analiza budžeta Republike Srbije za 2002. i 2005. godinu“, *Ka rodnom budžetiranju: Vodič*, Ženske studije i istraživanja i Futura publikacije, Novi Sad, str. 108-115

Stepanov, R. i Vukadinović, G. (2003), „Politička kultura i pravna država“, *Pravni život*, Br. 12-2003, god. LII, knjiga 480, Udruženje pravnika Srbije, Beograd, str. 633-644

Tausch, A. (2006), “From the “Washington” towards a “Vienna Consensus”? A quantitative analzsis on globalization, development and global governance.” Paper prepared for the discussion process leading up to the EU-Latin America and Caribbean Summit 2005, May 11 2006 to May 12 2006, Vienna, Austria. Updated second edition. Centro Argentino de Estudios Internacionales, Buenos Aires

Tisheva, G. (2002), „Case Study on the Impact of Privatisation and Structural Adjustment on Gender Issues in Bulgaria - The Challenge of the EU Integration“, In: Dokmanović, M. (ed.), (2002), *Transition, Privatisation and Women*, Women's Center for Democracy and Human Rights, Subotica, p. 153-158

Villagomez, E. (2003), “Gender Responsive Budgets: issues, good practices and policy opinions”, paper prepared for the Regional symposium on Gender Mainstreaming in ECE region.

Win, A. A. (2006), “Indivisibility of Human Rights: A Broken Promise?”, in: *Gender & Development Bulletin*, Banulacht, Issue 1, November 2006, pp. 8-9

Relevantni izveštaji Ujedinjenih nacija:

Committee on economic, social and cultural rights (2001), *Main issues linked with the implementation of the ICESCR*, Doc. E/C.12/2001/10

Norms on the Responsibilities of Transnational Corporations and Other Business Enterprises with Regard to Human Rights, U.N.Doc.E/CN.4/Sub.2/2003/12/Rev.2(2003)

Preliminarni izveštaj specijalnih izvestilaca J. Oloka-Onyango i Deepika Udagama o uticaju globalizacije na ostvarivanje i uživanje ljudskih prava (E/CN.4/Sub.2/2000/13)

Sub-commission on Human Rights Resolution 2001/8, *Implementation of existing human rights norms and standards in the context of the fight against extreme poverty*

Sub-commission on the Protection and Promotion of Human Rights, Report of the Secretary-General submitted in accordance with Sub-commission resolution 1999/9, *The Realisation of Economic, Social and Cultural Rights, Promoting the Right to Development in the context of the United Nations Decade for the Elimination of Poverty (1997-2006)*, E/CN.4/Sub.2/2000/14/Add.1, 28 July 2000

UN (1993), "Vienna Declaration and Programme of Action". Adopted by the World Conference on Human Rights on 25 June 1993, Vienna.

UN (1996) *Platform for Action and the Beijing Declaration*. New York: United Nations.

UN (2000), "United Nations Millennium Declaration", 8 September 2000, A/RES/55/2, New York.

UN (2003), "The Human Rights Based Approach to Development Cooperation. Towards a Common Understanding Among UN Agencies". Statement agreed at the Interagency Workshop on a Human Rights Based Approach, 3-5 May 2003, Stamford.

UNDP (1998), *Integrating human rights with sustainable human development*, UNDP, New York.
Dostupno na: <http://magnet.undp.org/Docs/policy5.html>

UNDP (1998a), *UNDP: Linking Human Rights with Development*, Fact Sheet, UNDP, New York.
Dostupno na: <http://www.undp.org/rbap/rights/enghr.pdf>

United Nations General Assembly, Preliminary report of the Secretary-General, *Globalization and its impact on the full enjoyment of all human rights*, Fifty-fifth session, Human rights questions: human rights questions, including alternative approaches for improving the effective enjoyment of human rights and fundamental freedoms, 31 August 2000, A/55/342

United Nations General Assembly, Resolution adopted by the General Assembly, S-23/2. Political declaration, A/RES/S-23/2. 16 November 2000. Dostupno na : <http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N00/651/99/PDF/N0065199.pdf?OpenElement>

United Nations, Commission on the Status of Women (2005), «Equal participation of women and men in decision making processes at all levels. Report of the Secretary General». E/CN.6/2006/13. 19 December.
Dostupno na: <<http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N05/651/17/PDF/N0565117.pdf?OpenElement>>

United Nations, Commission on the Status of Women (2005), *Declaration issued by the Commission on the Status of Women at its forty-ninth session*. E/CN.6/2005/L.1. 3 March 2005.
Dostupno na : <http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/LTD/N05/254/52/PDF/N0525452.pdf?OpenElement>

United Nations, Commission on the Status of Women. Report of the Secretary-General, Review of the implementation of the Beijing Platform for Action and the outcome documents of the special session of the

General Assembly entitled « Women 2000 : gender equality, development and peace for the twenty-first century », E/CN.6/2005/2, 6 December 2004

United Nations, General Assembly. „Road map towards the implementation of the United Nations Millennium Declaration – Report of the Secretary-General“, UN General Assembly document A/56/326 by 6 September 2001

Relevantne konvencije Ujedinjenih nacija:

Universal Declaration of Human Rights (10 December 1948), A/RES/217A(III), <http://www.unhchr.ch/udhr/lang/eng.htm>.

Convention on Elimination all Forms of Discrimination against Women (18 December 1979), A/34/46
<http://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/states.htm>

Declaration on the Elimination of Violence against Women (20 December 1993), A/RES/48/104,
<http://www.ohchr.org/english/law/eliminationvaw.htm>.

Declaration on the Right to Development (4 December 1986), A/RES/41/128,
<http://www.ohchr.org/english/law/rtd.htm>.

Declaration on the Right and Responsibility of Individuals, Groups and Organs of Society to Promote and Protect Universally Recognized Human Rights and Fundamental Freedoms (9 December 1998), A/RES/53/144,
<http://www.ohchr.org/english/law/freedom.htm>.

United Nations Millennium Declaration (8 September 2000), A/RES/55/2,
<http://www.ohchr.org/english/law/millennium.htm>.

INTERNET IZVORI:

Department for International Development (United Kingdom), "Developing a human rights-based approach to addressing maternal mortality: desk review" (January 2005),
<http://www.dfid.gov.uk/pubs/files/maternal-desk.pdf>.

Department for International Development (United Kingdom), "Realising human rights for poor people", strategy paper (2000),
<http://www.dfid.gov.uk/pubs/files/tsphuman.pdf>.

Institute for Development Studies, "Developing Rights?", *IDS Bulletin*, vol. 36, No. 1 (2005),
<http://www.ids.ac.uk/ids/bookshop/bulletin/bull361abs.htm#developing>.

OHCHR, “Human rights in development: what, why and how” (2000),
http://www.undg.org/documents/125Human_Rights_in_Development__What__Why_and_How_-Human_Rights_in_Developme.doc.

OHCHR, “Lessons Learned Project” on a human rightsbased approach to development in the Asia–Pacific region,
http://www.un.or.th/ohchr/SR/Regional_Office/forums/llp_regional_consultation/index.htm.

OHCHR, Resource Database on Human Rights Approaches to Development for Practitioners in Asia and the Pacific,
<http://www.un.or.th/ohchr/SR/issues/rba/rbamain.html>.

Overseas Development Institute, Rights in action, <http://www.odi.org.uk/rights/index.html>.

UNDP, “Human rights-based reviews of UNDP programmes: working guidelines” (2003),
http://hdr.undp.org/docs/network/hdr/thematics/HRBA_Guidelines.pdf.

UNDP, “Poverty reduction and human rights: a practice note” (June 2003),
<http://www.undp.org/poverty/practicenotes/povertyreduction-humanrights0603.pdf>.

UNDP, Human Rights Strengthening (HURIST) joint programme between UNDP and OHCHR,
<http://www.undp.org/governance/programmes/hurist.htm>.

UNDP, Justice and human rights in the Asia-Pacific,
<http://regionalcentrebangkok.undp.or.th/practices/governance/a2j/>.

UNDP, *Programming for Justice: Access for All. A Practitioner’s Guide to a Human Rights-Based Approach* to Access to Justice (2005),
<http://regionalcentrebangkok.undp.or.th/practices/governance/a2j/docs/ProgrammingForJustice-AccessForAll.pdf>.

UNICEF, “A human rights approach to UNICEF programming for children and women: what it is, and some changes it will bring” (CF/EXD/1998-04, 21 April 1998),
http://coe-dmha.org/Unicef/HPT_IntroReading01.htm.

UNICEF, Rights and results, http://www.unicef.org/rightsresults/index_resources.html.

UNIFEM, *Pathway to Gender Equality: CEDAW, Beijing and the MDGs*,
http://www.mdgender.net/upload/monographs/PathwayToGenderEquality_screen.pdf.

UNIFEM, Women’s human rights, http://www.unifem.org/gender_issues/human_rights/at_a_glance.php.

United Nations Development Group, “Guidelines for UN country teams preparing a CCA and UNDAF” (July 2004),
http://www.undg.org/documents/4874-CCA___UNDAF_Guidelines-1.doc .

WHO, “25 Questions and Answers on Health and Human Rights”, *Health and Human Rights Publication Series*, No. 1 (July 2002),
<http://www.who.int/hhr/NEW37871OMSOK.pdf>.

WHO, “Human Rights, Health and Poverty Reduction Strategies”, *Health and Human Rights Publication Series*, No. 5 (April 2005),
http://www.who.int/hhr/news/HHR_PRS_19_12_05.pdf.

Drugi korisni internet izvori:

Sajt Vlade Republike Srbije o strategiji za smanjivanje siromaštva
<http://www.prsp.sr.gov.yu/>

OECD izvori:
<http://www.sourceoecd.org/development/9264022090>

Ausaid Global Programs
www.ausaid.gov.au/partner/global/humanrights.cfm

Government of Canada Policy for CIDA on Human Rights, Democratisation and Good Governance.
http://www.acdi-cida.gc.ca/cida_ind.nsf/

Denmark’s Development Policy-Strategy
http://www.um.dk/aspfiles/ny_publiste.asp?kat=82

Sida A Democracy and Human Rights Based Approach to Development Cooperation
www.sida.se

CARE
<http://www.care.org>

Catholic Relief Services
www.catholicrelief.org/

Oxfam International
http://www.oxfam.org/about_stra.htm

Save the Children Child Rights Programming – How to Apply Rights-Based Approaches in Programming
<http://www.savethechildren.net/homepage/>

HIV/AIDS and Human Rights – Guideline 6 (Pre-Publication Edition) 2002
www.unaids.org

Međunarodne finansijske i multilaterarne institucije:

Svetska banka
<http://www.worldbank.org/>

Međunarodni monetarni fond
<http://www.imf.org/>

Organizacija za međunarodnu saradnju i razvoj
<http://www.oecd.org>

Ujedinjene nacije:

Sistem Ujedinjenih nacija u Srbiji
<http://www.undp.org.rs>

Gender equality and Millennium development goals
<http://www.mdgender.net>

Gender Review of National Millenium Development Goals Reports
<http://www.mdgender.net/upload/monographs>

UNDP – Millenium Development Goals – Resources – Gender
<http://www.undp.org/mdg/resources2.shtml>

United Nations System of Organizations
<http://www.unsystem.org>

Ujedinjene nacije
<http://www.un.org>

Odeljenje UN za unapređenje položaja žena
<http://www.un.org/womenwatch/daw>

The United Nations Human Rights Page
<http://www.un.org/rights>

Odeljenje UNESCO za ljudska prava, demokratiju, mir i toleranciju
http://www.unesco.org/human_rights/index.htm

UNIFEM
<http://www.unifem.undp.org/>

UNDP
<http://www.undp.org/>

UNICEF
<http://www.unicef.org/programme/strategy/rights/mainmenu.html>

United Nations Human Settlements Programme (UN-Habitat)
<http://www.unchs.org/>

United Nations High Commissioner for Human Rights (UNHCHR)
<http://www.unhchr.ch>

United Nations International Research and Training Institute for the Advancement of Women (INSTRAW)
<http://www.un-instraw.org>

United Nations Research Institute for Social Development (UNRISD)
<http://www.unrisd.org>

Međunarodna organizacija rada
<http://www.ilo.org>

Women's Rights are Human Rights
<http://www.unhchr.ch/women>

Human rights approach to development
http://www.ohchr.org/english/about/publications/docs/FAQ_en.pdf

Women and Gender Equality
http://www.unesco.org/women/index_en.htm

WomenWatch
<http://www.un.org/womenwatch>

International Human Rights Instruments
<http://www.unhchr.ch/html/intlinst.htm>

Linkovi sajtova konferencija Ujedinjenih nacija:

Konferencija UN o životnoj sredini i razvoju (Rio de Žaneiro, 1992)
<http://www.pdhre.org/conferences/rio.html>

Svetska konferencija o ljudskim pravima (Beč, 1993)
<http://www.pdhre.org/conferences/vienna.html>

Međunarodna konferencija o stanovništvu i razvoju (Kairo, 1994)
<http://www.pdhre.org/conferences/cairo.html>

Svetski samit o društvenom razvoju (Kopenhagen, 1995)
<http://www.pdhre.org/conferences/copenhagen.html>

Četvrta svetska konferencija o ženama (Peking, 1995)
<http://www.pdhre.org/conferences/beijing.html>

Druga svetska konferencija o ljudskim naseobinama (Istanbul, 1996)
<http://www.undp.org/un/habitat/index.html>

Pedeseta godišnjica Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima
<http://www.unhchr.ch/htm/50th/50anniv.htm>

Opšti međunarodni internet resursi za problematiku rodnosti :

GenderStats
<http://devdata.worldbank.org/genderstats/home.asp>

Siyanda
<http://www.siyanda.org>

Međunarodni resursi rodnih studija
<http://globetrotter.berkeley.edu/GlobalGender/index.html>

Development-Gender (BRIDGE)
<http://www.ids.ac.uk/bridge>

Konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije prema ženama (CEDAW)
<http://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/cedaw.htm>

Bringing Equality Home: Implementing the CEDAW
<http://www.unifem.undp.org/cedaw/indexen.htm>

Equality Now
<http://www.equalitynow.org>

Gender Equality
http://europa.eu.int/comm/employment_social/equ_opp/index_en.htm

Women and Gender Equality
http://www.unesco.org/women/index_en.htm

The Global Gender Gap Report 2006
<http://www.weforum.org/en/initiatives/gcp/Gender%20Gapindex.htm>

Women's Human Rights Net
<http://www.whrnet.org/fundamentalisms>

Resursi za istraživanje rodnosti u kontekstu globalizacije:

Association for Women's Rights in Development (AWID)
<http://www.awid.org/>

Časopis o političkoj teoriji i istraživanjima globalizacije, razvoja i rodnosti
<http://www.globalizacija.com>

Development Alternatives for Women in the New Era/DAWN
<http://www.dawn.org.fj>

Gender Action – Programs & Themes: Economic Reforms and Gender
<http://www.genderaction.org/reforms.html>

Global Policy Forum
<http://www.imf.org/external/np/>

International Gender and Trade Network (IGTN)
<http://www.genderandtrade.net>

International Association for Feminist Economics
<http://www.iaffe.org>

Network Women in Development (WIDE)
<http://www.wide-network.org>

Our World is Not for Sale Coalition
<http://www.ourworldisnotforsale.org/>

People's Movement for Human Rights Education (PDHRE)
<http://www.pdhre.org/index.html>

Social Watch
<http://www.socwatch.org.uy>

Svetski socijalni forum
<http://www.forumsocialmundial.org.br>

The Levi Economics Institute, Gender Equality and Economy
http://www.levy.org/default.asp?view=research_gee

The International Working Group on Gender, Macroeconomics and International Economics
<http://www.genderandmacro.org/>

United Nations University, World Institute for Development Economics Research
<http://www.wider.unu.edu>

World Bank Research on Globalization
<http://econ.worldbank.org>

SKRAĆENICE

AIDS/HIV	Stečeni sindrom gubitka imuniteta
ARC	Američki komitet za izbeglice [<i>American Refugee Committee</i>]
ASEAN	Savez država jugoistočne Azije [<i>Association of Southeast Asian Nations</i>]
AusAID	Australijska agencija za međunarodni razvoj [<i>Australian Agency for International Development</i>]
CAS	Strategija pomoći zemlji [<i>Country Assistance Strategy</i>]
CAT	Konvencija protiv mučenja i drugih surovih, nehumanih ili ponižavajućih postupaka ili kažnjavanja [<i>Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment</i>]
CCA	Zajednička procena zemlje [<i>Common Country Assessment</i>] (UN)
CEDAW	Konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena [<i>Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women</i>]
CHF	International Community Habitat Finance
CIDA	Kanadska agencija za međunarodni razvoj [<i>Canadian International Development Agency</i>]
CMW	Međunarodna konvencija o zaštiti prava svih radnika migranata i njihovih porodica [<i>International Convention on the Protection of the Rights of All Migrant Workers and Members of Their Families</i>]
CRC	Konvencija o pravima deteta [<i>Convention on the Rights of the Child</i>]
CRS	Katolička služba za pomoć [<i>Catholic Relief Service</i>]
DFID	Odeljenje (Velike Britanije) za međunarodni razvoj [<i>Department for International Development</i>] (UK)
DFID	Odeljenje za međunarodni razvoj (pri Vladi Velike Britanije) [<i>Department for International Development</i>]
DRC	Danski savet za izbeglice
EBRD	Evropska banka za obnovu i razvoj [<i>European Bank for Reconstruction and Development</i>]
EC	Evropska komisija [<i>European Commission</i>]
ECOSOC	Ekonomski i socijalni savet Ujedinjenih nacija [<i>UN Economic and Social Council</i>]
EIB	Evropska investiciona banka [<i>European Investment Bank</i>]
EIDHR	Evropska inicijativa za demokratiju i ljudska prava [<i>European Initiative for Democracy and Human Rights</i>] (EU)
EU	Evropska unija [<i>European Union</i>]
FAO	Organizacija za hranu i poljoprivredu Ujedinjenih nacija [<i>Food and Agriculture Organization</i>]
GA UN	Generalna skupština Ujedinjenih nacija
GR	Generalna preporuka
HELP	Hilfe fur Selbstilfe
HRBA	Pristup zasnovan na ljudskim pravima [<i>Human rights-based approach</i>]
HURIST	Program za jačanje ljudskih prava [<i>Human Rights Strengthening Programme</i>] (OHCHR/UNDP)
IBRD	Međunarodna banka za obnovu i razvoj [<i>International Bank for Reconstruction and Development</i>]
ICCPR	Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima

ICERD	Međunarodna konvencija o eliminaciji svih oblika rasne diskriminacije [<i>International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination</i>]
ICESCR	Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima
IFRC	Međunarodna federacija Crvenog krsta i Crvenog polumeseca
ILO	Međunarodna organizacija rada [<i>International Labour Organization</i>]
IMF	Međunarodni monetarni fond [<i>International Monetary Fund</i>]
NATO	Severnoatlantska alijansa
IOCC	Međunarodna pravoslavna hrišćanska humanitarna organizacija
KTK	Kvinna Till Kvinna (švedska donatorska organizacija za žene)
MC	Mercy Corps
MDG	Milenijumski cilj razvoja [<i>Millennium Development Goal</i>]
NAFTA	Severnoamerički sporazum o slobodnoj trgovini [<i>North American Free Trade Agreement</i>]
Norad	Norveška agencija za saradnju u razvoju [<i>Norwegian Agency for Development Cooperation</i>]
NPA	Nacionalni akcioni plan [<i>National Plan for Action</i>]
OCHA	Kancelarija UN za koordinaciju humanitarnih aktivnosti
OECD	Organizacija za ekonomsku saradnju i razvoj
OXFAM	Britanska humanitarna organizacija
PRSP	Dokument o strategiji smanjivanja siromaštva [<i>Poverty Reduction Strategy Paper</i>]
REM	Regionalno energetska tržište
SAP	Proces stabilizacije i pridruživanja
SC UK	Save the Children UK
SDC	Švajcarska agencija za razvoj i saradnju [<i>Swiss Agency for Development and Cooperation</i>]
Sida	Švedska agencija za saradnju u međunarodnom razvoju [<i>Swedish International Development Cooperation</i>]
SSP	Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju
TRIPS	Prava intelektualne svojine vezana za trgovinu [<i>Trade Related Intellectual Property Rights</i>]
UN	Ujedinjene nacije
UN IASO	Kancelarija UN za međuagencijsku podršku
UNCHS Habitat	Kancelarija UN za ljudska naselja, Direktorat za smeštaj i imovinu
UNDAF	Okvir Ujedinjenih nacija za pomoć u razvoju [<i>United Nations Development Assistance Framework</i>]
UNDP	Program za razvoj Ujedinjenih nacija
UNEP	Program Ujedinjenih nacija za zaštitu životne sredine
UNESCO	Organizacija za obrazovnu, naučnu i kulturnu saradnju Ujedinjenih nacija
UNFPA	Fond Ujedinjenih nacija za stanovništvo [<i>United Nations Population Fund</i>]
UNHCHR	Visoki komesar Ujedinjenih nacija za ljudska prava
UNHCR	Visoki komesarijat za izbeglice Ujedinjenih nacija
UNICEF	Dečiji fond Ujedinjenih nacija

UNICTY	Međunarodni krivični tribunal za bivšu Jugoslaviju
UNIFEM	Fond za razvoj Ujedinjenih nacija za žene [<i>United Nations Development Fund for Women</i>]
UNLO	Kancelarija za vezu UN
UNMIK	Privremena uprava UN na Kosovu
UNOPS	Kancelarija UN za usluge u projektima
USA	Sjedinjene Američke Države
USAID	Agencija Sjedinjenih država za međunarodni razvoj
WB	Svetska banka
WFP	Svetski program hrane
WHO	Svetska zdravstvena organizacija

Biografija

Mr Mirjana Dokmanović (Subotica, Srbija) diplomirala je na Pravnom fakultetu u Novom Sadu, a magistrirala međunarodno javno pravo na Pravnom fakultetu u Beogradu 1996. godine sa temom «Sukcesija država u oblasti državne imovine». Pored međunarodnog prava, uže oblasti interesovanja su joj ljudska prava i ženska prava u kontekstu globalizacije, feministička ekonomija i rodno zasnovano nasilje. Objavila više knjiga i radova iz ovih oblasti.

Istraživačica, predavačica u Centru za rodne studije u Subotici i aktivistkinja u ženskom pokretu i civilnom sektoru od 1997. godine. Suosnivačica Centra za rodne studije u Subotici i Ženskog centra za demokratiju i ljudska prava. Od 2000. godine samostalna je konsultantkinja za ljudska prava i pitanja rodne ravnopravnosti. U tom svojstvu je bila angažovana, između ostalih, za OHCHR, UNIFEM, UNDP, UNFPA, Women in Development Europe (WIDE) i Humanist Committee on Human Rights (Holandija). Kao koordinatorka Ženskog centra za demokratiju i ljudska prava i Centra za ženske studije organizovala je niz projekata na međunarodnom, nacionalnom i lokalnom nivou u cilju ekonomskog opismenjavanja i osnaživanja žena, primene međunarodnih standarda u oblasti ženskih prava i zagovaranja za pravne i društvene promene. Učestvovala po pozivu na brojnim međunarodnim konferencijama, inostranim univerzitetima i tematskim skupovima u Evropskom parlamentu. Od 2005. godine uređuje dvojezični elektronski časopis na srpskom i engleskom jeziku za političku teoriju i istraživanja globalizacije, razvoja i rodnosti.

Članica više međunarodnih asocijacija (Social Watch, Women in Development Europe, Initiative for Inclusive Security – Women Waging Peace, Network East-West Women) i stručnih udruženja (Udruženje za međunarodno pravo, Naučno udruženje Tehnologija i društvo, Society for International Development, Viktimološko društvo Srbije). Članica je međunarodnog upravnog odbora međunarodne mreže Network East-West Women i Saveta za rodnu ravnopravnost pri Sekretarijatu za rad, zapošljavanje i ravnopravnost polova Vlade AP Vojvodine.

Objavljene knjige:

- Međunarodni standardi u oblasti nasilja u porodici i njihova primena na Zapadnom Balkanu (koaut.), HOM, Prometej, Beograd, 2006.
- Globalizacija.com, (ur.), Ženski centar za demokratiju i ljudska prava, Subotica, 2005.
- Žene i politika: U susret novom društvenom ugovoru, (koaut.), Centar za ženske studije, Subotica, 2003.
- New World Order: Uticaj globalizacije na ekonomska i socijalna prava žena, Ženski centar za demokratiju i ljudska prava, Subotica, 2002.
- Javna politika i rodna ravnopravnost, Ženski centar za demokratiju i ljudska prava, Subotica, 2002
- Transition, privatisation and women, [Tranzicija, privatizacija i žene], (ur.) Ženski centar za demokratiju i ljudska prava, Subotica, 2002.

Kontakt:

Adresa: Cara Lazara 19/a, 24000 Subotica

E-mail: mirad@eunet.rs

ZAVOD ZA
RAVNOPRAVNOST
POLOVA

Izdavač: Zavod za ravnopravnost polova
Za izdavača: Vesna Šijački

Mesto izdanja: Novi Sad
Godina: 2012.

Autorka: Mirjana Dokmanović

Lektura i korektura: Zavod za ravnopravnost polova

Kontakt:

Zavod za ravnopravnost polova

Bulevar Mihajla Pupina 6/IV

21000 Novi Sad

Republika Srbija

+381 21 66 15 133 , 66 15 177

zavod.ravnopravnost@vojvodina.gov.rs

www.ravnopravnost.org.rs

Prelom i priprema za štampu: bluetondesign@gmail.com

Štampa: Futura, Petrovaradin

Tiraž: 300 primeraka

CIP – Каталогизacija y публикацији
Библиотека Матице српске, Нови Сад

339.9:342.7-055.1/.2
305-055.2

ДОКМАНОВИЋ, Мирјана

Globalizacija i razvoj zasnovan na ljudskim pravima iz
rodne perspektive : doktorska disertacija / Mirjana
Dokmanović. - Novi Sad : Pokrajinski zavod za ravnopravnost
polova, 2012 (Petrovaradin : Futura). - 210 str. ; 21 x 24 cm

Tiraž 300. - Biografija. -
Summary.

ISBN 978-86-86259-13-4

a) Глобализација - Равноправност полова b) Женско
питање
COBISS . SR-ID 269043975